MUHAMMED

yeni bir dünyanın ve peygamberin doğuşu

MAXIME RODINSON

doruk

MUHAMMED

YENİ BİR DÜNYANIN VE PEYGAMBERİN DOĞUŞU

©DORUK YAYIMCILIK / Tarih
Muhammed

Orijinal Adı:
Mahomed
Maxime Rodinson

Fransızcadan Çeviren:
Atilla Tokatlı
İngilizceden karşılaştırarak yayıma hazırlayan Ahmet Özdemir.

ISBN:
978-975-553-470-1
Mart 2008

Baskı Cilt
Uluk Matbaası
1. Matbaacılar Sitesi No: 2/68 Topkapı / İstanbul
(0212) 544 92 30

Sayfa Tasarımı:
Serap Altun
Kapak Tasarım:
Doruk Yayımcılık

Himaye-i Etfal Sokak No: 6/2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 514 61 57 - (0212) 514 61 58
www dorukyayimcilik.com
e-posta: info@dorukyayimcilik.com

Maxime RODINSON

MUHAMMED

YENİ BİR DÜNYANIN VE PEYGAMBERİN DOĞUŞU

Çeviren: Atilla Tokatlı

Maxime Rodinson, 1915 yılında Paris'te dünyaya gelen Maxime Rodinson, Yaşayan Doğu Dilleri Fakültesi'nde Sami dilleri, etnografya ve sosyoloji eğitimi aldı. Askerlik hizmetini Suriye'de yaptıktan sonra, Lübnan'da yedi yıl yaşayan Rodinson, burada bir Müslüman okulunda öğretmenlik yaptı ve Fransa'nın Eski Medeniyetler Dairesi'nde Suriye ve Lübnan üzerine çalışmalarda bulundu. Uzun yıllar Ortadoğu'ya yaptığı geziler esnasında komünistlerle yakın ilişkiler geliştiren Rodinson, Milli Kütüphane'nin Doğu bölümünün idareciliğini yapmak üzere Fransa'ya döndü ve Ortadoğu üzerine aylık bir siyasi dergi olan Moyen-Orient'i çıkardı. Rodinson, yirmi yılı aşkın bir süre boyunca Fransız Komünist Partisi'nin üyesi olmuştur ve Marksist bir yazar ve kuramcı olarak dünya çapında tanınmıştır. Kitapları arasında *Marksizm ve İslam Dünyası*, *İslam ve Kapitalizm*, *İsrail ve Araplar* sayılabilir.

Atilla Tokatlı, 1932 yılında Denizli'de doğdu. Paris'te uzun yıllar yaşadı ve filmoloji okudu. Türkiye'de Arena Tiyatrosu'nda görev yaptı. Yönettiği filmleriden *Denize İnen Sokak* (1960), ilgiyle karşılandı. 1965 yılında çevirmenliğe başlayan Tokatlı'nın yaptığı önemli çeviriler arasında bulunan ve Elsa Triolet imzalı *Beyaz At* isimli roman, 1971 TDK Çeviri ödülünü kazandı. İlya Ehrenburg'un *Paris Düşerken*, Ostrovsky'nin *Ve Çeliğe Su Verildi*, Gorki'nin *Foma*, Mayakovski'nin *Trajedi*, Stancu'nun *Çingenem* gibi yapıtlarını Türkçeleştirdi. Ayrıca *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi* gibi çalışmaları bulunan Tokatlı 1988'de İstanbul'da öldü.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bu tür bir kitap kendisini haklı gösterecek kimi nedenlere gereksinim duyar. İslam Peygamberi'nin yaşamı hakkında pek çok kitap yazıldı; bunların bir kısmıysa bu yakınlarda yayınlandı. Bunların çoğu yetkin, bazılarıysa kesinlikle mükenımel. Öyleyse bu öyküyü neden yeniden anlatıyorum?

Kesinlikle aktaracağım yeni gerçekler yok; yeni bir kaynak ortaya çıkarılmadığından ve çıkarılacağa da benzemediğinden ötürü, yeni bir gerçeği bulmak gerçekten zor olacaktır. Ana kaynaklar, uzun bir süreden beri çok iyi işlendi ve yapabilecek en iyi şey yalnızca bir kaç ayrıntıyı geliştirmek olabilir.

Yine de her kuşak, aynı gerçekler üzerinde tarihi yeniden yazar; o kuşağın kendisine egemen olan kaygılar, onun geçmiş olayları, insan ilişkilerini ve onların temsil ettikleri güçlerin karşılıklı etkileşimini kendi tarzında kavramasına yol açar. İslam'ın başlangıç dönemleri, Caetani, Becker ve Lammens'in çalışmalarından bu yana yeni bir ışık altında görülüyor. Bugünlerde Arabistan'ın o dönemdeki toplumsal evrimini hesaba katmaya başladık; bu, önceki kuşakların gerçekten dikkate almadıkları bir bakış açısı. Bu bakış açısıyla W. Montgomery Watt, bu olanakla hayranlığımı açıklamak istediğim olağanüstü bir çalışmayı gerçekleştirdi. Benim biyografim de benzer bir biçimde tasarlandı fakat yine de küçük bir değişiklik var: Son yılların olayları ve yaşamımdaki kimi koşullar bir araya gelerek beni ideolojilerin değişmeyen özellikleri ve ideolojilere dayalı hareketler üzerine düşünmeye yönlendirdi. Dikkatim, çok doğal

olarak, aktaracağım olaylarda sergilendiği biçimiyle, bu değişmeyen özelliklere çevrildi. O zaman da, artık bir insanın yaşamının gençlik deneyimleri, akrabaları ve ilk tanıdığı insanlar arasındaki kişisel durumu aracılığıyla yorumlanması konusunda varolan uyuşmazlıkları yakın bir ilgiyle izledim; bu, kimilerinin Marksist teorinin bireylerin yaşamlarının toplumsal nedenselliği ile uzlaştırmaya çalıştığı bir yorum. Peygamber örneğinde iki dizi nedenin -genel olarak toplumdan kaynaklananların yanı sıra kişinin kendisi, ailesi ve yaşadığı ilk çevreyle ilişkili olanlar- nasıl bir noktada birleştiğini göstermeye, böylece de onun öyküsünü bizim için anlaşılır kılmaya çalıştım. Bu girişimin metodolojik bir değeri olduğunu umarım. Kısacası, hem anlatmaya hem de yorumlamaya çalıştım. Az önce sözünü ettiğim bakış açısıyla, geçmişte birbiriyle uyumlu olduğu varsayılan kısmi açıklamaları, her birinin fikirbirliğine vardığı yerlere bakarak, her birinin geçerli olduğunun düşünülebileceği ve her birindeki gerçeklik payının olduğu alanları belirleyerek ve böylece birbirlerine nasıl uyduklarını keşfederek, tutarlı ve bütünsel bir fotoğraf elde ederek yapmaya çalışırken, yeni bir açıklama önermeye çok fazla uğraşmadım. Bunun gerçekte içerdiği şey, somut bir örnekle başlamak ve bunu, insanların çoğunlukla saf kavramların aşırı seçkin ortamında çözümlemeye çalıştıkları sorunlara yansıtarak devam etmektir.

Fakat aynı zamanda okunabilir olan, yani öyküleyen bir kitap ortaya koymayı hedefledim. Bu riskli bir hareket biçimi, yalnızca, tamamen su götürmez olgularla sınırlanmış bir Muhammed biyografisi birkaç yavan sayfadan fazla bir şey tutmaz. Yine de bu yaşamın nasıl olması gerektiğine ilişkin, zaman zaman fazlasıyla olası bir fotoğrafı sunmak, olanaklıdır. Böyle yapmak için, doğruluğu hakkında çok az kanıta sahip olduğumuz kaynaklardan bazı bilgileri kullanmak zorunludur.

Bu tür kaynaklara hep başvurdum. Bu alandaki öncüllerimin bugüne kadar yaptıkları çalışmaların tamamen sınırları içinde kalmama rağmen, derlememi yalnızca onların kitaplarında bulunabilecek bilgilerle oluşturmadım. Masamın üstünde hep İbn

İshak, Tabari, Vakidi ve İbn Sa'd oldu ve sık sık "söylenti" denizine daldım. Bu kitabı okuyan bir uzman bu gerçeği fark edecektir.

Kaynaklarım bunlar olmasına rağmen, onların kesin tarihsel gerçeklerden uzak olduklarını itiraf etmeliyim. Peygamberin yaşamıyla ilgili olarak kullandığımız metinlerin en eskileri ölümünden yaklaşık 125 yıl sonraya kadar geri gitmektedir. Bu, Napolyon'un ölümünden bugüne dek geçen süreden biraz daha azı. Elbette bunlar daha eski kaynaklara (daha çok sözlü olanlar) gönderme yapmakta ve bunların, anlattıkları olaylara kendi gözleriyle şahit olanlara dek geriye gittiklerini ileri sürmektedirler. Fakat gösterildiği gibi (özellikle Golhizer ve Schacht tarafından) gerçekte bu tür "söylentilere" çok az güvenilebilir. Müslüman yazarların kendilerinin farkına vardıkları gibi bunların büyük bir bölümü sahtekarlık yapmaktadır ya da en azından özel bir taraf, amaç, aile veya kuramın çıkarlarına uygun olarak yeniden yazılmışlardır. Temelde hakiki olan olmayandan, doğru yanlıştan nasıl ayrılabilir? Mutlak olarak güvenilir hiçbir kriter yoktur. Söylentileri saptıranlar kesinlikle katıksız bir edebi yeteneğe sahipler; kendi kurgularına, okunmalarını zevkli kılacak şekilde canlı, kolay ve bildik nitelikler kazandırıyorlar. Yaşanmışlık izlenimini veren bu canlı diyaloglar, bu ayrıntılar, konuşma diline çevrilmiş cümleler, bu mizahi anlar; tüm bunlar tarihsel gerçeklikten çok edebi olmaya yatkın gözüküyor. Tüm bu yazılara, ya sözlüklerden alınmış ya da sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda çöldeki gerçek antropolojik saha çalışmaları sırasında keşfedilmiş olan geçmişe ait sözcükler serbestçe serpilmiştir. Peygamberin zamanına dek tartışılamaz biçimde geri giden tarih yazımı konusunda kesin olarak söyleyebileceğimiz hiçbir şey yoktur.

Düş kırıklığı içerisinde vaz mı geçmeli? Bir biyografi düşüncesi tamamen terk mi edilmeli ve dahası, bir Sovyet yazarının yaptığı gibi, bir Muhammed "miti"nden mi söz etmeli? Ben böyle düşünmüyorum. Elimizde hâlâ Kuran var. Genelde fazlasıyla bir bilmece gibi olduğu ve onu kronolojik sıraya sokmak (hâlâ kesinlikten uzak durmaktadır) çok büyük bir çabayı

gerektirdiği için, onu kullanmak çok zor ama şüphe duyulamayacak bir gerçeklik için sağlam bir temel oluşturur. Aynı zamanda tüm söylentilerin üzerinde anlaştığı olayların bilgisine de sahibiz. İlk Arap derlemeciler, Bedr Savaşı'nın koşulları, hazırlıkları ve sonuçlarında olduğu kadar savaşta yer alanların isimlerinde de anlaşamazlar. Her biri kendi zamanındaki tarafların mücadelesini yansıtarak bir diğeriyle bu noktalar üzerinde çatışır fakat bu tür anlaşmazlıklar, hepsi savaşın gerçekten olduğu konusunda anlaştığından ötürü, yalnızca tarihi (en azından yaklaşık olarak) ve sonucu üzerinde ortaya çıkar. Bu yüzden onu kanıtlanmış bir olay olarak kabul etmeli ve bütünsel bir neden-sonuç zincirine nasıl yerleştireceğimize bakmalıyız. Böyle yapmaya çalışırken, kavradığımız kadarıyla olaylar zincirine uyum gösteren şu ya da bu söylenti parçasına başvurmaya yönelebiliriz. Açıkça söylenmeli ki bizim değerlendirmemizi örneklerle göstermek için kullanılan bu tür "kanıtlar", kuşkulu görülmekten kurtulamaz. Sık sık, "anlaşılan", "denir ki", "sonradan anlatıldığı kadarıyla" ve benzeri deyişler kullandım. Belki de onları daha fazla kullanmalıydım ancak aslında yaptığım şey, uzun bir çelişen söylentiler listesini alıntılayıp, ihtiyatla, "Fakat bizden fazlasını Allah bilir" diye bitiren Arap vakanüvislerinin örneğini izlemekti.

Müslüman okurlarımdan istediğim şey, eğer onların kanıtlanmış ya da tarihsel olarak kabul edilebilir gördükleri verilerin doğruluğunu tartışır veya görmezden gelirsem beni cahillik ya da kötü niyetlilikle mahkum etmek için acele etmemeleridir. Tıpkı Roma veya İncil tarihinde olduğu gibi, bilimsel yaklaşım, belirli bir olayın bir kaynak tarafından güvenilir biçimde gerçek olarak kanıtlandığı iddiasının kabul edilmesine ve bunun dışındaki her şeyin uygun bir sakınımla ele alınmasına karar vermekle başlar. Bu bizi, eleştirel dönem öncesi tarihçilerinin değişmez biçimde kanıtlandığına inanmış oldukları bir dizi efsanevi, süslenmiş ya da en hafifinden kuşkulu olaya yöneltir. Böyle yapmak bizim sömürgeciliğimizin veya Avrupa merkezliliğimizin bir yan ürünü değildir. Avrupalı tarihçiler, kendi tarihlerine bu biçimde yaklaşarak başladılar ve bu tür bir eleştirel

yaklaşım için duyulan gereksinim, hâlâ her zaman bunu uygulamanın mutlak olarak güvenilir bir yöntemini bulamamış olsalar bile, uzun süreden beri diğer uygarlıkların (hepsinden önce Müslüman olanlar) tarihçileri tarafından onaylandı. Avrupalı olmayan halkların gurur duyduğu kimi efsaneleri böyle yıkmaktan kuşkusuz hastalıklı bir tatmin duyanlar olabilir fakat böylesine acınacak bir psikolojik yaklaşım, bilimsel bir çalışmanın maddi kaynaklara yönelik eleştirel bir yaklaşım talep etmesi ilkesini ortadan kaldıramaz. Zorlayıcı nedenler olmaksızın olayların kabul görmüş herhangi bir yorumunu asla –açıkça veya örtük olarak– reddetmedim. Avrupalı eleştiriler kimi noktalarda yanlış olabilir ama Doğulu karşıtları, onları aynı biçimde eleştirmelidir; önce onları yakından inceleyerek ve onların kuramlarını yalnızca titiz bir çözümlemeden sonra reddederek.

Son bir uyarı ve son bir temize çıkartma: Bir dinin kurucusuyla, en azından yaşamının büyük bir kısmında tanrısal olanın doğrudan varlığı konusunda keskin bir anlayışla derinden ve samimi olarak dindar olan bir kişiyle ilgilendim. Bir ateist olarak benim böyle bir insanı büyük bir olasılıkla anlayamayacağım söylenerek karşı çıkılabilir. Böyle de olabilir, yine de, gerçekte anlamayı oluşturan nedir? Nitekim ben, yeterli zorluğa katlanırsa ve herhangi bir küçümsemeyi tamamen dışlarsa, aslında bir ateistin de dinsel bir dünya görüşünü anlayacağına ikna oldum. Elbette tıpkı bir sanat eleştirmeninin bir ressamı, bir yetişkinin bir çocuğu, turp gibi sağlıklı birinin hasta birini (ve tersi) ya da bilgili bir münzevinin bir işadamını anlayabileceği kadar. Kesinlikle dindar biri, ele aldığım konuyu daha farklı anlayacaktır, ya da belki de daha iyi? Bundan çok emin değilim.

İdeolojilerin kurucuları insanlara yaşama nedeni, yerine getirecekleri kişisel ve toplumsal görevler verirler. Bu ideolojiler dinsel olduğunda, mesajlarının bizim dünyamızın dışından geldiğini ve temsil ettikleri şeyin yalnızca insani olmaktan biraz daha fazla bir şey olduğunu söylerler (ve buna inanırlar). Ateistin söyleyebileceği tek şey bu insandışı kökenin kanıtlanmamış olarak durduğudur fakat bu, ona mesajın kendisini lekelemek

için hiçbir gerekçe vermez. Dahası, insanlık durumunu aşmak için takdire değer bir çaba olarak, daha değerli bir yere bile yerleştirebilir. Sonuçta, onun bizim hâlâ kavrayamadığımız insan aklının işlevlerinden kaynaklandığını kabul etmeye bile zorlanabilir. İnanıyorum ki, bazen onun özgün heyecan vericiliğini kavrayabilir ve bu mesajı kesinlikle kabul eden konformist inançlıların çoğundan daha fazla bu heyecanı hissedebilir. Belki avutucu ya da hoşgörülü fakat kolay yoldan temiz bir vicdanla, cesaret istemeyen bir hayata yönelmelerini sağlamaktan fazla bir şey yapmayan bir heyecan. Epikür'ün Menoeceus'a söylediği çok güzel sözleri yinelersek: Dinsiz insan, tanrıların çokluğunu inkar eden değil, tanrıların çokluğu kavramına sarılandır.*

Bu kitabın yazgısı üzerinde belli bir etkisi olan bir eleştiri, gizemli olana karşı çok rahat bir yaklaşım sergilememe karşı çıkmıştı. Hâlâ rahatım ama gizemi reddetmiyorum. Bilmediklerimizin bu kadar çok olduğunu belirtmeden önce bildiğimiz şey, elimizdekinden daha fazla kanıta karşı duyduğumuz yakıcı gereksinimdir.

Şimdi birkaç pratik yorum: Sıra Arapça kitap ve şeylere geldiğinde Arapça sözcükler ve isimler bir sorun oldu. Bu tamamen çözemediğim bir sorun. Okurlar kitabın sonunda sık geçen sözcükler ve isimler hakkında bilgi veren bir açıklama tablosu bulacaklar. Telaffuz içinse özenli bir okur aşağıdaki önerilerden en azından biraz olsun yararlanabilir.

Arapça kelimelerin doğru telaffuzunu elde etmek için hiçbir gerçekçi umut olamaz ama mümkün olan en yakın yolu göstermeye çalıştım.

Yine de okur, burada gönderme yaptığım isimlerin farklı ama aynı derecede doğru yazılışlarını gördüğünde şaşırmamalıdır.

Özel isimler daha büyük sorunlar ortaya çıkarır. Arapların değişik biçimlerde isimler kullanma alışkanlığı vardır ve bir seferinde birini, öteki seferinde diğerini kullanabilirler. Herkesin

---

* Epikür, *Ethika*. C.Diano. Florence. Sansoni (yay.). 1946, s.7. Karl Marx özellikle bu cumleden çok hoslanırdı. doktora tezinin (Differenz der demokritischen und epikureischen *Naturphilosophie* 1841) önsözüne bakınız.

kendi özel ismi (Muhammed, Abdullah, Ali) vardır ve birisi onun kimliğini açıklamak istediğinde, babasının ismiyle birlikte erkek için önüne "ibn " –oğlu–, kadın için "bint" –kızı– getirerek söyler. Muhammed ibn Abdullah, Ömer ibn el-Hattab gibi, Muhammed'in kızı Fatima bint Muhammed olacaktır. Ondan sonra, kabile adı ya da daha genel olarak kökeninin adı (el-Tamimi, Tamim kabilesinden biri) veya takma adı ya da künye, (genellikle en büyük) oğulun adından önce Ebu (babası) veya Ümm (annesi) eklenir. Söylediğim gibi, bu isimlerin herhangi biri değişik zamanlarda kullanılır; ben, onları makul bir biçimde kullanmaya çalıştım.

Kabile isimleri çoğul olduğunda önünde Beni (oğulları) ile kullanılır. Böylece Mekke'ye egemen olan kabile, Beni Kureyş ya da yalnızca Kureyş olarak geçer.

Bu değişikliklerin arasında biri, el- artikelini (aynı zamanda er-, ez-, vb. biçimlerini de alır) bulabilir de, bulamayabilir de: Haris veya el-Haris gibi. Ara sıra 'e' atılır ve Benil-Haris biçimini alır.

Tam bir kanı olmasa da, kimi yanlış kullanımlarımızı düzeltmeye çalıştım. Böylece Muhammed'in adını, İngilizce konuşanlara oldukça tanıdık gelen biçimlerde –Mahomet ya da Mohammed gibi– kullanmadım.

Tüm metinleri, var olan çevirilere başvurarak yeniden çevirdim. Kuran'ı her zaman aslından kullandım ama sık sık R. Blachere'nin (İngilizce'de güvenilir bir çeviri, Richard Bell'e ait) güzel çevirisini, zaman zaman ayrıntılarda benim biçemsel eğilimlerimden farklılaşmasına rağmen, kullandım.

FRANSIZCA İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Hiçbir anlamda yeniden yazmamama rağmen, metnin ilk baskısını titizlikle gözden geçirdim. Bir dizi titiz gözlemden (özellikle arkadaşım ve akıl hocalarım olan Marcel Cohen, Gustav von Grunebaum, G. Levi della Vida ve Louis Massignon'dan), dikkatimi çeken yeni çalışmalardan ve geçen altı boyunca kendi okuma ve düşünmelerimden etkilendim. Bir çok küçük ekleme ve düzeltme yaptım. Daha önemlisi, Muhammed'in mesajının edebi niteliği üzerine birkaç sayfa ekledim ve mesajın tümünü biçimlendiren temel sezgiyi daha açıkça tanımlamaya çalıştım. Kitabımın bu baskısı, ikinci Fransızca baskısında "Siyaset" dizisinin içine yerleştirilmesine rağmen, paradoksal olarak tam anlamıyla siyasi-toplumsal çerçevenin dışındaki yönler üzerine daha fazla vurgu yaptı. Zira, hiçbir insani olgunun bu çerçeveye başvurmadan anlaşılamamasına rağmen bu tür bir olgunun da tamamen ona ait olduğu söylenemez. Muhammed bir dinsel deha, büyük bir siyasi düşünür ve sizin, benim gibi bir insandı. Bunlar üç ayrı düzeydeki şeyler değildi, bunlar bütünsel bir kişiliğin üç yönüydü ve ancak dikkatli bir çözümlemeyle ayrı olarak görülebilirdi. Yaptığı ya da söylediği her şey onun bu yönlerine ilişkin bir şeyler barındırıyordu. Esas ilgisi bu dindar kişilik ve onun mesajı olanlar onun eylemlerinin dinsel olmayan motivasyon ve tepkilerini kavramaktan çok daha fazla şey kazanacaklar. Onu temel olarak tarihsel bir güç olarak görenler de, onu bu tür bir güç durumuna getiren ideolojinin önemi ve dahası, bu ideoloji konusunda

daha dikkatle düşünecekler. Bu, siyasi hareketliliğin, kimilerinin savunduğu gibi, her tür olası antropolojik erkenden biri olarak üzerinin örtüldüğü anlamına gelmiyor. Bu hareketliliğin temeli olan şey, belirli özgül etkenler dizisi üzerine yaslanır ve bunlar göz ardı edilmemelidir. Bu yalnızca diğer tüm olguların tam olarak tarihsel bir öneme sahip olabileceği bu etkenlerin içine yerleştirilmelidir. En azından belli koşullar altında bu elde edilebilir. Ve bunun gerçekleşmesi can alıcıdır. Bu Muhammed'i siyasi bir kişilik olarak küçültmek değildir. Onu bozacak olan bu biçimden daha farklı görmektir. Muhammed'i kim bu biçimde kötürümleştiriyorsa aslında kendisinin onu anlama zeminini bozuyordur. Abtar (kısır; Kuran, Kevser Suresi) olan odur.

İNGİLİZCE BASKIYA ÖNSÖZ

Kitabın İngilizce baskısı hazırlanırken, onu yeniden gözden geçirme olanağı buldum. Birkaç yerde bir iki tümcecik ekledim; örneğin, altıncı yüzyılda Fransa'da geçen olaylara yapılan bir göndermeye, o sırada Britanya'da olanlara ilişkin bir cümle ekledim. Birkaç pasajda değişiklik yaptım ve yeni araştırmaların zorunlu kıldığı yerlerde ya da tepkilerimin beni böyle yapmaya ittiği yerlerde küçük eklemeler yaptım. Benim fark ettiğim veya bana belirtilen kimi ayrıntı hatalarını düzelttim. Örneğin devenin sağlamlığına ilişkin yapılan gönderme için bu hayvan konusunda engin bir bilgiye sahip olan Albay Bernard Vernier'e teşekkür etmeli-yim. Arapça, Yunanca ve Latince'den yapılan çevirileri asıllarıyla yeniden karşılaştırdım ve bunu yaparak, şimdi düzeltilmiş olan kimi küçük hataları saptadım. Her şeyin ötesinde Vakidi'nin Arapça metninin Marsden Jones tarafından yapılan çevirisinin yeni baskısından çok yararlandım; Fransızca baskıları hazırlarken Kremer tarafından yayınlanan çok yetersiz ve eski metnini ve Wellhausen'in Almanca çevirisini kullanma şansına sahiptim. İngilizce baskıyla görevli olan Bay Christopher Walker'ın dikkatini, zaman zaman kimi pasajların alternatif çevirileri konusunda çektim ve ondan ifade etmeyi istediğim düşünceye en yakın olanını seçmesini rica ettim. Bu zorlu işi üstlendiği için ona ve Bayan Anne Carter'a teşekkür etmeliyim.

İngilizce baskının yayıncısı, Fransızca'da olmayan referansların metne eklenmesi için çok istekliydi. Bunlar, eklendi fakat önemli olan iki üç tanesi dışında hepsi, sayfaları uzman

notlarıyla doldurmamak ve sıradan okuyucunun dikkatini dağıtmamak için kitabın sonunda toplandı. Meraklı okur konuların çoğuyla ilgili ek bilgileri, kaynakçada gösterilmiş olarak, zorluk çekmeden bulabilir, özellikle de W. Montgemery Watt'ın mükemmel kitaplarında. Bu nedenle, kendi metnimde alıntı yaptığım başka yazarların pasajların ve bazı okurlara tuhaf görünecek kimi açıklamaların başvurularını vermek, benim için yeterli oldu. İbn Hişam'ın yazdığı peygamberin biyografisinden alıntıladığım pasajlarda sadece Arapça metnin Wüstenfeld baskısının sayfa referanslarını verdim. Bu referans, Guillaume'nin İngilizce çevirisinde gösteriliyor.

Yayıncı aynı zamanda Arapça isimlerin tam doğru bir çevirisini istedi -Fransızca baskısı için gereksiz sayılan bir işlem. Bunun, Arapça konuşan ya da Arap dili ve edebiyatı uzmanlarının ismin tam özgün biçimini hemen kavramalarını sağlama üstünlüğü var. Aynı zamanda Avrupalı okur için de anlamakta zorlanma engeli söz konusu. Umarım kimse bunu yorucu bir bilgiçlik taslama olarak kabul etmez. Eğer Arapça isimler onu hiç ilgilendirmiyorsa, sanırım okur, kendisini kitabımda olası bir rahatsızlığın üstesinden gelmeye yetecek ilgilendiren yeterli tarihsel ve sosyolojik bilgi –ve hatta, belki de kimi hoş okuma parçaları– bulacaktır.

Bir ayrıntı konusu daha: Şimdi "Etiyopya" dediğimiz ülkeden zaman zaman bu adıyla, zaman zamansa Habeşistan olarak söz ettim; yerlilerinden de aynı biçimde. "Habeşistan" adı bu çağın, özellikle yabancılar tarafından kullanılan terimlerine daha çok denk düşüyor fakat resmi adı bu değil. Ayrıca, ülkenin yerli halkı tarafından kesinlikle daha yaygın olarak kullanılmaya başlanan "Etiyopya", Grekçe'de bilinen adlarından biri; oysa, kimi küçük düşürücü imalarla yüklü olan "Habeşistan" adı, genellikle Araplar tarafından kullanılıyor. Dolayısıyla, modern Etiyopyalılar'ın gözünde de bu böyle. İki adı da birlikte kullanmak, bana en iyisi gibi geldi.

Sondaki kaynakçaya bazı İngilizce eserler de ekledim ve kaynakçayı kısmen güncelleştirdim.

Birinci Bölüm
BİR DÜNYANIN DOĞUŞU

Roma'nın kurulduğu varsayılan yıldan beri on üç yüzyıl akıp gitmişti. İsa doğalı ise beş yüz yılı aşkın bir süre geçmiş ve İmparator Konstantin, Bizans'ın adını Konstantinopolis'e çevireli neredeyse iki buçuk yüzyıl olmuştu.

Hıristiyanlık, yükselişinin doruğundaydı. Göklerin efendisi İsa'nın ilk hizmetkarı ve evrenin sahibi İkinci Roma'nın imparatoru, Boğaz ve Haliç kıyılarında bütün görkemiyle hüküm sürmekteydi. Teslise dualar okumak ve Şükran ayinleriyle kutlamak için, dört bir yanda kiliseler yükseliyordu. Misyonerler, kuzeyin sislerle kaplı ormanlarına ve bozkırlarına doğru olduğu kadar, Hindistan'a ve Çin'e açılan göz kamaştırıcı zenginliklerle dolu sıcak deniz kıyılarına doğru da, gittikçe daha uzaktaki ülkeleri İncil'in saltanatına kazandırıyordu. Doğru; batıda zaman zaman başkaldıran Barbarlar vardı. Ancak, kendi aralarındaki çatışmaların sonucu bin bir parçaya bölünmüş olan bu Franklar, Burgonyalılar, Gotlar; büyük Roma'nın, sağlam bir devlet kurmaktan aciz bu vahşi hayranları yavaş yavaş imparatorluğun hükmü altına giriyordu. Barbarların darbeleriyle sarsılan Roma, eski görkemini çoktan kaybetmişti ancak Bizans, evrenin merkezi, tüm ihtişamıyla yenilmemiş olarak dimdik ayaktaydı ve yenilmez görünüyordu.

İşte bu sıralarda, gençliğinde çok gezmiş, yaşlılığında da rahip olmuş Kosmas ismindeki Mısırlı bir tüccar, şu heyecan verici satırları yazıyordu:

"Böylece Roma İmparatorluğu, doğrudan doğruya İsa efendimizin krallığının bir parçası olmaktadır. Çünkü bu imparatorluk, sonlu yaşamın çerçevesi içinde kalan bütün öteki iktidarlardan üstün, aşkındır ve kıyamete kadar da yenilmeden sürecektir; nitekim, Kutsal Kitap'ta da asla yıkılmayacağı yazılıdır (Daniel, 2, 44)... Ve güvenle söyleyebilirim ki, barbar düşmanlar kısa bir süre için ve günahlarımızdan dolayı bizleri cezalandırmak üzere Roma'nın hakimiyetine karşı ayaklanmış olsalar da, bu imparatorluk, bizleri yönetenin gücü sayesinde ve Hıristiyanlık'ın etkilerini yayması şartıyla, yenilmez olarak kalacaktır. Nitekim, bütün hepsinden önce İsa'ya iman etmiş olan ilk devlet budur ve Hz. İsa tarafından konan ilkelerin ilk hizmetkarıdır. Bu ilkeler adına herkesin efendisi olan Tanrı, bu imparatorluğu kıyamete kadar yıkılmadan koruyacaktır..."[1]

Dünya imparatorluğu ve dünya dini el ele gider. Kosmas bunu şöyle anlatıyor:

"Ve tıpkı Baktirya'da, Hunlar'da, Persler'de, Hintliler'in kalanlarında, Ermeniler'de, Medler'de, Elamlılar'da ve Pers ülkesinin tamamında olduğu gibi, başında piskoposlarıyla sayısız kilise, sayısız Hıristiyan cemaati, pek çok çilekeş ve münzevi yaşam süren rahip bulunmaktadır. Yine, Habeşistan'da, Aksum' da ve tüm bu topraklarda; Arabistan'da ve Filistin'de, Fenikeliler'in topraklarında, Suriye'nin tümü ve Antakya'dan Mezopotamya'ya kadar olan bölgede, Nübya'da ve Garamantlarda, Mısır'da, Libya'da, Pentapolis'te, Afrika'da ve Kadiz' in güneyine kadar tüm Moritanya'da, her yerde Hıristiyanların kiliseleri yükselmekte, sayısız piskopos, çilekeş, papaz, rahip, münzevi İsa'nın İnciline iman getirmektedir. Bu, Kilikya'da, Asya'da, Kapadokya'da, Lazistan'da ve Pontus bölgesinde, İskitlerin, Hirkanyalıların, Herüllerin, Bulgarların Greklerin ve İlliryalıların, Dalmaçyalıların, Gotların ve İspanyolların, Romalıların ve Frankların oturduğu Kuzey diyarlarında da

1 J.W. McCrindle çevirisi *The Christian Topography of Cosmas, an Egyptian Monk*, Londra, Hakluyt Society 1897, s 71 (113B-C).

böyle olup, ölülerin ahrette dirilişini tayin eden ve İsa'nın İnciline iman eden kişiler saymakla tükenmez. Böylece, Hz.İsa'nın kehanetlerinin bütün yeryüzünde gerçekleşmiş olduğunu görürüz."[2]

Kendimizi, bugün çok yakından tanıdığımız bu kuzey ve batı ülkelerindeki insanların yerine koyalım. Çoğu, o devirde, imanın kaynağı olarak bilinen Doğu ülkelerine doğru yol almaktaydı. VII. yüzyılda yaşamış Valerius isimli Galiçyalı bir rahibin, biraderlerine örnek gösterdiği İspanyol rahibesi de bunlardan biridir:

"Doğuş durumundaki hayırsever Katolik inancının ve kutsal dinimizin sınırsı aydınlığının, Batı'nın ucundaki bu kumsallara nihayet ulaşıp da parıldadığı çağlarda, ilahi cömertlik arzusuyla yanıp tutuşan mutlu rahibe Aetheria, kudretli Tanrı'nın da lütfu ile bütün gücünü toplayıp yüreklice dünyayı dolaşmaya koyuldu. Tanrı'nın yol göstericiliği sayesinde bir süre yürüdükten sonra, Hz. İsa'nın doğduğu, çile çektiği, çarmıha gerildiği ve yeniden dirildiği kutsal yerlere ulaştı. Şehit olmuş sayısız azizin gömülü bulunduğu yerlerden sonra çeşitli ülke ve beldeleri de dolaşarak kendini duaya ve ahlaki gelişmeye adadı. Kutsal dogmayı öğrendiği ölçüde, yüreğindeki kutsal arzu da sönmez bir alev gibi parlamaktaydı."[3]

Gelin şimdi biz de, gezisini 400 yıllarında yapmış olan Aetheria'nın biraz geriden gelen bir takipçisi olarak, İspanya kıyılarından kalkan bir gemiye atlayalım. Hemen hemen ıssız, artık harabeye dönmüş, su kaynakları kurumuş ve sürekli yangınlarla perişan bir kent durumuna düşmüş olan Roma'yı görmesek de olur. Ancak İkinci Roma'ya, başkent Konstantinopolis'e, hem merakımızı doyurmak bakımından, hem de dindarlığımızın bir gereği olarak, mutlaka uğrayacağız. Konstantinopolis'in o zamanki

---

2 A.g.e, s 119-121 (169B-D).
3 Ethérie, *Journal de voyage*. Fransızca'ya çeviren ve yayıncı Hélene Pétré. Paris, Editions du Cerf, 1948, s 268 vd

ismi, kısaca, Kent'tir. Her biri birbirinden ünlü kiliselerle doludur bu Kent. Bu tapınaklar arasında en ünlüsü ve en güzeli de, o devirde, yeni inşa edilişinin bütün görkemliliğiyle parıldayan Ayasofya'dır. İmparator Jüstinyen'in, 25 Aralık 537 günü açılışını yaparken hayranlığını tutamayarak: 'İşte seni yendim, Süleyman' diye haykırdığı Ayasofya. Konstantinopolis gerçekten de, ünlü manastırları ve kutsal kalıntıları ziyarete koşan hacılarla dolup taşmaktadır ve bu hacılar,

> "Kenti"i boydan boya kesen geniş caddeleri, muhteşem saraylarla çevrili ve ortalarında yüksek birer sütun dikili büyük meydanları hayranlıkla seyretmektedirler. Klasik tarzda yapılmış kamu anıtlarının yanı sıra, Suriye üslubunda inşa edilmiş zarif evler sıralanmaktaydı. Sokaklar ve konak kapıları eski heykellerle süslüydü ve bütün bunlar, insanda ancak mucizeler karşısında duyulan bir hayranlık uyandırmaktaydı. İmparatorluk saraylarının ve büyük Kutsal Saray'ın görkemi, yapılarının çeşitliliği, bahçelerinin ve daireleri süsleyen mozaik ya da resimlerin güzelliğiyle, gerçekten göz kamaştırıcıydı. Ve Konstantinopolis, böylece bütün bakışları kendine çekmekteydi. Bir an için altın gibi parıldayıp kaybolan bu mucizeler kentini, Konstantinopolis'i görebilmek için herkes can atıyordu.[4]

Konstantinopolis'in ötesine geçtiğinde herkes gibi Aetheria da Kutsal Topraklar'a ulaştı. Valerius'un ağzından onu dinleyelim:

> "Aetheria, Ahdi Atik ile Ahdi Cedid'in bütün bölümlerinde sözü edilen ne varsa bir bir arayarak, uzun yıllar süren ve Tanrı'nın lütfu sayesinde sonuçlanan gezileri boyunca çeşitli ülkeleri, eyaletleri, beldeleri, dağları ve çölleri dolaşıp kehanetlerin gerçekleştiği bütün kutsal makamları bir bir ziyaret ederek, Doğu ülkelerine ulaştı."[5]

---

4 C. Diehl. *Les grandes problemes de l'histoire byzantine*. Paris. A.Colin. 1943. s.15vd

5 Etherie, a.g.e, s.269

İmparatorluğun, Doğu Bizans denilen doğu kesimi de, anıttan, görkemli kiliseden, kalabalık kentten, büyük manastırdan, Tevrat çağından ve Hıristiyanlığın doğuşu zamanından kalan anılarla dolu kalıntılardan yana, alabildiğine zengin bir bölgeydi. Çok büyük ve bir o kadar da güzel üç kent süslüyordu bölgeyi: Antakya, İskenderiye ve Kudüs. İmparator Jüstinyen, sadece bu üç kentte büyük yapılar kurdurmakla kalmamış; Gazze gibi, Prokopius'un kitabında isimleri sıralı olan ikinci derecede kentleri de kurmuştu.[6]

Aetheria, doğuda Şarra'ya, İbrahim peygamberin oturmuş olduğu eski Harran'a kadar gitti. Tevrat'ta ismi geçen yerlere özellikle meraklı olduğu için, Şarra piskoposuna, Hz. İbrahim'in doğduğu Ur kentinin ne tarafa düştüğünü sordu ve burada büyük bir güçlükle yüz yüze geldi. Piskopos hazretlerinden şu yanıtı aldı:" Sorduğunuz yer, buradan itibaren onuncu konakta, Pers ülkesindedir... Romalılar artık oraya giremiyor yavrum çünkü bütün bölge Persler tarafından işgal edilmiş bulunuyor."[7]

Bir başka imparatorluk başlıyordu burada: Dünyanın ikinci büyük gücü olan Sasani İmparatorluğu. Fırat'tan İndüs'e kadar uzanan ülkeler, bu imparatorluktan sorulmaktaydı. Devletin başkenti, eski Babil'in ve bugünkü Bağdat'ın hemen yakınında, Dicle üzerinde kurulu yedi kentin toplamından oluşuyordu. En önemlisi Ktesifon olan bu kentler topluluğunun Süryanice'de adı Mahuze ya da Medhinata, Arapça'da ise "kentler" anlamına gelen El Medain'di. Kalıntıların bugünkü durumundan anlaşıldığına göre, Tak-ı Kisra diye ün salmış olan Kral sarayındaki tören salonu, 27 metre genişliğinde, 42 metre eninde, 37 metre yüksekliğinde ve elips şeklinde geniş bir kubbeyle örtülü bir salondu. Ve krallar kralı, işte burada kendini tek başına gösteriyordu. Tören günleri,

"Apadana'nın kapısını meydana getiren büyük salon insanla dolup taşardı. Zemin, kalın ve yumuşak halılarla örtülüydü;

6 F.-M. Abel, *Revue biblique*. 1931 ile karşılaştırmalı olarak; Procopius. *De Aedificiis*, V ix, yayıncı ve çevirmen H.B. Dewing ve Glanville Dauney. Londra, Heinemann (Loeb Classical Library). 1940.

7 Etherie, a.g.e, XX. 12.

duvarlar da kısmen halıyla kaplıydı, çıplak kısımları ise mozaik tablolar süslüyordu... Tahı, salonun dibine, bir perdenin arkasına konmuştu. Perdenin biraz açığında da, yüksek rütbeli subaylarla diğer ileri gelenler yer alıyordu. Saray takımı ve büyükler, bir parmaklıkla halktan ayrılmış dururlardı. Perde birden açılır ve krallar kralı, altın işlemeli kusursuz elbisesiyle, altın brokardan bir mindere oturmuş olarak, tahtında görünürdü. Altın ve gümüş kaplı, incilerle süslü, yakut ve zümrüt kakmalı büyük taç, altın bir zincir sayesinde ve hükümdarın tam başının üzerine denk gelecek şekilde, tavana asılı bulunurdu. Ancak zincir öylesine inceydi ki, varlığı ancak yanı başında duranlar tarafından fark edilebilirdi. Uzaktan bakıldığı zaman taç, hükümdarın başına yerleştirilmiş gibi görünmekteydi ancak gerçekte, hiçbir insan kafasının taşıyamayacağı kadar ağırdı: 91.5 kilo çekmekteydi. Bu görkemli görüntü, hele bir kubbedeki yüz elli delikten süzülen esrarengiz ışığın içinde ortaya çıktığı zaman, ilk defa törene katılanları öylesine derinden etkiliyordu ki, insanlar gayri ihtiyari, dizlerinin üstüne çöküyorlardı."[8]

Sasani hükümdarlarının çok büyük bir hazinesi vardı. Arap yazarlarında, bu hazinenin çeşitli listeleri ile birlikte göz kamaştırıcı tasvirlerine sık sık rastlanır. Yalnız, söz konusu listenin, tasvir ve hurafelerin de yardımıyla iyiden iyiye şişirilmiş olabileceğini unutmamak gerekir. Taşları yakut ve zümrütten yapılma bir satranç takımıyla, mercan ve turkuvazdan bir tavla takımı, bu bakımdan anmaya değer. Tahtlarını Talibi şöyle resmediyor;

"Taht odası kollukları ve kaplamaları altın ve gümüşten olan fildişi ve tik ağacından yapılmış. Uzunluğu 72 metre, genişliği 52 metre ve yüksekliği 6 metre. Basamaklarında karaağaç ve abanozdan yapılmış altın çerçeveli oturma yerleri var. Bu tahtın üstünü, gökyüzünü ve yıldızları temsil eden, burçların alametlerini gösteren ve hükümdarlarını, yedi ülkede ziyafet, savaş

---

8 A. Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, Paris, Geuthner 1944, s.397

veya av gibi değişik işler sırasında gösteren altından ve lacivert taşlardan bir tente çevrelemiş. Aynı zamanda günün saatlerini gösteren bir alet var. Tahtın kendisi simli kumaştan, inciler ve yakutlarla bezenmiş, her biri yılın bir mevsimini gösteren dört tane halıyla tamamen kaplanmış".[9]

Aslında bu taht olağanüstü süslü, devasa bir saat gibiydi. Ordu, gerçekten güçlü bir orduydu. Vurucu kuvvet olan süvari bölükleri, soylulardan meydana gelmişti. Atlılar, güneşte pırıl pırıl bir demir yığını manzarası veren ve vücutlarına son derece uygun biçimde hazırlanan zırhlara bürünürlerdi. Süvarilerin ardından, haykırışları, kokuları ve ürkütücü görünüşleri ile düşmana korku saçan filler gelirdi. Bunları da, askerlik hizmetini angarya olarak yapan savaş gücü sınırlı köylü piyadeler izlerdi. Perslilerin boyunduruğu altındaki savaşçı halklardan derleme veya kiralık askerlerden kurulu yardımcı birlikler, savaşta büyük yarar sağlayan bir güç oluşturuyordu.

VI. yüzyılda kesin bir disiplin içine alınarak yeni bir örgüte kavuşturulan bu ordu, imparatorluğun bütün sınırlarında savaşmıştı: Türkistan'da, Hindistan'da, Kafkasya'da ve özellikle de Roma İmparatorluğu sınırlarında. 531 yılında İran tahtına gerçek bir hükümdar geçmişti: Enuşirvan, yani "ölümsüz ruhlu" diye adlandırılan Kisra. Bu enerjik kral; halkın sefaletinden duygulanarak komünist reformcu Mazdek'in fikirlerine kapılan babasının bir hayli sarsmış olduğu toplumsal düzeni yeniden sağlamlaştırmış, orduyu ve devlet maliyesini iyileştirmiş, Romalıların hükmü altındaki Suriye'ye yürüyerek Antakya'yı almış ve haritadan silmişti. İki imparatorluk arasında 561 yılında imzalanan elli yıllık barış, ancak on yıl sürebilecekti.

Dünya egemenliği için amansız bir mücadeleye girişmiş olan bu iki imparatorluk, aynı zamanda, iki ayrı dünya görüşünü, iki karşıt din anlayışını temsil etmekteydiler. Bizans'ta Hıristiyanlık egemendi. İran'ın resmi dini ise, Zerdüşt'ün kurmuş olduğu,

---

9 Talibi. *Histoire des rois des Perses*. Fransızca'ya çeviren ve yayınlayan H. Zotenberg. Paris, Impremiere national. 1900. s. 698 vd.

hayır ve şer (iyilik ve kötülük) ilkelerinin kozmik karşılığına dayanan mazdeizmdi. Mazdeizme göre, insanoğlunun, iyi düşünceleri, iyi sözleri ve iyi eylemleriyle Hayır (ya da İyilik) prensibinin tarafında yer alması gerekirdi. Ama İranlılar, öteki dinleri de hoşgörü ile karşılamakta, hatta korumaktan ve saygıdeğer bulmaktan geri kalmıyorlardı. Mazdekler din yayıcısı olmadıkları için, öteki dinlerin zaman zaman uğradığı geçici baskılar, dini olmaktan çok diğer nedenlerden ileri geliyordu. Neden, çoğunlukla siyasiydi. Ayrıca, İran'daki öteki din mensupları çoğu zaman kendi aralarında, sonu karşılıklı katliamlara giden savaşlara girmekte ya da en azından hükümete birbirlerini şikayet etmekteydiler. Bu arada Sasani hükümetinin, haklı olarak ülkesindeki Hıristiyanların Bizanslı düşmanla işbirliği etmelerinden sürekli endişe duyduğunu unutmayalım. Bununla birlikte, V. yüzyılda Bizans kilisesi, Nestor tarikatını İsa'nın ikili yaradılışında ısrar etme sapkınlığı yüzünden mahkum etmiş bulunduğundan, Nesturiler İran'a sığınmışlar ve Bizans'ın yeminli düşmanları oldukları için de, burada iyi karşılanmış, yer ve iş edinmiş, aynı zamanda da büyük bir güç kazanarak İran'ı Asya ülkelerinin Hıristiyanlaştırılması yolunda bir hareket noktası durumuna getirmişlerdi. Böylece; Nestor tarikatına yakınlık duyduğu anlaşılan Kosmas'ın, "Büyücülerin İmparatorluğu"nu, niçin Roma İmparatorluğu'ndan "hemen sonra gelen ikinci büyük devlet" olarak tanıttığını da kavramış oluyoruz. "Çünkü", diyor Kosmas, "Hazreti İsa'ya saygı gösterdikleri için Zerdüşt rahipleri Efendimiz katında belli bir değer kazanmışlardır. Gerçi Hıristiyan öğretisi, Havariler devrinde, önce Roma toprağında yayılmıştır ama hemen sonra da havari Yuda tarafından Pers ülkesine ulaştırılmıştır." [10]

İmparatorluk içindeki Museviler de genellikle iyi karşılanmakta ve Hıristiyanların baskısına karşı korunmaktaydılar. Örneğin ünlü Babil Talmud'u, Sasaniler devrinde Mezopotamya'da yerleşik Musevi toplulukları içinde kurulan, sürekli

---

10 McCrindle a.g.e., s.72 (113D)

entelektüel faaliyet gösteren akademiler sayesinde el yazmasına dökülebilmişti. İran'daki Hıristiyan kilisesinin büyük metropoliti katolikos ve Musevi topluluğunun önderi Reş-galuta ya da Eksilark, kendi toplulukları üzerinde büyük etkiye sahip ve İmparatorluğun da yüksek danışmanları arasında yer alan kişilerdi. Çoğu zaman, dini yayma çabasından ya da dini otoritelerin yüksek politikaya karışmalarından ileri gelen kısa çatışma ve baskı dönemleri bir yana bırakılırsa, İran'daki Nesturilerle Museviler nispeten rahat bir durumdaydılar. Dışarıdaki Nesturiler ve Museviler ise, Sasani İmparatorluğu'na güvenle başvurulabilir bir sığınak gözüyle bakmaktaydılar.

O zamanki dünya nüfusunun önemli bir bölümü için, Bizanslı Roma İmparatorluğu ile Sasani Pers İmparatorluğu, uygar dünyanın tamamını meydana getiriyor, bir Pers İmparatoru'nun Bizans hükümdarına yazdığına uygun olarak, "Tanrı'nın dünyayı aydınlatmakla görevlendirdiği iki gözü" oluşturuyordu. İmparator, şunu da ekleyerek devam ediyordu, "gezegen ve savaşçı halk topluluklarının kontrol altına alınması ve insanların genel olarak güven ve huzur içinde yaşaması, bu iki imparatorluk sayesinde mümkün oluyor".[11]

İnsanlar, Tang'ların Çin'i gibi, Hindistan krallıkları, Birmanya ve Endonezya devletleri, Kmer ve Japon imparatorlukları gibi, parlak uygarlığa sahip ve göz kamaştırıcı zenginliklerle dolu daha başka devletlerin varlığından habersiz değildi fakat bu uzak ülkeler, gelenekleri, kurumları ve tarihleri ile, karanlık birer masal diyarından farksızdı. Kosmas gibi tüccarlar, Seylan'a ve Hindistan'a kadar uzanıp (Kosmas'ın lakabı, "Hindistan'a yelken açmış" anlamına gelen İndokopleustes'tir), bu esrarengiz ülkeler hakkında bilgi toplamaktan geri kalmıyorlardı. Ama ne var ki bu ülkelerden, dünya cennetinin ötesinde kalan ve bir kaç cesur astronotun uzak bir ilişki kurduğu, tekinsiz bir gezegenden söz edilir gibi söz edilmekteydi.

---

11 Theophylact Simocatta. *Histoirae*, IV, 11, yayıncı C. de Boor. Leipzig. Teubner, 1887. s. 169. G.E. von Grunebaum. *Medieval Islam*. Chicago. University Press, 1953 ile karşılaştırmalı

Bu masal diyarlarından üstelik, başta ipek ve baharat olmak üzere, değerli mallar geliyordu. Bu mallar, iki dünya arasındaki geniş bir bölgede oturan, dolayısıyla da iki dünya arasındaki bütün trafiği tekelleri altında bulunduran barbar halklar aracılığıyla getirilmekteydi. Kuzeyde Türkler, güneyde Araplardan oluşan bu barbar halkların ülkesine ulaşanlar da, bir anlamda kendilerini dünyanın sonuna gelmiş sayarlardı.

Şimdi hayali gezginimizin, tıpkı rahibe Aetheria gibi gerçek hacıların adımlarını takip ederek bu yönde ilerlediğini varsayalım. Aetheria, Suriye ve Filistin'in ötesindeki diyarlara yol almıştı: "Arasında ilerlediğimiz dağlar gittikçe açılıyor ve göz alabildiğine uzanan düz ve çok güzel bir vadi meydana getiriyordu. Vadinin ötesinde de, Tanrı'nın kutsal dağı Sina yükselmekteydi".[12] Hacılar, bir çok doruktan oluştuğu ancak yaklaşılınca anlaşılan bu dağa büyük güçlükle tırmanabiliyorlardı.

"Bu dağlara tırmanmak son derece güç bir işti çünkü dedikleri kadarıyla, bu dağa döne döne etrafında dolaşarak kademeli bir biçimde değil, tıpkı duvara tırmanır gibi düz, yukarı doğru tırmanmak gerekiyordu ve bu dağlardan aşağıya, ortada dağın, yani Sina'nın eteklerine varıncaya dek adım adım dümdüz inilmeliydi. Ve böylece Efendimiz İsa'nın arzusuyla ve bizimle olan azizlerin dualarının yardımıyla, büyük acılar içinde ilerledim çünkü tırmanışı yürüyerek yapmak zorundaydım. Yine de hiç bir acı duymadım çünkü tırmanma arzusunun Tanrının isteğiyle gerçekleştiğinin farkına vardım."[13]

Dağın zirvesinde, "büyük olmayan ama çok güzel bir kilise vardı ve rahipler buradan hacılara manzarayı gösterirlerdi. Altımızda, güçlükle tırmanmış olduğumuz dağları görüyorduk; ve bunlar, üzerinde bulunduğumuz merkezi kütlenin yanında ufak tepeler gibi kalıyorlardı... Mısır ve Filistin, Kızıldeniz ve İskenderiye Denizi, ve son olarak, göz alabildiğine uzanan

---

12 Etherie, a.g.e. I,1

13 A.g.e., III, 1-2

Sarasenler ülkesi, bütün bunlar, insana şaşkınlık verecek biçimde, ayaklarımızın altında serili duruyordu..."[14]

Barbar ve ürkütücü bir halk olarak bilinen ve yalnızca rahiplerin zaman zaman ilişki kurabildiği Sarasen'lerin ülkesi... Aetheria'nın yolculuğundan yüzyıl kadar sonra, sözünü ettiği küçük kiliseyi terkedilmiş buluyoruz. Artık orası tekin bir yer değildir. Prokopius şöyle diyor: "Dağın doruğunda gecelemek, hiç kimse için olanaklı değildir. Çünkü bütün gece boyunca, ortalığı öylesine bir gök gürültüsü doldurmakta, ayrıca öylesine beklenmedik tanrısal mucizeler olmaktadır ki, en kararlı ve en cesur insanların bile dehşete kapılmaması için sebep yoktur."[15] Nitekim biraz aşağıya, Jüstinyen, Meryem Ana için güzel bir kilise yaptırmış, sağlam bir kale kurdurmuş ve kaleye de "Sarasen barbarları, bölgenin ıssızlığından yararlanarak, Filistin'e komşu eyaletleri gizlice işgal etmek için burayı bir üs haline getirmesinler diye" önemli bir garnizon yerleştirmiştir. Uygar dünyanın ötesindeki bu çorak topraklarda oturan ve ortalığa bunca korku salan bu insanlar acaba kimdi?

---

14 A.g.e., III, 8

15 Procopius, *De Aedificiis* V, viii 7-9, s. 356-7. bu pasajın çevirisi P.N. Ure, *Justinian and His Age*'den alındı. Harmondsworth Pelican Books, 1951, s.239-40

İkinci Bölüm
BİR ÜLKENİN DOĞUŞU

Grekçesi Sarakenoi, Latincesi Saraceni (ki Fransızlar, Sarrasin sözcüğünü bu sözcükten türetmişlerdir) olan bu insanların o devirdeki ismi Skene Arapları'dır: Yani, *skene* Eski Yunanca'da "çadır" anlamına geldiğine göre, haymenişin ya da "çadır altında yaşayan" Araplar... Bu halk, ta en eski çağlardan beri bu verimsiz ülkede oturmaktadır ve onlardan önce de bir başka halkın bu topraklarda yaşadığına dair en ufak bir ize ya da belgeye rastlanmamıştır.

Burası, aşağı yukarı Avrupa kıtasının üçte biri kadar yer kaplayan büyük bir ülkedir fakat nüfusu da bir o kadar azdır. Akarsuların ve yağışların yetersizliği sonucu, arazinin büyük bir kısmı çöl haline gelmiştir. Kimi bölgelere on yıl ardarda hiç yağmur düşmediği olur. Yüksekliği 200 metreyi bulan ve kilometrelerce uzanan kum tepeleriyle kaplı uçsuz bucaksız bölgeler vardır. Bunlardan biri, Rabülkali, Fransa kadar yer kaplar. Bir başkası, kuzeydeki Nefud bölgesi, 70.000 kilometre kare yüzölçümündedir. Ülkenin çoğu kesimlerinde, görece eski bir volkanik etkinliğin kalıntısı olan geniş lav çöküntülerinin uzandığı görülür.

Vadi denilen ırmak yatakları, ülkenin, yağışın daha bol olduğu bir jeolojik dönem yaşamış olduğuna işaret etmektedir ama bu yatakların büyük kısmı, hiç değilse yazılı tarihin başladığı çağdan beri kupkurudur. Yer yer su birikintileri

görülür, o kadar. Apansız gelen yağmurlar, bu birikintileri kısa bir süre için azgın birer şelale haline getirir. Arapların "su baskını" diye nitelediği bu seller, her seferinde korkunç facialara yol açar. Fakat su akıp gitmez, toprağa süzülür ve altta kalır, birikir. Bu bakımdan Araplara "kuyu-bilim"in yaratıcılarıdır denebilir. O kadar ki, ülkedeki kuyulardan birinin 170 metre derinliğe kadar indiği rivayet edilmektedir. Su, kimi zaman da, kaynak halinde fışkırır topraktan. O zaman, çölün ortasında yemyeşil bir leke, bir vaha belirir. Özellikle, yağmurların daha sık onurlandırdığı tihame denilen kıyı ovalarında, vadilerin alt yataklarında yeterince su toplandığı ve bu kesimleri tarıma elverişli duruma getirdiği görülür. Bununla birlikte, içerdeki çöllerde bile, ani bir sağanak sonucu birkaç saat içinde yabani otların fışkırdığı ve acayip çiçeklerin ortalığı kapladığı olur.

Yaşam biçimini belirleyen topraktır. Yarımadanın büyük bir kısmı çöllerle kaplı olduğu için, memlekette egemen yaşam biçimi de, buna bağlı olarak, göçebe çobanlıktı. Örneğin devenin, İsa'dan iki bin yıl önce Araplar tarafından evcilleştirildiği kesinlikle bilinmektedir. Çöl şartlarına son derece kolaylıkla uyum sağlayan bir hayvandır deve. Nitekim, Arapların bedevi dedikleri küçük göçebe toplulukları da, varlıklarını sağlayan develere bağlanmışlardır. "Her hayvanın bir paraziti vardır," diyor Sprenger, "devenin paraziti de Araptır..." İlkbahar mevsiminde, yani yağmurlar düşmeye başlayınca, bütün Arapların, hayvanlarını ite kaka, yeşillenmiş bölgelere doğru akın ettiği görülür: Hayvanların da, tıpkı insanlar gibi ilerdeki kıtlık dönemlerini şimdiden hesaba katarcasına, tıka basa yiyip içtiği düğün bayram günleridir bu günler. Bu bolluk dönemleri, insanların küçük topluluklar halinde oraya buraya dağılmasına yol açar. Fakat çok geçmeden, yine kuraklık bastırır ve insanlar, az çok ağaçlık olan su başlarında toplanmaya koyulur.

Tahıl üretimi yapılan bölgeler yok değildir fakat Arabistan'ın asıl ana ürünü, öteden beri hurmadır. Özellikle vahalarda yerleşik yaşayan küçük toplulukların yetiştirdiği bu "ağaçların sultanı", sadece yemişiyle değil, her bir parçasıyla işe yarar.

Hurma, her şeyden önce, deve sütünün yanı sıra yoksul Bedevi kitlelerin biricik güvenli besin kaynağıdır.

Nüfusun bütün unsurları simbiyoz halinde, yani içice ve ortaklaşa yaşamak zorundadırlar çünkü birbirlerine sonsuz ihtiyaçları vardır. Nüfusu oluşturan belli başlı unsurlar, hurma yetiştiricileri veya tek tük tahıl, meyve ve sebze üreticileri ile çöldeki deve çobanları, komşu bölgelerdeki köylü ve şehirlilerden ibarettir. Devecilerin, binek hayvanlarının hızından ileri gelen askeri bir üstünlükleri olması ve bu üstünlüğün her şeyden önce yerleşik halk üzerinde, özellikle de göçebelerin imparatorluğu olan çölün ortasında tek başına kalakalmış vaha toplulukları üzerinde bir hakimiyet şeklinde ortaya çıkması doğaldır. Koca ülkenin hemen hemen her yanında, tarımcıların, göçebe çobanların korumasına sığındığını görüyoruz. Arapların, acı bir mizah duygusuyla, "dayanışma vergisi", huvva diye adlandırdıkları bu korumanın; para ya da angarya yoluyla sağlandığını eklemeye gerek var mıdır, bilmiyoruz!

Bu topluluklar arasında yürürlükte olan bir başka "barış içinde bir arada yaşama" yolu da ticarettir: Deve deyip de geçmeyiniz: 400 kilo yük taşıyabilen ve bir günde 90 kilometre kat eden bir 'çöl gemisi"dir deve. 57 derece sıcaklıkta, 17 gün hiç su almadan -biraz yeşillik verilirse daha da fazla- yürüyebilen bir gemi... Kervanlar, Güney Arabistan'la Mezopotamya gibi iki uygar bölge arasında, hem bu bölgelerin ürünlerini, hem de bu bölgelere Akdeniz ülkelerinden, Hindistan, Doğu Afrika ve Uzak Doğu'dan gelen malları ulaştırmak üzere durmadan gidip gelmektedir. Bedeviler, güçlü bir devletin askeri gücünün koruması olmadıkça, bu kervanlardan yol vergisi almaktadır. Öte yandan, daha küçük çapta da olsa, göçebelerle yerleşikler arasında da bir alış veriş söz konusudur: Böylelikle, hiç olmazsa göçebeler biraz hurma yeme, yerleşikler de biraz deve sütü içme olanağına kavuşurlar.

Bu iki yönlü ticari etkinliğin sonucunda, bir takım pazar ve panayır yerleri ortaya çıktı; bunlar arasında özellikle bir kaynağın ya da bir tapınağın yakınında bulunan pazar ve panayırlar, git-

tikçe süreklilik kazandı. Böylelikle, vahalarda zaten kendiliğinden oluşmuş şehirciklerin yanı sıra, çölde de yer yer kasabayı andıran topluluk noktaları belirmeye başlıyordu. Tüccarlardan, zanaatkarlardan ve arazinin elverdiği ölçüde köylülerden oluşuyordu bu topluluklar. Zamanla, göçebe kabile reislerinin de yakın adamlarıyla birlikte, nispeten rahat bir ömür sürmek üzere, (ve tabii göçebe tebaalarının denetimini elden bırakmamak şartıyla) gelip bu kasabalara yerleştiğini görüyoruz.

Çöl hayatına özgü toplumsal yapılar, vahalarda ve tarım yapılan topraklarda olduğu gibi, bu şehirlerde de sürmektedir. Kapsamı yaşamsal zorunluluklar tarafından belirlenen küçük insan toplulukları (ki bunlara, kabilecik ya da aşiret diyeceğiz), bu organizmanın temel hücrelerini oluşturur. Kabileler ise, doğru ya da yanlış, aralarında akrabalık olan aşiretlerden kuruludur. Her kabilenin bir atası bulunur. Çöl ideologları ve çöl politikacıları, aynı atanın ismini taşıyan topluluklar arasındaki akrabalık ilişkilerini yansıtan soy kütüklerini hazırlamaya çoktan girişmişlerdir.

Söz konusu topluluklar arasındaki ilişkiler, çoğunlukla barışçıldır. Yine de, Arap aşiretlerinin içinde debelendiği korkunç sefalet göz önüne alınırsa, bu küçük toplulukların, kendilerinden bir miktar daha şanslı öteki klanların bir avuçluk servetini zor yoluyla ele geçirmek için nasıl yanıp tutuştukları kolayca anlaşılır. İşte bu nedenle düzenlenen soygunlara, Araplar, *gaza* der. Gazanın, geleneklerce konulmuş yasaları ve kuralları vardır. Baskın vermek ve mal almak mubahtır fakat ne olursa olsun cana kıymamak koşuluyla... Adam öldürme ise, çölün yazısız yasasına göre, son derece ciddi sonuçlar doğurur.

Bu özgür Araplar, hiçbir yazılı kanuna, bu kanunlara uymaya zorlayacak hiç bir devlete bağlı değildir. Bu durumda insan hayatı, geleneklerin koruması altındadır ve adam öldürmenin bedeli pahalıya patlar. Kana kan, cana can: İşte kanun... Geleneklerin öç almakla yükümlü kıldığı kimse, kan davasından vazgeçecek olursa, ömür boyunca utanç duyacağı bir şerefsizliğe gömülür. Kısaca, bedevi toplumunun temel direklerinden biri, Arapların *ta'r* dediği öçtür.

Öç, eşitlik prensibine dayanır. Kabilenin her üyesi, öteki kabilelerin bir üyesi değerindedir. Gerçi her topluluğun bir başkanı (*seyyid*) vardır fakat başkasının otoritesi, doğrudan doğruya kişisel prestijiyle ölçülüdür. Yani seyyid, kişisel etkisinin bir an için bile gölgelenmesine göz yumduğunda, başkanlığından olur. Bu bakımdan seyyidin, bir çok özelliği benliğinde toplaması şarttır: Seyyid dediğin, cömertliği ve muhabbeti sayesinde insanların gönlünü çelecek, mütevazı ve kanaatkar olacak, başkanlık ettiği kişilerin gizli iradesine uygun şekilde davranacak ve bütün bunlara rağmen, otoritesine zarar getirmeyecektir. Unutmayalım ki, klanın genel toplantısında bir tek üyenin vetosu, çok önemli bir kararın uygulanmasını önlemeye yetmektedir. Burada belirtelim: Herkes, kelimenin tam anlamıyla eşit değildir. Kimi aşiretler gaza yoluyla olsun, ticaret ya da dayanışma vergisi yoluyla olsun, zenginleşmiştir. Hatta belirli bir aşiretin bazı üyeleri de, zaman zaman kişisel servetler edinme olanağı bulmuşlardır. Yani toplumda, genel olarak bir zengin ve yoksul ayrımı mevcuttur. Yine de, uzunca bir kuraklık dönemi ya da talihsiz bir savaş, "sefalet içinde eşitliği" yeniden kurmaya yetip de artar.

Kimileri, topladıkları geçici servetler sayesinde, köle sahibi olma olanağını da elde etmiştir. Satın alınan yabancılar, gazalar sırasında ele geçirilen tutsaklar ve borcunu ödemeyen borçlular, belli başlı esir kategorilerini oluşturur. Ne var ki, göçebe yaşamının koşulları, yerleşiklerde olduğu gibi süreklileşmiş, denetimli ve örgütlü bir kölelik biçimine elvermez. Bundan dolayı da kölelerin sık sık azad edildiği görülür. Buna karşılık, azad edilenler (bunlara *Mevla* denir) yine eski sahiplerine bağlı kalırlar. Toplumdaki eşitsizlik açısından, bir de ötekiler tarafından hor görülen kimi aşiret ya da kabilelerin kötü durumda olduğu göze çarpar. Bu "ikinci sınıf" kabileler arasında, belki de başka bir ırktan gelme eski bir halkın kalıntıları olan demirci toplulukları, özellikle dikkati çeker.

Ammianus Marcellinus, IV. yüzyılda, Araplar hakkında şöyle diyor:

> "Erkekle kadının birleşmesi, (onların gözünde) bir kira anlaşmasından farksızdır. Evlilik, kadının kocasına çeyiz olarak bir mızrak ve bir çadır getirmesiyle başlar. Kadın, erkek tarafından belli bir bedel karşılığında ve belli bir süre için kiralanmıştır ve bu süre sona erince, erkeğin en ufak bir işareti ile yuvayı terk etmeye hazırdır. Bu millette her iki cinsin de nasıl bir azgınlıkla seviştiklerini tanımlamaya imkan yoktur..."[1]

Bu sözlerin abartılı olduğuna kuşku yok. Bununla birlikte, kadının göçebelerdeki rolünün yerleşiklerdekinden ve İslam'ın gelişinden sonraki devirden çok daha silik olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz.

Bu sert yaşayışlı ve istikrarsız toplum içinde sanatlara da, yer yoktur. Söz sanatı hariç... Gerçekten de Araplarm belagat sahibi insanlara, beklenmedik bir çıkışı ince bir yanıtla etkisiz bırakanlara, kabile ya da aşiret toplantılarında kendi düşüncelerini kabul ettirmeyi becerebilenlere karşı büyük hayranlık beslediklerini görüyoruz. Bilgeler, ülkede yaygın bir üne sahiptirler. Yine de şiir, bilgelikten ve hitabetten daha da fazla saygı görür. Saygı uyandırdığı kadar korku da uyandıran ve tanrısal bir ruh tarafından desteklendiği kabul edilen bir kişidir şair. Her yerde olduğu gibi burada da şair, kendi aşklarını, kederlerini, sevinç ve özlemlerini ve yurdunun vahşi güzelliklerini dile getirmektedir. Dört başı mamur bir şiir sanatı vardır Arabistan'da. Sevgili tarafından terkedilmiş konak yerinin izleri üzerinde buruk mısralar döktürmek, en geçerli temalardan biridir. Ancak şairin asıl görevi, propagandadır. Çölün gazetecisidir şair. Özellikle büyük panayır yerlerinde şiir yarışmaları düzenlenir ve ülkenin dört köşesinden gelen şairler, kendi kabilelerini göklere çıkaran, düşman kabileyi ise yerin dibine batıran şiirler söylerler. Saldırının ve karşılığının aynı vezinde olması ve aynı uyak ile yapılması şarttır. Çoğu zaman sövgüye kayan hiciv tarzı ile

---

1 Ammianus Marcellinus, *Historiae*, XIV, iv, 4, yayıncı ve çevirmen J.C. Rolfe, Londra. Heinemann ve Cambridge. University Press (Loeb Classical Library) 1935, I. cilt. s 27-30

kolayca dalkavukluğa ve palavracılığa dönüşen övgü (ya da kaside) tarzı, en sevilen şiir türleridir.

Din sorununun bedevileri uzun boylu düşündürmediği anlaşılıyor. Düşlere dalmaktan pek haz etmeyen gerçekçi insanlardır bedeviler. Yeryüzünün, cin diye adlandırdıkları, çoğu zaman görünmeyen fakat hayvan şekilleri altında görülebilen ruhlarla dolu olduğuna inanırlardı. Onlara göre ölüler, hayalet olarak düşük bir yaşam sürer. Ölülere adakta bulunur, mezarlarına da bir dikme taşla bir yığın taş koyarlardı. Kimi ağaçlarla taşlar (özellikle de göktaşları ve insan şeklini andıran taşlar), ruhların ve kutsal varlıkların makamı olarak bilinirdi. Kutsallık sahibi varlıklar arasında gökyüzünü mekan edinmiş olanlar ve hatta yıldız şeklinde görünenler de vardı. Bunlardan bazıları da, tanrılık kazanmış eski bilgeler olarak kabul edilirdi. Bu ilahi varlıkların sayısı ve her birine verilen önem, kabileden kabileye değişiyordu fakat en önemlileri, bütün Arap yarımadasında saygınlık kazanmıştı. Bunların başında da, Allah (El-İlah, Tanrı) gelmekteydi. İlahi ve kutsal dünyayı en yüksek şeklinde benliğinde toplayan Allah, evrenin yaratıcısı ve İmanın bekçisi sayılırdı. Hicaz'da üç ilahe (tanrıça), "Allah'ın kızları" olarak başta geliyordu: Önce, Herodotos'un Alilat olarak andığı Allat (El-lat ya da Lat) vardı. İsmi doğrudan doğruya "ilahe" anlamına gelen Ellat'ın, Sabah Yıldızı'nı (Venüs ya da Zühre) temsil ettiği söylenebilir. Elenleşmiş Araplar ise Allat'ı, Eski Yunan tanrıçalarından Athena'yla özdeşleştirir. Allat'ın ardından, başka birtakım kaynakların Venüs'le özdeşleştirdiği ve ismi 'çok güçlü" anlamına gelen Uzza geliyordu. Üçüncü büyük ilahe de, kader iplerini kesen makasları elinde tutan ve deniz kıyısında bir tapınağı bulunan kader tanrıçası Menat'tı. Kırmızı akik suretli Hübel ise, Mekke'nin büyük tanrısıydı.

Şu ya da bu biçimde bir tanrının varlığının izini taşıyan kimi yerler kutsal sayılmaktaydı. Bu gibi yerlerin sınırları iyiden iyiye belirlenir ve bu sınırlar içinde hiçbir canlı varlık yok edilemezdi. Bu bakımdan böyle yerler, bir öç alıcı tarafından izlenenler için, eşi bulunmaz birer sığınak oluştururdu. Bu yerler, rahip aileleri

tarafından korunmaktaydı. Bu ilahlara çeşitli armağanlar sunulur, adaklar adanır ve hayvan (hatta bazen insan) kurban edilirdi. Kimi tapınaklar, değişik ayinlerin yapıldığı birer hac yeri haline gelmişti. Bu ayinler çoğunlukla, kutsal bilinen nesnenin çevresinde durmadan dönme şeklinde cereyan ediyordu. Ayinler sırasında bazı haller, örneğin cinsel ilişki yasaklanmıştı. Kan tabusu, özellikle yaygındı. Erkek çocuklar daima törenlerle sünnet edilirdi. Kuşların uçuşuna ya da hayvanların yönüne bakarak kehanette bulunulurdu. Araplar, Tanrıların yanıtını beklemek için de oklara başvururlardı. Gerçeğin farkına ancak çetin sınavlardan geçilerek varılabilirdi. Büyücülük, yaygındı. İnsanlar kemgözden korkar ve kendilerini nazarlıkla korurlardı.

Bu dağınık, gezgin, çoğu zaman açlıkla yüz yüze kalan ve müthiş bir düzensizlik içinde yaşayan kabilelerin bireyleri, kendilerine özgü bir ahlak ideali yaratmış, bu ideale uygun davranmak istemişlerdir ve dinin söz konusu idealin oluşumunda hiçbir rolü yoktur. Arapların gözünde örnek insan, her şeyden önce ve herkesden fazla mert olan insandır. Mertlik ise, kökü bakımından, "erkeklik" anlamına gelir. Mert olmak demek, cesur, dayanıklı ve kanaatkar, topluluğuna ve sosyal görevlerine sadık, cömert ve konuksever olmak demektir. İnsanı bu ideali benimsemeye ve bu ideale uygun davranmaya iten duygu, ırz yani onur duygusudur. Çölün bu ahlak kanununa karşı gelmek, sövülmeyi, dolayısıyla da onurunu yitirmeyi kabul etmek demektir. Dinin alışılmış sayısız işlevinin yerini, Araplarda, şeref duygusunun aldığı çok söylenmiş ve defalarca ispatlanmıştır. Görülüyor ki bütün bu ideallerin, toplumsal ve kişisel yaşamı düzenleyen bütün bu itici güçlerin ortaya çıkabilmesi için, dünya ötesinde bulunan manevi bir gücün varlığına ihtiyaç yoktur. Çünkü bütün idealler, insandan çıkan ve gene insana dönen güçlerdir. İnsan için en üstün değer, yine insandır. Fakat toplumsal insandır; yani aşireti ve kabilesi içinde yer alan insan... W. Montgomery Watt, bu anlayışı "kabile hümanizması" olarak adlandırıyor: Yerinde bir ifade. İnsanın etkinliğini ve kudretini sınırlayan şey, sadece kör talihtir; *dehr* 'dir. Dehr (Kader),

amansızdır ve insanın kaderi trajik bir kaderdir şüphesiz. İnsan, bu temelden kötümser hayat anlayışından ancak hayatın ona sunduğu zevkleri bir an önce tadarak kurtulabilir. Bununla birlikte, insanın etkinliği, kader tarafından ona sunulanları belli bir ölçüde daha iyi kullanmasını sağlayabilir. Bedevi, batıl inançlı olabilir ancak gerçekçidir ve çölün amansız hayat şartları, bir zamanlar dayanaksız olarak ileri sürüldüğü gibi, sonsuzluk ve öbür dünya hakkında derin düşüncelere dalmaya değil, kendi gücünü ve güçsüzlüğünü tam tamına değerlendirmeye sürüklemektedir onu.

Kendilerini, Arapları sistemli olarak yermekle görevli sayan kimi yazarlar (ki bu hastalık, paradoksal biçimde, özellikle Arap dili bilginlerinde pek yaygındır), bu toplumu barbar olarak adlandırmışlardır. Buna öfkelenen Araplar ise, toplumsal hayatlarının düzenleyici unsurlarını öne sürmekte ve toplumlarının entelektüel üretimine dikkati çekerler. Burada her şey, barbar deyiminden ne anladığımıza bağlıdır. Arapların tam bir anarşi içinde yaşadığını söylemek, saçmalamak olur çünkü tam anarşi hali, hiçbir zaman ve hiçbir yerde görülmemiştir. Ama buna karşılık, Arapların uyduğu yansız kanunların sık sık çiğnendiğini ve maddi kültür düzeylerinin son derece düşük olduğunu da kabul etmek gerekir. Etnologların kültür terimine yükledikleri anlam açısından, plastik sanatlar gibi şiir de, kültürel gelişmenin ölçüsü olamaz. Şüphesiz, uygarlık düzeyindeki bu düşüklük, doğuştan ve kalıtsal bir eksiklik olduğunu göstermez. Söz konusu düzey düşüklüğünün, o devirdeki Arabistan Yarımadası'nın son derece kötü doğa koşullarıyla çevrili toplumsal durumlarının bir sonucu olduğu ortadadır. Açlık, insanı daima baştan çıkarmıştır ve unutulmamalıdır ki, o devirde Araplar çoğu zaman yarı aç bir halde yaşıyordu. Kimi durumlarda, bazı Arap kabilelerinde ortaya çıkan aşırı vahşet gösterilerini, ancak böyle açıklayabiliriz. Suriye asıllı bir asker olan Ammianus Marcellinus, Araplar karşısında gerçekten dehşete kapılmış olmalı ki, "Aman oldukları yerde kalsınlar! Ne dostluklarını isterim, ne düşmanlıklarını..." der ve Arapların vahşeti konusunda karakteristik bir öykü anlatır: 378

yılında, Alan ve Hun birlikleriyle de takviye edilmiş olan kuvvetli bir Got ordusu, Roma ordusunu Edirne önlerinde bozguna uğrattıktan sonra, Konstantinopolis üzerine yürür. Belli başlı Romalı generaller ve İmparator Valens savaşta ölmüş olduğundan, Bizans'ın durumu alabildiğine kırılgandır. Tam bu sırada, imparatorluk hizmetinde bulunan Araplardan kurulu bir ordu, Batılı barbarlara saldırır. "Savaş uzayıp giderken," diyor Ammianus,

> "Doğunun ordusu, o güne kadar hiç kimsenin görmediği bir olay sayesinde üstünlük kazandı. Arapların arasından uzun saçlı ve çırılçıplak bir adam fırladı. Sadece cinsel organını örtmüştü. Boğuk çığlıklar atarak hançerini sıyırdı ve Gotlar arasına daldı. Bir düşman askerini öldürdükten sonra dudaklarını adamın boğazına yapıştırıp kanını emmeye koyuldu. Hiç beklemedikleri bu canavarca manzara karşısında dehşete düşen barbarlar, artık eskisi kadar yiğitlik gösteremez oldular..." [2]

Sarasenler ülkesinin ötesinde, Arabistan'ın güneyinde, coğrafya bakımından aynı yarımadanın bir parçası olan ama birçok bakımdan Arabistan'dan tamamıyla ayrılan bir ülke uzanmaktadır. Bu, eskilerin "Mutlu Arabistan" diye adlandırdıkları ülkedir. Eskiler, bu bölgenin sakinlerini anlatırken, sefil Arapları tanımlamak için kullandıkları terimlere hiç mi hiç benzemeyen sözcükler kullanmaktadır. Yine Ammianus'u dinleyelim:

> "Partlar [Persler], doğu ve güney yönlerinden "Mutlu Araplar"ın (Arabes beati) komşusu olur (bugün yanlışlığı açıkça görülen bu coğrafya hatasını, devrin coğrafya teorilerinde aramak gerekiyor M.R.). Bu insanlara "mutlu" denmesinin sebebi, topraklarındaki meyveler, hayvan sürüleri, hurma ve her cins koku bakımından çok zengin olmalarındandır. Ülkelerinin büyük bir kısmı sağda Kızıldeniz, solda ise Pers deniziyle çevrili bulunduğundan bu insanlar, her iki unsurun da servet-

2 Ammianus Marcellinus, *Historiae* XXXI. 6. a.g.e., III. cilt. s.500-503.

lerinden faydalanma imkanına sahiptir. Kıyıları boyunca sayısız körfez ve korunaklı liman bulunur. Ülkede bir çeşit ticaret merkezi ve muhteşem zengin kral sarayları vardır. Kaynakların, kaplıcaların ve ırmakların çokluğu hemen göze çarpar. Ülkede öylesine yumuşak bir iklim hüküm sürmektedir ki, bu insanların sonsuza dek mutlu olmamaları için en ufak neden yoktur. Ülke, gerek kıyıda, gerekse iç bölgelerde sayısız şehre, çok verimli vadi ve tarlaya sahiptir."[3]

Demek ki bu ülke, ötekinden tamamıyla farklıdır. Hint Okyanusu'ndan gelen muson rüzgarları, Arabistan'ın güneyindeki dağları da yalar. Düzenli yağmurlar bütün bu bölgeyi en elverişli şekilde sular. Çok eski zamanlardan beri ustaca bir sulama sistemiyle kanallara akıtılan su, tarlaların da taraçalar biçiminde düzenlenmesi sayesinde, tarımı alabildiğine geliştirmiştir. Nüfusun beslenmesine ayrılan tahıl, meyve, sebze ve bağ ürünlerinden başka, Hint Okyanusu kıyılarında lavanta ve günlük çıkartılan ağaçlar da yetişmektedir. Başka ıtır ve kokuların da üretildiği göz önüne alınırsa, ülkenin nasıl hatırı sayılır bir zenginlik kaynağına sahip olduğu kolayca anlaşılır. Unutmayalım ki o devrin Akdeniz dünyası, gerek dini ayinleri, gerekse tuvalet, mutfak, gerekse de diğer lüks ihtiyaçları bakımından, bütün bu ürünler için tükenmez bir pazardır. Ayrıca, bir yandan Hindistan'dan, öte yandan da Doğu Afrika'dan gelen mallar, uzun bir süre boyunca Güney Arabistan üzerinden aktarılmıştır. Ülkenin belli başlı pazarlarında, örneğin büyük Muza limanında, Basra Körfezi'nin incileriyle Hindistan'dan gelme fildişi, ipek, pamuk, pirinç ve özellikle baharatı ve Doğu Afrika'dan gelme esirleri, maymunları, deve kuşu tüylerini, fildişlerini ve altın külçelerini yan yana görmek her zaman olanaklıdır. Bunlara bir de, değiş tokuş için gönderilmiş Akdeniz ürünleri ile yerel ürünleri eklemek gerekir. Bütün bu mallar, kervanlarla kuzeye aktarılır. Güney Arabistanlılar çok

---

3 Ammianus Marcellinus, *Historiae*, XXIII, vı, 45-7. a.g.e. II. cilt, s 374-77 kısmen değiştirildi.

meşgul tüccarlardı; Mısır'da, Delos'ta, Mezopotamya'da bu tüccarlar tarafından hazırlatılmış yazıtlar bulunmuştur.

Bilim adamlarının tarihini saptamaya çalıştıkları bir devirden beri ve hiç şüphesiz, en azından İsa'dan önce VIII. yüzyıldan beri Güney Arabistanlılar, tarım ve ticaret sayesinde, "şehir uygarlığı" seviyesine ulaşmışlardı. Sırası gelmişken belirtelim; bu insanlar kendilerine Arap demiyorlardı. Konuştukları dil, Arapça'yla akraba olmakla birlikte, özdeş değildi. Saba, Ma'in, Kataban, Hadramud, Avsan isimli devletleri kurmuşlardı. Bu devletlerin her biri ayrıcalıklı ve egemen bir kabile tarafından denetim altına alınmıştı. En azından bir süre için bunlar, kralları ve danışma meclisleriyle, anayasal monarşilerdi. Örneğin, kararlar "Ma'in Kralı ve Ma'in tarafından" alınırdı. Tüm bu devletler kendi aralarında, ayrıntılarını çok az bildiğimiz, bitmek bilmeyen kavgalara ve anlaşmalara girerlerdi. Tüm olaylarda, Akdeniz uygarlıklarının büyümesi onların ihtiyaçlarını karşılayan Güney Arabistanlıların zenginliğinin artışına karşılık gelen bir etkide bulunmuştu. Yaklaşık olarak M.S. 100 yıllarında Efesli Artemidorus, Sabalıların konforundan, zengin mefruşatından, altın ve gümüş kaplarından, kapıları, duvarları ve çatıları altın, gümüş, fildişi ve değerli taşlarla bezenmiş evlerinden hararetli ifadelerle söz etmişti. Ancak son zamanlarda yapılan kazılarla bu bilgileri genişletmek ve doğrulamak mümkün oldu.

Amerikalılar, Kataban krallığının başkenti Timna'da kazı yapmaya başladılar; Pliny'e göre altmış beş tapınağa sahip olacak kadar büyük bir şehir. Şehrin güney kapısı, kimileri 2.4 metreye 6 metrelik yontulmamış taş bloklardan yapılmış iki büyük kulenin arasındaydı. Kapıdan içeri girildiğinde, taş sıraların olduğu bir meydan vardı, belki de erdemli kadının kocasının "kapının içinde... ülkenin yaşlılarıyla birlikte oturduğunu bildiği" yer.

Biraz daha ilerideki kazılar, iki evi yeryüzüne çıkardı; birinin ön cephesi, belirgin biçimde Hellenistik özelliklere sahip, her biri, tombul, gülümseyen bir bebeğe bakan, simetrik bir çift dişi aslanı temsil eden iki bronz heykelle süslenmişti. Bu grup, açıkça Dioscuri'nin sıva üzerine yaptığı İskender resminin bronz

dökümüydü. Amerikalılar eski Saba şehri Mağrib'in, daha doğrusu kalıntıları eski gezginler tarafından görülen şehrin en önemli anıtının kazısını yaptılar. Büyük Saba tanrısı Almakah için dikilmiş bu kulenin adı Avvam'dı. Burası 9 metre yüksekliğinde, 90 metre uzunluğunda ve 75 metre genişliğinde, çok süslü bir revakı olan ve birbirine bitişik yapıların sekiz sütunlu bir sıra üzerinde toplandığı büyük oval bir alandan oluşmaktaydı. İçeride, revak kısmen, taş kafeslerden yapılmış sahte pencerelerle süslenmişti.

Bu keşifler, zaten bilinen bir şeyi doğruluyordu: Güney Arabistanlılar mimarlıkta ustaydılar. Onların anıt saray inşa etme tarzı, bugün hâlâ uzun, çok katlı Yemen evlerinde tekrarlanır. Etkileyici su dağıtım kanalları da yapmışlardı. Bunların Kuzey Arabistan geleneğinde en fazla yinelenenleri, esas olarak en çok Mağrib'in çevresinde görülür. Bunun görkemli kalıntıları, bugün hâlâ ayakta kalmış olan 15 metre yüksekliğindeki büyük duvar parçalarının olduğu üç büyük su bendi biçiminde görülebilir.

"Mutlu Araplar" o sıralarda çok gelişkin bir uygarlığa sahipti. Bunun yansımasını daha çok onların görsel sanatlarında, beceriksiz işçiliklerinin yanında, biçimlendirilişlerinde büyük bir ustalık ve özgün bir esine sahip heykellerinde buluruz. Eserlerinin çoğu, gördüğümüz gibi, eğer gerçekten kopya edilmemiş veya ithal edilmemişse, Roma ve Helen sanatından esinlenmiştir. Kimi parçalarda Hint etkileri de bulunabilir. Bazıları kaymak taşından yapılmış olan süs eşyaları, çoğunlukla çok zarif ve kusursuzdur. Karakterlerinin zarafeti ve kusursuz düzeni, Güney Arabistan yazısını da bir sanat eseri haline getirir. Sonradan, birkaç yüzyıl geçtikçe daha kavisli, esnek ve süslü hale gelen karakterler, o zamanlar genellikle köşeliydi. Güney Arabistan halkı bir hayli yazı yazmıştı. Binlerce yazıt günışığına çıkarıldı; bunların çoğunluğu hukuki, yönetimsel ve dinsel konularla ilgiliydi. Orada parşömen ve papirüs üzerine yazılmış bir yazılı edebiyatın olduğu da kesindir ancak maalesef bunların hiçbiri günümüze kalmamıştır.

Yine Sarasen ülkeleriyle olan bir diğer karşıtlık, yaygın bir

dinsel inanışın varlığıydı. Sayısız zengin tapınakları vardı. Bu tapınakları idare eden rahipler sınıfının toplumsal rolü son derece önemlidir; ibadet, tanrılara ıtır sunmak ve hayvan kurban etmek, dua ve hac görevini yerine getirmekten oluşurdu. İbadet sırasında cinsel ilişkiler yasaktı. Neyin mubah, neyin günah olduğuna ilişkin yazılı kurallara karşı çıkanlar, kendilerini bağışlatmak için para cezası verirler ve tapınakta sergilenen tunç tabletlere itirafname kazıtırlardı. Ölüler, kendi eşyalarıyla ve bunun yanı sıra çanak çömlekle gömülürdü. Mezarlara, ölüyü temsil eden taşlar veya heykeller dikilirdi. Ölüler adına şarap döküp saçma ayinleri yapılmış olması da mümkün.

Güney Arabistanlılar, birçok tanrı ve tanrıçaya tapıyorlardı. Üstünlük, Venüs gezegenini temsil eden bir tanrı olan Aztar (bu tanrının Kuzeyli Samilerdeki karşılığı olan Aztarte ve Iştar tanrıçadır) ile, Saba ülkesindeki Almaka, Ma'in ülkesinde (şüphesiz "aşk" anlamında) Vad, Kataban'da ("kayınpeder" anlamına) Am ve Hadramud'da Sin diye adlandırılan ay tanrılarındaydı. Güneşi ise, yıldızın kendi ismiyle Şems diye adlandırılan bir tanrıça temsil ediyordu.

Yerleşik, uygar, bolluk ve lüks içinde, iyi yapılanmış bir bürokrasiye sahip karmaşık işleyişli devletlerin yönetiminde yaşayan Güney Arabistanlılarla; yer yer vahşi geleneklere sahip, maddi servetten hemen hemen yoksun, yarı aç ve özgür bir göçebe kabileler bütünü olan Sarasenler arasındaki karşıtlık hemen göze çarpar. Güney Arabistanlılar, Arapları yardımcı birlikler halinde mersöner (kiralık asker) olarak kullanırlar. Her devletin kendi 'bedevi"leri vardır. Bununla birlikte, sonradan akraba olan bu iki topluluğun, çok eski bir devirden beri uzaktan akraba olduklarına inandıkları söylenebilir. Bazı kuzeyli kabileler, haklı ya da haksız, güneydeki uygar bölgeden gelme olduklarını iddia etmişlerdir.

Bir Sarasen'in yönettiği İslam'ın zaferinden sonra, Güney Arabistanlılar hızla Araplaşacak ve yarımadanın bütün sakinleri el ele vererek dünyanın fethine koyulacaklardır. Ama o eski parlak uygarlığın anısı hemen silinmeyecektir. Nitekim Yemenliler,

Müslüman alemi içinde, kuzeyli Araplarla amansız mücadeleye girişen bir taraf oluşturmuşlardır. Eski dilin ve eski yazının bilgisi, bazı yerlerde birkaç yüzyıl daha sürüp gitmiştir. İslam öncesi konforlu yaşam, nostaljik şiirlerde "Geçen yılın kârları nerede?" diyerek anılmıştır. Kraliyet saraylarının ihtişamından bahsedilen ve eskinin krallarının görkemi üzerinde boy atan efsanelerde, tarihsel gerçekler fazlasıyla abartılıyor ve çarpıtılıyordu. Arabistan ölçeğinde gerçek bir fatih olan kral Şammar, Çin'e kadar uzanan baskınlarıyla ün salmıştı; onun kurduğu sanılan Semarkand şehrinin adı bunun bir kanıtıydı. Görece yakın bir tarihe kadar Yemen'deki aydınlar ve yerel yöneticiler, bir tür Güney Arabistan milliyetçiliğini canlandırmıştı. Bu milliyetçilik bir Kuzey Arabistanlı olan Peygamber'i ve onun mesajını önemsememeye vardığında tanrıya ve kutsal şeylere sövgüye dönüşmüştü.

Araplar, dinlerinin ve imparatorluklarının beşiği Arabistan'ı, dünyadan hemen hemen tamamıyla soyutlanmış bir başka dünya, çürüyen bir toprağın ortasında sonradan Müslümanlık ağacının fışkıracağı sert ve saf bir tohum şeklinde tasarlamaktan hoşlanagelmişlerdir. Hiçbir görüş hakikatten bu kadar uzak olamaz. Arabistan, kuşkusuz yabancılar için güç sızılabilir bir ülkedir ancak kervanlar durmaksızın gelip geçmektedir bu topraklardan ve kervanlarla birlikte tüccarlar da bu ülkeyi çok eski zamanlardan beri katetmektedir. Sadece tüccarlar değil... Bütün güçlük ve zahmetlere rağmen, tarih boyunca birçok defa değişik ordular, memleketin en iç bölgelerine kadar uzanmışlardır. Örneğin I.Ö. VI. yüzyılda Babil Kralı Nabonid, Medine (Yatrib)'ye kadar gelmiş ve birkaç yıl için Hicaz Tayma'da konaklamıştır. Seleucid (Silifke) Kralı III. Antiochus, Bahreyn bölgesindeki Gerra'ya boyun eğdirmişti. Pliny, yarımadanın güney ucunun yakınlarında bir yerlerde olması gereken Arethusa, Larissa ve Kalkis'ten eski Grek kolonileri olarak bahseder. Yine I.Ö. 25-24 yıllarında, Mısır'daki Roma Valisi Aelius Gallus, İmparator Augustos'un emri üzerine ta Yemen'e kadar uzanacaktır.

Birçok Arap ise tersi yöne doğru uzanmıştır. Örneğin eski Atina'da Araplar vardır. Yine Araplar, Mezopotamya ve Mısır

üzerinde çok eski zamanlardan beri kurmuş oldukları baskıya paralel olarak bu ülkelere yerleşmişler ve bu ülkelerin diliyle göreneklerini benimsemişlerdir. Öyle ki, İ.Ö. 401 yılında Ksenfon, Mısır'ın Nil ile Kızıldeniz arasında kalan kesimine de Arabistan demektedir. Ölü Deniz'in güneyinde kurulan ve İsa'-dan sonra 106 yılında Roma'nın Provincia Arabia (Arabistan Eyaleti) haline gelen Nabat krallığında bir Arami lehçesiyle eski Yunanca konuşulmaktadır. Kalsis, Homs, Edes ve Palmira'daki Arap hanedanları için de aynı durum söz konusudur. Başlangıçta Homs büyük rahibi olan Roma İmparatoru Elagabal (218-222) bir Arap'tır. Onun halefi, Roma'nın bininci yılını kutlayan Arabistanlı Philip (244-249) ve 270 yılında Augusta unvanını alan Palmiralı Zenobya da Arap'tı.

Çöl çevresinden çıkan tüm bu Araplar az ya da çok, derinden Arami ve Helen kültüründen etkilenmişlerdi. Sonradan Hıristiyan oldular ve içlerinden piskoposlar ve rahipler çıkardılar. Arabistan'daki Gea şehrinden Gessios İmparator Zeno'ya (474-491) bağlı çalışan ünlü bir doktordu.

Arabistan'la ilgili bir çok çalışma vardır. Uranius adlı bir tarihçi, muhtemelen İ.Ö. birinci yüzyılda Arabica isminde, en az beş ciltten oluşan bir kitap yazmıştı. Yine, belirsiz bir tarihte diğer bir "Arap dili ve kültürü uzmanı", Glaucus adı altında, dört ciltten oluşan Arap arkeolojisi üzerine bir kitap yazmıştı. M.S. ikinci yüzyılda İskenderiyeli büyük coğrafyacı Ptoleme, tüm kaynaklardan edindiği yeterli bilgiyle, tüm koordinatların oldukça doğru olduğu bir Arabistan haritası çizmişti.

Arabistan kesinlikle yabancı etkilere açıktı; özellikle de Helenistik etkilere. Bu etkiler öylesine belirgindi ki, Atinalıların madeni paralarını kullanan Güney Arabistan'ın uygarlaşmış şehirlerine olan bu Helen etkisi, her tür şüphenin ötesindedir. Bu yakınlarda Umman'da ortaya çıkarılan küçük bir yontu da katıksız bir biçimde Hint işçiliğiyle yapılmıştır. Bu etkiler, aynı zamanda Orta Arabistan'a kadar uzanır. Arabistan'ın çevresindeki asimile olmuş Araplar ve güneyin uygarlaşmış Arapları arasında, ikinci elden olsa bile sürekli bir ilişki vardır ve bunlar aracılığıyla dış

dünyanın düşünceleri, adetleri ve maddi egemenliği, belli bir seçmecilik, uyumlulaşma ve dönüşümden geçerek nüfuz eder. Buna.dair en geçerli kanıtımız muhtemelen Arap dilidir. İslamiyet'ten önce bile, Grekçe, Latince ve diğer yabancı dillerden gelme kelimeler, çoğu Arami dili kanalıyla geçerek özümsenmişlerdir. Bunlar öylesine eksiksiz özümsenmiştir ki, dilin eski köklerinden ayırt edilemez duruma gelmişlerdir.

Demek ki başta Helenistik etkiler olmak üzere Arabistan, yabancı etkilere hepten kapalı kalmış değildir. Atina simgeli para basan Güney Arabistan devletleri için bu, tamamen kesindir. Ama yabancı etkiler, Orta Arabistan'a kadar sızmıştır. Unutmayalım ki Orta Arabistan'la Ortadoğu Arapları ve Güney Arabistanlılar arasındaki ilişkiler, hiç bir zaman sürekliliğini kaybetmemiş ve bu sürekli ilişkiler sonucu dış dünyanın fikirleri, gelenek ve malları, ülkenin özelliklerine uydurulmak ve değiştirilmek pahasına da olsa, Orta Arabistan sakinlerini sürekli olarak etkilemiştir. Daha İslam'ın çıkışından önce, genellikle Arami dilinden gelme yabancı kelimelerin, Arap dilinin eski kelime hazinesinden ayırt edilemeyecek kadar benimsenmiş bir şekilde dile sızmış oluşu, bunun en belirgin örneğidir.

VI. yüzyıl, Orta Doğu'da büyük altüst oluşların çağıdır. İki büyük imparatorluk, Bizans ve Sasaniler, amansız bir mücadele içindedir. Bu iki büyük devlet, dünya üzerinde iktisadi egemenlik kurmak için çarpışmaktadır. Bu egemenlik de, başta ipek olmak üzere, Çin ve Uzakdoğu ürünlerini batıya ileten yolların denetiminin ele geçirilmesine bağlıdır. Bizanslılar, Ermenistan'la Trajan devrinde bir Roma eyaleti olan Mezopotamya'yı yeniden ele geçirerek, üstünlüklerini pekiştirme umudunu beslemektedirler. Buna karşılık Persler de, Suriye ve Mısır'ı Romalılardan geri alarak, büyük Dara'nın (Darius) imparatorluğunu, yeniden kurmak umudundadırlar. Krallar kralı reformcu Kavad, 502-505 yılları arasında Bizanslılara karşı verdiği savaşı 527'de Kafkas sorunu dolayısıyla yeniden başlatmıştı. Bu savaşı bir süre devam ettiren oğlu Kisra, 532 yılında İmparator Jüstinyen'e ebedi bir barış anlaşması önerecek ama bu ebedi barış, ancak 540'a kadar

sürecektir. Kisra'nın aynı yıl Antakya'yı alması üzerine karşı hücuma geçen ünlü general Belisarius'un etkisi, 545 'te bir ateşkese yol açmış ve bu ateşkes 562 yılına kadar sürmüştür. Aynı yıl imzalanan elli yıllık barış anlaşması ise, 572'de başlayan savaşla bozulmuştur. Nedenini birazdan göreceğiz.

Arapların göçebelik yaptığı Suriye çölüyle kısmen ayrılmış olan iki imparatorluk, bu göçebe topluluklarının desteğini sağlamak için de mücadele ediyordu. Öte yandan, yarı aç Arap kabileleri de, Suriye ve Mezopotamya'nın verimli topraklarına iştahla bakıyorlardı. Aralarında bu topraklara sessizce sızan ve yerleşenler de vardı. Ama bu bolluk ülkelerini denetimleri altında tutan devletler bir parça zayıflar zayıflamaz, Araplar derhal saldırganlaşıyor, hatta işi siyasi iktidarı ele geçirecek kadar ileri götürüyorlardı. Çok eski zamanlardan beri varlığını bildiğimiz göçleri bununla açıklayabiliriz. Kuzeydeki bu ülkelere göçmüş olan Araplar, birkaç kuşak sonra yerlilerin kültürlerini tamamıyla kapmış, dinlerini, geleneklerini ve dillerini değiştirmiş, yani Arami dilini benimsemişlerdi. VI. yüzyılda ise koşulların değişikliğe uğradığını görüyoruz. Bir ya da iki yüzyıldan beri tam olarak bilemediğimiz sebeplerden ötürü, ülkelerini çevreleyen uygar bölgelere daha büyük sayıda, daha tutarlı bir biçimde ve örgütlenmiş topluluklar halinde sızarlar. Kuzeyde Suriye-Filistin ve Mezopotamya ile güneyde Saba ve Hadramut, bu göç bölgelerinin başında gelir. Bu olayı yönlendirmek ve kendi yararına kullanmak isteyen iki büyük imparatorluk, yardımcı Arap birliklerini sürekli olarak kendi emrinde bulundurma çarelerini arar. İlkin Sasaniler, çöl Araplarından bir ailenin reislerini, Tanuh kabilesinden Beni Lahm'ları kendilerine bağlı küçük bir devletin kralları yaparlar. Beni Lahm'ların atalarının, Romalılarla iyi geçindikleri anlaşılıyor. 328 yılının tarihini taşıyan ve elimizdeki ilk Arapça kitabe olan yazıtta bu atalardan biri, "bütün Arapların kralı" olarak adlandırılır. Atanın ismi İmrülkays'tır ve kitabe, Suriye sınırındaki bir Roma karakolunun yakınındaki bir mezarda bulunmuştur. Bununla birlikte, söz konusu atanın torunları,

Perslerin hizmetine geçtikten sonra, Pers İmparatorluğu'nun başkentine pek yakın olan Hira şehrinde oturmaya başlarlar. Bunlar, Arap şairlerini himaye etmiş ve Nesturi mezhebini hoş karşılamışlardır. Hira'ya bir piskopos yerleşmiştir. Bu krallar tarafından kurulmuş kaleler, Arap efsanelerinde uzun uzun anlatılmaktadır.

Yine bu krallar, Pers politikasında çok önemli rol oynamışlardır. Nitekim, bu krallardan birinin, Münzir'in, Pers İmparatoru Yazdgard'dan, "Yazdgard'ın sevincini arttıran" anlamına gelen Ramauzuh-Yazdgard ve "ulusların ulusu" anlamına gelen Mahişt unvanını aldığını, ayrıca da imparator Yazdgard'ın çekişme halinde olduğu oğlu Vahram'ın korunmasını gene Münzir'e emanet ettiğini biliyoruz. Ve Yazdgard 421 yılında öldüğü vakit, kendisini belki de öldürtmüş olan devlet erkanı, imparatorun üç oğlundan hangisinin tahta geçeceği konusunda tereddüde düşünce, Münzir, buyruğu altındaki Arap ve Pers birliklerini harekete geçirerek, kendi himayesindeki Vahram'ı tahta oturtacaktır.

Sasanilerin hizmetindeki Hiralı Lahm'lar, Romalılara karşı sürekli olarak savaşmaktaydılar. Bunları etkisiz hale getirmek amacıyla Bizans imparatorları 500 yıllarına doğru bir başka Arap ailesine, bugünkü Ürdün yöresinde göçebe yaşamı sürdüren Ghassan'lara başvuruyor ve aile reisi Haris bin Celebe de 529 yılında İmparator Jüstinyen tarafından filark ve patrik ilan ediliyordu. Greklerin Arethas adını verdiği El-Haris yönetimindeki Gassan'lar, Hıristiyanlığı, o devirde Suriye ve Mısır'da pek yaygın olan ve İsa'nın benliğinde tek bir yaradılışın varlığına inanan "monofizist" mezhebi aracılığıyla kabul ettiler. Belirli bir başkentleri yoktu. Bir zamanlar merkezleri Cevf Tepeleri'nde (eski Gaulanitid, şimdiki Cebel Şemmer'in güneyi) Cebiye'deydi ve başka bir zaman Şam yakınlarındaki Cellik'teydi. El-Haris ve oğlu Münzir'in (Bizans yazarlarına göre Alamundaros) Lahmilere karşı verdikleri mücadele meşhurdur ve büyük savaşlarla doludur. Münzir'in Monofizist inancı, İmparator Jüstin'in güvensizliğine yol açmıştı. Filark bir tür ilahiyatçıydı ve Monofizist

konseylerde yer almıştı. Kimileri, onun Suriye'de Monofizist bir devlet kurmayı amaçlamış olması gerektiğine işaret ederler. Jüstin onu öldürmek için bir girişimde bulundu. Bunun üzerine fılark, Lahmilere Suriye sınırında rahatsız edilmeden yağma yapmalarına izin vererek üç yıl boyunca Bizans'tan desteğini çekti. Konstantinapol isyancı Arap liderle anlaşma yapmak zorunda kaldı ve Sergiopolis'teki Araplar tarafından saygı duyulan St.Sergius'un (Suriye çölündeki Rüşafa) türbesinde barış anlaşması yapıldı. Münzir Hira'yı aldı ve yalnızca kiliseleri bırakarak yağma edip yaktı. 580 yılında, Jüstin'in ölümünden sonra İmparator Tiberius ona tüm Arapların Başfilarkı unvanıyla birlikte küçük tacının (klila) yerine kraliyet tacı (taga) taktı fakat inançlarından ötürü kuşku duyulan biri olarak değerlendirilmekten kurtulamadı. Perslilere karşı yapılan savaştaki davranışları da bu şüpheleri pekiştirdi. Farkında olmadan yakalandı ve yeni imparator Maurice'in onu ölüm cezasına çarptırdığı Konstantinopolis'e götürüldü. Cezası Sicilya'da sürgüne çevrildi ancak filarkın oğlu Numan, Arapların tüm Suriye'yi yağmalamasına liderlik ederek öcünü aldı. Konstantinopol'e davet edildi. Basileus ona eğer Persler'i yenerse babasını serbest bırakma sözü verdi fakat o Katoliklerle birleşmeyi reddetti ve ülkesine dönerken yolda tutuklanarak babasının yanına Sicilya'ya yollandı. Ghassani krallığı bundan sonra on beş prensliğe bölündü ve çoğu Perslilerin eline geçti.

Hıristiyanlığın Araplara, nestoryanizm ya da monofizizm şeklinde sızmış olduğunu açıkça görüyoruz. Bu sızma, sadece kuzeyle sınırlı kalmamış, güneydeki bölgelere kadar uzanmıştır. Güney Arabistan'da bile kiliseler ve piskoposluklar vardır. Yemen'deki büyük Necran kilisesi, çöl Araplarının hayranlığını çekmiştir. Ülkede Hıristiyanlığın yanı sıra Basra Körfezi kıyılarına doğru Zerdüşt dini mensupları da bulunmaktadır. Bu, söz konusu bölgenin Pers etkisi altında olmasıyla açıklanır. Yahudi dini ise, daha çok Hicaz'ın vahalarında yaygındır. Bu vahalardaki Yahudiler tarımla uğraşmakta ve hurmalık yetiştirmektedir. Güney Arabistan'da da büyük aileler bu dini kabul

etmişlerdir. Çöl Arapları arasında Semavel (Samuel) ibn Adiya adlı bir Yahudi şair (daha doğrusu Yahudiliğe geçmiş bir Arap), dürüstlüğüyle ün salmıştır ve ismi atasözlerine geçmiştir. Hira hükümdarı El-Münzir şairin Tayma'daki şatosunu kuşatmış, oğlunu ele geçirmiş, sonra da o sırada Bizans'ta bulunan Kinda kralı büyük şair İmrülkays tarafından Semavel'e emanet edilmiş olan malları hemen kendisine teslim etmediği takdirde oğlunu öldüreceğini bildirmiştir. Semavel, oğlunun boğazlanışını görmek pahasına, İmrülkays'in emanetine ihanet etmemiştir.

Bizanslılar, özellikle Hıristiyanlığı yaymak yoluyla etkilerini arttırma çabasındaydılar. Kızıldeniz bölgesinde değerli bir müttefikleri vardı: Habeşistan. Başkenti Aksum olan Habeş Devleti, uzun zaman önce denizi aşarak Kuşi dilini konuşan yerli halkları sömürgeleştirmiş olan Güney Arabistanlılar tarafından kurulmuş güçlü bir devletti. Belli başlı limanı Kızıldeniz üzerinde, bugün Massava'nın yakınlarında olan Adulis'ti. Mısırlı ve Bizanslı tüccarlar, genellikle bu limandan öteye geçmez ve Hintli, Afrikalı ya da Güney Arabistanlı tüccarlarla burada buluşurlardı. O zamanlar nagaşi diye adlandırılan (bugünkü negusia ile aynı kökten olan bu kelime bizde necaşi biçimini almıştır) Habeş imparatorları, IV. yüzyılın ortasında Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Aynı çağda bu hükümdarlar, yine Hıristiyanlığın yavaş yavaş yayılmakta olduğu Güney Arabistan'da toprak sahibiydiler. Aryan İmparator Konstantius (351-361) Aryanizm'i yayması için Hint kökenli Theophilus adında bir misyoneri yollamıştı. Aryanizm İsa'nın kutsallığının Tanrı'dan daha az olduğunu savunan bir doktrindi. Theophilus Güney Arabistan'dan kimi geçici başarılar elde etmiş gibi gözükmekle birlikte, doktrinini çevreye yaymakta başarısız oldu.

V. yüzyılın ortalarına doğru Güney Arabistan'ı birliğini sağlamış ve görünüşte güçlü bir ülke olarak buluruz. Ülkede Abkarib Esad isimli bir kral hüküm sürmektedir. Bu fatih hükümdar, Mağrib'ten bin kilometre kuzey ve kuzeydoğuya doğru akınlar yapmaktadır. Unvanı, "Saba, Zül Reydan, Hadramud ve Yemenat ile kıyı ve yayla Araplarının kralı"dır. Bu

Araplar, kendisine bağlı ya da kiralık Bedevilerdir. Göçebeler arasında, tıpkı Pers imparatorluğu ve Bizans gibi, bu hükümdarın da koruduğu prensler vardır ve ünlü şair İmrülkays'ın da aralarında bulunduğu, kuzeyde savaşan, hatta bir aralık Hira'ya da ulaşmış olan Kinda kralları bu prenslerin başında gelmektedir. Abkarib Esad'ın halkıyla birlikte Yahudi dinine katıldığı söylenir. J. Ryckmans, bu konudaki efsaneleri doğrulayan ciddi belgeler bulmuştur.[4] Yine o sıralarda, Hıristiyanlık da bu ülkeye girmiş ve Yahudi diniyle mücadeleye başlamıştır fakat hükümdarların genellikle Yahudi taraftarı olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün bu dönemle ilgili kronolojinin güvenilmezliğine karşın, kesin olarak söyleyebileceğimiz, 510 yıllarına doğru Yahudi dininin egemen olduğudur. Bu yıllarda Güney Arabistan'da iktidara, Yusuf Assar adında Yahudi taraftarı bir prens gelmiştir. Arap efsanelerinde Zül Nuvas diye anılan bu hükümdarın ismine, yeni bulunan bir kitabede, belki de "öç alıcı" anlamına gelen bir de lakap eklenmiştir: Yat'ar (Yat'ar). Gene Arap efsanelerine göre, çok yakışıklı bir delikanlı olan bu prens, halefinin eşcinsel isteklerine öfkelenip onu öldürerek iktidara gelmiş ve böylece de genç Yemenlileri, eski hükümdara ödedikleri şehvet vergisinden kurtarmıştır. Yusuf Assar, tahta geçer geçmez, monofizizm mensubu Hıristiyanlara eziyet etmeye ve Perslerle iyi ilişkiler kurmaya girişmiştir.

Bu tutum ise, Bizans için, dini olduğu kadar siyasi ve iktisadi bir tehdit oluşturuyordu. Dönemin yazarları, gündemde bulunan pratik meselelere büyük bir ilgi gösteriyorlar. Prokopius bunun uzakdoğu ticaret yollarının düşmanların eline geçmesini önleme meselesi olduğunu ve eğer bir kez gerçekleşirse bunun, bu az bulunan ve değerli mallara karşılık olarak tehdit ve zorla güzel Roma altınlarıyla ödeme yapılması anlamına geleceğini açıklıyor. Cosmas da, yukarıdaki mistik tepkileri alıntılayarak iyi bir işadamı gibi onun peşi sıra ekliyor: "Ve yine de Tanrı'nın Romalılar'a ihsan

---

4 Jacques Ryckmans, "Le Christianisme en Arabie du Sud preislamique", *L'Oriente cristiano nella storia della civiltà* içinde. Roma, Accademia nazionale dei Lincei. 1964, s.413-453.

ettiği bir başka iktidar alameti vardır; yeryüzünün bir ucundan diğerine yapılan ticaretlerde tüm milletlerin onların paralarını kullandığı gerçeğini kastediyorum. Bu para, hangi krallığa ait olurlarsa olsunlar tüm insanlar tarafından takdirle karşılanır ve yeryüzünde ona benzer hiçbir ülke yoktur."[5]

Nitekim, 512'ye doğru, Bizans'ın müttefiki Aksum'dan hareket eden bir ordu, Hıristiyanların yardımına koşmak üzere Kızıldeniz'e açılmaktadır. Söz konusu Hıristiyanlardan kimilerinin, özellikle kıyı bölgelerde yerleşik Hıristiyan topluluklarının, Habeş vesayeti altında olmaları mümkündür. Hatta bu kıyı bölgelerde, eski fetihlerden kalma Habeş sömürgeleri bulunduğu bile ileri sürülmektedir. Uzun süre devam eden bir savaş sonucunda Habeş ordusunun büyük kısmı, kesin zaferi kazandığına güvenerek ya da Habeşistan'da patlak veren bir takım olaylar üzerine, geri dönüyor ve Güney Arabistan'da birkaç garnizon bırakıyordu. Zül Nuvas, ülkede kalmış olan bu Habeşleri kurnazlıkla ayırıp kılıçtan geçirmiştir. 280 Habeş'in sığınmış olduğu başkent Zafar'daki büyük kilise ateşe verilmiş, kıyıdaki El-Eş'ar bölgesine hücuma geçilmiş ve Moka limanındaki kilise de yakılmıştı. Nihayet, hükümdar Güney Arabistan monofizminin kalesi olan Necran Hıristiyanlarına karşı büyük bir eziyet ve baskı hareketine girişmişti.

Bizans, Aksum hükümetini karşı hücuma sürüklemiştir. Bu sıralarda Adulis'ten geçen Kosmas'ın sefer hazırlıklarını gördüğünü biliyoruz. Nagaşi, çoğu Bizans'tan gelme 60 gemiden başka Hint tarzında 10 gemi daha yaptırmıştır. Habeşliler, yaklaşık olarak 525 yılında denizi geçtiler ve başarılı bir çıkartma yaptılar (daha sonraki söylentilerin biraz hayali şekilde öne sürdükleri tüm Babel Mandeb boğazını tamamen kapattığı söylenen gizemli zincire rağmen!). Çağdaşı yazıtlar Zül Nuvas'ın yaptırdığı ya da onarttığı bir zincirin varlığından kesin olarak bahsederler. İstilacılar Zül Nuvas 'ı tam bir bozguna uğrattılar. Arapların daha sonra anlattığına göre, birliklerinin yenilgisi üze-

5 McCrindle, a.g.e., s 73 (113D-116A)

rine umutsuzluğa kapılan yakışıklı Yahudi hükümdar, atını denize sürmüş ve suların ortasında gözden yitip gitmiştir.

Din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün Güney Arabistanlıların kurban edildiği bir yağma ve isyan döneminden sonra, uygarlık düzeyinin bir hayli düşük olduğu anlaşılan askerlerden kurulu Habeş ordusu, Sumyafa isminde bir yerliyi iktidara getirerek ülkeyi terk edecektir. Hıristiyanlığa ve Habeş davasına sonradan katılmış eski bir Yahudi dini üyesi olduğu anlaşılan bu hükümdarın ismi, Prokopius'ta Esimfaios diye geçmektedir. Arabistan'da kalmış olan Habeş askerleri, bir ihtimal toplumun alt sınıflarıyla elele vererek, 530 yıllarına doğru Sumyafa'ya isyan ettiler ve onun yerine, Adulis'li bir Bizans tüccarının eski bir kölesini, Abraha'yı tahta geçirdiler. Habeş hükümdarı bu isyanı bastırmak için iki sefer düzenlediyse de başarıya ulaşamadı. Büyüklerin çatışmasına karşı bekleyişçi ve tarafsız bir politika güden Jüstinyen'in kendisini Perslere karşı sürme çabasına başarıyla direnen Abraha iktidarda kaldı. Mareb bendini onarttı ve Sumyafa'nın oğlu tarafından yönetilen bir isyanı bastırdı. Güttüğü tarafsızlık politikası sayesinde sözü geçen bir hükümdar haline geldi. Habeşistan, Bizans, Pers imparatorluğu; Hira ve Gassan'lı El-Haris ibn Cebele ile dostluk ilişkileri kurdu. Ma'ad isimli Arap kabilesini yendi. Saltanatının son yıllarında Habeşistan'a daha da yaklaşan hükümdar, kuzeye doğru bir sefer düzenledi. Arap kaynaklı bir söylentiye göre, Mekke kapılarına dayandı. Bir ya da daha fazla fille de desteklenen Abraha ordusunun, gökten taş yağdıran kuşların hücumuna uğradığı ve böylece geri çekilmek zorunda kaldığı söylenmiştir. Kuran'da "fil adamları"nın hikâyesi ile ilgili bir sure vardır.

Abraha'nın seleflerinin Perslere karşı daha da kararlı bir politika güttüklerini görüyoruz. O sırada Bizans, kuzeydeki ipek yolunun denetimini ele geçirmeye ve paralı asker bulabileceği ülkelerin desteğini kazanmaya uğraşmaktadır. Gene o çağda, Orta Asya'da Türkler büyük bir güç haline gelmiştir. Kisra Enuşirevan Türklerle el ele vererek Türkistan, Doğu İran ve Afganistan'ı egemenliği altında tutan Heftalit İmparatorluğu'nu

ortadan kaldıracaktır. Bu devletin Türklerle Persler arasında bölüşülmesinden sonra, 567 ve 568 yıllarında Bizans İmparatoru Jüstinyen ile Batı Türklerinin hükümdarı İstemi Han arasında elçiler gidip gelmeye başlamıştır. İstemi Han, ipeği, eski müttefiki Perslere pay ödemeksizin, doğrudan doğruya Bizans'a satmak niyetindedir ve Kisra bu konuda en ufak bir tavize vermeye yanaşmamıştır. Türk-Bizans ittifakı, böylece kurulacak ve İmparator Jüstinyen 572 yılında Perslere savaş açacaktır.

Zül Nuvas'ın eski yoldaşları tarafından yönetilen Güney Arabistan' lı Pers taraftarları, ülkelerindeki Bizans etkinliğine karşı harekete geçmesi için Kisra'yı sıkıştırmaktaydılar. Zaten Pers taraftarı Araplar, dağınık şekilde de olsa Güney Arabistan krallığına saldırmaya başlamışlardır. Bizans çemberini kırmak isteyen krallar kralı, 600 yılından önce (uzun süre 570 olarak kabul edilen bu tarihi kesin olarak bilmiyoruz), Yemen'e Vahriz isimli generalin kumandasında bir donanma gönderiyordu. Vahriz, zaferi kolayca kazandı. Böylece, kuzeydeki karayolunun kaderindeki belirsizliğe karşılık, Güneydeki deniz yolu Bizans denetiminden çıkmış oldu.

Söylenti, Muhammed peygamberin 571 yılında doğduğudur. Bu tarih, kesin olmaktan uzaktır fakat uluslararası politika alanında son derece önem kazanmaktadır. Şimdi o çağda, başka yörelerde olup bitenleri de özetleyelim: Doğuda enerjik bir politikayla başarı sağlayan Bizans İmparatorluğu, batıda ciddi yenilgilere uğramaktaydı. 568 yılından başlayarak Lombard'ların İtalya'yı istilaya koyulduğunu, Vizigot'larınsa İspanya'daki Bizans topraklarına saldırdığını görüyoruz. Kordoba 584'te kesinlikle kaybedilecektir. Kendini tamamıyla Doğu meselesine vermiş bulunan Bizans, Batıdaki etkinliğini diploması yoluyla sürdürmeyi deniyor, bu arada Frank'ları Lombard'lara karşı savaşa sürüklemeye çabalıyordu. Galya, Clovis'in torunları arasında parçalanmış durumdaydı. Gontran Burgonya'da rahat rahat saltanat sürerken, Chilperic ile Sigebert, karıları Fredegonde'la Brunehaut'nun da itişiyle amansız bir mücadeleye girişmişlerdi. Celtic Britanyası o dönemde nihai olarak dinsiz Anglolar, Saksonlar ve Jutlar tarafından fethedilme sürecini yaşıyordu.

Özellikle Güney Arabistan'daki parti çekişmelerine göze çarpacak biçimde yansıyan imparatorlukların bu düellosu, göçebe Sarasenler'in dünyasında büyük etkiler yaratmakta gecikmeyecekti.

Güney Arabistan'ın önce Etiyopyalılar, sonra da Persliler tarafından fethedilmesi çok önceden başlamış olan bir güç kaybını yansıtıyordu. Ptolemeler, Kızıldeniz'deki kraliyet filosunun harekatlarını genişleterek ve Mısır'da pelesenkağacı yetiştirmeyi deneyerek Güney Arabistan'ı aşmayı denemişlerdi. Hıristiyanlık döneminin başlangıcı sırasında Hippalos adlı bir Grek, muson rüzgarlarının düzenini keşfetmişti. Bu, Grek gemilerinin Mısır'dan Hindistan'a bir seferde gitmesini ve geri gelmesini sağlıyordu. Hindistan'dan Akdeniz'e, Palmira (Şam), Edessa (Urfa) ve Antakya'dan geçerek giden karayolu güzergahı ancak barış sağlandığında kullanılabiliyordu ve güneyin denizyolu güzergahına ciddi bir rakipti. Prensler arasındaki iç savaşlar ve dış savaşlar ülkeyi sarsıyor –bu savaşların tümü bu rotayı güvenceye almak için yapılan harekatlardı–, onun zenginlik ve gücünde kaçınılmaz bir tükenişe yol açıyorlardı. Dış fetihler muhtemelen bu ticaret üzerinde öldürücü etkiler yapıyordu. Daha büyük uluslar giderek zayıflıyor ve küçük feodal beylerin sayıları buna paralel olarak artıyordu. Kuzeyde olduğu gibi çöl Bedevilerine de bu biçim artan ölçüde ve tam olarak sızıyordu. Sonraki Arap efsaneleri bu düşüşü belirtir ve bunu teknik bir rastlantıya bağlarlar: Büyük Mağrib su bendinde bir gediğin açılmasına. Geniş bir alanın sulanmasında kullanılan büyük su bentlerinin ciddi hasarlara uğraması, sıra dışı değildir fakat onarılamıyorlarsa (ya da çalışması yetersizse; zira gördüğümüz gibi Abraha hâlâ Mağrib su bendini restore ettirmekle övünebiliyordu) bu ülkenin kaynaklarının buna izin vermemesindendir.

Güney Arabistan'da özellikle görüldüğü gibi, partilerin mücadelesinde yansıyan imparatorluklar mücadelesi, hiç şüphe yok ki, göçebe Araplar dünyasında da önemli etkiler yaratacaktı. Önce Habeşler, sonra da Persler tarafından kolayca fethedilen Güney Arabistan, eski gücünü çoktan yitirmiş ve bütün bu

durumlar da bedevilerin büyük bir önem kazanmasına yol açmıştır. Bedeviler artık ülkenin batısında önemini hâlâ koruyan kara ticaret yolundaki aracı ya da kılavuz rollerini daha fazla değerlendirme olanağına sahiptiler. Kendilerine karşı girişilen gösterişten yana dolgun, etkili sonuçtan yana ise boş seferlere rağmen, mücadele halindeki büyük devletlerle pazarlığa oturabiliyor ve her pazarlıktan biraz daha avantajlı çıkıyorlardı.

Yerleşik hayata henüz geçmiş eski Bedeviler arasından, kervan kurup değerli ürünlerin ulaşımını düzenleyen yetenekli işadamları yetişmeye başlamıştı. Kervan işine para yatıran şirketler belirmekteydi. Kâr oranları yüzde 50'den yüzde 100'e kadar yükseliyor ve iş merkezi halini alan şehirler kısa zamanda büyük gelişme gösteriyordu. Güney Arabistan'ı Bizans Filistin'ine bağlayan ticaret yolunun tam ortasında bulunan Mekke, bu merkezlerin başında gelmekteydi. Aynı şartlar sayesinde bütün Batı Arabistan ekonomik bir ilerleme içine girmişti. Mekke'nin güneyindeki bir dağın yamacında kurulu bir sayfiye şehri olan Taif, meyve, sebze ve şaraplarına her saman müşteri bulan bir ikinci merkez durumundaydı. Kuzey Hicaz'daki vahaların sıralandığı Vadi-l-Kura (Şehirler Vadisi) boyunca ve güneyde Medine'ye kadar Yahudi toplulukları alabildiğine parlak bir tarım etkinliği sürdürmekteydiler.

Ticaret ekonomisinin göçebe hayatındaki rolü gittikçe önem kazanmaktaydı. Değiş tokuşun yanı sıra, parayla alışveriş şekline de sık sık rastlamaya başlamaktayız. Geçer akçeler arasında dinar (yani Roma altını) ile dirhem (yani gümüş drahmi) başta gelmektedir. Bu etkinlik içinde Bedeviler, zengin şehir tüccarlarına borçlanmakta ve çok geçmeden köle durumuna düşmekte veya bu tüccarların daimi müşterisi halinde kalmaktadır. Bilimsel ifadesiyle, kabile toplumu çözülmeye başlamıştır artık. Ukaz gibi büyük panayır yerleri baş döndürücü bir gelişme içindedir. Panayırları, her kabileden Araplarla yabancılar doldurmaktadır. Kabile ufku aşılmış bulunmaktadır.

Bu ekonomik ve sosyal dönüşüme, pek tabii olarak bir entelektüel ve ahlaki dönüşüm eşlik edecektir. Kurnaz olanlar

zenginleşeceğe benzemektedir. Çöl çocuklarının geleneksel erdemleri artık başarı sağlamaktan uzaktır. Elisıkılık ve para hırsı çok daha faydalı hale gelmektedir. Durumlarındaki sürekli yükselişten kibirlenmektedir zenginler. Bu yükseliş, kabileden değil, bireylerin çabasından hız alan bir yükseliştir. Kan bağları, gittikçe gevşemekte, çıkar ortaklığı üzerine kurulu bağlar gittikçe biraz daha önem kazanmaktadır.

Eski kabile hümanizminin ötesinde, ortaya yeni değerler çıkmaya başlamıştır. Yoksullar, gençler, dürüst kişiler, türedilerin kibiri karşısında öfkelenedursun; zenginleri doğru yola getirmek üzere başvurulabilecek tek silah olan eski kabile idealinin artık iyiden iyiye sarsıldığı inancı ruhları kaplamaktadır. İnsanlar umutlarını yavaş yavaş, bireyi hareket noktası olarak alan, etnik toplulukların dışında bütün tekilliğiyle tek tek insanların selametini sağlamak amacını güden evrensel dinlere doğru çevirmektedir. Yahudi ve Hıristiyan dininin, çoğu zaman eksik ve yanlış şekillerde de olsa, bu topraklara sızdığını görmüştük. Ancak bunlar, Arap yarımadasının kontrolü için mücadele etmekte olan yabancı devletlere bağlı yabancı (bugünkü deyimiyle "kökü dışarıda") ideolojilerdir. Gerçi bu dinlerin yabancı oluşlarından, kabile dinine kıyasla tartışma götürmez üstünlüklerinden ve en büyük uygarlıklara bağlı oluşlarından gelen bir çekiciliği, bir büyüsü vardır. Yine de, bunlardan birisine katılmak, aynı zamanda siyasi bir tavır takınmak, bir bakıma yabancı bir devletin kulluğunu kabullenmek anlamına gelmektedir. Böyle bir tavrınsa, Arap gururuyla bağdaşmayacağı açıktır. Nitekim kimileri, belli belirsiz yeni yollar aramaya, yabancı fikirlerden ilham alarak, bitip tükenmez kabile tanrılarının gücünü yadsımaya ve Hıristiyanlarla Yahudilerin büyük Tanrısına pek yakın buldukları tek Allah'tan korkma düşüncesine yaklaşmaya başlamıştır.

Buna paralel olarak, Arap ülkesi, siyasi alandaki horlanmışlığından da acı çekmektedir. Paralı ya da yardımcı asker olarak Araplar, büyük imparatorluklar için vazgeçilmez bir destektir. Arap kabileleri parayla satın alınır, isyanlarından

korkulduğu zaman da birbirine düşürülür. Söz konusu devirde, kendi değerlerini, kendi çıkarlarına kullanma fikrinin Araplarda da yeşermeye başladığını görüyoruz. Ne gereklidir bunun için? Bütün Arabistan'ı birleştirerek, edinilmiş servetlerin ve ticaret yaşamının selametini sağlayacak ve artık Arapların ticaret hayatı için tehlike oluşturmaya başlayan yoksul Bedevilerin hırsını dışarıya döndürecek güçlü bir devlet... Uzak akrabalık bağlarına rağmen göçebe Bedevilere karşı sınırsız ölçüde sömürgeci ve ayırımcı davranan Güney Arabistan devletleri, bu tarihsel görevini yerine getirememişlerdi.

Bir Arap ideolojisinden güç alan, hem yeni koşullara uygun, hem de kadroya alacağı Bedevi ortamına yakın, büyük imparatorluklarla eşitlik içinde pazarlık edebilen bir Arap devleti... Devrin büyük ihtiyacı işte budur. Artık bütün yollar, bu ihtiyacı karşılayacak olan deha sahibine açıktır ve bu deha sahibi adam, doğmak üzeredir.

Üçüncü Bölüm

BİR PEYGAMBERİN DOĞUŞU

Allah'ın peygamberi olacak olan Muhammed'in ne zaman doğduğunu hiç kimse tam olarak bilmiyor. Bilinen, peygamberin, Kisra Enuşirevan devrinde, yani 579'dan önce doğmuş olduğudur; ki, bu kuvvetle muhtemeldir. Doğumun Fil Yılı'na, yani gökkuşlarının Abraha ordusunu Mekke önlerinde bozguna uğrattığı yıla rastladığı yolundaki söylem ise kesinlikle yanlıştır. Bu konudaki güven vermekten uzak hesaplar, 567'den 573 'e kadar uzanan bir doğum yılı zinciri çıkarmıştır ortaya. Çoğu tarihçilerin kabul ettiği yıl, 571 yılıdır. Bu geleneksel ifadeler tam olarak kuşku götürmez olmasalar da, doğru kabul edilmeleri gerekir.

Muhammed, Mekke'de, Abdullah isimli bir babayla Amina (bizim deyişimizle Emine) isimli bir anadan dünyaya gelmiştir. Babası tarafından Kureyş kabilesinin Haşim aşiretine mensuptur.

Mekke, kıyıya paralel uzanan dağlar zinciri üzerindeki bir boğazda kuruludur. "Sarp ve alabildiğine çıplak kayalarla örtülü olan ve Kuzeydoğu-Güneybatı yönlerinde uzanan bir boğaz, derin bir vadi tarafından bölünür." [1] Ani ve şiddetli yağmurların bir anda su ile doldurduğu bir vadidir bu. Hacıları, 1950 yılında görüldüğü gibi, şehri yüzerek terk etmeye zorlayan bu su

---

1 R. Blanchard, *Geographie Universelle* içinde, P.Vidal de la Blache ve L. Gallois (yay.), VIII. cilt, Paris, A.Colin, 1929, s. 172

baskınlarına en eski zamanlardan beri rastlanmaktadır. İşte bu çıplak boğazda, denizden aşağı yukarı 80 kilometre kadar içerde, Zemzem isimli ünlü bir kuyu bulunur. Bu kuyunun bulunduğu yerde de, yine ta eski zamanlardan beri, bir tapınak vardır. Coğrafya bilgini Ptolemaios (II. yüzyıl), bu bölgede Makoraba ismini verdiği bir yer göstermişti.

Bu ise, seslileri kullanmayan Güney Arabistan yazısıyla **mkrb** şeklinde yazılan ve bir ihtimalle Habeşçe'deki "tapınak" anlamında **mekverab** biçimini almış olan kelimedir. Şehrin tarihi ismi belki de bu kelimenin kısaltılmış bir şeklinden türemedir.

Mekke, Yemen'i Filistin'e bağlayan yolla, Kızıldeniz'i Basra körfezine bağlayan yolların kavşağında bulunması sayesinde çok eski zamandan beri önemli bir ticaret merkezidir. Tüccarları, çöl haydutlarının saldırısından koruyan tapmağın varlığı da bu durumda rol oynamış olsa gerektir. Önceleri Carhum kabilesinin elinde bulunan tapmak, sonradan Kuza'a kabilesinin denetimine geçmiş ve bir ihtimalle V. yüzyılın sonlarına doğru Kusey isminde güçlü bir kimse, kurnazlık ya da zorbalıkla tapmağa el koymayı başarmıştır. Kusey'in mensup olduğu, bir kaç aşiretten kurulu Kureyş kabilesi bu sayede Kuza'a kabilesini bertaraf edecektir. Kusey'in tapmağı ele geçirmeden önce Suriye'de bulunduğu ve Uzza ile Manat dinini oradan getirdiği söylenmiştir ki bu hikâyede bir gerçek payı bulunsa gerektir. Gene anlatıldığına göre Kusey, bu tanrıçalara tapınışı Kuza'a kabilesinin tanrısı Hübel'e tapınma ile kaynaştırarak ortaya yeni bir ibadet şekli çıkarmıştır. Kusey'in aslında Nabate'li (veya Batra'lı) olduğu da rivayet edilmektedir.

Böylece Kureyş (kelime, belki de eski bir "totem"e izafeten "köpekbalığı" anlamına gelmektedir), gittikçe genişleyen bir önem kazanmaktadır ve o çağı izleyen beş yüz yılın tarihi denilebilir ki bu küçük kabilenin güç ve iktidarının dünya çapında bir ölçüye ulaşmasının tarihidir. Kabilenin çeşitli aşiretlerden kurulu olduğunu söylemiştik. Belli başlı olarak, şehrin çevresinde oturan Kureyş ez Zevahir (dış Kureyşler) vadinin ortasında, hemen Zemzem kuyusunun ve bu kuyunun

yanındaki küçük tapmağın çevresine yerleşmiş bulunan Kureyş el-Bata'ih dallarını belirtelim. Tapmağa gelince, aşağı yukarı bir kübü andıran ufak bir evdir; ismi de "küb" anlamına gelen Kabe'dir. Tapmakta bulunan ve belki de tapınağın köşe taşı olan meteor kökenli bir siyah taş, Hacer-i Esved, özel bir tapınma yeridir. Bu bölgede Arapların ve daha çok da Samilerin bu cins taşlara tapındıklarını biliyoruz. Örneğin, Homs Hacer-i Esved'inin baş rahibi Elagabal, Roma imparatoru olduktan sonra 219 yılında bu fetişi büyük bir törenle Roma'ya getirtmiş ve Eski Romalıların öfkeli protestoları arasında gene bu fetiş için yaptırdığı özel tapınağa yerleştirmişti. Mekke'de ise, başlangıçta belki de sadece Hübel'in tapmağı olan Kabe'de zamanla birçok başka ilah da yer almıştır.

Söylentiye göre Kusey'in oğullarından Abd Menafin dört oğlu, müşteri toplamak amacıyla dört belli başlı bölgeye dağılmıştır. Biri Yemen'e uzanırken, ikincisi İran'a gitmiş; üçüncüsü ile dördüncüsü de Habeşistan'la Bizans Suriye'sini boylamışlardır. Bu hikâye bir efsane olabilir ama önemli bir gerçeği yansıtmaktadır: Beni Kureyş'ler, kontrolleri altındaki şehrin ticari gelişmesini hızlandırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Dış olayların bu gelişmeyi nasıl desteklediğini görmüştük. Nitekim, Abd Menafin dört oğlunun bu çabası da VI. yüzyılın sonlarına doğru kurdukları bir çeşit ticari üstünlükle ödüllendirilmiştir. Mekke kervanları artık, o çağdaki uluslararası ticaretin dört ana merkezi olan, yukarıda sıraladığımız ülkelere rahatça uzanmaktadır. Ve Mekke'de büyük tüccarlar, hatırı sayılır birer servet sahibi olmuşlardır. Mekke, bütün uluslardan tüccarların buluştuğu ve nispeten önemli bir sanayinin geliştiği bir merkezdir. Kutsal tapmak, gittikçe daha çok hacı çekmekte ve Kabe ile çevredeki küçük tapmaklarda karmaşık ayinler düzenlenmektedir. Evlilik bağları sayesinde Kureyş komşu göçebe kabilelerin yardımını da sağlamıştır. Ayrıca bu kabileleri para ile, para geçmediği zaman da silah zoruyla yola getirmek mümkün olmaktadır. Anlaşıldığına göre, Kureyş artık uluslararası politikada da rol oynamaya başlamıştır. Elimizdeki sınırlı

bilgiler, kabilenin, Bizans İmparatorluğu ile Habeşistan'a (yani Hıristiyan devletlere) eğilimli bir tarafsızlık güttüğünü gösteriyor ancak yine de bir başka Hıristiyan hükümdarın, Abraha'nın, savaşmak için Mekke'nin üzerine yürüdüğünü görüyoruz. Bu, büyük bir ihtimalle, Mekke'nin Güney Arabistan aleyhine işleyen ticari gücünü yıkmak üzere denenmiş bir girişimdir. 580-590 yılları arasında Kureyşlıleri Havazin kabilesiyle savaşır buluruz: Pers tarafından Hira Kralı Numan adına kervan götürmekte olan bir Havazin reisi, Kureyşlilerin bir adamı tarafından öldürüldü.

Kureyş aşiretleri, doğal olarak kendi aralarında da iktidar mücadelesi veriyorlardı. Bunlar arasında her ikisi de Abd Menafın oğlu olan Haşim aşiretiyle Abd Şems aşiretini başrolde görüyoruz. Haşim'in oğlu Abd ül-Muttalib, Muhammed'in doğuş yıllarına rastlayan dönemde bir süre için üstünlüğü ele geçirmiş görünür fakat Abd Şems'in oğlu Ümeyye, durumu kendi ailesi lehine değiştirmekte gecikmeyecekti. Kureyşliler genellikle, kendi iç mücadelelerinin, dışa karşı kurup yürüttükleri birliği bozmasına izin vermeme bilgeliğini göstermişlerdir. Büyük kararlar, belli başlı aşiret reisleriyle önde gelen kişilerden kurulu bir çeşit senato (mala) tarafından alınıyordu fakat bu senato, tartışma yoluyla anlaşmaya varılmasını sağlayan bir oluşumdan ibaretti. İkna ya da "barış içinde zorlama ve baskı" yollarından başka hiçbir şey, bir aşireti öbür aşiretler tarafından alınmış bir karara uymaya zorlayamaz.

Mekke aşiretlerinin iktidar mücadelesi sırasında çeşitli gruplar oluşmuştu ve Abd ül-Muttalib, konumunu bu gruplardan birinin başında oluşuna borçluydu. Gruplardan ikisi sürekli rekabet halindeydi, bir üçüncü grupsa tarafsız kalıyordu. Suriye ve Yemen'le ticaret yapan Abd ül-Muttalib, Mekke tapınağında önemli ayrıcalıklar elde etmiş, hacıların su ve yemek ihtiyacını tek başına karşılayacak duruma gelmişti. Abd ül-Muttalib'in, ordu Mekke kapılarına dayandığında Abraha ile görüşmeler yaptığı söylenilir. Herhalde bu, kendisine dış destek sağlamak amacıyla yapılmış bir girişim olsa gerektir. Abd ül-Muttalib'in çeşitli kabilelerinden aldığı kadınları, kendisine, biri

Muhammed'in babası Abdullah olmak üzere on erkek, altı da kız evlat vermişti. Bütün bu kişilerle ileride karşılaşacağız.

Abdullah, Kureyş aşiretlerinden Beni Mahzum'a mensup Fatima bint Amr'dan doğmadır. Çok yakışıklı bir adam olduğu söylenir. Beni Zühre klanıyla akrabalık kurmak isteyen Abd ül-Muttalib, kendisine Hale bint Vüheyb'i eş alırken oğlu Abdullah'a da aynı klandan genç Amina bint Vahb'ı almıştır.

Öyle anlaşılıyor ki, Amina evlendikten sonra da kendi klanında kalmış ve Abdullah, Arap geleneklerine uygun olarak, karısına zaman zaman ziyarette bulunmuştur. Ailenin ilk ve tek çocuğu Muhammed'dir. Burada, hiçbir tarihi değeri olmamakla birlikte, Muhammed'in doğumuyla ilgili hikâyelerden birini aktarmak, İsa'yı elden geldiğince her türlü cinsiyetin dışında doğmuş göstermek için çırpınan Hıristiyan geleneğiyle çelişki oluşturması bakımından ilgi çekici olur:

> "Abdullah'ın Amina'dan başka bir ikinci karısı vardı ve onu ziyarete gitmişti. O gün tarlalardan birinde kil içinde çalışmış olduğundan üzerinde kil izleri vardı. Ve karısı, Abdullah'ı killi haliyle istemedi. Abdest alıp temizlenen Abdullah bu sefer Amina'nın evine yöneldi. Geçerken öbür karısı Abdullah'ı çağırdı ama bu sefer de Abdullah onu istemedi ve Amina'ya gitti ve onunla birleşti. Amina Muhammed'e böylece gebe kaldı, Tanrının tüm duaları onun üzerine olsun ve Allah kendisine selamet versin! İşini bitiren Abdullah, yeniden öbür karısının yanına gitti ve ona dedi ki: İstiyor musun? Kadınsa şöyle dedi: Hayır! Yıkandıktan sonra yanımdan geçerken gözlerinde beyaz bir ışık vardı ve seni ondan çağırdım ve sen beni istemedin ve Amina'nın yanına gittin. Amina bu ışığı senden aldı."[2]

Aynı hikâyenin bir başka biçiminde bu kadını, Abdullah'ın ikinci karısı olarak değil, ileride karşılaşacağımız hanif Varaka ibn Nevfal'in, kendisi gibi Kutsal Kitaplar konusunda öğrenim

---

2 Ibn Hişam, Sıra, *Das Leben Muhammeds*, F. Wüstenfeld (yay.), Göttingen, 1859-60, s. 101.

görmüş olan bir kız kardeşi olarak buluyoruz. Bu versiyona göre, Abdullah'ın yüzünde peygamberlik nurunu gören kadın, kendisiyle sevişmesi için genç adama tam yüz deve teklif etmiş fakat Abdullah onu istemeyerek Amina'ya gitmiş, dönüşünde de yüzündeki nur kaybolmuştu.[3]

Abdullah, karısı henüz gebeyken ya da doğurduktan kısa bir süre sonra, bir iş gezisi dolayısıyla gittiği Medine'den dönüşünde Gaza'da öldü. Miras olarak karısına, bir esir, beş deve ve birkaç koyundan başka hiçbir şey bırakmıyordu. Amina, kendisini çocuğunu yetiştirmeye verdi fakat çok geçmeden o da ölecekti. Muhammed, annesi öldüğünde henüz altı yaşını bile doldurmamıştı.

Muhammed'in çocukluğu hakkında hemen hemen güvenilir hiçbir bilgiye sahip değiliz. Bu boşluğu doldurma görevini, doğal olarak, efsaneler yüklenmiştir. Yine doğal olarak, bu konudaki efsaneler gittikçe daha güzel ve daha örneksel bir hal almaya başlamıştır. Öyle ki, bugün en eski bilgi kaynaklarına bile şüpheyle bakmak yerinde olur. İslam, güçlü bir devletin dini haline geldiğinde, toplum yaşamını düzenleyecek kurallara gereksinim duyulmuştur. Toplum yaşamındaki çıkarlar ve dolayısıyla da fikirler, pek doğal olarak çatışmaktadır. Bunun yanı sıra, Peygamber'in akrabalarına ve yoldaşlarına bağlı siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, tarih merakının ve dindarlık duygusunun harekete geçirdiği birçok kimse, Muhammed'in yaşamı hakkında bilgi sahibi olmak istemiştir. Böylece, rivayet yazarlığı (ya da aktarmacılık, "traditioniste") bir meslek haline gelecektir. Rivayet yazarları, tarih merakını ya da dindarlık duygusunu veya toplum hayatının düzenlenmesiyle ilgili bir ihtiyacı doyurmak amacıyla, ellerine geçen bütün olayları ele sürmeksizin aktarmaya koyulmuşlardır çünkü peygamberin tüm eylemleri, örneksel bir değer kazanmış bulunmaktadır. İster (ana prensipleri Kuran'da Allah tarafından konmuş olan) miras kanunlarının ayrıntıları gibi ciddi sorunlarda olsun, isterse de

---

3 Ibn Sa'd- I. u, *Tabaqat Biographien Muhammeds, seiner Gefarten*. Sachau (yay.) Leiden, 1904-21 I.cilt, 3, s. 1124.

yemeğe oturma tarzı gibi günlük yaşamın en basit hallerinde olsun, peygamber belli bir şekilde davranmışsa, müminlerine daima aynı biçimde davranmaları gerektiğini göstermek için öyle davranmıştır: Aktarmacılar da, bizim tarihçilerimiz gibi kaynaklarını belirtmek zorundaydılar fakat söz konusu kaynaklar, daima sözlü kaynaklardı. Birisinden işittiğiniz bir olayı aktarıyordunuz, o da bu olayı başka birisinden işitmiş oluyordu ve bu işitme zinciri, peygamberin söz konusu davranışını bizzat görmüş ya da söz konusu lafını bizzat dinlemiş bir çağdaşına dayanıncaya kadar uzuyordu. Bu durumda, bir aktarmacının kendi fikrini ya da kendi tarafını değerli kılmak üzere olaylar icat etmesi (Arapların deyimiyle hadis yaratması) doğaldır. Bu durumu bilen büyük Arap tarihçileri ve büyük Arap hukukçuları, uydurma aktarmaları elemeye çalışmışlardır. Bunlardan, belirtilen kefiller zincirinin açıktan açığa olanaksız görünenleri elenmiştir fakat bilginler, yine de, tam kesinliğe vardıklarını iddia edememişlerdir. Bunun için de, belirli bir konuda ele geçirdikleri bütün söylentileri, birbirine zıt da olsa sıralar ve her söylentinin kefillerini vererek, okuru herhangi birine inanmakta serbest bırakırlar. Genellikle de "En doğrusunu Allah bilir" diye eklemişlerdir.

Bugün elimizde bulunan en eski aktarma kitapları, peygamberin hayatından aşağı yukarı yüz yirmi beş yıl sonrasına aittir. Bu süre boyunca insanların hayal güçlerini çalıştırmak için epey zaman bulmuş oldukları ortadadır. Bununla birlikte, birçok olayın doğruluğu sabittir çünkü en çelişen taraflar bile, peygamberin yaşam çizgisini oluşturan ana noktalar üzerinde birleşmektedir. Örneğin, Muhammed'in yoldaşlarının ve eşlerinin isimleri, soy kütükleri, aralarındaki akrabalık bağları, insanlık ilişkileri ve yeni birşey yaratmaya değmeyecek kadar sönük kalan kimi ayrıntılar hakkında kesin bilgilere sahibiz. Buna karşılık sayısız ayrıntı ve özellikle de Muhammed'in yaşamının ilk dönemi, hemen hemen tamamıyla karanlıktır ve elbette bu konuda da bir alay şey icat edilmiştir. Bu uydurma olaylardan, genç Muhammed'in içinde yetiştiği çevreyi yaklaşık olarak betimle-

mek bakımından tarihi değer taşıyan ve bizlere, Müslümanların, peygamberlerinin yaşamını sonradan nasıl hayal ettikleri hakkında belirli bir fikir veren birkaçını belirtelim.

Kureyşlilerde adet olduğu üzere, küçük Muhammed'i göçebe bir aşirete mensup bir sütanneye emanet ettiler. Kureyş çocuklarının, bu sayede çölün temiz havasından yararlanıp sağlamlaşacağı inancı vardı. Ayrıca, erkek çocuklar arasındaki sütkardeşliği güçlü bir bağ olarak kabul edildiğinden, göçebelerle olan faydalı ilişkiler de bu yolla sürdürülmekteydi.

Muhammed'in sütannesi, büyük Havazin kabilesine bağlı Beni Sa'd aşiretine mensup, Halime isimli bir kadındır. Şimdi, peygamberin yaşamıyla ilgili öykülerin ne kadar canlı bir karakter taşıdığını göstermek bakımından (bu canlılık asla bir gerçeklik garantisi olamaz!) belirteceğim bir söylentide adı geçen muhtemelen bu kadındır. Öykü, Hicret'in II. yüzyılında (yani IX. yüzyılda) İbn Sa'd tarafından yazılmış olan, peygamber ve yol arkadaşlarının tarihinde bulunmaktadır:

> "Abdullah ibn Nümeyr el-Hamdani'den işitmiş olduğumuza ve onun da Yahya ibn Said el-Ensari'den işitmiş olduğuna ve onun da Muhammed ibn el Münkadir'den işitmiş olduğuna göre, bir kadın, peygamberin kapısını çaldı. Bu kadın, peygamberi çocukluğunda emzirmiş olan bir kadındı. Kadın içeri girdiğinde, peygamber, "Anne! Anne!" diye bağırdı ve kalkıp harmanisini alarak kadının önüne serdi, kadın da harmaninin üzerine oturdu."[4]

Sütannenin çocuğu nasıl seçtiği de şöyle anlatılmaktadır: "Emzirecek çocuk bulmak için Mekke'ye, Beni Sa'dlardan on kadın geldi. Halime bint Abdullah'tan başka hepsi çocuk buldu. O, bir ismi de Ebu Zü'eyb olan kocası el-Haris ibn ül-Uza ile gelmişti. Henüz memeden kesilmemiş oğlu Abdullah ibn el-Haris'le iki kızı Enise ve benli Cudame de yanındaydı. Allahın Elçisini Halime'ye gösterdikleri zaman, şöyle söyledi: "Bir öksüzü

---

4 A.g.e., I cilt, 1, s.71.

ne yapayım! Parası da yok! Anasının elinden bir şey gelir mi?" Bunun üzerine öteki kadınlar onu bırakıp gittiler. Ve Halime, kocasına şöyle dedi: "Ne dersin? Hepsi başını alıp gitti, bu öksüzden başka emzirecek çocuk kalmadı Mekke'de. Alsak mı acaba bunu? Doğrusu, eli boş dönmek istemiyorum." Kocası ona şöyle dedi: "Al o çocuğu! Belki de Allah onu bize bir lütuf olarak göndermektedir." Bunun üzerine kadın, Amina'nın yanına döndü ve çocuğu ondan alıp kendi kucağına koydu ve göğüslerini çıkardı ve çocuğu sütten usanıncaya dek emzirdi. Ve Allahın Elçisi doyuncaya kadar emdi. Ve sütkardeşi de emdi. Oysa bu sütkardeş uyumuyordu (çünkü açtı, çünkü daha önce annesinin sütü bol değildi). Ve Amina kadına şöyle dedi: "Sütanne! Sütçocuğun hakkında bana ne istersen sor, çünkü o önemli bir kişi olacaktır." Ve kadına, çocuğun doğuşu sırasında bütün gördüklerini ve kendisine söylenenleri bir bir anlattı. Halime dinlediklerinden sevinç duydu, mutluluk duydu. Ve çocuğu alıp döndü. Eşeklerine semer vurdular ve Halime üzerine oturdu, Allahın Elçisi'ni de kucağına aldı. El-Haris ihtiyar develerine binmişti. Vadi Sirar'da öteki kadınlara yetiştiler... Kadınlar şöyle dedi: "Halime! Sen ne yaptın?" Halime şöyle dedi: "Allah tanığım olsun, bugüne dek gördüğüm bebeklerin en güzelini ve en bereket sahibi olanını aldım!" Kadınlar şöyle dedi: "Abd ül-Muttalib'in oğlu değil midir bu?" Halime şöyle cevap verdi: "Evet, odur." Ve Halime sonradan şöyle anlattı: "Oradan ayrılmadan önce, kadınlardan çoğunun yüzünde gıpta ve haset gördüm."

Çölde büyüdüğü yıllarda sırasında geçtiği söylenilen bir olay vardır ki birtakım yazarlar aynı olayı kahramanımızın hayatını başka dönemlerinde geçmiş göstermektedirler. Olay şu: İki melek gelir ve peygamberin göğsünü açarak yüreğini çıkarır ve özene bezene temizlerler. Yerine koymadan önce de yüreği tartarlar. Terazinin öteki kefesine, önce bir adam koyarlar, yürek daha ağır gelir. Sonra sırasıyla on adam, yüz adam, bin adam koyarlar fakat yürek her zaman daha ağır çeker. En sonunda meleklerden biri ötekine şöyle der: "Boşuna uğraşma! Kefeye

bütün ümmetini koysan, yüreği yine ağır tartacaktır."[5]

Amina, kölesi Üm Eyma ve oğlu Muhammed'le çıktığı bir Medine gezisinden dönerken yolda ölmüştür. Muhammed altı yaşındadır. Çocuğu, o zaman seksen yaşında olan dedesi saygıdeğer Abd ül-Muttalib yanına alacaktır. Ama iki yıl sonra o da ölünce, Muhammed'i amcası Abd Menaf yanına alır. Sonradan bu amca, ismi bir ilahın ismine bağlı olduğu için (Abd Menaf, "Tanrıça Menaf'ın hizmetkarı" anlamına gelmektedir) künyesi adına tercih edilerek Ebu Talib olarak anılacaktır. Ebu Talib, hali vakti yerinde bir tüccardır. Muhammed'in babası Abdullah'la aynı anadan doğmadır. Ve babasının ölümünden sonra, söylentiye göre o dönemde Mekke'de egemen olan Haşim aşiretinin başına geçmiştir.

Hikâye şöyle devam eder: Ebu Talib zaman zaman bir kervanın başında Suriye'ye giderdi. En azından bir sefer, yeğenini yanına aldığı söylenir. Bu yönde giden kervanların yolu üzerindeki ilk büyük kavşak, beş önemli yolun buluşma yeri ve büyük bir Hıristiyanlık merkezi olan Büşra kentine varır. Kısa bir süre önce güzel bir katedral inşa edilmiştir ve orada, bugün bile görülebilecek olan Roma tiyatrosu ve Jüstinyen tarafından yaptırılan düşkünlerevi gibi etkileyici yapıtlar vardır. Burası aynı zamanda, otoritesi çöl Araplarına dek uzanmış olan ve buraya atanmasını Gassani filarkı el-Haris'in İmparotoriçe Teodora'dan elde ettiği Monofizist piskoposun resmi ikametgâhıdır. Büşra'da bir olay cereyan eder, bunun bir şeklini tarihçi Tabari şöyle anlatır;

> Kervan Suriye'de, Büşra'da durduğunda, orada Hıristiyan öğretisini çok okumuş ve inzivaya çekilmiş Bahira adında bir rahip vardı. Bu inziva yerinde her zaman bu öğretiyi bir kitaptan çıkartıp aktarmakla görevli bir rahip bulunurdu ve dediklerine göre, bu kitap kuşaktan kuşağa devredilirdi. O yıl karavan Bahira'ya yakın bir yerde konakladığında, Bahıra onlara bir

5 A.g.e., I cilt, I s. 69 vd. krş. İbn Hişam, a.g.e., s. 106.

sürü yemek hazırladı. İnziva yerindeyken Allahın Elçisini arkadaşlarının arasında görmüştü ve bir bulut, gölgesiyle onu örtmüştü. Onlar ilerleyip Bahira'nın yakınında bir ağacın gölgesinde konakladılar. Bahira buluta baktı, ağaç gölge veriyordu ve ağacın dalları Allahın Elçisi'nin üzerine eğiliyor ve onu daima gölgede tutuyorlardı. Bahira bunu gördüğünde hücresinden fırladı ve hepsini davet etmek için haber yolladı. Bahira Allahın Elçisini gördüğünde ona yakından baktı ve görünüşünün ayrıntılarını kaydetti... Topluluk yemeğini bitirip ayrılmak için hazırlandığı sırada, Allanın Elçisine uyanıkken ya da uykudayken hissettiği şeyleri sordu. Allahın Elçisi ona yanıt verdi. Bahira tüm bunları, kendisinin cinneti sırasındaki tariflere uygun buldu. O zaman onun sırtını inceledi ve omuzlarının arasında peygamberlik mührünü buldu. O zaman amcası Ebu Talib'e "Bu oğlanla akrabalığın nedir?" diye sordu. Ve Ebu Talib yanıtladı: "O benim oğlum." Bahira ona dedi ki "O senin oğlun değil. Bu çocuğun babası yaşıyor olamaz." O zaman Ebu Talib "O benim yeğenim" dedi. Rahip "Babasına ne oldu?" diye sordu. "Annesi hamileyken öldü." "Doğru söylüyorsun. Öyleyse ülkene geri dön ve onu Yahudilerden koru. Allahtan onun kim olduğunu bilmiyorlar, kim olduğunu anlar ve benim onun hakkında bildiklerimi bilirlerse ona zarar verirler."[6]

Amca, bu olaydan çok fazla etkilenmiş olarak değerli çocukla beraber apar topar Mekke'ye geri döndü. Bu hikâyenin içinde gerçeklik payı var mıdır? Emin olamayız. Onun arkasındaki kimi motiflerin savunma niteliğinde olduğuna hiç kuşku yoktur. Peygamberin, İslam'ın soyundan geldiğini iddia ettiği tektanrılı dinlerin biri tarafından tanınması önemliydi. Hıristiyanlar efsaneyi, dinden dönmüş rahibi Arap Peygamberi'nin kendi uydurması kabul edip, böylelikle onu tüm özgünlüğünden yoksun bırakarak ele alırlar. Büşra ya da başka bir ülkeye yolculuğu gerçekte olanakdışı kılan hiçbir şey yoktur. Muhammed'in bir çok ülkeden haberdar olduğuna dair kanıt toplamak için

6 Tabari, *Annales*, M.J. Goeje ve diğerleri (yay.), Leiden 1897-1901.I Cilt. 3, s.1124.

girişimlerde bulunulmuştur fakat öte yandan, onun Hıristiyan inancının adetlerine dair ilk elden hiçbir bilgisi olmadığı görüşü de ileri sürülmüştür. Eğer bu ülkelerden birinde, onların ibadetlerinin birinde, bir seferlik bile bulunmuş olsaydı, bu kesinlikle onun üzerinde kimi izlenimler bırakırdı. Hira'yı ve onun kiliselerini ziyaret eden Arap şairler, onları çok daha canlı betimliyorlardı.

Söylentiler, Ebu Talib'in yeğenine beslediği derin sevgi ve gösterdiği özen üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu ısrarın, din büyüklerine duyulan saygıdan ileri gelen bir değiştirme sonucu olup olmadığı da düşünülegelmiştir. Bildiğimiz bir nokta varsa, o da Muhammed'in o devirde her çocuktan beklenen küçük hizmetlere koşulmuş olduğudur. Çok daha sonraları bir gün, Muhammed'in, kucaklarında develeri beslemeye yarayan dikenli arak yemişleriyle yanından geçen müminlerine şöyle seslendiği söylenir: "O siyah yemişlere iyi bakın, benim koyun güderken topladığım yemişler işte bunlardı." Adamlar kendisine: "Ey Allahın Elçisi, demek sen de koyun çobanlığı yaptın?" dedikleri zaman da şöyle cevap vermiş: "Yaptım, evet, ve koyun çobanlığı yapmamış olan hiçbir peygamber yoktur." [7] Bu olay daha çok, küçükbaş hayvan çobanlarını horgören büyük deveci göçebelerin gururunu kırmak için anılmaktaydı.

Her türden efsanenin gelişigüzel yayılıp dal budak salmasından önceki kaynaklarda, gelecekteki peygamberin çocukluğu ve yeniyetmelik çağı hakkında bütün söylenenler, aşağı yukarı bunlardan ibarettir. Bu bilgininse ne kadar cılız ve sağlamlıktan ne kadar uzak olduğu ortadadır. Buna karşılık, oluşma sürecini bilsek, tarihi bakımdan büyük önem taşıyan bir nokta aydınlanmış olurdu. Müslüman söylentileri, Muhammed'in, doğduğu şehirdeki pagan dinlerle hiçbir ilişkisi bulunmadığını iddia eder. Bu hiç de doğru olmasa gerektir; ve peygamberin daha sonraki hayatında rastladığımız net işaretler, herkes gibi onun da babalarının dinine bağlı bulunduğunu göstermektedir. Bir başka yerde, tanrıça Uzza'ya bir koyun kurban ettiği söylenir.

---

7 Ibn Sa'd, I. a.g.e., I.cilt, 1, s.80

Yine bir başka az bilinen söylentiye göre Muhammed, ilahlara kurban edilmiş bir hayvanın etinden, monoteizm mensubu bir Hıristiyan'a vermek isteyince adam tarafından terslenmiştir.[8] Nihayet, bir sonuncu söylenti de, Muhammed'in, peygamberliğinden önce, Mekke'de özel ayinler düzenleyen bir tarikata, hums'lara mensup olduğunu bizzat söylediğini bildirir. Öyle anlaşılıyor ki, Arap söylentilerinin Kuran'daki bir kelimeyi yanlış yorumlayarak tersini iddia etmesine rağmen Muhammed okumayı ve yazmayı öğrenmiştir. Buna karşılık, kültürünün derinlik derecesini bilemiyoruz. Bu konuda yaşamından ve eserinden çıkardığımız tek tük işaretler, kesin ve güven verici olmaktan uzak kalıyor. İlerde bu konuya döneceğiz.

Muhammed'in, çevresinde adet olduğundan daha uzun süre bekâr kaldığı anlaşılıyor. Bunun sebebi yoksulluk olsa gerektir. Söylentiye göre amcası Ebu Talib'ten kızı Ümmü Hani'yi istemiş fakat amca çocukları arasındaki evlenmeler Bedevi toplumu tarafından hoş karşılandığı halde, şüphesiz daha varlıklı bir rakip yüzünden geri çevrilmiştir. Daha sonraları Ümmü Hani, dul kalınca, amca oğlunun eski isteğini yenilemesinden haz duyacağını ima etmiştir fakat Muhammed işi vurdumduymazlığa getirmiştir. Bununla birlikte, iki yeğen arasındaki ilişkiler daima dostane bir biçimde sürmüştür: Örneğin Muhammed, Miraç gecesi (Tanrı huzuruna çıktığı gece) Ümmü Hani'nin evinde konaklamaktaydı.

Ancak talih, geleceğin peygamberinin yüzüne gülmekte gecikmeyecektir. Söylentiye göre, Muhammed daha gençliğinde, fiziksel, entelektüel ve ahlaki bir mükemmellik örneğidir. Bu, bir abartma olabilir fakat Muhammed'in henüz gençlik çağındayken çevresindeki insanlar üzerinde olumlu bir etki yarattığını söylemek için bu türlü abartmalara ihtiyaç yoktur. Daha sonra ortaya koyduğu üstün vasıflara şöyle bir göz atmak yeter. Hiç şüphesiz çevresi, daha o çağda Muhammed'in zekasını, sakin, güvenli ve dengeli tutumunu, başkalarıyla kurduğu ilişkilerdeki olgunluğu

---

8 Ibn Ishak, A Guillaume'nin *New Light on the Life of Muhammad* içinde, Manchester University Press, 1960, ss. 7, 27, 59

fark etmiş olsa gerektir. Ayrıca, yine hiç şüphesiz, onun bu oturaklı halidir ki, daha önce iki kere evlenmiş ve birçok çocuk sahibi olmuş orta yaşlı bir dul kadın, Hatice bint Hüveylid'i, işlerini bu genç adama emanet etmeye yöneltecektir. Hatice bint Hüveylid zengindir; Mekke pazarında satılmak üzere Suriye'den Bizans mallan taşıyan kervanlara sahiptir: Rivayete göre Muhammed, patronunun kervanlarına başkanlık etmekte ve Suriye'deki alışverişi de kendisi yapmaktadır. Başka bir söylenti, bu gezileri fırsat bilerek, genç Kureyşli'nin yolu üzerindeki mucizevi halleri gören ve Muhammed'in parlak geleceğini müjdeleyen papazlardan söz etmektedir. Kesin olarak bildiğimiz nokta, genç adamın Hatice'nin hizmetinde gösterdiği etkinliğin, yaşlı kadında onunla evlenme arzusu doğurmuş olduğu. Bu arada, pek fazla yanılma kaygısına düşmeden, Hatice'nin daha hizmetine aldığı sırada Muhammed'in büyüsüne kapılmış olduğunu da ileri sürebiliriz. Belirtilmesi gereken bir başka nokta da, Araplarda evlenmemiş kadınların kaderinin pek de parlak sayılmayacağı. Babası yaşayan kadın, onun himayesine sığınabilir fakat yine de gelecekten haklı olarak korku duyacaktır. Söylentiye göre, Hatice o sıralarda kırk yaşındadır ve herhalde servetinden ötürü, talipten yana da nasipsiz değildir. Muhammed'in ise aynı çağda, yirmibeş yaşında olduğunu söyleyebiliriz. Aracılık görevini yüklenen Nefise bint Münye'nin, olayı sonradan şöyle aktardığı söyleniyor:

> "Hatice beni, kervanla Suriye'den dönen Muhammed'e yolladı ve niyetini anlamamı istedi. Gittim ve ona dedim ki: "Ey Muhammed! Nedir senin evlenmene engel olan?" Muhammed bana dedi ki: "Evlenmek için param yok." Ve ben kendisine o zaman şöyle dedim: "Peki, ya birisinin iki insana yetecek kadar parası ve malı mülkü varsa? Yani sana güzelliği, serveti, onur makamını ve huzuru sunsalar, ey Muhammed, de bana kabul etmez miydin?" Ve o bana şöyle dedi: "Söz konusu ettiğin hangi kadındır?" Ve ben ona dedim ki: "O kadın Hatice'dir." Ve o bana dedi ki: "Söyle ne yapmam gerekir?" Ve ben de yanıt verdim: "Sen bu işi bana bırak." Ve Muhammed şöyle dedi: "Pekâlâ öyle olsun."

Artık gerekli formaliteleri tamamlamaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu. Gene söylentiye göre, işin bu yanı pek kolay çözümlenmemiş ve Hatice, rızasını koparabilmek için babasını zilzurna sarhoş etmek zorunda kalmıştı. Başka birtakım söylentilere göre, Hatice'nin babası çoktan ölmüş bulunuyordu ve düğünde aileyi temsil eden amcası oldu.

Hatice'yle evlenmek Muhammed'i tamamıyla kurtarıyor, parlak bir geleceğin kapıları genç adamın önünde sonuna kadar açılıyordu. Artık geçimini başkalarının hizmetinde sağlayan büyük bir ailenin yoksul akrabası durumundan, saygıdeğer bir kişi durumuna yükseliyordu. Bunu, pek doğal olarak, Tanrının lütfuna bağlayacaktı. Nitekim, günün birinde Allah kendisine şöyle seslenecekti:

Rabbin seni ne terk etti ne de sana darıldı...
Seni bir yetim olarak bulup sana yurt vermedi mi?
Seni şaşırmış bulup sana yol göstermedi mi?
Seni yoksul bulup sana servet vermedi mi?

(Kuran, Duha suresi)

Muhammed'in, ihtiyarlık yıllarında haremini dolduran genç ve güzel kadınlara duyduğu cinsi arzuyu Hatice için de duymuş olduğunu söylemek bir hayli güçtür. Yine de, ilk karısına karşı ömrünün sonuna kadar derin bir saygı, büyük bir şefkat ve sarsılmaz bir şükran duymuş olduğu kesindir. Bir psikanalist, ana sıcaklığından yoksun kalmış öksüzlük halinin, daha yaşlı bir kadına beslenen güçlü bağlılıkta büyük payı bulunduğunu söyler. Muhammed, Hatice için, çağının en iyi kadını olduğunu söylemiştir. Cennette sazlardan örülmüş bir evde, rahat ve huzur içinde onunla birlikte yaşayacağını söylediği de söylentiler arasındadır. Ölümünden sonra da sık sık Hatice'yi anacak ve bu durum, sevgilisi Ayşe'yi her defasında müthiş öfkelendirecektir. Ayşe'nin, yüzünü bile görmediği bu ölmüş kadını dünyada, nasıl hiç kimseyi kıskanmadığı kadar kıskandığını bizzat anlattığı söylenilir. Hatice'nin kız kardeşi Hale, peygamberin kapısına

gelmiş ve içeri girmek için izin istemiştir. Kadının sesini işiten Muhammed, ürpererek: "Allahım, bu Hale!" diye haykırır. Gerisini, söylentiye göre, Ayşe'nin ağzından dinleyelim: "O vakit korkunç bir kıskançlığa kapıldım ve şöyle haykırdım: Ne diye hatırlayıp duruyorsun o dişleri dökülmüş kırmızı ağızlı ihtiyar Kureyşli cadıyı! Ölüp gitti işte, Allah da onun yerine sana daha iyisini layık gördü!"[9]

Muhammed'in ilk karısından, Zeyneb, Rukiyye, Fatıma ve Ümmü Gülsüm isimli dört kızı olmuştu ki, bunlarla ileride karşılaşacağız. Hatice'den doğma bütün erkek çocukları (bunların sayısı ve sırası söylentilere göre değişir) küçük yaşta ölmüşlerdir; bu, şimdi olduğu gibi o gün de bir Arap için felaketlerin en büyüğüdür. İlk oğlu el-Kasım, söylendiğine göre, iki yaşında ölmüştür. Muhammed, hayatı boyunca muhafaza edeceği Ebu el-Kasım künyesini bu çocuğundan almıştır. Başlangıçta tanrıça Menaf'a bir bağlılık göstergesi olarak, Abd Menaf ismi verilen bir oğlunun sonradan Abdullah ismini aldığını da biliyoruz. Muhammed bu dönemde, işleri kötüleşmeye başlayan amcası Ebu Talib'in oğlu genç Ali'yi evlat edinmişti. Bir de Hatice tarafından kendisine armağan edilmiş Zeyd isimli bir kölesi vardı. Hıristiyanlaşmış Kelb kabilesinden olan bu köleyi Muhammed önce azad edecek, sonra da evlat edinecektir.

Muhammed, artık zengindir ve ticaret yapmaya devam etmektedir. Bu arada ekleyelim; hayatı boyunca en yüce sorunlarda bile daima ticari terimlere başvurduğunu göreceğiz. Meslektaşlarının saygısını kazanmış bir kişi olarak, kızlarının Arap geleneğine uygun şekilde, şerefli ve eli yüzü düzgün evlilikler yapmasını sağlamıştır. Rukiyye, ve belki de Ümmü Gülsüm, amcası Ebu Lahab'ın oğullarıyla evlenecektir. Sonradan Muhammed'in can düşmanı haline gelecek olan Ebu Lahab, öyle anlaşılıyor ki o sıralarda, toplumsal konumunu iyice güçlendirmiş ve kardeşi Ebu Talib'ten Haşim aşiretinin reisliğini devralmış

---

9 Bukhâri, *Sahih*, LXIII. Kitap, 20. bap, son hadis.

bulunmaktadır. Büyük kızı Zeyneb ise, ana tarafından yeğeni olan Ebu el-As'la evlenmiştir.

Muhammed'e gösterilen saygıya örnek olarak bir olay aktaracağız ancak hemen belirtelim ki, söz konusu olayın (eğer övgü amacıyla hepten icat edilmediyse bile) şişirilmiş olduğu kesindir.

Kabe zamanla bir yıkıntı halini almış ve bu durumdan faydalanan hırsızlar tarafından soyguna uğramıştır. Mali durumları yerinde olan Kureyşliler, tapınağı yeni baştan inşaya karar verir fakat önce tapınağı yıkmak için içerdeki kutsal taşları yerlerinden oynatmak gerekmektedir. Bundan da ürkmektedirler. Ayrıca, ellerinde gerekli malzeme ve teknisyen de yoktur. Tam o sırada Eski Yunan gemisinin Kızıldeniz'de fırtınaya tutulup battığı haberi gelir. Gemi, bir kilise yapımında kullanılmak üzere Habeşistan'a kereste götürmektedir. Bunu Tanrıların bir işareti olarak kabul eden Kureyşliler, Hicaz kıyısına savrulmuş bulunan yüke el koyarlar ve şehre taşırlar. Gemiyle yolculuk etmekte olan Pakum isimli Kıpti marangozu da birlikte getirirler. İçlerinden en cesuru, eski binaya ilk kazmayı indirir. Bütün şehir, geceyi bu adamın doğaüstü güçler tarafından nasıl cezalandırılacağını görmek için uykusuz geçirir ve korkuyla sabahı ettiklerinde, adamın sağ salim olduğunu görür. Böylece iş devam eder. Yapı sona erince, Hacer-i Esved'i yeniden eski köşesine oturtma meselesi ortaya çıkar. Belli başlı dört gruptan her biri, böylesine şerefli bir çabaya ancak kendisinin layık olduğunu ileri sürmektedir. Dövüşmelerine ramak kalmıştır ki, kendiliğinden gelip, tapınağa ayak basacak ilk insanı hakem seçmeye karar verirler. O gün tapınağa ilk olarak Muhammed girer. Sorunu öğrenince bir harmani getirtir. Kutsal Taşı harmaninin üzerine koyar. Dört grubun her birinden bir temsilci isteyerek kumaşın dört ucundan tutturup köşesine taşıtır; sonra da taşı kendisi yerine oturtur.

Söylentiye göre Muhammed, bu sırada 35 yaşındadır. Elemin lakabını vermişlerdi kendisine. Yani şehrin güvenilir adamıdır. Herkes tarafından saygı görmektedir ve küçük yurdunda pekala bir konumu vardır. Zengin değilse bile, hali vakti son derece yerindedir, etrafı bir sevgi halesiyle çevrilidir. Sözün

kısası, her şey onu bu sakin ve mutlu yaşamı sürdürmeye sürüklemektedir. Her şey onun lehinedir.

Ne var ki Muhammed, durmaksızın yinelenen bu günlük yaşamdan doygunluk duymamaktadır. İçini kemiren bir kaygı vardır. Muhammed, başka bir şey aramaktadır. Derin psikolojisini, ayrıntılı olarak hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Burada, olanaksızlığı apaçık olan bir psikanalize girişmek iddiasında değiliz. Biz yalnızca, Freud'un dikkatimizi yöneltmiş olduğu insani eğilimleri hesaba katarak, birkaç gözlemde bulunmak ve bu gözlemlerden hareket ederek psikolojik varsayımlara ulaşmanın mümkün olduğunu söylüyoruz.

Muhammed, genellikle bilge, ölçülü ve dengeli bir adam izlenimi uyandırmaktadır. Bütün hayatı boyunca, bir karara varmadan önce enine boyuna düşündüğünü, kamusal ve özel işlerini ustaca yürüttüğünü, gerektiğinde beklemesini, yeri geldiğinde çekilmesini bildiğini ve projelerinin başarıya ulaşması için zorunlu önlemleri zamanında almayı becerdiğini görüyoruz. Doğuştan çok, sonradan edinilme de olsa, savaşırken yüzünü kara çıkartmayacak bir cesarete sahipti. Bunun yanı sıra, eşsiz bir diplomattır: Olayları her zaman mantıklı bir biçimde, açık ve ileriyi görerek yargılar fakat bu dış görünüşün ardında, sinirli, tutkulu, endişeli ve sabırsız, özlemlerle dolu bir mizaç yatmaktadır. Bu mizaç, sahibini zaman zaman tamamıyla sinir krizlerine sürükleyecektir.

Amiyane deyimiyle, Muhammed mutlu olmak için her şeye sahipti fakat mutlu değildi. İster coşkunluk, ister sükunet içinde olsun, mutluluk denilen bu sınırlanma, bu kabullenme hali, eldeki duruma gösterilen bu rıza duygusu, gözlerini daima varlıklarının ötesine dikmiş olanlar için, meraklı ve susuz, doğaları arzu edilebilecek her şeyi daima arzu etmeye meyilli olanlar için bir felakettir. Muhammed'inki gibi yoksul ve üstelik öksüzlük duygusuyla budanmış bir gençlik dönemi de bu sınırsız arzulama yeteneğini büsbütün geliştirmeye yarayabilir. Bu engel tanımaz arzulama ihtiyacını yatıştırabilen ancak olağanüstü, insanüstü başarılar yatıştırabilir.

Muhammed kesinlikle doyumsuzdur. Kahramanımızın daha sonraki yönelimini anlaşılabilir kılan bu ruhsal hazırlık halinin daha elle tutulur sebepleri var mıdır? Varsa nedir? Bu sebepleri belli belirsiz kavrayabiliyoruz. Bizlere ne denli garip görünürse görünsün, Muhammed'in en hassas olduğu noktalardan biri de, erkek mirasçılardan yoksun kalmışlığıdır. Bu, genellikle bütün Samilerde olduğu gibi Araplarda da bir utanç nedenidir ve böyle erkeklere "kısır" denir. Muhammed, peygamberliğinin ilk zamanlarında bir gün, İlahi Ses'in kendisine şu öç alıcı ayetleri söylediğini işitecektir:

Muhakkak ki biz sana kevseri verdik
Sen Rabbin için namaz kıl ve kurban kes
Sana sataşan yok mu, işte kısır olan muhakkak odur.

(Kuran, Kevser Suresi)

Öte yandan, Hatice'nin kendisine yaşayan bir erkek varis vermek konusundaki yetisizliği de, başka hiçbir eksiği olmayan bu kadına karşı Muhammed'de belli belirsiz bir doyumsuzluk yaratmış olabilir. Ammianus'un "Araplarda her iki cinsin de nasıl bir azgınlıkla seviştiklerini" belirten cümlesini hatırlayalım. Talmud'un doktorlarından biri, Rabbi Nathan dünyanın hiçbir yerinde, tıpkı Perslilerin gücü gibi güç, Romalıların zenginliği gibi zenginlik, Mısırlıların büyücülüğü gibi büyücülük olmadığı gibi, Arapların arasındaki zina eğilimi kadar yaygın bir zina eğilimi olmadığını, eğer dünyadaki tüm cinsel serbestlik ona bölünmüş olsa, dokuzunun Araplar arasında paylaşılacağını, onuncunun da tüm diğer ırklara yeteceği görüşünü ileri sürmüştü.[10] Gerçekten de Muhammed, çevresindeki zengin Kureyşlileri gırtlaklarına kadar şehvete gömülmüş olarak görüyordu. Arap gelenekleri her erkeğin ve özellikle de tüccarlarla gezginlerin, geçici bir süre için, bir çeşit "yardımcı eş" almasına izin veriyordu. Poligami (çokeşlilik), söylendiği kadar yaygın

---

10 S. Krauss. "Geschichte. Griechen und Römer". *Monumenta Talmudica*, V. ı. Viyana ve Leipzig. Orion, 1914, s 57

değildi fakat boşanmak kolaydı. Kuşkusuz, kaba anlamda fuhuş da (ki bu, yukarıda sözünü ettiğimiz geçici evlilikten pek de farklı bir şey değildir) vardı. Dahası, anlaşıldığına göre dini törenler, belirli cinsel ilişki ayinlerini içeriyordu. Bütün bunların yanı sıra, genç ve güzel cariyeler edinmek son derece kolaydı. Oysa Muhammed'in sadece Hatice'ye bağlı bulunduğunu görürüz. Hatta evlilik sözleşmesinde, ikinci bir eş almamak yükümlülüğü altına sokulmuş olduğu bile düşünülebilir çünkü Hatice, servetine dayanarak birtakım taleplerde bulunmak hakkını pekala kullanmış olabilir. Yine de, unutmamalıdır ki Muhammed, ölçülü ve dürüst bir adam olarak çocuklarının anasına, bütün yazılı mecburiyetleri aşan derin bağlarla bağlıdır. Bununla birlikte, ileri yaşında ortaya çıkan şehvetli mizacını göz önüne alacak olursak, bilse kendisini çok şaşırtacak olan bir İncil deyimiyle, bir çok defa "fikren zina" yapmadığını söylemek gerçekten olanaksızdır.

Demek ki Muhammed'in, şehvet duygusunu defalarca ve belki de ilk bakışta kolaylıkla içinde boğup susturmuş olduğunu rahatça ileri sürebiliriz. İster kolay, ister güç kazanılsın, bu tür zaferlerin insan ruhunda nasıl çöküntüler yarattığını ve ne kadar pahalıya patladığını artık biliyoruz.

Yine, Muhammed'in doyumsuzluğunun, çok az vurgulanmış olan bir diğer nedeni de, içini kemiren ihtirastır. Kendi değerinin farkındalığından ötürü, meşru bir ihtiras. Kuşku yok ki, Muhammed daha çok küçük yaşlardan beri kendisini ayrıcalıklı bir insan olarak görmüştü. Kafasını kurcalayan dini, ahlaki ve entelektüel sorunların, çevresinde çok az insanın ilgisini çektiğini görmektedir. Akrabası ve dostu olan zengin Kureyşliler servetleri, entrikacılıkları ve kamu işlerindeki yetkileri sayesinde siyasi güç sahibi olmaktadırlar. Muhammed'in o dönemdeki entelektüel kaygıları, çağdaşlarının gözünde kendisini, ciddi sorunlarla uğraşmaktan aciz, zararsız bir idealist kimliğine sokmuş olsa gerek. Yine de, içindeki derin inanç ona, kendi bildiği ve kendi sezdiği şeyin, politikacıların bütün o karmaşık hesaplarından çok daha önemli olduğunu söyler. Aynı

şekilde, Mekke toplumunun gündelik yönetimiyle ilgili perspektif açısından olduğu kadar, bunun ötesinde bir bütün olarak Araplar açısından da...

Erkek çocuk doğurtmakta kısır kaldığı için, alay edilen adamın tedirginliği, derin arzularının gerçekleşmesini kendi öz vicdanıyla önleyen erotik mizaçlı adamın iç kopuşu ve ezikliği, politikanın realistleri tarafından küçümsenen, hor görülen fakat kendinden sonuna kadar emin bir adamın dizginlenmiş öfkesi... İşte bütün bunlar, bütün bu noktalarda intikam hırsıyla yanıp tutuşan bir kişilik yaratabilir. Bu kişilik henüz, çevresinin kuralları tarafından tayin edilmiş sınırlar içinde debelenmektedir. Muhammed'deki bir "şey", onun bu sınırları aşmasını sağlamakta gecikmeyecektir.

Bu "şey", onun oluşumunda belirgin olan marazi bir öğedir. Sütannesinin sürüsünü otlatırken gelip yüreğini çıkaran melekler hakkındaki hikâyeler, belki de çocukta hastalıklı bir krizin fark edilmesinden sonra ve bu gözleme dayanarak geliştirilmişti. Nitekim, bir söylentiye göre Halime, çocuğu per perişan bir durumda bulmuştur. Sorguya çekilen Muhammed'in, beyaz giysilere bürünmüş iki adamın kendisine doğru geldiklerini ve göğsünü yararak oradaki, "ne olduğunu bilmediği bir şeye" dokunduklarını anlattığı söylenmektedir. Sütannenin kocası, endişeye kapılarak, "Halime," der, "korkarım ki bu çocuk bir saldırıya uğradı. Hastalığı meydana çıkmadan önce, götür ailesine teslim et; başımız belaya girmesin." Muhammed'in o sırada henüz altı yaşında olduğunu hatırlayalım.[11]

Bu hikâye baştan sona uydurma da olabilir fakat Muhammed, belki de Orta ve Kuzey Asya Şamanlarıyla Avustralya büyücülerinin pek alışık olduğu zihinsel bir deneyi yaşamıştır. Bu şaman ve büyücülerin, ikrar verdikleri esnada, bağırlarının gizli bir ruh tarafından deşilip yerine yeni organlar konduğunu hissettiklerini biliyoruz. Her durumda, olgunluk çağına gelmiş bulunan Peygamberin zaman zaman kriz geçirdiği

11 Ibn Hişam, a.g.e., s. 105.

muhakkaktır. Muhammed'in Hıristiyan düşmanları, bu krizleri sara hastalığına bağlarlar. Bu doğruysa, zararsız bir sara olayı söz konusu demektir fakat Muhammed'in psikofizyolojik bakımdan birçok mistikle aynı yapıda olması çok daha akla yakındır.

Bütün toplumlarda, yapıları ya da kişisel yaşantıları yüzünden (ki bunları aydınlığa kavuşturmak psikologlara düşer), toplumun kendilerinden talep ettiği alışılmış görevlere uymaları son derece güç ve hatta imkansız olan bireylerin bulunduğunu biliyoruz. Bunlardan kimisinin, davranış özellikleri sonucu, çevreleriyle şiddetli bir çatışma haline girebileceği de açıktır. Kimileriyse, yavaş yavaş çevrelerine uyma yollarını bulurlar ki çoğu toplumlar, bu ayrıcalıklı kimselere ayrıcalıklı roller vermektedir. Nitekim sayısız toplumda bu kuraldışı bireyler kategorisine, doğaüstü alemle, ruhlar ve tanrılar alemiyle ilinti kurma görevi yüklenmektedir.

Bunun nedeni, söz konusu bireylerin kimilerinde özel yetenekler olmasıdır. Bu bireyler, ötekilerin görmediğini görür, işitmediğim işitir. Kaynağını kendilerinin de bilmedikleri bir heyecan, bu bireylerden, sıradan bireylerin alışılmış davranışları çerçevesinde açıklanması mümkün olmayan sözler ve jestler çıkarır. Böylesine olayları, söz konusu bireylerin öbür dünya ile, görülmeyen ve işitilmeyen fakat ölümlülerin yapamadığı işleri kolayca yapabilen gizli kuvvetler dünyası ile ilişkide bulunduklarına yormaktan daha olağan ne olabilir?

Hiç şüphesiz, bu olağandışı yaratıklar arasında kuraldan pek fazla uzaklaşanlar olduğu gibi, özel ve garip davranışları ancak belirli birtakım durumlarda ortaya çıkan ve yaşamları boyunca herkes gibi tepki gösterenler de vardır. Yine bu olağandışı yaratıklar arasında, zihinsel kaynakları özel davranışlarıyla zenginleşmeyecek kadar yoksul ve sınırlı olanlar bulunduğu gibi, karmaşık ve güçlü bir kişiliğe, özgün ve zengin bir düşünceye sahip olanlar da bulunmaktadır.

İslam öncesi Arabistan'da da bu türlü adamlar yaşamaktaydı. Örneğin, Arap şairlerin gizli bir ruhtan ilham aldığına inanılmaktaydı. Bir de özellikle, kahin'ler vardı (Çoğulu kühhan

ya da kehen olan bu kelime, kökü bakımından, Yahudi rahiplerinin ismi olan kohen'le aynıdır). Bu kahinler, "keşifte" bulunurlardı. Bunların, "yoldaş", "dost" ya da "görücü" olarak adlandırdıkları ve ağızlarından konuşan birer "ruh"u vardı. Bu "ruh" ya da "cin", kahinlere belirsiz mırıltılar ya da kısa, kesik, kafiyeli cümleler ilham ederdi. Yıldızları, günü ve geceyi, bitkileri ve hayvanları tanık veren yeminlerle dolu bu cümlecikler, hızlı bir ritimle söylendikleri için, dinleyenler üzerinde büyük bir etki yaratırdı. Kehanette bulunacakları zaman üstlerini bir harmani ile örten bu kimseler, herkesten saygı görmekte, kamusal ve özel meseleler konusunda tanrıların yanıtını öğrenmek, öğüt ve fikir almak için her zaman aranmaktaydılar.

Muhammed'le bu kahinler arasında birçok ortak çizgi bulunduğunu, çağdaşları da fark etmiş olsa gerekir. Fizyolojik ve psikolojik yapısı, muhtemelen, kahinlerinkiyle aynı tiptendi. Tıpkı onlar gibi Muhammed de, öteki insanların duygularına kapalı kalan şeyleri duymaya, dinlemeye, görmeye yetenekliydi. Kırk yaşına geldiğinde mizacının hem sebebi, hem sonucu olan derin doyumsuzluğunda, bu yeteneklerin büsbütün güç kazanmasına yardım ettiği söylenebilir. Muhammed, gelişigüzel kahinlerden çok daha zengin ve çok daha güçlü bir kişiliğe sahip olduğu için, bu doyumsuzluk kendisini düşünmeye de sürükleyecektir. Mizacının ve özel yaşantısının sinirsel planda uyandırdığı yankılara paralel olarak, kafasında, entelektüel bir hazırlık da başlamıştır. Ve bu entelektüel hazırlık, eşi az bulunur niteliktedir.

Muhammed, bir kahin değildir: Gücü, ne kayıp develeri bulmaya, ne de rüyaları açıklamaya yeter. Bir kabilenin ya da bir prensesin doğaüstü konularda müşavirliğini yapan profesyonel bir falcı rolünü benimseyip itibar görmek gibi bir niyeti de yoktur çünkü bu, Muhammed'in bütün ruhsal özellikleriyle, Arap toplumunun toplumsal ve zihinsel çerçevesi içinde yer alması anlamına gelirdi. Oysa Muhammed, farkına varmaksızın, bu çerçeveyi aşmaya yönelmektedir. Yine orta halli bir tüccardır, iyi bir koca ve iyi bir aile babasıdır; ölçülü ve dengeli bir adamdır. Bir yandan da, durmadan öğrenmekte ve düşünmektedir ve

zihni yavaş yavaş, kendisini, ülkesinin ve çağının ufkunu aşmaya sürükleyecek olan bir yola girmektedir.

Muhammed'in düşüncesinde sorunların özellikle dini bir görünüme bürünerek şekillendiğini anlıyoruz. Dönemin iki büyüğü, Pers İmparatorluğu ve Bizans arasında savaş yeniden patlamıştır. Ne var ki, çatışma bu kez umulmadık boyutlar kazanmaktadır. Prokopius, belki de aynı zamanda üst düzeyde bir memur olduğu için, bu durumun siyasi ve iktisadi temellerini açıklıkla kavrayabilmiştir ancak kitlelerin gözünde bu savaş, her şeyden önce ideolojik bir mücadeledir.

Gördüğümüz gibi, savaş 572 yılında yeniden başlamıştı fakat 591 yılında, tahtı Romalıların yardımıyla ele geçiren yeni Persli Krallar Kralı II. Kisra (Abharvez, yani "Muzaffer") taraflar arasında, koruyucularının fazlasıyla lehinde olan bir barış anlaşması yaptı. Geri dönmek için yanıp tutuşmadan çok önce teslim olmuştu. İktidara Phocas adında acımasız ve çabuk sinirlenen bir subayı getiren Kisra'nın arkadaşı olan Basileus Maurice 602 yılında bir askeri ayaklanmayla tahttan indirilmiş ve öldürülmüştü. Krallar kralı, bu olayla savaşı yeniden başlatmak için bir bahane ele geçirmiş oldu. Persliler hızlı ve şaşırtıcı şekilde ilerlediler. Bir ordu Roma Ermenistan'ı istila etti ve Küçük Asya'ya akınlar yaptı; 610 yılında keşif kolları Konstantinapol sınırları içerisindeki Halic'e dek ulaştılar. Diğer bir ordu Suriye içlerine hareket etti ve Kuzey Mezopotamya'nın şehirleri birbirlerinin ardı sıra düştüler. Antakya kuşatma altındaydı. Suriye'deki Monofizistler silahlanmıştı. Yahudiler kargaşadan ve Perslilerin ilerlemesinden yararlanarak öçlerini aldılar. Siyasi olarak hükümet karşıtı hiziple gizli bir anlaşma yaparak, İmparator yanlısı Antakya Patriki'ni öldürdüler. Bir iç felaketle karşı karşıya gelinince, hoşnutsuzlar iktidara başka bir askeri geçirdiler, bu seferki gerçek yeteneklere sahip birisiydi: Heraklius. 610 yılının Ekim ayında Konstantinapol'e girdi. Phocas, ölüme mahkum edildi. Heraklius bir karşı saldırı için ordusunu yavaş yavaş toparlarken, Persliler başarılı ilerleyişlerini sürdürdüler. Antakya, 611 yılında düştü ve ondan sonra, büyük felaket

gerçekleşti. 5 Mayıs 614'te kutsal şehir Kudüs de düşmüştü. Patrik ve şehir sakinleri esir alındılar, kiliseler yakıldı ve en kutsal hatıra, Gerçek Haç büyük bir törenle Ktesiphon'a götürüldü. 615 yılında Pers generali Şahen, Konstantinapol yolu üzerinde Kalkedon'u aldı. 617-619 yılları arasında Persliler, imparatorluğun tahıl ve para ambarı Mısır'ı işgal ettiler. Avarlar ve Slavlar batının başına bela kesilmişlerdi. Bizans, en zayıf dönemindeydi.

Perslilerin tarafında olan kimi Hıristiyanlar vardı. Kisra'nın Siren adında Suriyeli Hıristiyan bir sevgilisi vardı; onların aşk hikâyesi, Müslüman doğuda, sonsuz aşklar için malzeme sağlayacaktı. Nestorlar onu desteklemeyi sürdürüyorlardı. Onun kibirli haznedarı Yaz-den, hiç durmadan kiliseler ve manastırlar yaptıran bir Hıristiyandı. Suriye ve Mısır'daki egemen mezhep olan Monofizistler, Nestorlarla ittifaklarından ötürü Persler'e fiilen yardım etmiyorlarsa da, imparatorluğu savunmak için de hiçbir şey yapmıyorlardı. En azından iki yüzyıl boyunca, dinsel farklılıkları vurgulayan ve tamamen yerel sorunları ortaya çıkartan ahlaki bir ayrılma halindeydiler. Örneğin, Grek egemenliğine karşı milliyetçilik kokan ayaklanma duyguları taşımak gibi, artan bir ekonomik gerilemenin cesaretlendirdiği duygular. Yine de belli bir mesafeden gözlendiğinde, çelişkiyi en fazla yaratan, en azından belli bir noktaya kadar ona bir din savaşı görüntüsü veren Yahudilerdi. İşte, Galya'dan bakıldığında, süslemelerle bu hikâye.

Burgonyalı bir vakanüvis, olaydan bir otuz kırk yıl sonra Heraklius'u "hoş görünüşlü, yakışıklı, uzun, çok etkin ve yiğit bir savaşçı" olarak betimliyordu. "Sık sık, yalnız ve silahsız olarak arenada aslanları ve uzak yörelerden getirilmiş vahşi domuzları öldürüyordu." Persliler başkentinin önüne geldiklerinde, İmparatorları Cosdroes'i teke tek dövüşerek sorunu çözmeye çağırdı. Cosdroes onunla dövüşmesi için cesur bir soyluyu yolladı. Heraklius onu kurnazca bir oyunla öldürdü; bunun üzerine Persliler kaçtı. Heraklius "bilimden anlıyordu" ve bu yüzden astroloji üzerinde çalıştı. Bu bilimi öğrendiği için şükrediyodu çünkü imparatorluğunun sünnet olan halklar tarafından yıkılacağını öğrenmişti. Bunun Yahudiler olması gerektiği sonu-

cuna vardı ve "Franklar'ın kralı Dagobert'e haber yollayarak onun krallığındaki tüm Yahudiler'in Katolik inancına göre vaftiz edilmeleri emrini vermesini rica etti. Dagobert, bu isteği hemen yerine getirdi. Heraklius aynı şeyin tüm imparatorluk eyaletlerinde de yapılmasını emretti. Zira bu felaketin imparatorluğunun başına nereden geleceği konusunda hiçbir fikri yoktu."[12]

Bu olaylar, şüphesiz, Arabistan'da da büyük yankılar uyandırmaktaydı. Ülkede, çeşitli mezheplere mensup Hıristiyan propagandası ile Yahudi propagandasının son derece etkin hale geldiğini görüyoruz. Yahudi topluluklarının gelişimini sağlayan toplumsal şartları yukarıda açıklamıştık. Meraklı bir Arap, örneğin Mekke'de, inançlarının temellerini ortaya serecek Yahudileri ve Hıristiyanları rahatça bulabilmektedir. Ne var ki Hıristiyanlar, kendi dinleri konusunda pek bilgisizdiler. Aslında çoğu, demirci, şarapçı, kasap, eskici ve esirdi; yani yoksul kesimdendi. Örgütlü bir toplulukları, papazları, kiliseleri yoktu: Birbirlerini karşılıklı olarak sapkın addeden çeşitli mezheplere mensuplardı. Bu kimselerin ilahiyat alanında derin kültürü olamayacağı açıktır. Dinleri, asit halk insanlarının diniydi. Bütün bildikleri, büyük bir ihtimalle, birkaç dua ile Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid'deki güzel hikâyelerin bozulmuş biçiminden oluşuyordu. Yahudiler, Hıristiyanların tam tersine, bütün Arabistan'da hem kalabalıktı, hem de iyice örgütlenmiş durumdaydılar. Toplumları bütündü ve dışarıya karşı açık değillerdi. Yine de, her şeye rağmen, meraklı putperestlere Tevrat'taki hikâyelere (tabii Talmud'lardaki güzelleştirilmiş biçimiyle) aktarmak için fazla nazlanmazlardı. Hatta, öyle anlaşılıyor ki içlerinde, Vahiyi Araplarca daha kolay anlaşılır bir kılığa sokabilmek amacıyla, Tevrat'taki kimi olayları Arabistan'da geçmiş gibi göstermeyi ya da bazı Arap halk masallarını Tevrat'ta varmış gibi anlatmayı akıl edenler bile vardı.

Muhammed, yabancı bir dil konuşan ve "eskilerin efsaneleri"ni anlatan kimseleri dinlemekle ve dikkate almakla suçlanmaktadır.

---

12 "La Compilation dite de Fredegaire", ıv, 64-5. G. Monod, *Etudes critiques sur de l'histoire merovingienne*, II. Cilt, Paris, A Franck, 1885, s. 147.

Kuran'da da işaret edilen bu özelliği kesinlikle biliyoruz (Kuran, Nakil ve Furkan Sureleri). Hiç şüphe yok ki Muhammed, bu hikâyeleri büyük bir dikkatle dinliyordu. Bu hikâyelerin ışığında, kafasında yavaş yavaş, dünyanın ve tarihinin bir tasviri canlanıyordu. Yahudiler de, Hıristiyanlar da ona aynı Tanrı'dan, Arapların da başka tanrıları ekleyerek tapındığı Allah'tan söz ediyorlardı. Gökleri ve yerleri yaratan ve bütün doğa harikalarına, fırtına, yıldırım yağmur gibi akıl almaz olaylara varlık veren, hep bu Allah'tı. İnsan vücudunun tıkır tıkır işleyen mükemmel düzeni, hayvanların üremesindeki sır, bitkiler aleminin büyümesindeki esrar, hep Allah'la açıklanıyordu. Yine Allah, ölümden sonra bütün vücutları diriltecek ve bütün fanileri tek başına yargılayarak, yeryüzündeki hal ve tavırlarına göre, ya gökteki bir bahçenin derin zevklerine boğarak ödüllendirecek, ya da bir işkence yerinde ıstıraplara boğarak cezalandıracaktı. Bizleri çevreleyen dünyadaki esrar, işte böylece açıklanıyor ve bu dünyadaki adaletsizlik işte böylece onarılıyordu. Bir alay küçücük tanrının Allah ve Dehr'i hiçbir zaman kesinlikle etkilemeksizin birbirini yediği ve hele Adalet'in bu saçma keşmekeşten hiçbir zaman galip çıkamadığı Arap paganizminin yanında, yukarıda özetlediğimiz dünya görüşü, entelektüel ve ahlaki bakımlardan hiç şüphe yok ki kat kat daha üstündü.

Ayrıca Allah, kendisini tanıtmaktan ve iradesini tebliğ etmekten de geri kalmamış, belirli insan topluluklarına Vahiyi iletmek üzere defalarca peygamber yollamıştı. Zaten Adem böyle bir mesaj almıştı ve ondan sonra ataları İbraniler tarafından sıralandı; Hıristiyanların belirtmeden geçmedikleri gibi, bunların hepsi Yahudi değildi: Nuh, yaşayan tüm insanların atasıydı; İbrahim, İsmail ve Ağar'ın hikâyesinin kabul edilen açıklamasına göre, yalnızca Yahudilerin değil, aynı zamanda Sarasenlerin de (bundan ötürü Agarenyanlar ismi dönemin yazılarında onları belirtirdi) atasıydı. Yakup, Yusuf ve hepsinin ötesinde Musa, İsrail için mesaj getirmekle görevlendirilmişlerdi. Büyük peygamberler halkın imgelemine çok az etki yapmışlardı fakat bu, Yahudilerin kutsal tarihinde kaybolmamıştır. Bu tür şeyler,

basit halk hikâyeleri olarak hatırlanır; Davud'un Calut'u altetmesi, Süleyman'ın bilgeliği, Lut'un Sodomlularla kavgası, Yunus ve balina, İlyas'ın Baal'ın peygamberleriyle yarışması, gübre yığınının üzerindeki Eyüp...

Hıristiyanlar da Allah'ın oğlu olduğuna ve kendisinin de bir tanrı olduğuna inandıkları İsa'dan ve fazlasıyla karmaşık olan, gelişmemiş insanların aklının ermeyeceği meselelerden bahsederler. Ayrıca, kendi aralarında Mesih'in tanrısal ve insani özellikleri üzerine, birbirlerine savaş açmaya bile gidecek şekilde şiddetli tartışmalara girerler ancak İsa, insanlığa İncil-i Şerifi getirmekle görevlendirilmişti. Peygamberlere çok benziyordu; kendisini onlarla ilişkilendirmişti ve onlar gibi görülmüştü. Doğrusunu söylemek gerekirse fazlasıyla olağanüstü bir peygamberdi; peygamberlerin en üstünüydü. Özellikle annesi Meryem (Musa'nın hikâyesinde şükran ilahileri söyleyen bir bakire Meryem yok muydu? İkisi de aynı değil midir?) ve mucizevi doğumu hakkında anlatılan hoş ve etkileyici hikâyeler düşünüldüğünde... Böylesine güzel bir hikâyeyi, Yahudiler'in yaptığı gibi, neden reddetmeli? Eğer onun Allah'ın oğlu olduğuna, kurtulmaya çalışılan Arap çoktanrıcılığına gerisin geriye düşmeden ya da doğa, insan, öz, asıl nitelikler üzerine akıl sır ermez teolojik tartışmalara dalmadan inanmak zorsa, basitçe, diğer peygamberlerden biri, bunların en büyüğü ve en harikası olarak görülemez miydi?

Doğuda yaygın olan bir diğer inanç, bu peygamberlerin tümüne hâlâ yenilerini ekler. Bir Babilli olan Mani'nin (216-277) kurucusu olduğu yeni bir din, Zerdüştlük ünlenme ve yayılma dönemini yaşıyordu. Mani Allah'ın farklı halklara yolladığı birçok elçiden birisi olduğunu ileri sürüyordu. Kendi deyişiyle;

> Bilgelik ve iyilikseverlik çağlar boyunca birbirinin peşi sıra gelen, Tanrı tarafından yollanmış elçiler tarafından kusursuzlaştırıldı. Onlar, bir çağda Hindistan bölgesinde Buda peygamber aracılığıyla, başka bir çağda Pers ülkesinde Zerdüşt aracılığıyla ve bir diğerinde, batı ülkelerinde İsa olarak geldiler. Bundan sonra

vahiy ve kehanet kendisini bu çağda benim, Mani'nin, Babil ülkesinde Hakiki Tanrı'nın elçisinin aracılığıyla gösterdi.[13]

Mani düşüncelerini, Gnostik esinlenimli farklı muhalif Hıristiyan mezheplerinden edinmişti. Apostol'un doğruluğu kabul edilmeyen Emirler'ine göre, Apostol dünyayı farklı bölgelere bölüyor ve böylece İncil'de her birinin ayrı yeri olması gerektiğini kabul ediyordu.[14] Bir ülkenin, ilahi sözün öğretisinden uzak kalmış olması açık bir adaletsizlik olarak görülüyordu.

Bütün bu hikâyeleri dinleyen Araplar, yarımadadaki tüm eski anıtların kendilerine katıldığı eski halklar için anlatılan efsaneleri hatırlamaktaydılar. Çoktan ortadan silinmiş Ad ve Tamud isimli halkların başına dolanan felaketlerden söz ediyordu bu efsaneler. Bu felaketler, kendilerine yollanmış peygamberleri reddettikleri için başlarına dolanmış olamaz mıydı? Nitekim Tufan, Nuh peygamberin uyarılarına kulak asmayan insanları cezalandırmıştı ve işte İsa da, "peygamberleri katleden" Kudüs'ün aynı kaderi paylaşacağından söz ediyordu.

Tıpkı öteki Araplar gibi, Muhammed de bu hikâyeleri dinliyor ve düşünüyordu. Yahudilerle Hıristiyanlar, güçlü ve zengin örgütlenmeler de dahil olma üzere, dünya çapında imparatorluklar tarafından destekleniyorlardı. İddiaları, eski zamanlarda gökten inmiş ve geçerlilikleri mucizelerle ispatlanmış kutsal kitaplara dayanıyordu üstelik. Allah'ın sırlarını tanıyorlar; insanlara yardım için nasıl tapınılmak istediğini, ne türlü dualar, kurbanlar ve ayinler arzu ettiğini biliyorlardı. Oysa Araplar bütün bu sırların hiçbirine sahip değillerdi. Uzak kalmışlardı Allah'tan. Şimdi, bilen kişilerden, Kitap'ın adamlarından öğrenim görmeleri, böylelikle de Allah'a yaklaşmaya çabalamaları gerekiyordu.

Böyle düşünenlerden hiç olmazsa birkaçı, Hıristiyan veya

---

13 "Shahpurakan". Biruni tarafından alıntılanmış, *Chronologie orientalischer Völker*, E.Sachau (Yay). Leipzip, 1923, s.207. A.Adam,*Texte zum Mainchaismus*, 1954. s 5-6 ile karşılaştırmalı.

14 "The Acts of Thomas". M.R. James'ın. kitabından. Oxford. Clarendon Press. 1924 s 365

Yahudi olmayı da reddediyordu. Çoğu Arapların ulusal gururlarından ötürü bu yola girmekten kaçındıklarını söylemiştik. Belki de onlar çoktan Allah karşısında *hanif** olarak bilinmeye başlanmışlardı. Bu, büyük olasılıkla Arami dilinde "dinsizler" anlamına gelen bir kelimenin yanlış yorumlanmasıyla türetilmiştir. Bu, şu anlama geliyordu; onlar Alllah'a yakınlaşmanın yolunu bilinen dinlerin saflarına katılmadan arıyorlardı. Belki de Yahudilerin ve Hıristiyanların anlatımlarından şunu gözlemlemişlerdi; Musa Museviliği kurmadan önce, onların sevip saydıkları İbrahim gibi insanlar da aynı davranışı sergilemişlerdi. Kitabı Mukaddes'in kendisi, İbrahim'in, oğlu İsmail aracılığıyla Arapların atası olduğunu söylüyordu. Bu yüzden Arapların atalarının örneğini izlemeleri ve Allah'a kurulmuş dinlerden bağımsız olarak tapmaları çok doğal değil miydi?

Öte yandan, Yahudilerle Hıristiyanlar Arapları küçük görüyordu. Araplar, onların gözünde birer vahşiden farksızdı; uygar halklar gibi, örgütlü bir Kiliseleri bile yoktu. Araplar, "uygar" komşularının kendilerine yakıştırdığı *"hanif"* ("putperest" ya da "kâfir") adını gururla benimsemiş olabilirler. Kâfirlerdi ve Allah'ı da kâfirler olarak arayacaklardı. Birçoğu, onları her fırsatta aşağılayan diğer milletlerin gösterişlerine karşı kesin bir isyan duygusuyla hareket ediyorlardı. Siyasi planda da, gördüğümüz gibi, Bizans İmparatoru Maurice, Gassanilerin Arap filarkını yok etmişti. Sınırın öteki tarafında Kisra Abharvez'in, Hira'daki Arap vasalı olan III. Numan –Arap şiirinde ünlü bir Hıristiyan– hakkındaki kuşkuları artıyordu. Aşağı yukarı 602 yılında onu hapsetti ve ölüme mahkum etti. Lahmi ailesinden alınan taç, hiçbir hükümet geleneği olmayan uzak bir kabileden birine verildi ve buna ek olarak gözlerini onun üzerinde tutması için Persli bir müfettiş bırakıldı. Nitekim, Hira'nın yeni "kralı", Perslilerin dostu olan Arap kabilesi Bekr'in şeyhine hemen bir mesaj yollayarak Numan'ın hapsedilemeden önce ona bıraktığı

---

* Hanif; tektanrıcılığa eğilimli Tek Tanrı'yı arayan ancak Hıristiyanlığı ya da Yahudiliği kabul etmek istemeyen kişi.

paraları, silahları ve binlerce kalkanı istedi. Şeyh, bu isteği geri çevirdi. Kisra, onun üzerine bin Pers atlısıyla Arap yardımcılarından oluşan bir ordu gönderdi. Savaş, daha sonra Kufa olacak yerin yakınındaki Duçar pınarının kıyısında yapıldı; generallerini ve Arap müttefiklerini kaybeden Perslilerin bozguna uğramasıyla sonuçlandı. Mekke'de bunun haberini alan Muhammed'in, "Araplar ilk kez Perslilerden öçlerini alıyor" diye bağırdığı söylenir. Bu, sonuncusu olmayacaktı.

Nitekim Araplar'ın küçük düşürülmeleri ve ilk intikam ateşi, kıyamete benzer renklerle bezenmiş resmin tümünde küçük birkaç noktaydı. İki büyük devlet arasındaki mücadele, doruğa ulaşıyordu. İkinci Roma, belki de devrilmek üzereydi. Yahudiler, Hıristiyanlardan intikamlarını alıyordu işte. Dış savaşla birlikte, iç kargaşalar patlak veriyordu ve bütün bu olup bitenler Arabistan'da biliniyordu. Tarihte sık sık rastladığımız gibi, o çağda da birçok insan, dünyanın sonunun yaklaştığına inanıyordu. Dışarıda ezilmeleri yetmezmiş gibi, Arapların içinde de ahlâksızlık alıp yürümemiş miydi? Servet ve iktidar sahipleri, yoksulları ezdikçe eziyordu. Kabile dayanışmasının, kökü çok eski geçmişe dayanan kanunları her gün açıktan açığa çiğneniyordu. Zayıflarla öksüzler, köle durumuna düşüyordu. Ahlâkın ve vicdanın yazısız kuralları, ayaklar altına alınmıştı. Hangi tanrıya tapınacaklarını, hangisinden korkup, hangisine sığınacaklarını bile şaşırmıştı insanlar. Nuh'un zamanında durum sanki daha mı kötüydü? Ve bütün bunlar, korkunç bir felaketin, hatta belki Yahudilerle Hıristiyanların sözünü edip durduğu büyük Kıyamet gününün yaklaşmakta olduğuna işaret etmiyor muydu?

Yahudilerin, dünyanın sonunun 5. yüzyılın sonunda geleceğini öngören kehanetleri vardı ve ondan sonra bu tarih ileriye, 531 yılına atılmıştı. Bu tarih de ertelenmek zorunda kalınmıştı fakat imparatorluklar arasındaki büyük savaşlar, Yahudi halkının yeni bir ayaklanmasıyla birleşince, kesin alâmetler gibi göründü. İnsanlar "ne zaman krallıkların birbirleriyle savaşmaya başladıklarını görürsen, o zaman Mesih'in ayak seslerini dinlemeye başla. Böyle olacağını bil çünkü İbrahim'in

zamanında da böyle olmuştu. Bir millet, diğer bir milletle savaşmaya başladığında (Tekvin) İbrahim kefaretini öder" diyorlardı.[15] Romalılar ve Persliler arasındaki büyük bir savaşın kıyametten hemen önce olacağını öngören birçok metin vardı. Arami diline çevrilen Tevrat'tan bir bölümde şöyle anlatılır:

"Sevin, bayram et ey Konstantinapol, Roma toprakları üzerinde kurulmuş, Edom'un (Roma ve Romalılara verilen başka bir ad) halkının sayısız ordusuna sahip, günahkâr Edom'un şehri! Partlar (Persliler) sizi mahvedecek, lanetli kupa sizi bulacak ve sarhoş olup yere yıkılacaksınız. Ya ondan sonra günahlarının kefaretini ödeyebilecek misin ey Hıristiyan cemaati! Mesihiniz ve İlyas peygamber tarafından kurtarılacaksınız."[16]

Kim bunların yaklaşmakta olduğundan kuşkulanabilirdi ki? Bu tür durumlarda daima, felaketin geldiğini haykıran ve günahkarları, Tanrı'nın lütfunu sağlayarak Büyük Yargılama gününe hazırlanmaya çağıran insanlar çıkmıştır. Böyle peygamberler, Arabistan'da da eksik değildi. Abs kabilesine gönderilmiş bir Halid ibn Sinan'dan ve Hanzala ibn Safvan isimli bir başka peygamberden söz ediliyordu fakat bunlar arasında asıl ün salanı, Arabistan'ın merkezindeki Yamama bölgesinde yaşayan Beni Hanife kabilesine mensup, Maslama ismindeki peygamberdir. Müslüman yazarları, bu peygamberi gülünçleştirmek için ellerinden geleni yapmışlar, bu arada adamın başarısını hokkabaz numaralarına bağlamaktan ve peygamber olarak ortaya çıkış tarihini de Muhammed'in çıkışından epey sonraya kaydırmaktan geri kalmamışlardır. Bununla birlikte, yine bazı Arap tarihçilerinin kaydettiği bilgiler bu hurafelerle çatışma halindedir. Anlaşıldığına göre Maslama, Rahman yani "acıyan ve bağışlayan" adını verdiği bir Tanrı adına konuşuyordu. Rahman ise, kitabelerden çıkardığımıza göre, Güney Arabistanlıların Arami ve İbrani dillerinden alarak, Rahmanan şekline sokup

15 A Cohen, *The Talmud*, Fransızca çeviri. Paris. Payot. 1950, s.417-18.
16 "Targum Threni". *Monumentaa Talmudica* içinde V. 1 a g e . s.52.

Yahudilerin ve Hıristiyanların Tanrısına verdikleri isimdir. Maslama'nın kendisinin de "Rahman" olarak, yani Tanrısının adıyla anıldığı söyleniyordu. Muhammed'in, bütün bilimini Yamama'lı bir Rahman'dan aktarmakla suçlandığını biliyoruz. Bazı kaynaklara göre de Maslama, peygamberliğe Muhammed'den önce başlamış ve sonradan Muhammed'e işbirliği önerisinde bulunmuştur. Demek ki o çağda, Muhammed'in fikirlerine oldukça benzer fikirler ortaya koyan bir başka Arap peygamberi hakkında, söylenti yoluyla da olsa bilgiye sahibiz.

Bütün bunlar Muhammed'i etkiliyordu. Doyumsuzdu Muhammed ve hayatına bir anlam verecek, zenginlerden ve iktidar sahiplerinden öç almasını sağlayacak bir fırsat kolluyordu. Öte yandan, Yahudilerle Hıristiyanların getirdiği yeni fikirlerin özünü öğrenmişti; monoteist (tektanrıcı) akımlara sempati besliyordu fakat yine de Arap kardeşlerinden ayrılmayı düşünmeyen bir Arap olarak kalmıştı. Son toplumsal gelişmelerden doğan ahlâk düşkünlüğü karşısında isyan hissi duyuyor; henüz yoksulluk ve eziklik yıllarının acı anılarıyla dolu olduğu için de, bu gelişmelerin kurban ettiği zavallı insanlara yakınlık besliyordu. Dünyayı altüst eden büyük olaylardan ötürü boğulduğunu hissediyordu. Bu durumda, dünyanın sonunun ve tanrısal hesaplaşmanın bir işaretini sezer gibi oluyordu. İnsanları pişmanlığa çağırmak için Tanrı tarafından yollandıklarını iddia eden peygamberlerin çıktığını görüyordu. Hem gururu, hem de öz değerine olan inancı, kendisine de Son Gün'ün dramatik akışı içinde bir rol düşeceği fikrini uyandırıyordu. Doğal yatkınlığı, onu, kenisine Tanrı'nın yolunu açacak büyük siyasal darbeye hazırladı.

Dördüncü Bölüm
BİR DİNİN DOĞUŞU

Muhammed'in ruhu, binlerce dış etkiyle böylece zenginleşir ve adım adım, sayısız meseleyi hesaba katmak zorunda kalır. Bunun yanı sıra bu ruh, başka tür bir savaşa girmiş, Theresa d'Avila isimli Hıristiyan azizesinin deyişiyle " bir tek elmastan ya da çok saf bir billurdan yapılmış olan" iç dünyanın binlerce ve binlerce köşesinde uzun bir geziye başlamıştı. Gezinin daha başlarında gözü, bu dünyanın merkezine, "bu dünyanın hakiminin oturduğu saraya" çevrildi.[1]

Mekke'nin birkaç kilometre kuzeydoğusunda Hira dağındaki bir mağaraya kapanma alışkanlığının ne zaman başladığını bilmiyoruz. Hira, Charles Huber'in ölümünden kısa bir süre önce betimlediği gibi, "tüm güzelliklerden yoksun", "kirli sarıdan kirli açık kahverengiye ve çamurlu bir griye" dönüşen "sıkıcı ve tekdüze renklerden" oluşan sarp ve kayalık bir yükseltiydi.[2] Burada aklını derin düşüncelere yöneltmekten başka kesinlikle yapacak hiçbir şey yoktu. Bu alışkanlığın ilham kaynağı, Yahudi ve Hıristiyan çilecilerinden gelmiş olmalı. Birkaç hanif muhtemelen onları örnek almış ve kendilerini gece tefekkürlerine vermişlerdi. Jean Gerson'dan alıntılarsak; "Gece,

---

1 "Castillo interior", primeras modaras, 1.Bölüm ve 2 Bölüm, 8, Silverio de Santa Teresa, *Obras de Santa Teresa de Jesus* içinde, Burgos, 1939. s.488,495.

2. C. Huber, *Journal d'un Voyage en Arabie* (1883-1884), Paris, "Imprimerie nationale", 1891, s.748

daha mahrem, daha sakin, daha gözlerden uzak ve bu dünyanın boş parlaklığının baştan çıkarıcılığının olmadığı en uygun zamandır."[3]

Muhammed ne istiyordu, ne arıyordu ve ne yapıyordu bu mağarada? Bize bu konuda sağlam bilgi veren hiçbir güvenilir metin yoktur. Şüphesiz, Allah ve emirleri hakkında söylenenlerden altüst olmuştu ve tanrısal alem konusundaki gerçeği arıyordu. Nasıl? Gecenin içinde parıldayan bir lamba ışığında kutsal metinleri okuyan ve ağlayıp yüksek sesle inleyerek Tanrı'ya dua eden çölün Hıristiyan münzevileri, Arap şairlerinin hayal gücüne fazlasıyla hitap etmiştir. İstekli dinsizler, tıpkı vaftiz edilmeden önce "bir mağaraya kapanarak dünyanın boşunalığı ve geçiciliği üzerine meditasyon yapan"[4] Mezopotamyalı Arbela gibi, onları taklit etme girişiminde bulunmuş olabilirler.

Demek ki Muhammed de düşünceye dalıyor ve kendisini aydınlatması için Allah'a yalvarıyordu ve sonra bir gün, bir şey oldu. Bu konuda elimizde bulunan en inanılır kaynak, bizzat Muhammed'in sevgilisi Ayşe'ye anlattıklarını aktaran söylentidir. Bu söylentiye göre, Ayşe şunları söyler: "Allahın Elçisi için buyruğun başlangıcı, Gerçek Keşif şeklinde oldu ve günün birden gelişi (felak es-sabh) gibi geldi."

Bu Arapça tamlama, şafağın birden sökmesini belirtir; güneşin yükselişiyle birlikte, şafağın veya akşamın alacakaranlığının olmadığı bu topraklarda karanlığın birdenbire parçalanması. Varlık'ın görüntüsü, belki de birinin varlığının olduğu hissi, tıpkı böyle geldi; "Tanrı kendisini ruhun içinde öylesine tanıtır ki, ruha göründüğünde, onun Tanrı'nın içinde, Tanrı'nın da onun içinde olduğundan en ufak bir kuşku dahi duymaz." (Avilalı Teresa)[5] Yoksa o hayal ürünü bir görüntü müydü? Yine Avilalı Teresa şöyle diyor;

---

3 "La Montagne de contemplation", 14. Bölüm; J.Gevson, *Initiation a la Vie mystiaue*, Paris, Gallimard, 1943, s.72.

4 Tor Andrae. *Les Origines de l'Islam et la Christianisme*, Fransızca çeviri. Paris. Adrien-Maisonneuve, 1955. s.45. 191.

5 Silverio de Sant Teresa. a.g.e., "Castillo interior". moradas quintas, 1.Bölüm. 9. s 540

Ruh, Tanrımızın görüntüsü tüm bütünlüğüyle, tüm duyguları alt ederek ve onları korku ve endişe ile doldurup kısa bir süre sonra yalnızca hoş bir huzur duygusuna çevirdiğinde, bir görüntü beklentisinden çok uzaktır; onun hakkında en ufak bir düşüncesi dahi yoktur. Tıpkı St.Paul'ün bir darbeyle yere yıkıldığı anda olduğu gibi, aynı anda havada büyük bir gürültü, bir fırtına vardır, böylece konuştuğumuz iç dünyamızda büyük bir ürperti meydana gelir ve o zaman bir anda, söylediğim gibi, her şey bir kez daha huzurla dolar."[6]

"Bundan sonra da", diye devam ediyor Ayşe, "Allahın Elçisi inzivaya çekilmeyi sevmeye başlamıştı. Hira'daki bir mağarada inzivaya çekiliyordu hep. Birkaç gece geçirdikten sonra ailesinin yanına dönüyor, sonra yanına yiyecek alıp yine mağaraya çekiliyordu." Bu inziva dönemlerinin uzun zaman sürmüş olması gerekir. Günün birinde de, hiç habersiz, ani ve hazırlıksız bir şekilde, büyük çağrı gelecektir.

Bir gün, önceden uyarmadan, bir ses onunla konuştu. Hiç kuşkusuz, olağanüstü bir şeyin varlığı duygusu ilk kez iyice belirginlik kazanıyordu: Dindar Mekkelinin heyecanını başka türlü açıklamaya imkân yoktur. Ses, ona Arapça şu üç kelimeyi söyledi: "Sen Allah'ın Elçisisin".

Muhammed'in bu konuda şunları anlattığı söylenir: "Ayaktaydım, sonra hemen diz üstü düştüm ve sürükledim kendimi, göğsüm inip inip kalkıyordu. Hatice'nin evine vardım ve : Örtün beni! Örtün beni! diye bağırdım, içimdeki dehşet kayboluncaya kadar da örtülü kaldım."

Bu ilk emir ve sonrakiler nasıl bir düzen ve hangi kronolojik sıra içinde inmiştir? Bunu kesin bir şekilde bilmenin imkânı yoktur. Zaman geçtikçe bunların çok daha belirgin bir biçim aldığından şüphe etmiyoruz. Olağanüstü varlığın duyumlarını, belli belirsiz görüntüleri (vizyonları), basit cümle işitmeleri, net bir anlam taşıyan düzenli söz dizileri, yani mesajlar izlemiştir. Arada kesintiler, geriye dönüşler olduğundan da şüphe yoktur.

---

6 A.g.e., "Castillo interior", moradas sextas. 9. Bolum, 10. s.611.

Bu konunun söylentilerle de doğrulandığını görürüz. Başlangıçta, tanrısal olanın birden görünüşü ve bu görünümün kaynağı olan gizli kuvvetin, hitap ettiği kimse için besleyebileceği esrarengiz niyetler karşısında duyulan korku vardır. Daha sonraları, Muhammed, ayrıcalıklı bir kadere sahip olduğu fikrine alıştığı zaman, belki de aldanmış olmanın dehşetini duymuş, hele görünüşler belli bir süre için kesilince, tanrısı tarafından terkedilmiş olmanın korkusuna kapılmıştır. Bütün mistiklerin, buna benzer boğuntulu kuşku aşamalarından geçmiş olduğunu biliyoruz. "Ruh, sözü duyduğu anda" diye yazar Teresa, "onun Tanrı'dan geldiğinden çok emindir ama o andan uzun bir süre geçtikten sonra ve ilk etkinin izlerinden kurtulunca, insanın içinde bir kuşku doğar ve kötücül bir ruh tarafından mı kandırıldığı, yoksa bunun kendi hayal gücünün ürünü mü olduğu konusunda kuşkuya düşer. Ancak, yine de sözü duyduğu anda hiçbir kuşkusu yoktur ve onun hakikatini elde edebilmek için, ölebilir bile."[7] Muhammed, yoğun bir sıkıntı içindeydi. "Kendimi çıplak bir dağın tepesinden aşağıya fırlatmış gibiydim" der. Belki de sarp, kaygan kayalıklarla biten Hira Dağı'ndan...

Tanrı, daha sonra peygamberine, bu ilk günler süresinde görmüş olduğu vizyonların gerçekliğini bizzat bildirecek ve bunların hayal ürünü olduğunu iddia eden muhalifler için bir kez daha anlatacaktır:

Arkadaşınız yanılmadı ve sapmadı
Kendi keyfine göre konuşmaz
Ancak emredilen şeyi konuşur
Gücü çok büyük olan ona öğretti
Güçlü biri öğretti sonra doğruldu
Ve O en yüce ufuktaydı
Sonra yaklaştı yaklaştı
Aralarında iki yay kadar belki de daha az mesafe kaldı
Derken kuluna ne buyurduysa buyurdu
Kulunun kalbi bunu yalanlamadı

---

7 A.g.e., "Castillo interior", moradas sextas, 3.Bölüm, 7, s.573.

Onun gördüğü şeyleri hâlâ mı tartışıyorsunuz
Kulu o meleği inerken de görmüştü
Son Sidre'nin yanında
Me'va (cennet) barınağı da yanındaydı
O sırada Sidre'yi neler bürümüş, kaplamıştı neler
Arkadaşınızın gözü ne kaydı ne haddini aştı
Hamd ederek
Rabbinin büyük kanıtlarından bir kısmını gördü...
(Kuran, Necm Suresi)

Tekvir Suresi'ndeki şu parça da bu bakımdan belirtmeye değer:

Bitmeye yaklaşan gece
Aydınlanmaya başlayan sabah (hakkı için)
Muhakkak Kuran aziz bir elçinin bildirdiği kelamdır
Ki kudret sahibidir ve kadri arş sahibinin nezdinde yücedir

Ona itaat edilir ve güvenilir
Arkadaşınız deli değildir
Muhakkak O'nu aydın ufukta gördü...
(Kuran, Tekvir Suresi)

Müslüman söylentileri, Muhammed'e görünen varlığın bir başmelek (Cebrail ya da İsrafil) olduğunu söylemektedir. İlk başta Muhammed'in onu tanımamış olması ve yalnızca Allah'ın güçlü elçilerinden biri, onun kendi varlığının dışarı akması sanmış olması daha kuvvetli bir olasılıktır; tıpkı Hıristiyanlar'ın bahsettiği şu belirsiz varlıklar –Tanrı'nın Ruhu, Sözü ya da Nefesi– gibi.

Sonunda bir keresinde, Muhammed'in kendisinin anlattıklarına dayanan bir söylentiye göre, "güç sahibi ve kadri arş sahibinin nezdinde yüce" olan varlık, şöyle demiştir: "Oku!" Dedim ki: "Neyi okuyayım?" O vakit beni aldı ve tam üç kez, ben bitkin düşünceye dek sarstı. Ve sonra dedi ki: "Oku. Yaratan Rabbinin adıyla..." Ve ben de okudum. Kronolojik olarak alırsak, Kuran'ın ilk cümlesiydi söylediği.

Bu olayın, daha sonradan Kadir Gecesi olarak adlandırılacak olan Ramazan ayının 26. gününü 27. güne bağlayan gece geçmiş olması mümkündür. Kuran'ın daha sonra inen bir suresinde bu gecenin bin aya bedel olduğu söyleniyor. Her yıl, milyonlarca Müslüman bu geceyi bekler çünkü o gece, belli bir an gelip gökyüzünün açılacağı, esrarengiz bir ışığın yeryüzüne doğru süzüleceği ve bu ışığı gören kimsenin muradına ereceği inancı vardır. Bu gecenin, yaklaşık olarak 610 yılına raştladığını söyleyebiliriz.

Muhammed hâlâ kuşkuluydu. Kimdi bu kendisine görünen varlık? Pis bir cin ya da kendi hayal gücünün bir ürünü olmasın? Kâhinleri küçük görürken, şimdi kendisi de tipik bir kâhin gibi davranmış olmuyor muydu? Hatice'ye açıldı. Karısının bir yeğeni vardı. Varaka ibn Nevfal isimli, Kutsal Kitapları iyi bilen (hatta İbranice bildiği de söylenen) yaşlı bir adamdı bu. O da Tanrı'yı arıyordu; yani hanifti. Hatice, kocasını, işte bu bilgine götürdü. Yine Muhammed'in ağzından dinleyelim:

"Bana sordu ve ben de başımdan geçeni anlattım. O zaman, O şöyle dedi: "Bu, Musa'ya emredilmiş olan namus'tur. Ah, genç olsaydım. Halkın seni sürgün ettiği zaman yaşayabilseydim!" Şöyle dedim ben de: "Halkım beni sürgün mü edecek?" O da şöyle dedi: "Evet. Senin getirdiğin şeyi, hiç kimse düşmanlık yaratmadan getirmemiştir. Eğer günün, benim zamanımda doğmuş olsaydı sana büyük yardımım dokunurdu".[8]

Müslümanlar, kelimenin anlamını bilmedikleri için namus'u, başmelek Cebrail sanmışlardır. Oysa bu, Eski Yunanca'da, Yasa anlamına gelen *nomos* sözcüğüdür; Tanrı tarafından Musa'ya emredilen Tevrat'a bu isim verilegelmiş ve nomos sözcüğü Arami diline de geçmişti. Varaka, bununla, Muhammed'e inen emrin, Tanrı'nın insanlara iradesini bildirdiği büyük emirler arasında yer aldığını belirtmek istemiş olsa gerektir.

Bu sıralarda Muhammed'in en büyük desteği, karısıdır.

---

8 Buhari, a.g.e., I.kitab, 3.Hadis, 91. kitab, 1. Hadis; Müslüman, *sahih*, 1. kitab, bab 71 hadis 252-53 ve ilişkili pasajlar

Sorunu önce son derece gizli tuttular fakat aylar geçiyor, emirler yenileniyordu; bir öncekinden daha az şaşkınlık ve dehşet yaratarak. Yine de, zahmetli ve ıstıraplı bir deneyimdi bu. Anlatıldığına göre, Muhammed'in yüzünü ter basıyor, vücudu sarsılarak titremeye başlıyor ve sanki sarhoşmuş gibi, uzun bir süre kendine gelemiyordu. Ona söylenenleri duymuyordu. Soğuk havalarda bile çok terliyordu. Zincir, çan ve kanat çırpmasını andıran garip sesler duyuyordu. "Ruhumun benden hızla uzaklaştığını düşünmeden bir daha asla bir vahiy gelmedi" dedi.[9] İlk başta onların çoğunun kelimelerle ifade edilemeyen, kendi içinden gelen esinler olduğunu düşündü. Ondan sonra, kriz geçtiğinde aldığı esine tam karşılık geleni, kelimelere döktü. Diğer bir deyişle bu, Katolik mistiklerin "zihinsel vahiy" dedikleri şeydi ve buna "zihinsel görüntüler" eşlik ediyordu. Avilalı Terasa'ya günah çıkartan rahip ona "Eğer hiçbir şey görmüyorsan, onun Tanrımız olduğunu nereden biliyorsun?" diye sordu. "Ve Teresa şöyle yanıtladı" diye yazar, "hiçbir yüz görmediğinden bunu bilmediğini söyledi ve söylediği şeye hiçbir şey eklemedi; yani onun konuşanın Tanrımız olduğunu bildiğine ve bunun bir yanılsama olmadığına... Zira söylediği sözleri, Terasa istediğinde değil fakat bunlar hakkında hiçbir şey düşünmezken ya da bu gerekli olduğu zamanlarda duyuyordu."[10] Başka bir yerde şöyle açıkladı, "İnsan içinde ya da dışında hiçbir şey görmez fakat hiçbir şey görmezken bile ruh onun ne olduğunu ve nerede olduğunu, görmüş olsa anlayabileceğinden çok daha açık bir biçimde anlar. Nasıl ve hangi yoldan anladığını bilmez fakat anlar ve bu olurken onu bilmemek mümkün değildir."[11]

Daha sonraları ve anlaşıldığına göre, gittikçe daha sık şekilde, Katolik mistiklerin "vizyon" olarak adlandırdıkları şeyleri görmeye başladı. Kendisine hitap eden bir melek görüyor ve meleğin söylediğini anlıyordu. Görüntülerin ve kelimelerin algısı, kendi içinden geliyordu. Bazen en beklemediği anda,

---

9 Jalal al-Din, Suyuti, *al-itqan li ulum al-qu'ran*, Kahire, 1318 (Hicreti), I Cilt, s.46.
10 Silverio Santa Teresa, a.g.e., "Castillo interior", moradas sextas, 8 Bölüm, 3, s.604.
11 Ste Therese de Jesus. *Relations spirituelles*, Fransızca çeviri *Las relacions*.. (relacion vi). R.P. Gregoire de St Joseph.Paris, 1928, ss.66-7.

örneğin herkesin içinde konuşurken ya da bir yolculuk sırasında devesinin üzerindeyken, krizler halinde geliyordu. Hatta bazen de çevresindekiler hiçbir şey görmezken, canlı varlıklara ve ancak onlardan çıkabilecek sözlere tamamıyla benzer dış görüntüler ve sesler almaktaydı.

Yavaş yavaş Muhammed kendini bu görüntülerle sözleri belirli bir tarzda almaya alıştırdı. Hatta bazen bunları çağırmayı, kışkırtmayı bile denediği oluyordu. Başlangıçtan beri alma sırasında üzerine, tıpkı kâhinler gibi, bir harmani örttürmekteydi. Öyle anlaşılıyor ki ilk zamanlarda Muhammed, kekeleyerek ya da gelişi güzel sesler çıkararak, aldığı şeyin dile gelmesini hızlandırmak istemiştir. Kuran'ın bazı surelerinin hemen başında yer alan ve birçok varsayıma yol açan sessiz harfler belki de bu kekeleme çabasını karşılamaktadır. Her durumda bu çaba, peygamberin Tanrısı tarafından azarlanmasına sebep olmuştur:

Acele edip buyruğu okumak için dilini oynatıp durma
Elbette onu toplayıp unutturmamak da bize düşer,
okuyup düzenlemek de
Biz onu okurken okunuşuna uy
Onu anlatıp bildirmek de elbette bize düşer...

(Kuran, Kıyamet Suresi)

Daha sonra Tanrı, şunları da ekleyecektir:

Buyruğu tamamlamadan Kuran okumak için acele etme...

(Kurası, Taha Suresi)

Bu sözlerin anlamı pek açık değildir ancak peygamberin, özünü dile getirmeden önce, buyruğun sonunu beklemesi gerektiği anlamı, yine de çıkmaktadır.

Burada, daha önce yer yer yanıtlamaya çalıştığım şeyi, şimdi daha derinden ve daha açık terimlerle incelememiz gereken bir sorun karşımıza çıkıyor. Bu, Muhammed'in samimiyeti sorunudur.

Dini bir mesaja karşı takınılan şüpheci ve inanmaz tavrın, insanları, bu mesajı getirenleri birer yalancı ve sahtekar gibi

görmeye sürüklediği çağda değiliz artık. Yani Muhammed'i tam bir sahtekar olarak gören Hıristiyan ilahiyatçılar gibi, XVIII. yüzyılın akılcı (rasyonalist) filozofları da geride kalmıştır. Yaşamı konusunda anlatılan kuşkulu hikâyelerden yola çıkarak, onun, çağdaşlarını etkilemek için sihirbaz hilelerine gerçekten başvurduğu bile söylenmiştir. Filozofların tek farkı, bu açıklamayı tüm dinlerin kurucularını kapsayacak kadar genişletmesidir ve kimileri, Voltaire gibi, Muhammed'in, haklı olarak halkını tarihin daha az yüz kızartıcı bir aşamasına yükseltme tutkusunda hafifletici nedenler bulmuşlardır. İçinde yaşadığı dönem ve Araplar'ın sert doğası onu, eğer bu tür insanlar üzerinde bir etki kurmak istiyorsa, dolandırıcılık yoluna gitmek zorunda bırakıyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonunda, Almanya'nın büyük Arapdili ve kültürü bilginlerinden biri olan Hubert Grimme de, Muhammed'i hâlâ çok değerli olan hedeflere sahip olmakla överek benzer bir kuramı yeniden canlandırmıştı. Grimme'ye göre, Muhammed'in doğduğu Mekke'nin toplumsal koşulları için iyileştirici önlemler bulması gerekiyordu ve bunun için bulduğu tek yol, modern deyişle, zenginleri kazıklamaktı. Esas olarak, çok zenginleri etkileyecek olan gelirin aşırı vergilendirilmesi aracılığıyla yoksullara yardım etmeyi tasarladı fakat onları bu çözüme ikna etmek için hiçbir şansının olmadığını fark etti. Yine de Muhammed, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda bilindiği şekliyle acımasız bir sınıf savaşı düşüncesine sahip değildi. Bu nedenle, zenginleri korkutarak, Grimme'in sosyalizm olarak tanımladığı bir programı (Grimme bunları yazdığı sırada Almanya'da Sosyal Demokrat Parti olağanüstü gelişmeler kaydediyordu) kabul ettirebileceğini umdu. Bunu yapmak için Muhammed, en yalın haline indirgendiğinde, zenginlerin Muhammed'in emrettiği "arınma" vergisini (zekat) ödeyerek Kutsal Yargı'nın kızgınlığını yatıştırmadıkları takdirde, sonlarının çok kötü olacağı bir Kıyamet Günü'nü dahil ettiği bir "mitoloji" icat etti.

Psikoloji biliminde ve psikiyatrideki son gelişmeler, peygamberin bir sahtekâr olduğunu ileri süren bu basitleştirilmiş açıklamaların, ister savunulabilir olsun isterse olmasın,

hakkından gelmiş bulunmaktadır. Buna tepki ise, aksi yöne doğru fazlasıyla bile gitmiş olabilir çünkü kimi gerçek sahtekarlık örnekleri vardı ve hâlâ da vardır. Bugün, tüm olaylarda, genel olarak anlaşılmış ve kabul edilmiştir ki, bazı bireyler, kulak, göz ve zihin yoluyla gaipten haber aldıklarına, öteki tarafla ilişkide bulunduklarına samimi olarak inanabilirler; onların bu samimiyeti de, getirdikleri mesajın gerçekten söyledikleri yerden geldiğine bir kanıt oluşturmaz. Bilinçaltı kavramı, bu türden olayları rahatça kavramamızı sağlamış bulunuyor. Psikoloji kitaplarına üstünkörü bir göz atmak, sanrı içindeyken sözler işiten ve olaylar gören yüzlerce iyi niyetli ve samimi insan bulunduğunu anlamaya yeterlidir. Bu insanlar, yine aynı samimiyetle, görüp işittikleri şeyleri daha önce kesin olarak görüp işitmediklerini iddia etmektedirler. Bununla birlikte, durumları objektif şekilde incelendiği takdirde, söz konusu şeyleri görüp işittikleri fakat unuttukları ortaya çıkar. Şimdi bilinçaltları, bunları kendilerine yeni ve değişik bileşimler halinde sunmaktadır. Bu tür olaylar, artık muhakkak kabul edilmektedir. Demek ki, Muhammed'in görüp işittiği olağanüstü varlıkları, sorguya çektiği Yahudi ve Hıristiyanlardan duymuş olması pekala mümkündür. Gerçek yaşantısındaki unsurların, düşünce ve rüyalarının temel malzemesinin, bir zamanlar dinleyici olduğu konuşmalarla ilgili anılarının, bilinçaltında dağılıp çözüldükten sonra yeni yeni şekiller içinde ve başka bir planda, hiç işitilmedik gibi gelen sözler halinde tezahüründe ve bu "yeni" sözlerin, başkaları tarafından işitilmemesine rağmen, kendisine kesin bir gerçeklik duygusu vererek, tamamıyla nesnel ve dış dünyaya ait bir etkinliğin kanıtları olarak görünmesinde, bugün artık biliyoruz ki, pek de anlaşılmaz bir yan olmasa gerektir.

Muhammed'in ilk mesajlarının dikkatle incelenmesine, bu ilk mesajları önceleyen ya da eşlik eden şüphe ve umutsuzluk buhranlarıyla ilgili söylentiler de eklendiğinde bu, onlarda soğukkanlılıkla hesaplanmış ve ihtiras ya da insan sevgisinin itkisiyle amansızca uygulanmış bir planın tezahürlerini gören teorilere karşı ancak şüpheci bir yaklaşım üretebilir. Bu söylentiler, gerçekten de samimi

görünüyor. Muhammed'e daima doğaüstü alemde bir yer bulmak için çırpınan bu metinler, onu böylesine insani gösteren çizgileri yaratmış olamaz. Kısacası, samimi bir Muhammed'i açıklamak, sahtekar bir Muhammed'i açıklamaktan çok daha kolaydır.

Daha sonraları endişe verici çizgilerin belirdiği, kesindir: Muhammed artık, günü gününe kararlar almak zorunluluğuyla karşı karşıyadır ve bunlar, gereklerinin Tanrı tarafından fısıldanmasını bekleyemeyecek kadar acil, siyasi, pratik ya da idari kararlardır. Binlerce soru karşısındadır peygamber: İnsanlar, her şeyi ona danışmakta, her konuda ondan öğüt beklemekte ve yol göstermesini istemektedir. Bütün bu sorulara vereceği yanıtların Tanrı'nın esinlendirdiği bir karakter taşıması, hiç şüphe yok ki inandırıcılıklarını bir kat daha arttıracaktır. Acaba peygamber, zaman zaman da olsa, gerçeği bir parça zorlama gereğini duymuş mudur? Çünkü kimi emirlerin, Muhammed tarafından son derece insani bir güdümlenmeyle, arzu ve hesap edilebilecek çözüm biçimlerine tıpatıp uygun düştüğünü görürüz. Yoksa burada da işe yine peygamberin bilinçaltı mı el atmıştır? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz fakat ileride, altıncı bölümde bu soruna yeniden döneceğiz.

Samimi idiyse, yani gerçekten görsel ya da işitsel sanrılara kapıldıysa, bundan peygamberin aslında bir anormal, bir hasta ya da bir deli olduğu sonucunu çıkarabilir miyiz? Hemen anımsatlım; delilik kavramını işin uzmanları bile uzun süredir kabul etmiyor. Normal sayılan davranışlarla "anormal" denilen davranışlar arasındaki sınır, eskiye göre inanılmayacak kadar belirsiz bir hal almış bulunuyor. "Anormal" karakter çizgilerine hemen hemen her insanda rastlarız ve bugün artık sadece nevrozlularla deliler, bu anormal çizgilerin daha yoğun ve daha sürekli olarak ortaya çıktığı kimselerdir.

Muhammed başlangıçta, gerekli şartlar sunulduğu takdirde, bir mistiğin oluşmasına tam elverişli olan bir mizaca sahiptir. Çocukluk koşulları, gençliği ve hatta olgunluk dönemi, onu bu yöne yöneltecek şekilde birleşmiştir. Kendisini, tüm mistikler için, gönüllü veya gönülsüz olarak, hareket ettikleri hedef yolun-

da bir aşama olan çilecilik pratiğine adamaya başlamıştı. Çilecilik pratiği, kendilerini bedensel ve rastlantısal benlikten özgürleştirmenin, ona bağlı ayartıcılarıyla, çekicilikleriyle ve arzularıyla birlikte dış dünyayla olan bağlarını mümkün olduğunca koparmanın ve kendilerini peşinden koştukları Varlık'ın iradesine tüm alçakgönüllülükleriyle teslim etmenin bir aracıydı. Böylece, boşluğa düştüğünde, bu boşluğu dolduran ateşli yakarışlar onu, aradığı şeye daha fazla yakınlaştırıyordu. Aynı yolu izleyen başkaları gibi, Muhammed de bu durumlarda doğasının biraz tarifsiz, anlatılamaz ve ilişki kurulamaz tarzının farkında olduğu gizemli bir gücün istilasına edilgen biçimde boyun eğerek, kendi kişiliğini çıkarıp attığını hissettiği periyodik vecd durumlarına ulaştı ve böyle yaparak tarif edilemez bir mutluluk duydu. Bu durumda, yine tıpkı diğer mistikler gibi, yukarıda tanımlanan olguyu yaşadı -içinden ya da dışından gelen, zihninde veya hayalinde gerçekleşen şeyleri görme ve duymayı.

Bu kendinden geçme halini ve duyumsal olguları, çok benzer biçimde isteri, şizofreni ve denetlemeyen konuşmalar gibi bilinen zihinsel rahatsızlık geçiren kişilerde de görüyoruz. Bu tür durumları ön hazırlık olmadan yaşayan ve çilecilik pratiğiyle bunları yeniden fakat daha saf ve yüksek biçimlerde yaşayan büyük mistikler, erkek ya da kadın, ister bu tür anormalliklere eğilimli olsunlar, isterse de çilecilik pratiği, zihinsel olarak hasta olan kişilerde bu tür olgulara neden olan psiko-fizyolojik koşulları yapay olarak yeniden üretsin, en iyisi bu tür konuları saptanması için psikiyatristlere ve psikologlara bırakmaktır.

Hıristiyan ya da Müslüman olsun, bütün mistiklerin bu aşamada takılıp kalmadığını biliyoruz. Bunlar daha sonra, genellikle tanrının ortadan çekildiği ve esrimelerle birlikte duyumsal gösterilerin de kaybolduğu uzun bir çoraklık ve kuraklık dönemine geçer. Bu terk edilmişlik karşısında dehşete kapılan ruhları, bir yandan yoksun kaldığı anlatılamaz mutluluğu ararken, bir yandan da o mutlu yaşantının gerçekliğinden kuşku duymaya koyulur. Bazen uzun yıllar devam eden bu zor sınavdan sonra, yeniden ve bu kez sükunet ve kesinlikle dolu olarak, esrime

dönemi başlar. H. Delacroix'nın ifadesiyle "teopatik hal" olarak adlandırılan, işte bu son dönemdir. Hıristiyan ya da Müslüman mistikler, peşinde oldukları Varlık'la sürekli mütevazı bir paylaşma durumunu yaşadıklarında, kendilerini huzurlu ve mutlu hissederler. Hıristiyan mistik için bu bir birleşme, Tanrı'yla özel bir tür evliliktir. Hindu mistik için bu, gerçekliğin temeli olan, kişisel olmayan, katıksız, tarifsiz ve Ben'in bilgisi aracılığıyla erişilen bir deneyimdir; "zira bu *benim* varoluş eylemimin gizeminden ve sınırsız zenginliğinden başka bir şey değildir" (L. Gardet).[12] Kendisini, dogmatik teolojilerine bağlılıkları yüzünden daha da sınırlanmış olan Katolik mistiklerden, sık görülen dinsel muhalefetlerinden dolayı daha özgürce ifade eden Müslüman mistik için bu, açıkça iki ayrı varlık arasındaki tam bir birleşmedir. Daha sonra görüşleri yüzünden acı çekecek olan onuncu yüzyıl şairi Hüseyin ibn Mansur el-Hallacı'nın (Hallacı Mansur) sözleriyle;

Sevdiğimle bir oldum ve sevdiğim
ben oldu.
Biz iki ruhuz, tek bir vücutta birleşen...
Beni gördüğünde O'dur gördüğün
Ve O'nu gördüğünde bizi görürsün...
Ve böylece beni görmek
O'nu görmektir ve O'nu görmek ise
seni görmek.[13]

Muhammed'in de bütün öteki mistikleri pek iyi tanıdığı kuraklık dönemini yaşadığını görmüştük. Bununla birlikte, "teopatik hal"e hiçbir zaman gelmemiş, yani kendisini hiçbir zaman Tanrı'yla bir hissetmemiştir. Tam tersine, Muhammed kendisini, onunla konuşan, haberciler yollayan, emirler veren, onu azarlayan ya da cesaretlendiren Tanrı'dan daima ayrı, hatta

12 L.Gardet, *Experiences mystiues en terres non-chretiennes*, Paris, Alsatia, 1953, s.15.
13 Bu şiirin Fransızca çevirisi, yorumu ve başvuruları için bakınız: Hocein Mansur Hallaj, *Diwan*. Louis Massignon (çev. ve yay.), Paris, Cahiers du Sud, 1955, s.108-109.

alabildiğine uzak hissedecektir. Öylesine farklı ve öylesine derin bir uçurumla ayrılmış iki dünyadadırlar ki, birbirlerine ulaşmaları için arada aracıların olması zorunluydu.

Bu yüzden Muhammed mistik yolculuğunun ilk aşamalarında durdu. Muhammed'in hem işitsel, hem de görsel olarak aldığı "lütuflar" (Katolik teolojinin adlandırmasıyla) sıradan ölümlülere etkileyici gelebilirdi fakat büyük mistiklere göre bunlar kısa süreli, kalıcılığı olmayan ve belki de kuşkulanılması gereken ve tehlikeli belirtilerdi. Kimse bunların şeytanın entrikaları ya da hayal gücünün doğal sonuçları olmadığından asla emin olamazdı. Bunlar kendini sevmeyi, gururu ve açgözlülüğü cesaretlendirebilirdi. Bunlar, en fazla, geçilip gidilmesi gereken aşamalardı. Büyük muhalif Müslüman mistikleri Peygamber'i, Allah'ın mesajlarını ileten basit bir robot, bir tür ilkel kayıt makinesi ya da gramafon olarak görmeye eğilimlidirler.

Dinsel inançları denetleyen bu modern psikiyatristlerin de başı bu sanrılar ve kendinden geçme halleriyle derttedir, zira onlar, tüm açıklığıyla, mistiklerin deneyimleriyle akılhastalarının deneyimleri arasında kesin bir ayrım olmadığını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Son tahlilde, gerçek ayrım bu deneyimi yaşayanların kişiliğindedir. Bir yanda yoksul ve dağınık fikirleriyle zihinsel etkinliği dar kafalı ve aptalca olan zayıf kişilikler vardır. Öte yanda ise, kendi mistik deneyimlerini kendilerinin yeni ve yürekli bireysel felsefeleri için bir temel olarak kullanan, güçlü ve tam bütünleşmiş bir kişiliğe sahip, geniş ve uzakgörüşlü fikirlere, yoğun ve yapıcı zihinsel etkinliğe sahip büyük zekalar vardır. Muhammed'in, bir mistiğin bakış açısından eksiklikleri ne olursa olsun, ikinci türe girdiğini söylemeye bile gerek yoktur. Büyük mistikler gibi o da, kendisini disipline etmek ve kendi kişiliğini fethetmek için fazlasıyla çabaladı.

Bu fazlasıyla kişisel deneyimlerin gerekli anlatımı, ancak varolan toplumun çerçevesi içinde yapılabilirdi. Muhammed de, zaten *hanif*ler tarafından benimsenmiş olan, Hıristiyan münzevilerden alınan çileci disiplinin modelini izledi. Bu deneyimlerin yol açtığı sıradışı duyumsal bildirimler için hazırlıksızdı

ve bunlara, toplumunun deneyiminin ona vermiş olduğu tek örneği izleyerek karşılık verdi: Şairlerin ve *kâhin*lerin vecd hali. Hatice'ye üstünü bir örtüyle örtmesi için koştuğunda, içgüdüsel olarak *kâhin*lerin davranışını taklit ediyordu. Bu gerçekleştiği sırada, bu model ona sevimsiz gelmişti fakat sahip olduğu tek model de buydu.

Muhammed'in işittiği ve yinelediği sözler, Tanrısına yorduğu ilk emirler, biçim yönünden, cinlerin çöl kâhinlerine esinledikleriyle tamamen özdeştir: Unutmayalım ki, çöl kâhinleri de, mistik yükselişin yamacını tırmanmaya koyulmuş fakat çok geçmeden soluksuz kalmış kişilerdir. Tıpkı kâhinlerde olduğu gibi, Muhammed'in ağzında da kelimeler, kısa, kesik, az çok kafiyeli ve ani soluklarla söylenen cümleler halinde düzene girer. Araplar, bu tarza "kafiyeli nesir" anlamında, *sac* demektedir. Tıpkı kâhinlerde olduğu gibi bu cümleler de, doğal dünyanın tüm nesnelerini sırayla tanık gösteren yeminlerle doludur. Burada, aradan on üç yüzyıl geçmesine rağmen, büyüleyici etkisi hâlâ fazlasıyla güçlü olan ilkel bir şiirle karşı karşıyayız.

Yani Muhammed, biçim bakımından hiçbir yenilik getirmemektedir. Buna karşın içerik, alabildiğine yenidir çünkü söz konusu içerik, o mizaçtaki insanlara verilmiş geleneksel rolü oynayan zavallı kâhinlerin getirdiği içerikten kat kat üstündür ve alabildiğine zengindir.

Peygamberin bilinçaltının nasıl oluştuğunu görmüştük. Kureyş sosyal ortamından gelen ve bu toplumlarda çocuğu yavaş yavaş toplumsal kültür ortamında eriten ilkel "örnekle eğitim" yoluyla aşılanan fikirler, o çağda bütün Arabistan'ı kaplayan büyük tektanrıcılık akımının etkisi altında yeniden harmanlanmış ve zenginleşmiş bulunuyordu. Muhammed'in karşılaşmış olduğu zorluklar, kendisini, zenginlere ve iktidar sahiplerine, yani konformistlere karşı eleştirel bir tavra sürüklemiştir. Bunun sonucu olarak da, yenileyici, yenilik getirici akımlara açık bir tutum takınacaktır. Acılarını üstlenebilmek için, kendini toplumsal düzenin kurbanlarıyla bir ve özdeş sayacak ve yüzünü güç sahiplerine çevirecektir: Onlardan hesap sormak ve egemenliklerini haklı gösteren ideolojiyi yıkmak için.

Bu yüzden Muhammed'in tavrı kesinlikle devrimci bir tavırdı. Mistik, ona kendisini gösteren ve onunla konuşan Varlıkların Varlığı ile doğrudan ilişki içindeydi. Bireysel deneyiminin kendisi için, bunlar yalnızca daha önceki aynı tür vahiylerin bir yenisi olsa bile, hiç şüphe duymadığı ve hakim toplumsal yaşamın kurallarıyla hiçbir ilişkisi olmayan mutlak bir değeri vardı. Onun akıl yürütmesinde hiçbir hata görmeyen akılcı teorisyen gibi, o da, tali ve anlaşılır akılcılaştırmalarla gizlenmiş olsa bile, alışkanlığın kör güçlerine hiçbir bağlılık hissetmedi. Aynı biçimde, Leszek Kolakowski mistisizmi, bireysel vicdanın sisteme karşı bir başkaldırısı, bu başkaldırının bir "aracı" olarak tanımladı.

Mistisizm, içerdiği kişi için mutlak bir değeri olan özel bir deneyimdir ve böylece düşünceler ve kurumların yerleşik çerçevesi olan "sistem"e vahiyleri aracılığıyla muhalefet ettiğinden, gerçekten de bir tür başkaldırı deneyimi olabilir. Öyle ki, aynı koşullar altında saf bir bilim ya da felsefe de olabilir fakat bu kendiliğinden mistik etkinliğe, ona bir yer, bir rol vererek, hatta onu kendisini besleyen ve kendisini yücelten canlı bir itki olarak kullanıp yönlendirmeyi başaran yeterince esnek ve akıllı sistemler de -ki Katolik Kilisesi bunlardan biridir- vardır. Bu yüzden Avilalı Teresa ve Haçlı John sarsabilecekleri bir Kilise'nin büyük mistikleri ve süsleri olarak kalmışlardır. Arabistan'da Muhammed'i yönlendirebilecek benzer bir kurum yoktu. Onu, ülkesinin inançlarına ve kurumlarına saldırmaktan alıkoyacak, onun sık sık ayak uydurduğu doğuştan bir sakınımın dışında, planlarını uzun vadede gerçekleştirmesini engelleyecek hiçbir şey yoktu. İlk başta vahiylerini bir sır gibi sakladı fakat Kureyşliler beklemekle hiçbir şey kaybetmiyorlardı.

Muhammed'in ilk mesajını, hemen hemen kesin olarak tespit etmek mümkündür. Yalnız daha önce, İslam dünyasının dışında olanlar için birkaç noktayı açıklamak, zorunludur. Muhammed'in, kendisine Allah tarafından emredilmiş olarak okuduğu söz grupları, bir "okuma" (kıra'at) oluşturmaktaydı ki, Arapça'da bunun karşılığı "kur'an" dır. Bu söz grupları, daha

peygamber hayattayken, deri parçaları, yassı deve kemikleri, çanak çömlek kırıkları, hurma sapları gibi çeşitli şeylere yazılmaya başlandı. Yine peygamber hayattayken, bu parçalar bölümler halinde toplanmaya başlanmış ve bu bölümlere sure ismi verilmiştir. Zamanla da, böylece ortaya çıkan bütüne, en mükemmel ve en yüce "okuma kitabı" anlamında El-Kur'an denecektir. Daha sonra ortaya birçok "Kur'an" çıkmıştır ortaya. Bunların hepsi de son derece saygıdeğer Müslümanlar tarafından düzenlenmiştir ve her biri bütün ötekilerin zararına, tam ve eksiksiz olma iddiasındadır. Kuran'ın asıl şekli olarak, bunların içinden bir tanesi kabul edilmiştir. Bu kesin Kuran'da sureler, birinci hariç, en uzundan en kısaya doğru olmak üzere mekanik bir tarzda sıralanmış bulunmaktadır. Yani bugün elimizde bulunan Kuran metinlerindeki (ve tabii çevirilerindeki) sıralanışın, gerçek kronolojik sıra ile yakından uzaktan bir ilgisi yoktur.

Ancak Müslüman bilginleri, Kuran'ın hangi bölümünün hangi dönemde emredildiğini belirten bütün söylentileri toplamış bulunuyordu. Öte yandan, Avrupalı şarkiyatçılar da, üslup araştırması yoluyla ve metnin iç kriterlerini izleyerek, bu sıralamayı eleştirmeye girişmişlerdir. Kimi dönemleri belirlemek, böylece mümkün olmuştur. Kuran'ın, kronolojik sıraya uygun çevirileri yayınlandı; en yenisi olan Regis Blachere'in Fransızca çevirisi, tüm önceki Fransızca çevirilerinin yerini alacak kadar bilgili ve olağanüstü bir çalışmadır. Richard Bell'in İngilizce çevirisi sureleri alışılmış yerlerinde yayınlamıştır. Bununla birlikte, tüm metnin kronolojisi hakkında kesin bilgiler verir. Bu çalışma da çok başarılı bir çalışmadır. Böylece artık, peygamberin ilk mesajını incelemeye koyulabiliriz. Bu ilk mesajlar, bütün bilginlerin, bazı ayrıntılarda ciddi çatışmalara düşseler bile, "en eski" olduğunda birleştiği bir sureler ve ayetler bütününden oluşur.

Hiçbir şey devrimciyi ve hatta reformcuyu, güçlü insanların kibirli güveni; iyiliğin, daima aynı düzen içinde ve zamanla meşrulaşmış geleneklere bağlı bir şekilde yaşamaya devam etmekte olduğu inancı, bunca hırsla sarıldıkları dünyayı tehdit

eden tehlikeler karşısındaki bilinçsizliği ve bu konuda kendilerine yapılan uyarılar karşısındaki küçümseyici tutumu kadar öfkelendiremez. Nitekim, Muhammed'e inen en eski emirlerde de, bu tip insanlara, yani kuvvetlerine güvenen ve servet sahibi oldukları için her istediklerini yapabileceklerine inananlara karşı ateş püskürüldüğünü görmekteyiz.

Ve Allah, Muhammed'in ağzından onlara, aslında ne denli küçük ve aciz olduklarını anlatmaktadır:

Muhakkak ki biz insanı sıkıntı çekmesini mukadder kılarak yarattık
Hiç kimse onu yenemez mi sanıyor
"Ben birçok mal harcayıp israf ettim " diyor
Onu kimse görmez mi sanıyor...

(Kuran, Beled Suresi)

Bir damla dölden yapılmış ve yok olmaya adanmış geçici yaratıklar olduklarını görmüyorlar mı?

Lanet o insana kim onu küfre sürüklüyor
Onu neden yaratmıştır
Bir katre meniden ve halden hale sokmuştur
Sonra onun yolunu kolaylaştırmıştır
Sonra öldürerek mezara sokmuştur...

(Kuran, Abes Suresi)

Ve ne denli sefil kalır bu insanlık, Allah'ın yüceliği yanında!

Yeryüzünde ne varsa fanidir
Ancak kudret ve lütuf sahibi Rabbinin yüzü bakidir...

(Kuran, Rahman Suresi)

Bütün her şeyi yaratmış olan ve "her an tesirini icra etmekte" olan, sadece Allah'tır (Allah, Kuran'da peygamberine kendini daima "Rabbin" diye tanıtır). Gökyüzünü, güneşi, ayı, dünyayı ve denizleri, dağları ve bütün doğayı yaratan, O'dur. İnsanlığın

sayesinde beslendiği bitkilerin sürekli mucizesi, O'nun eseridir:

İnsan yediğine de bir baksın
Biz yağmuru yağdırdık
Orada tohumlar bitirdik
Üzüm ve yonca
Zeytin ve hurma
Ve çeşit çeşit ağaçlı bahçeler
Meyveler ve otlaklar
Sizin ve hayvanlarınızın faydası için...

(Kuran, Abes Suresi)

Ancak O'nun asıl kudreti, üremenin erişilmez gizinde ortaya çıkar. Bu noktaya daha ilk emirde değinildiğini görüyoruz:

Oku yaratan Rabbinin adıyla
İnsanı bir pıhtıdan yarattı...

(Kuran, Elak Suresi)

Aynı temanın defalarca işlendiğini görmekteyiz:

İnsan bir baksın neden yaratıldı
Fırlayan sudan
Belden ve kaburga kemiklerinden...

(Kuran, Tarik Suresi)

İnsanlar gibi göze görülmeyen ruhlar da, cinler de O'nun eseridir. Hepsinin kaderini, O tayin eder. İnsana yararlı hayvanları, başta deve olmak üzere, O yaratmıştır. İnsanların etkinliğini yöneten O'dur. Dahası:

Onundur denizde yüzen ve dağları andıran gemiler...

(Kuran, Rahman Suresi)

Bütün Kureyşliler, kendileri istedikleri kadar tersini söylesinler, bütün ticari girişimlerinin başarısını O'na borçludurlar:

Kureyşin uzlaşması için
Yaz ve kış göçüp konanların düzene girmeleri için
Artık bu evin Rabbine kulluk edin
O Rab ki sizi doyurup açlıktan kurtardı
Ve korkudan azad etti.

(Kuran, Kureyş Suresi)

Hayat şartlarının yakından bildiği yoksullarla yetimlerin partizanıdır Muhammed ve nefret ettiği Kureyşlilere, onları gücüyle yola getirebilecek tek Varlık adına ihtarda bulunmaktadır. Kendisi, bu Varlığı ve gücünü, düşünce, konuşma ve deneyim yoluyla öğrenmiştir. Tanrı insanlara, izlemeleri gereken yolu göstermemiş midir:

Ona iki göz vermedik mi
Dil ve dudak (vermedik mi)
Ve ona iki yol göstermedik mi
Ama yine de o yokuşa yol göstermedik mi
O yokuş nedir bilir misin
Esiri azad etmek
Yahut dar günde doyurmak
Yakınlığı olan bir yetimi
Yahut yere serilmiş bir yoksulu...

(Kuran, Beled Suresi)

Bununla birlikte, Muhammed'in hedef aldığı adamlar, o yükselen yolu, o sarp ve zahmetli yokuşu küçümsemişlerdir. Çünkü her şeyin bu hayatla bittiğini sanmakta, sonuç olarak da, bu hayatın bize sunduğu zevkleri, sadece şeref duygusunun gereklerini göz önüne almak ve sonra da Kaderle gelen kaçınılmaz çöküşün kaçınılmaz acılarına boyun eğerek, günbegün tatmak gerektiğine inanıyorlardı. Onlara göre, eğer tanrılar varsa ve gökle yer arasında bir yerlerde dolaşıyorlarsa, büyük Tanrı diye bir şey doğmamıştır ve birçok şey mubahtır. Muhammed ise onlara, ölümün asla nihayi son olmadığını bildirir ve o kibirli zenginlere, bir mucizeyle dirilip korkunç

Yargılama'ya çıkarılacakları günü hatırlatır:

Gök yarılınca
Rabbinin emrine uyarak
Yer düzleşince
Ve içindekileri atıp boşalınca
Rabbinin sözüne uyarak
Ey insan muhakkak sen Rabbine ulaşmak için zorluklar içinde didinirsin de sonunda ona kavuşursun...

(Kuran, İnşikak Suresi)

O boru çalınca
Artık ne güç bir gündür o
Kâfirlere kolay değildir
Beni ve yarattığımı artık yapayalnız bırak
O yarattığım ki kendisine epeyce de mal vermiştim
Gözlerinin önünde duran evlatlar vermiştim
Ve geçimini genişlettikçe genişletmiştim
Ama o daha da fazlalaştıracağımı umar
Hayır imkansız. O mucizelerimize karşı iyiden iyiye inat etti
Ben de onu iç huzuru görmeyeceği bir azaba uğratacağım...

(Kuran, Müdessir Suresi)

Üstünüze bir ateş yalımı ve erimiş bakır gönderilir de kendinizi koruyamazsınız
Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz
Ve gök yarılıp gül gibi kızararak yağ gibi eriyince
Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz
O gün insanlara ve cinlere suçlu mudurlar diye sorulmaz
Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz
Suçlular yüzlerinden tanınırlar ve saçlarından ve ayaklarından yakalanırlar...(Kuran, Rahman Suresi)

O zaman bu günahkârlar, "Cehennemle kaynar su arasında gidip gelecekler"dir (Rahman Suresi). Buna karşılık:

Rabbinin makamından korkana iki cennet var...

İkisi de yaygın dallı ağaçlarla süslü...
İkisinde de akar pınar var...
İkisinde de bütün meyveler çift çift bulunur...
İpek ve altın işlemeli yastıklar üzerine dayanırlar ve her iki bahçenin meyveleri ellerinin altında bulunur.
Her iki cennette daha önce ne bir insan, ne bir cin tarafından dokunulmuş ve gözlerini eşlerinden ayıramayan zevceler var...
O zevceler sanki yakut ve mercan...

(Kuran, Rahman Suresi)

Zikrettiğimiz son parçadaki tutum, söylemeden edemeyeceğiz, daha önce iki kere evlenmiş yaşlı Hatice'nin kocasına, Rabbi'nin şu müjdeyi vermesini de anlaşılır kılmaktadır:

Ve elbette ahiret senin için dünyadan hayırlıdır...

(Kuran, Duha Suresi)

Bununla birlikte Muhammed, betimlediği bu tabloları nereden bulmaktadır? Şairlerle kâhinlerinkini pek andıran ve bu yüzden de güven vermekten uzak olan vizyon ve sanrılardan mı geliyor bu tasvirler? Hayır, Muhammed'in bu konuda müminlere gösterdiği daha kuvvetli kanıtlar var: Söz konusu tasvirler, Arapların o güne kadar yoksun kalmış olduğu fakat büyük dünya devletlerinin yüksek uygarlıklı halklarının sahibi bulunduğu Kutsal Kitaplar. Nitekim daha ilk emrinde Rabbi, Muhammed'e bu konuyu hatırlatarak söze başlar:

Oku, yaratan Rabbinin adıyla
İnsanı bir pıhtıdan yarattığı
Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir
O Allah ki kalemle öğretti
İnsana bilmediğini öğretti...

(Kuran, Elak Suresi)

Eski Yunanca'daki *kalamos* sözcüğünün Arapça karşılığı olan *kalem*, eski habercilerin gökten inen emirleri çeşitli şeyler üzerine yazdıkları sazdır:

Şerefli sayfalardadır
Yüce ve arınmış
Yazıcıların elinde
Aziz ve iyi yazıcıların...

(Kuran, Abes Suresi)

Öyleyse, insanların kendilerini kollayan cehennem azaplarından kurtulmak için ne yapması gerekir? Arınmaları, yani ahlaki bakımdan doğru bir yaşam sürmeleri gerekir. Ve Kuran'ın verilen ilk bölümlerinin hepsinde, bu doğru yaşamın hemen hemen yalnızca, serveti sömürmemek ve yerli yerinde kullanmak biçiminde tanımlandığını görürüz. İnsan, servet sahibi olacağım diye açgözlülük etmemeli, elindekinin bir kısmını yoksullara ve muhtaçlara ayırıp vermelidir:

Ama kim verdi ve çekindi fenalıklardan
Ve muhteşem imanın gerçekliğini kabul ettiyse
Onun işlerini kolaylaştırırız
Ama kim cimrilik eder ve servete düşkün olursa
Ve en güzel gerçeği yalanladı ise
Ona da kolaylıkları zorluk haline getiririz
Ve başı cehenneme düşünce serveti onu kurtarmaz...

(Kuran, Leyl Suresi)

Bencil zenginlerin tutumu, her şeyden fazla lanetlenmeye layıktır:

İnsanı Rabbi yetiştirdi ve denedi ve nimetler verdi mi
der ki "Rabbim layıktım da beni öyle büyüttün"
Ama sınayıp rızkını azalttı mı "Rabbim beni alçalttı" der
Hayır! Siz ne yetimi besliyorsunuz
Ne de yoksulu doyurmak için birbirinizi teşvik ediyorsunuz
Ve çocukların mirasını hırsla yiyorsunuz
Ve servete aşırı düşkünlük gösteriyorsunuz
Böyle olmamalıydı ama dünya tuz buz olunca
Ve Rabbin saf saf meleklere gelince

Ve cehennem kapıları açılınca insan işlediklerini hatırlayacak ama bu hatırlamanın ne faydası olacak...

(Kuran, Fecr Suresi)

Buna karşılık, işte doğruların tutumu:

Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı
Ve seher vakitleri yargılanmamayı dilerlerdi
Ve dilenciye ve yoksula mallarından pay ayırırlardı...

(Kuran, Zariyat Suresi)

Muhammed'in kendisine verilen şu ilk emirlerden biri, hiç şüphesiz, başkaları için de uygulanabilir:

Ey elbisesiyle başını örten
Kalk ve uyar
Rabbinin büyüklüğünü bil
Ve elbiseni temiz tut
Putlardan kaçın
Ve bir şeyi ziyadesini kazanmak için ve başa kakarak verme
Ve Allahına güven ve sabret.

(Kuran, Müdessir Suresi)

Uyarmak, ihtar etmek, haber vermek görevi, peygamberindir. Rabbi tarafından kendisine verilen görevlerin belli başlısıdır bu. Bu habercilik rolünün, daha sonraki emirlerde kazanacağı öneme ve değere başlangıçta henüz sahip olmadığını görüyoruz. Ne var ki, Muhammed daha başlangıçtan bir ayrıcalığa sahiptir: Kendisine vaatlerde bulunulur ve şüphe ettiği anlar imdadına gelinir, içi rahata kavuşturulur.

Kuşluk vakti
Ve basan gece (hakkı için)
Rabbin seni ne terk etti ne de sana darıldı
Ve elbette ahiret senin için dünyadan hayırlıdır

Rabbin yakında sana öyle şeyler verecek ki sevineceksin
Seni bir yetim olarak bulup sana yurt vermedi mi
Seni dalalette bulup sana yol göstermedi mi
Seni yoksul bulup sana servet vermedi mi
Sen de yetimi hor görme
Dilenciyi azarlama
Ve Rabbinin nimetine şükret

(Kuran, Duha Suresi)

Görüyoruz ki bu alçakgönüllü uyarıcı rolü, bir o kadar alçakgönüllü birkaç ayrıcalıkla Rab tarafından gösterilen özenin yanı sıra, bazı mecburiyetler de getirmektedir. Tavrında bir hata, peygamberin azar işitmesi için yeterlidir. Bu hatanın ilgi çekici bir özelliği var. Söylentiye göre, belki de dilencilik yapan yoksul bir kör gelip bir gün Muhammed'i yakalar. O sıra Muhammed, Allah'a ihtiyaç duymaksızın her şeye kendilerinin kadir olduğunu sanan o "kibirli" zenginlerden biriyle, adamı ikna etmek için tartışmaya girişmiş bulunmaktadır. Kör adamsa, Doğulu dilencilere özgü bir vurdumduymazlık ve inatla ısrar etmiş, bunun üzerine sabrı tükenen Muhammed, kaşlarını çatarak suratını asmıştır. Peygamberin bu sabırsızlığından ötürü kendi kendine karşı sonradan öfkelendiğini ve kendi kendini kınadığını anlıyoruz: Muhammed'den önce ve sonra da, yüksek sınıflara mensup propaganda adamları, sık sık böyle durumlara düşmüşlerdir. Eski alışkanlıkları onları, birlikte yetiştikleri ve hayat tarzı bakımından yakınlık duydukları kişileri, ötekilere, görev duygusuyla bağlı oldukları ve iyilikleri için çırpındıkları yoksullara tercih etmeye sürükler ve tabii sonradan pişman olur, utanç duyarlar. Nitekim, bu olaydan hemen sonra inen emir de, vicdan azabını, Tanrı'nın bir azarı şekline büründüğünü görüyoruz:

Yüzünü ekşitti ve yüz çevirdi
Yanına bir kör geldi diye
Ne biliyorsun belki o arınacaktır
Yahut da öğüt kabul edecektir de ondan faydalanacaktır
Ama kararsızlık gösterene gelince

Sen onun üstüne düştükçe düşüyorsun
O arınmazsa sana ne
Ama sana koşup gelen
Ve Allah'tan korkan kişi
Sen ona aldırış etmiyorsun...

(Kuran, Abes Suresi)

Muhammed'in Rabbinden indiğine emin olduğu ilk emrin özü işte budur. Bu ilk mesajda dile gelen fikirlerin özgünlük derecesini ayrıca inceleyeceğiz. Mesajın şekli, beklenmedik bir şekil miydi? Bu soru bizi ürkütücü meselelerle karşı karşıya getiriyor.

Müslümanlık savunucuları, İslam'dan önceki Arap nesrinden elimize hiçbir şey geçmemiş olduğu gözleminden hareket ederek bu ilk mesajın tanrısal bir kökene sahip olduğunu ispatlamaya girişmişlerdir çünkü Arap edebiyatının klasik tablosuna göre, başlangıçta sadece şiir vardır. Hiçbir hazırlığı ve hiçbir önderi olmaksızın yeni bir edebiyat türünün (hatta yeni bir edebi türler topluluğunun), hem de –yine bu savunuculara göre– en mükemmel şekliyle ortaya çıkışı, ancak bir mucizeyle açıklanabilir. Aynı partizan yazarlar, bu hükme delil olarak, Muhammed'de, peygamberliğinden önce en ufak bir edebi yetenek bile bulunmadığını eklemektedirler.

İster dinsel olsun, isterse laik, ideolojik tartışma örneğinde çok sık görüldüğü gibi, bu tez de reddedilemez bir kendine güvenle ortaya konur. Hepsinin içinde en büyük olan budur çünkü küçük bir fiskeyle tersine çevrilebilir. Tüm dünyada düzyazı edebiyat şiirden sonra gelir ve Arabistan bunun istisnası değildir. Kuran'ın düzyazısı çok özel bir tür düzyazıdır ve Arap yazarların kendileri bize, aynı biçimdeki söylemlerin ondan daha önce de varolduğundan bahsederler. Bununla birlikte bu edebi parçalar hiçbir zaman yazıya dökülmemişlerdir. Bu yüzden, insanların onları kaydedebilmesi (ve ondan sonra bile kısmen yazabilmesi için, özellikle başlangıçları) ya da onları hatırlamak için bir girişimde bulunabilmesi için Kuran'ın sahip olduğu ezberden okumaların kendine özgü yapıda olması gerekliydi. Az

veya çok aynı yapıda olan diğer parçaların yazarak saklanması için bir gereklilik yoktu ve eğer böyleyse onların bir kısmı yazıya geçirildi. İslam'ın zaferi onların nesilden nesile geçmesini engelledi ya da onların tüm kayıtlarını yok etti.

Kuran'ın biçemsel kusursuzluğuna gelince, bu, başka hiç kimsenin böyle bir şeyi yapmayı başaramadığını öğreten İslam inancının bir konusu oldu. Sayısız teolog tarafından bu yetersizliğe (acz) büyük vurgu yapılmış ve bundan her tür teorik sonuç çıkarılmıştır.

Yine de İslam, Kuran metninin kıyaslanamaz özelliği üzerine kuşku besleyen bağımsız tutumlardan da yoksun değildir. Bazıları gerçekten de Kuran'ın taklitlerini yazmaya kalkışmışlardı. Ortaçağda bunu yapmaya kalkışanlardan biri, kendi metninin Kuran'ın kıratlarıyla aynı büyüleyici etkiyi yaratmadığı itirazıyla karşılaştı ve sert bir yanıt verdi; "Bu da yüzyıllar boyunca camilerden okunsun, o zaman bu etkinin farkına varırsınız!" Aslında, sorunun özü buradadır. Birinin çocukluğundan başlayarak birlikte büyüdüğü, en kutsal ve duygusal olaylarda büyük bir coşkuyla okunduğunu duyduğu, neredeyse kendisinin bir parçası haline gelecek şekilde kelime kelime öğrendiği bir metin, bir süre sonra onun üzerinde özel bir etki oluşturur. Onu, bize göründüğü haliyle, tüm çağrışımlarından kurtulmuş, önümüze ilk kez hiç bir uyarı yapılmadan konulmuş, tamamen yalın bir metin olarak, yeni bir kulakla duymak veya yeni bir gözle görmek tamamen olanaksızdır. Katolikler için kimi kutsal pasajlar ve ayinlerde kullanılan Latince ilahiler ve Protestanlar için bir bütün olarak İncil'in kendisi aynı şeydir. Bu yüzden birçok Müslüman'ın Kuran'ın metninin taklit edilemez kusursuzluğuna inanması ve biri ondan kuşkulandığında kızması, şaşırtıcı değildir. Yine, söz konusu olan metinlerle ilk kez karşılaşan yabancıların, bugüne kadar onları yetiştiren şeylere duyulan hayranlığı haklılaştıracak hiçbir şeyi genellikle görememelerinde, ne olursa olsun şaşıracak bir şey yoktur.

Bu yüzden Kuran'ın güzelliği, şu veya bu nedenle kolektif büyüsüne kapılmamış olanlar tarafından ateşli şekilde tartışıldı.

Ortaçağda birkaç özgür düşünceli Müslüman, *Muaradat el-Kuran* (kabaca Anti-Kuran diye çevrilebilir) adı altında kitaplar yazdılar. Savunucular, kendilerini onların yanlış olduğunu kanıtlamak zorunda hissettiler ve özellikle edebi düzeyde Kuran'ın biçeminin ve imgelerinin, konu konu, kelime kelime, özenli bir savunmasını yaptılar. Günümüzde, büyük Sami Dilleri uzmanı, bilgili bir Arapça öğrencisi Alman Theodor Nöldeke, Kuran'ın biçemsel hataları üzerine kapsamlı bir çalışma yaptı.

Muhammed'in edebi bir çalışma ortaya koymak için en küçük bir niyeti bile yoktu. Onun anlamaya çalıştığı ve yaşadığı deneyim, gördüğümüz gibi, başlangıçta sözsüz bir deneyimdi. Kelimeler, daha sonraki bir aşamada geldi ve o andan itibaren bu deneyim, en azından bu açıdan, bir yazarın esiniyle karşılaştırılabilir hale geldi -bir yazarın amacı yalnızca kelimelerle değil, anlaşılabilir anlamlarla iletişim kurmaktır. Böyle bakıldığında bu, başka açılardan benzeştiği gerçeküstücülerin otomatik yazımından farklılaşır. Andre Breton esinlenme anını "güçlü duygular tarafından sımsıkı sarılmış bir insanın, kendisinin istencine karşı onu ölümsüzlüğe doğru iten, kendisinden daha güçlü bir şeyler tarafından ele geçirildiği" an olarak tanımlar. Kendisi, bunun bir tür kehânet olduğunun açıkça farkındadır. "Cumae, Dodona ve Delphi'yi sarsan gerçeküstü ses, bana, benim en ateşli kelimelerimi dikte eden sesten başka bir şey değildir." Yalnız Muhammed'e dikte ettiren ses şu tür cümleler yazdırmıyordu; "Pencere tarafından ortadan ikiye bölünmüş biri var." Onlar tutarlı mesajlardı. Yukarıda söylenenlerden, vahiye eşlik eden saçma sapan mırıldanmaların ve kekelemelerin, en azından kimi parçalarının, ortaya koyduğum "ses-şiir" hipotezini haklı çıkaran saf seslerin yanı sıra, modern şairlerin büyük zevk aldığı ince sözcelerle aynı olduğu izlenimini verebilir. Daha önceki peygamberler, kendi bilinçaltlarının gerçeküstü sözel mesajlarını, kendi bütünlüğü içerisinde kabul etmişlerdi. Bu durum, örneğin, bunun "dille konuşmak" (Grekçe *glosso-lalia*) diye adlandırıldığı ilk Hıristiyan cemaatleri için de böyleydi. St.Paul ustaların "dille konuşma"larına izin verilmesini

öğütlemişti ve Korint Hıristiyanlarına yazarken Tanrı'ya "Hepsinden daha fazla dille konuştuğu" için teşekkür etmişti.

Muhammed, Paul'ün tarafındaydı; Andre Breton'un değil. Paul, kendisinin gerçeküstü yeteneklerini bilinçli bir şekilde denetlemeye uğraşıyordu.

"Yine de kilisede, bilinmeyen bir dilden on binlerce kelimeyle konuşmaktansa, kendi dilimde beş kelimeyle konuştum, ki diğerlerine kendi sesimle bir şeyler öğretebileyim." (Korintliler, xiv, 2-3)

Yine de ekledi;

"Bilinmeyen bir dilde konuşan, insanlara değil, Tanrı'ya konuşur; zira hiçbir insan onu anlayamaz. Bununla birlikte, özünde gizemlerden bahseder. Fakat o bu kehanetlerden insanlara onları geliştirmek, teşvik etmek ve teselli etmek için bahseder."

Muhammed de, şüphesiz bilinçsizce, bunları sınıflandırdı, çıkarttı ve yalnızca "geliştirecek, teşvik edecek ve teselli edecek" olanları tuttu. Muhtemelen onun en iyi şiirleri yazıya geçirilmedi. Tanrı'dan belirli mesajları bekliyordu ve bu beklenti, başarısız bir şekilde "ondan daha güçlü" olmayı deneyen kelimeleri kalıba soktu. Muhammed, dilleriyle konuşan Hıristiyanlar'dan başka büyük İsrail peygamberlerinin geleneğini de yeniden keşfetmişti.

Bundan ötürü, onun kelimeleri saf şiir değildi. Kelimenin kullanılan, alışılmış anlamında edebi de değillerdi. Regis Blachere'nin belirttiği gibi [14] kendi aracının denetimi altında değildi ya da daha kesin konuşmak gerekirse, ona yalnızca kısmen ve bilinçsizce hakim olmayı başarmıştı. Hiçbir şekilde, onu, çölün şairleri gibi, biçemi ve içeriği açısından meşhur edebilecek bir eser yaratmaya çalışmıyordu. Saf şairler ve peygam-

---

14 R. Blachere. *Histoire de la Litterature arabe des origines a la fin du XV. siecle de J.-C.*, Pairs, Adrien-Maisonneuve. 1964,1 Cilt. 2. fasikül, s.197.

berlerde olduğu gibi onun özel deneyimi, "en yüce an", kendi bütünlüğü içinde iletişim kurulamaz olan bu saf varlıkla tarifsiz kişisel ilişkisi zaten kendisini, amacı iletişim olan düzenli bir linguistik biçimde ve estetik olarak çarpıcı bir biçemde ifade ediyordu. En azından ilk seferinde, kendisine karşın hem bir mesajdı, hem de bir şiirdi çünkü yine Ses sözcüsünün bilinçdışı hafızasında depolanmış olan modellere tamamen uyuyordu ve gaipten haber verenin, *kâhin*in diline dönmüştü. Tanrısal şeylere toplu dua örneklerinde olduğu gibi, bunu her zamanki basmakalıp formüller izledi fakat önemli olansa onun konuşma dilinin gereklerine kendisini uyarladığında, vezinin ve vezin kurallarının zorladığı yöntemlere geri çekilmesiydi. Arapça, belki de tüm diller arasında spontane şiirin gelişimi için en uygunudur. Benzer durumlarda aynı seslilerin yinelenmesiyle güçlü ve zayıf vurguların noktalamalarla aynı şekilde birbirinin yerini alabildiği, benzer yapıda geniş bir kelime hazinesine sahiptir ve bu telaffuz benzerlikleri, kelimelerin uyaklanması için çok geniş bir seçme şansı verir. Bundan ötürü, genellikle sekiz veya on heceden oluşan kısa ölçülü birimlere bölünmüş, benzer uyaklı, uyaklı bentler halinde gruplanmış, uyaklı ve ritmik bir düzyazı olan *sac*'ın gelişimini cesaretlendirir.

Elbette *Kâhin*'in diliyle olan bu benzerlikle Ses, diğer esinlenmiş konuşmacının, şairin kullandığı biçimleri uyarlamaktan uzaklaşır. İster sözlü olsun, ister varlıkla ilgili, aynı tür bir deneyimden yola çıkmış olan *şair*, herhangi bir dönemde ya da yerdeki şairlerin çoğunluğu gibi, öncülleri tarafından bilinçli bir şekilde söylenemez olanı söylenebilir kılmak için geliştirdiği yöntemleri dener. Dahası, birçok örnekte, bir mesajı nazım hale getirmek için yalnızca, saf şiirin canlı kaynağıyla tamamen ilgisiz olan aynı yöntemleri kullanıyordu. Kullanılan biçim karmaşıktı; *kaside*, iki buçuk mısradan oluşan, içten uyaklı ve geleneksel "ölçü"lerden birine dayalı benzer vezinleri olan, biraz Grek, Latin veya İngiliz nazımı andıran bir şiir. *Şair*, sanatçıydı veya daha çok bir zanaatkâr; kendi araçlarını yönettiğinde, bir işi zihninde tasarlamaya ve ondan sonra onları kanıtlanmış yöntemlere uygun

olarak tamamlamaya kalkıştığında, onu kalbindekilere ve zihnindekilere az veya çok uygun olarak ifade ettiğinde, onu, tüm insani duyguların kökenlerine başvurarak canlı hale getirdiğinde ya da getiremediğinde kendisini ifade eder

Öte yandan, Muhammed'in aldığı mesaj, geleneksel Arap şiirinden uzaklaştığı ölçüde saf şiire yaklaşıyordu. Tanrısal Ses de bu nokta üzerinde ısrarla durmaktadır:

> *Biz ona şiir öğretmedik Bu ona yakışmaz. Bu ancak bir öğüttür ve her şeyi açıklayan Kuran'dır... (Kuran, Yasin Suresi)*

İlk mesajların şiirsel değeri farklı görüşlere göre değişebilir; burada da onlara yeni bir gözle bakmak kolay değildir. Söz sanatları çorak diye eleştirilmiştir fakat yine, sözel tınlamaya ya da Regis Blachere'nin deyişiyle "çekiçle işlenmiş uyaklara" ve "soluksuz, bozuk ve eşitsiz tempoya" tutulmamak zordur. Düşüncenin ve ifadenin kıvrımları, yarım kafiye ve yinelemeler okuru, Max Eastman'ın kelimeleriyle, neredeyse uyutulmuş bir ruh haline,[15] kelimelere, ritmlere ve imgelere on kat daha fazla açık olduğu, trans haline benzer bir etkilenime sokar.

Görüldüğü gibi bizzat Ses, verdiği mesajın entelektüel bir içerik getirdiğini, her şeyden önce bir öğüt değeri taşıdığını söyler. Emirlerin bu entelektüel niteliği, gittikçe daha belirgin hale gelecektir. Muhammed'i dinleyenlerin sayısı arttıkça ve sözleri dikkati çekmeye, yankı uyandırmaya, heyecan ve hareket yaratmaya başladıkça, peygamberin açıklamalarda bulunması, betimlemesi, sonra da itiraz ve eleştirileri cevaplaması, kanıtlarla çürütmesi gerekiyordu. Yoğun bir heyecan dalgası yaratmak yetmiyordu artık. Mesaj, kaynak aldığı saf şiir içine işlemiş olarak, görkemini daha uzun süre koruyacaktı fakat gittikçe biraz daha kesinleşmekten de geri kalmayacaktı. İçeriğin en açık ve en dışa dönük yanı, gittikçe daha fazla önem kazanmaktaydı.

15 Max Eastman, *The Literary Mind Its Place in an Age of Science*, New York, Scribner, 1931.

Mesajın, en azından ilk bakışta, devrimci ya da sarsıcı bir yanı yoktur. Görünürde temel hiçbir dini yenilik getirmemiştir ve şimdilik Mekkeliler de işin sadece görünüşüne bakarlar. Gerçekten de, belirtmeye değer ki, Muhammed'in Rabbi indirdiği ilk emirlerde öteki tanrıların varlığını ya da gücünü inkâr yoluna sapmamıştır. Onlardan söz etmemekle yetinmiştir, o kadar. Bu ilk mesajda, daha sonrakilerde rastlayacağımız cinsinden, "Allah'ı rehber kabul edenler"e karşı hiç bir tehdit ve Allah'ın tekcil karakteri üzerinde hiçbir ısrar yoktur. Bu dönemde Muhammed, büyük ihtimelle, Hıristiyanların ve Yahudilerin de Tanrısı olan kendi Tanrısı'nm sınırsız gücüne iknâ olurken, aynı zamanda onun yanı sıra çok sayıda küçük tanrının da muhtemel varlığına inanıyordu. Bu tanrıların, her şeyin yüce Efendi'ye bağlı olmasından ötürü büyük bir önemleri yoktu ve Tanrı'nın yaratıkları olarak varlığını, gördüğümüz gibi, açıkça kabul ettiği cinlerden ve şeytanlardan yalnızca biraz daha üstünlerdi. Bu, bir Tanrı'nın, basitçe üzerinden geçilerek reddedilemeyecek olan diğerlerinin üstüne çıkarılması, birçok çoktanrılı dinin ortak olgusudur; bu, "henoteizm"dir. Henoteizm, Arabistan'da birçok insan tarafından kabul edilmişti ve kimse bunun dışında bir görüşe sahip değildi. Muhammed, henoteizmle Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından vaaz edilen kesin tektanrıcılık arasında hızla ilerlemiş olmalı. İleride göreceğimiz gibi, buna işaret eden bazı kanıtlar vardır.

Muhammed, yalnızca Rabbinin sonsuz gücünü ileri sürmektedir ve bu da, Mekkelileri sarsacak bir olay değildir. Allah'a, tıpkı Yahudi Hıristiyan Tanrısı gibi, ölüleri diriltmek gücünü vererek, insanlığı yargılama niyetine yönelmek, olsa olsa şüpheyle karşılanabilirdi. Zenginlerin, servetleri sayesinde her türlü güçten bağımsız kalabilecekleri şeklinde özetlenen "kendini beğenmişliği"ni, kibrini eleştirmekse, sınırı aşmamak şartıyla rahatça kabul edilen bir saldırıydı. Sadakanın zorunluluğu konusundaki ısrara gelince, zengin Mekkeliler tarafından doğru dürüst uygulanmasa bile, cömertliği en erdemli iş kabul eden eski kabile idealine dayanması bakımından, bunun da garip bir

yanı yoktu. Üstelik bu konuda ısrar etmek, Tanrıyı ganimetlere hissedar etmek suretiyle öfkesini önlemek için bir kurban vermek zorunluluğunu aşılayan yaygın dini fikirlere de pek uygun düşüyordu. Görüyoruz ki, bütün bu noktalarda, temel bir ahlâki yenilik de söz konusu değildir. Buna karşılık, Yahudi Hıristiyan fikirlerinin milli bir Arap kimliğine sokularak sunulması, buyruğun dinleyicilerini keyiflendirecek bir unsurdur.

Bütün bunların Mekkeliler tarafından kabul edilmez bir yanı yoktu. Saygın bir kişiyi görüşlerine ortak etmeye çalışırken, gördüğümüz gibi, Muhammed'in inancı böyleydi. İnançları, tamamen devrimci olarak görülebilecek hiçbir şey içermiyordu. Dünya görüşünde, radikal bir değişikliği temsil eden, daha altta yatan anlamlar dikkati çekmiyordu. Muhammed'in vaaz ettiği şeyler, hiçbir şeyin belirlenmiş, değişmez ve kabul edilemez olmadığı Arabistan'ın ahlaki ve dinsel inançlarının genel kalıbı içerisinde sadece bir yönelim olabilirdi. Yine de bu vaaz edilenler, yaşları ve toplumsal konumları itibariyle kendilerinin en yakıcı ihtiyaçlarına cevap veren bir mesajı almaya eğilimli birçok insanı cezb etme gücüne sahipti. Nedenini görmüştük. Muhammed'in sunduğu görüşler, açıkça kendi içlerinde özel olarak orijinal olmasalar da, Sınırların Ötesi'ndeki Varlık tarafından ona bildirildiğine inandığı, fazlasıyla kişisel bir tarzın üzerine yaslanan yeni bir sentez oluşturmuştu.

Birey, burada çok özel bir öneme sahipti. Ulu Tanrı'nın ilgisi onun üzerindeydi. Onu, Tanrı yaratmıştı ve akrabalıklarını, ailesini ve kabilesini gözetmeden onu yargılayacaktı. Bu yolla, toplumsal bir birim olarak değeri ekonomik ilerlemeyle artan birey, ideolojik bir değer edindi ve sonsuzluğa ulaşma hakkı kazanarak kendisi adına ve kendisi için değerli hale geldi. Diğer yandan, tekrarlarsak, el üstünde tutuldukları güçlü imparatorlukların ve ileri uygarlıkların prestiji ile birlikteliğinden dolayı herkes için çekiciliği olan Yahudi Hıristiyan inançları, Arapça sunulduklarında ve Arap bir elçi tarafından onların temel ve kolayca özümlenebilecek ihtiyaçlarına indirgendiğinde, Arapların haysiyeti açısından tamamen kabul edilebilir hale geldi.

Yeni peygamberin kurduğu ideoloji ve bu ideolojiye bağlanan kişiler, ilk bakışta, Batı Arabistan'da pıtırak gibi biten sayısız mezhepler arasında pekâlâ yer alabilirdi. Bununla birlikte, büyük bir çatışma patlak vermekte gecikmeyecektir. Şimdi bunu açıklayalım.

Muhammed'in mesajını kabul eden ilk kimseler, doğal olarak, kendi ailesidir. Yani karısı Hatice ile yeğeni ve manevi evladı Ali. O sırada henüz on yaşlarında olan bu sonuncuya, yine doğal olarak, önce özgür bıraktığı, sonra da evlat edindiği kölesi Zeyd ibn Harisa'yı eklemek gerekiyor. Zeyd'in kabilesi Kelb Terde'nin pek yaygın olan Hıristiyanlık hakkında Muhammed'e belki de bilgi verme bakımından önemli bir rolü olabileceğini de belirtmeliyiz. Bu küçük aile topluluğuna dışardan ilk katılanlar kimlerdir?

Sonraki yıllarda bu mesele üzerine ateşli tartışmalar geliştirildi çünkü İslamiyet'in erken kabulü, İslam imparatorluğunun ilk günlerindeki acımasız siyasi mücadelelerde iyi bir puan sayılan bir onur ve prestij iddiasını temsil ediyordu; özellikle de bu şeref ilk din değiştirenlerin soyundan gelenlere verildikten sonra. Bununla birlikte, kesin tarihlere aşırı bir özen göstermeksizin, tarihçi için hiçbir önemli an yoktur; bunlar, zamanın siyasi kişilerinin öncelikli bilinci açısından ne kadar önemli olurlarsa olsunlar, sayısı kırkı bulan ilk din değiştirenlerin isimlerini aşağı yukarı bildiğimizi iddia edebiliriz.

Yeni inanca, çoğu zaman iddia edildiği gibi Hatice'den sonra hemen ilk katılan değilse bile, ilk katılanlardan biri, hali vakti yerinde tüccarlardan Ebu Bekir olmuştu. Peygamberden üç yaş daha küçük olan Ebu Bekir, kararlı, cesaretli, ölçülü, sağduyu sahibi bir adamdı. Güç seçer fakat seçtikten sonra da artık en küçük bir kuşkuya bile düşmezdi. Nitekim Ebu Bekir, Muhammed'e kayıtsız şartsız sadık kalmasının yanı sıra, peygamberin kararlarını ılımlılık yolunda etkilemiştir. Margoliouth, Ebu Bekir hakkında:

"Eğer kahramanlara tapan bir kişi varsa bu da Ebu Bekir'dir. Tüm kadınlarda olan ama zaman zaman erkeklerde de ortaya çıkan bir niteliğe sahipti; birinin peşinden tam olarak ve körcesine bir adanmışlıkla gitmek, asla sorgulamamak ve dönüp

geriye bakmamak; bir şeye inanmış olmaktan çok inanmış olmak" diye yazıyordu.[16]

Peygamberin ölümünden kırk yıl kadar sonra Mekke'de doğmuş ve bütün hayatını İslam'ın ilk çağlarının tarihine adamış olan Zühri'ye bağlanan bir söylentiye göre:

"Allahın Elçisi, insanları hem açıkça, hem gizlice çağırıyordu İslam'a. Gençler ve zayıflar arasından Allah'ın istedikleri peygambere iman etti. Öyle ki peygambere inananların sayısı gittikçe arttı. Kureyşli kafirler peygamberin sözlerini eleştirmezlerdi. Peygamber yanlarından geçerken onu birbirlerine gösterip: "Beni Abd ül-Muttalib'lerin gökyüzü ile konuşan oğlu işte bu" derlerdi sadece."[17]

Bu metin, belki de Buhl'un düzeltmesini izleyerek şu değişiklikle okunmalıdır; "cennetin dışındakilere seslenen."[18]

Kimdi bu gençler ve bu "zayıflar"? Montgomery Watt, bu ilk kırk müminin hayatları hakkında çok değerli bir araştırmaya girişmiş ve aşağı yukarı şu sonuçlara varmıştır:

Her şeyden önce, Mekke'nin iktidarı elinde tutan etkili aile ve aşiretlerine mensup gençler vardı. Bunlardan biri, Halid ibn Said ibn el-As'tır. Halid, o devirde üstünlüğe sahip iki aşiretten biri olan Abd Şems'lerdendi ve aşiret içinde de, gittikçe daha fazla önem kazandığını göreceğimiz Ümeyye ailesine mensuptu. Söylentiye göre Halid, rüyasında babasını onu bir ateş uçurumuna itmek isterken görmüştü. Biri onu kolundan tutup tam ateşe yuvarlanmak üzereyken kurtarıyordu ve Ebu Bekir, bu kurtarıcının Muhammed olduğuna inandırdı onu. O günden itibaren de Halid, Muhammed'e bağlandı. Kendisini çok geçmeden kardeşi Amr izleyecekti. Babaları öldüğünde, üçüncü

---

16 D. S. Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, New York, Putnam, 3.Baskı, 1905, s.83 vd.

17 İbn Saad, a.g.e., I cilt, s. 133.

18 F. Buhl, *Das Lebn Muhammeds*, Almanca çeviri, H.H. Schaeder, Leipzig, Quelle und Meyer, 1930, s. 153.

kardeşleri Aban bir şiir yazmış ve bu şiirde babalarını, iki oğlunun sapkınlığından dolayı üzgün göstermişti. Halid, kardeşine şu şiirle cevap verdi:

Ölüyü yerinde bırak! Kaderine uydu o.
Hemcinsinin sana daha çok ihtiyacı var, onunla uğraş.[19]

Bu iki gencin Muhammed'e bağlanmasında, "Aileler! Sizden nefret ediyorum!" diyen asi bir gençlik psikolojisinin sonucunu görmemek mümkün değildir. Peygambere ilk iman edenler arasında, yine aynı tipten ve aynı aileden, otuz yaşlarında birisine daha rastlarız: Bu, yüce olduğu kadar da trajik bir kadere sahip olan Osman ibn Affan'dır. Şimdilik kendisini, yakışıklı, her şeyden önce kılık kıyafetine düşkün, hatta züppe, oldukça tembel ve biraz korkak fakat iş konusunda usta bir kimse olarak görüyoruz. Osman'ın Muhammed'e bağlanışına sebep olarak, peygamberin kızı Rukiyye'ye beslediği aşk duygusunun gösterildiğini de ekleyelim.

İkinci kategoriyi, daha az aristokratik ve daha az etkili aşiretlere mensup kişiler oluşturmaktadır. Bunların çoğu, otuzunu aşmamış gençler olmakla birlikte, aralarında otuz beş elli yaşları arasında bir iki kişi de bulunmaktadır. Örneğin o sıralarda kırkına yaklaşmakta olan Ebu Bekir. İman ettiği sırada on sekizini aşmamış olan, ateşli, cesur ve tutkulu bir genç, Talha ibn Übeydullah da bunlar arasındadır. Her ikisi de Taym aşiretine mensuptu. Zühre klanından otuzunu henüz aşmış bir mümin tanıyoruz: Abd ül-Kabe ibn Avf. Ticari alanda büyük ustalık sahibi olarak karşımıza çıkacak olan bu gencin ismi, sonradan, Abd ür-Rahman olacaktır.

Zühri'nün "zayıflar" olarak nitelediği kimseler, belki de bu kategoriye mensup olanlardır fakat "zayıflar" terimi bir üçüncü kategoriye de uygun düşüyor ki, bunlar da doğuştan herhangi bir aşirete mensup olmayanlar kategorisidir. Bunlar Kureyşli

19 İbn Hişam, a.g.e., s.782

değildir ama Kureyş'e "birleşik"tirler. Bu tip kimselerin bağlı bulundukları aşiret, kendilerine prensip bakımından koruma borçludur fakat çoğu zaman, bu görevini yerine getirmez ya da kendi güçsüzlüğünden ötürü, getiremez. İşte ilk müminler arasında, bu tipten birisi bulunuyordu: Habbab ibn el-Arat. Bir sünnetçi kadının oğlu olan Habbab, henüz otuzunu bulmamıştı; iyi kılıç yapan bir demirciydi ve Beni Zühre'lere birleşikti. Sonra, daha aşağı seviyeden müminler görüyoruz. Bunlardan biri, özgür bırakılmış eski kölelerden Süheyb ibn Sinan'dır. Yirmi yaşlarında olan bu gence, çok kumral olduğu için (ve belki de Bizans Suriyesi'yle ilişkisi olduğu için) Araplar Rumi adını takmıştır. Yani Romalı, Bizanslı. Beni Mahzum'lara birleşik Ammar ibn Yasir de bir eski köledir.

Müminlerin en düşük seviyeden olan kısmını, gerçek köleler oluşturmaktadır. Bunlar arasında en ünlüsü, ince yüzlü, zayıf ve uzun boylu Bilal'dir. Bilal de, yine bir başka esir gibi (Emir ibn Füheyre), Ebu Bekir tarafından sahibinden satın alınacak ve özgür bırakılacaktır.

Kısaca, Muhammed'e bağlananlar, o zamanki Mekke'nin en özgür düşünceli insanlarıdır. Bu bağlanışta, yeni doktrinin dini üslubunun belirleyici rol oynadığı kesindir fakat bu kimseleri yeni dine taraftar olmaya yönelten şeyin, Mekke toplumunun yönetici tabakalarında hakim olan konformist anlayışa karşı takındıkları özgür düşünceli tavır olduğunda kuşku yoktur. Söz konusu özgür düşüncelilik ise yeni yetmelik çağında ortaya çıkan orijinallik merakı, dış çevrelerle sürekli ilişki hali, Mekke'nin toplumsal yapısından az çok kopmuşluk, güç sahiplerini ve onların değer sistemini eleştirmeye sürükleyen ahlaki öfke, ihtiras ya da sadece özel psikolojik yetenekler gibi, kişiden kişiye değişen nedenlerden ileri gelir. Bu bakımdan da, yukarıda betimlediğimiz toplumsal ve ideolojik bunalımın söz konusu kişiler tarafından az çok karışık şekilde de olsa farkındalığına bağlıdır. Sanıyoruz en son tahlilde, işte bunun içindir ki bu kimseler, bu krizin derin bir yankısı olan Muhammed'in mesajına gönülden bağlanmışlardır.

Zührü'nün yukarıda belirtilen metninden de anlaşıldığı gibi, yeraltından yavaş yavaş çıkıp, ürkerek ortalıkta görünmeye başlayan yeni topululuğa karşı Mekkeliler, hoşgörülü bir tavır takınmışlardı. Onların gözünde bunlar, öfkelenmeye ve ciddiye almaya değmeyen zararsız divanelerdi. Olsa olsa müritlerin düşük sosyal seviyesine karşı bir küçümseme söz konusu olabilirdi, o kadar.

İbn İshak'a göre Allahın Elçisi (Kabe yakınlarındaki) tapınakta yerini aldığında, yoldaşlarının "zayıf olanları" onun yakınına oturmayı alışkanlık edinmişlerdi. Kureyşliler'in küçümsemelerini en fazla üzerlerine çekenler Ammar, Ebu Fükeyha, Yasar, Şuayip ve aynı türden olan diğer kişilerdi. "İşte, orada görüyorsunuz" derlerdi birbirlerine, "şunlar onun yoldaşları! Ve Allah, hepimizden önce, doğru yolu göstermek ve hakikati öğretmek için onları seçebilir mi? Eğer Muhammed'in bize getirdiği iyi bir şey olsaydı, bu tür insanlar onu bizden önce kavrayamazdı!"[20] Muhammed müritlerinin çoğundan daha iyi bir geçmişe sahip olsa da, kalplerin kalbi olan kalbinde bu tartışmaya hepten duyarsız kalamazdı ve farkında olmadan Tanrısının söylediği gerekçeleri ve geçmiş örnekleri memnuniyetle karşıladı. Bu, Nuh'un yaklaşan felaketten önce halkına yaptığı uyarıyla aynıydı;

> *"Mala (Mekke'nin yaşlılar meclisine verilen ad), halkının içindeki nankörleri yanıtladı; "Biz sende bizler gibi bir insan gördük, müritlerinde içimizde en düşkün ve aptal olanları gördük. Sende bizdekilerden başka hiç bir fazilet göremedik. Dahası, size yalancı gözüyle baktık" (Kuran, Hud Suresi)*

Nuh ve onun alçakgönüllü izleyicileri Tufan tarafından haklı çıkarıldılar. Muhammed ve zayıflar kendi intikamlarını almadan ve benzer şekilde haklı çıkarılmadan çok önce...

Şüphecilik ve alaycılık, ciddi bir muhalefet sayılamazdı fakat bu ciddi muhalefet de ortaya çıkmakta gecikmedi. Nasıl? Daha

---

20 A.g.e., s 260

çok hagiografiye* eğilimli bir söylentiden çıkarılan kimi değerlendirmeler, olmuş olabilecekleri biraz aydınlatıyor ve bizim riskli bir tahminde bulunmamıza izin veriyor.

Bu yeni hareket, birçok Kureyşliyi biraz kaygılandırmış olmalı. Onun öğretisinin güven verici niteliği ve dünyanın önceden kabul edilen resmine göre açıkça bazı değişiklikler içermesi, herkesin ona zararlı gözüyle bakması için yeterli değildi. Hayatın tüm durum ve alanlarında, prensip olarak yeni düşüncelere daha açık olan insanların bile, bağlandıkları tüm örgütlenme ve ideolojilerde herhangi bir değişime –eski biçimlere yüzeysel bir uyarlamadan daha radikal olmayan bir değişim hedeflendiğinde bile– kendiliğinden korku ve endişeyle bakacak kadar dar görüşlü olduklarını biliyoruz. Zaten geçirmekte olduğu tüm yapısal değişimlere rağmen hâlâ bilinç düzeyinde bunu tanımayı reddedecek kadar, fazlasıyla gelenekselci bir toplum olan yedinci yüzyıl Batı Arabistanında bu insanlar acaba nasıllardı? Yine muhafazakarların duygusal düşüncelerine, eski yerleşik adetlere yaşlı gözlerle yapılan çağrılara, yerleşik inançlara yeni bir gözle bakmaya kalkışan herkese yapılan öfkeli saldırılara, bunları savunmak için katlanılan fedakârlıkların anımsatılmasına, gençliğe, deneyimsizliğe, küçük görücü yaklaşımlara ve reformcuların toplumdaki güçsüzlüğüne de aşinayız. Tüm bunların hazırlıksız kalabalıkların sinirlerinde, kalplerinde ve kafalarındaki güçlü etkisini de biliyoruz. Genç taşkın taraftarların hatalar yapması ve onların kırdığı potların ve aşırılıklarının muhafazakarların rahatsızlığını arttırması da fazlasıyla bildiktir.

Yine, bildiğimiz gibi, Muhammed hiçbir anlamda aşırıya kaçan biri değildi. Hareketini meraklı bir şaşkınlıkla izleyenlerin arasında, onun avantaj ve dezavantajlarını Mekke'nin soyluları açısından dikkatle tartan fikir adamları da vardı. Onlara iki çok önemli nokta –biri öğretisel, diğeri de esas olarak pratik– kısmen anlaşılmaz gelmiş olmalıydı ve onların tavrı Muhammed'in bu noktaları nasıl açıklığa kavuşturacağına bağlı olmalıydı.

* Eski Ahit'te Tevrat ve peygamberlere ait kitapların dışında kalan kitaplar. (ç n.)

Birincisi, Kureyşlilerin taptığı tanrılara ayrılan rol neydi? Onlar hâlâ kudretli tanrılar mıydı? Ya küçük tanrılar? Cinler? Hepsinin ötesinde, Muhammed onların inancına karşı bir tehdit miydi? (Bu, teolojik zekâların ilgilenmediği dinsel bağlılık açısından en önemlisiydi.) Onların tapınakları terk edilecek, sembolleri parçalanacak mıydı? Onlara kurban adanmayacak mıydı? Muhammed'in gizemli Tanrısı, bu konuda ne diyordu?

Muhammed'in kendisine biçtiği rol neydi? Genelde olduğu gibi, muhalifleri onun görünüşteki alçakgönüllülüğünün altında yatan şeyi, ondan daha açık görmüş gibiydiler. O, Tanrısının ona verdiği gösterişsiz elçilik rolünü alçakgönüllülükle kabul etmişti fakat alçakgönüllülüğün altında yatan, onun dürüstçe elde etmeye çalıştığı meşru övünmeyi ayırt etmek zor olmasa gerekti ve tüm bunların ötesinde, zeki politikacılar, konumunun mantığının onu, kendisine rağmen, kaçınılmaz olarak en yüksek güce doğru ittiğini kolayca anlayabilirlerdi. Tanrı'nın doğrudan konuştuğu biri, herhangi bir meclisin kararlarına hiç itaat eder miydi? Yüce Varlık'ın yazdırdıkları nasıl olur da Mekke aristokrasisinin tartışmalarına bağımlı olabilirdi? Kutsal olanla olmayan arasındaki ayrımın net olmadığı bir toplumda, mantıksal sonuç çok açık ki Tanrı'nın kesinlikle dinsel olan konularda olduğu kadar iç ve dış meselelerde de emirlerini kişisel olarak Muhammed aracılığıyla ileteceğiydi. Muhammed bu mantığın farkında mıydı? Peki, ne kadar ileri gitmeye hazırdı?

Kesinlikle uydurulmuş olsa bile, muhtemelen bazı dayanaklara sahip kimi uzlaşma girişimleri, belgesel kanıtlardan ayıklanmıştır. Genç oğlu Muhammed'in ilk izleyicilerinden olan, Abd Şems aşiretinin ileri gelenlerinden Utba ibn Rabia'nın bir gün mecliste ayağa kalktığı ve şunları söylediği belirtiliyor; "Kureyş Meclisi! Muhammed'e gitsem ve onunla konuşsam nasıl olur? Ona kimi önerilerde bulunayım. Belki bunlardan bazılarını kabul eder. Ona ne istiyorsa verelim, o da bizi rahat bıraksın." Diğer meclis üyeleri bunda mutabık kaldılar. Biraz ileride oturmakta olan Muhammed'in yanına gitti ve ona "Eh, yeğenim! Biliyorsun ki sen de bizlerden birisin; kabilenin iyi ailelerinin

birindensin ve asil bir soydan geliyorsun. Kabileni büyük bir sorunla karşı karşıya bıraktın, onların cemaatini böldün ve hayallerini bozdun, onların tanrılarını ve dinini küçük gördün. Onların ölmüş atalarının putperest olduklarını ilan ettin. Dinle! Sana üzerinde düşünmen için bazı önerilerde bulunacağım. Belki bir kısmını kabul edersin," dedi. Muhammed, "Konuş Ebu el-Valid, dinliyorum" diye yanıtladı. "Yeğenim, Bizi karıştıran bu işi bırakmak için tek istediğin para ise, bir araya gelir ve sana seni hepimizden daha fazla zengin etmeye yetecek kadar para veririz. Eğer istediğin itibar ise, seni önderimiz yaparız; böylece sana danışmadan hiçbir şeye karar vermeyiz. Eğer istediğin egemenlikse, seni kralımız yaparız. Eğer seni elinden kurtulamadığın bir ruh ele geçirmişse, bir doktor bulur seni iyileştirmesi için paramızı dökeriz; zira insanlar sık sık, iyileştirilene kadar, bildik bir ruhun etkisi altına girebiliyorlar" dedi ya da bu anlamda sözler sarf etti. Muhammed'in yanıtı, Kuran'dan kimi ayetler okumak oldu. Utba dikkatle dinledi ve arkadaşlarının yanına şu öğütle döndü; "Onu yalnız bırakın. Allah için, onun sözlerinin hesapsız sonuçları olacak. Araplar [yani bedeviler] onu öldürürse, onların sayesinde Muhammed'den kurtulmuş olursunuz fakat Arapları yenerse, onun egemenliği sizin egemenliğiniz, onun zaferi sizin zaferiniz olur ve onun sayesinde en zengin insanlar olursunuz." [21] Utba'nın konuşması, şüphesiz sonradan uydurulmuştur. Bu, onun kullandığı kimi sözlerden bellidir ve yazar sözlerinin tam da böyle olduğuna hiçbir koşulda kefil olmamaktadır. Yine de, göreceğimiz gibi sözlerde bir hakikat payı da vardır.

Aslında makul olarak doğru kabul edilebilecek bir olay vardır çünkü İslam hadislerini yazanlar, vahiy için bir bütün olarak böylesine yıkıcı etkileri olabilecek bir hikâyeyi asla uydurmazlardı. "Allahın Elçisi halkının ondan uzaklaştığını gördüğünde," diye yazar Taban,

"Onlara getirdiği Allah'ın sözleriyle onlar arasındaki büyük mesafeyi görmek ona büyük bir acı verdi. O zaman Allah'tan

21 Age., s. 185-7.

onu halkına yakınlaştıracak bir sözün gelmesini çok içten arzuladı. Onlar için duyduğu kaygıdan ve onlara duyduğu sevgiden ötürü onları fazlasıyla yıpratan bu şeylerin biraz olsun yumuşadığını görmekten memnuniyet duyacaktı, böylece bunu kendi kendine söyleyip durdu, arzuladı ve bunun olması için dua etti. O zaman Allah ona Necm Suresi'ni yolladı..." [22]

Gördünüz mü Uzza'yı, Lat'ı
Ve ötekini, üçüncüsü olan Menat'ı?

(Kuran, Necm Suresi)

ayetine geldiğinde şeytan onun diline kondu ve halkına şu sözleri söyledi:

Onlar Ulu Kuşlar'dır.
Ve onların ayrıcalığı cidden arzulanır.

İslam'ın eski zaman bilgilerine göre Kureyşliler, bu ayeti duyduklarında zevkten dört köşe olmuşlar ve birbirlerine yorgunluktan tükenene kadar Müslümanların Müslüman olmayanlardan bir farkı olmadığını söyleyip durmuşlar. Bununla birlikte, baş melek sonradan Muhammed'e, Şeytan tarafından aldatıldığını söylemiştir. Yine de teselli olarak, bunun şaşılacak bir şey olmadığını çünkü daha önceki peygamberlerin de aynı nedenlerle benzer zorlukları yaşadığını eklemiştir.

Ek ayetler çıkartılmış ve yerine "üç büyük su kuşu"na (benim "kuşlar" olarak tercüme ettiğim kelime aslında turnalar veya balıkçıllardır) tapınmayı reddeden ayetler konmuştu ve bu kusursuz fakat geçici hemfikir olma gösterisinin ardından Mekkeliler bir kez daha ikiye bölündüler.

Besbelli Muhammed'in bilinçdışı, ona hemfikir olmaya giden pratik bir yolu sağlayacak formülü göstermişti (Tabari'nin değerlendirmesi de bunu oldukça açık kelimelerle belirtir). Bu "büyük kuşlar", tıpkı melekler ve cinler gibi, Allah'ın altında

---

22 Tabari, a.g.e., I Cilt. 3, s. 1192 vd.

düşünüldüğünden onun henoteizmiyle* çelişir gibi görünmüyordu. Öte yandan, bu yeni öğretinin hiçbir şekilde devrimci olmadığının açık bir işaretini veriyordu ve bu yeni din, şehrin tanrılarının itibarını kabul ediyor, tapınaklarına saygı duyuyor ve onların inancını meşru kabul ediyordu.

Muhammed, verilen bu ödünün sonuçlarını çok kısa zamanda fark etmiş olmalıdır. Bu, dinin tüm özgünlük iddialarından vazgeçmek anlamına geliyordu. Yahudiler ve Hıristiyanlar tamamen kötü niyetle, Muhammed'in putperest kökenine geri döndüğünü belirttiler. Dahası, eğer geleneksel adaklar ve kurbanlarla gönlü alınan Allah'ın kızları günahkârları korumak için araya girebilirse ve onları sonsuza dek lanetlenmekten korursa, Kıyamet Günü tehdidinin ne gücü kalırdı ki? Her şeyin ötesinde, el-Uzza ya da Menat'ın küçük bir rahibi, onun mesajıyla çelişen tanrısal yanıtlar verebilecekse, Allah'ın yolladığı habercinin ne otoritesi kalırdı ki? Muhtemelen tüm bunların altı, Muhammed'in kendi küçük yandaşlar grubu içinde isyankârca ve kızgınlıkla, yine kuşku yok ki muhafazakar Kureyşliler'in çok açık olan rahatlamasıyla çizildi. "Sonunda, bizim tanrıçalarımızın hakkını vererek konuşması, İbn Abi Kabşa'yı [çok bilinen bir isim] hoşnut etti" dedi Ebu Üheyha Said ibn el-As'ın din değiştirmiş olan oğluna. Zengin ve güçlü adamın oğlu ise, babasının onu ateşe atmaya uğraştığını düşünüyordu.[23] Onun ne kadar mutlu olması gerektiğini ve genç asinin kızgınlığının ne kadar büyük olduğunu tahmin edebiliriz.

Aynı zamanda söylemiş olduklarından geri dönerse, tüm olanlardan sonra, bu oldukça kuşkulu bir sıçrama anlamına gelecekti: Bu, kendisini tamamen kazanmaya ya da kaybetmeye götüren açık bir kopuş olacaktı. İdeolojik olarak, Mekke'nin tanrılarını herhangi bir nesnel anlamı olmayan daha düşük varlıklar ya da anlamsız adlar olarak açıkça suçlamak, onların inancının doğruluğunu inkâr etmek ve rahipleri ile yandaşlarını terk etmek anlamına gelecekti. Bu, geleneksel dinle ilgili her şeyi putperestlerin ve inançsızların işi

* Henoteizm: Diğer tanrıların varlığını inkâr etmeden, tek bir tanrıya tapınma.
23 Tabari, *Tafsir*, Kahire, 1321 H., XVII. cilt, s. 120.

olarak fırlatıp atmak, Mekkeliler'in dindar atalarını ve akrabalarını cehennem ateşine teslim etmek anlamına gelecekti. Başka bir düzeyde, Muhammed bundan böyle herhangi bir putun, ne türden olursa olsun, otoritesini tanımak zorunluluğundan kurtulmuş olacaktı. Onun, bir Arap peygamberi olarak bağımsızlığını koruyacağı mı, yoksa yabancı bir kiliseye katılacağı mı hâlâ bir soru olarak duruyordu.

Bir Hıristiyan mı olacaktı? Mekke halkı onun gençliğinde geçmiş bir olayı, hırslı bir Kureyşli olan Osman ibn el-Hüveyre'nin Hıristiyanlığı kabul ederek kendisini Bizans koruması altında şehrin kralı yapmak istemesini hatırladı. Onun yandaşı olan vatandaşlar, ani bir demokratik düşünceyle yol değiştirerek onun planlarını başarısızlığa uğratmasaydı, neredeyse amacına ulaşacaktı. Kureyşliler, aynı tehlikenin yeniden meydana gelmesinden korkuyorlardı.

Tüm olaylarda Kureyşliler, bir kopuşa acımasızca saldırarak yanıt vermişlerdi.

Güvenilir bir kaynak, müritlere karşı girişilen baskı hareketinin, Muhammed Mekkelilerin tanrılarını değersiz ilan edince başladığını belirtiyor. Aynı kaynak, uydurulmuşa pek benzemeyen ilgi çekici bir de ayrıntı veriyor: "Taif'ten gelen Kureyşli mal mülk sahipleri, ona (Muhammed'e) bu halini beğenmediklerini söylediler, sert davranışlarda bulundular, sözlerine karşı nefret duygularını söyleyerek, kendilerine bağlı olan kimseleri de kışkırttılar." Zengin Mekkelilerin sayfiye şehri olanTaif'ten gelme bu Kureyşli mal mülk sahiplerinin, Taif'te önemli bir tapınağı bulunan Ellat dinini korumak arzusuyla böyle hareket ettiklerini düşünmemek imkânsızdır. Kaynağımız şöyle devam ediyor: "Bunun üzerine, insanlar Muhammed'i terk etti. Sadece Allah'ın kalmasını istedikleri kaldı yanında ve bunların sayısı azdı. Bu durum, Allah'ın arzu ettiği sürece böyle devam etti. Sonra reisleri birleşip, efendimizin müritleri arasında bulunan oğullarını, kardeşlerini, müşterilerini ve kölelerini ayartarak Allah'ın yolundan döndürmek için elbirliği ettiler. Bu, Allahın Elçisi'nin ardından gidenler için acı bir sınav oldu. Dönenler döndü ve

Allah, kalmasını arzu ettiklerini bir güzel destekledi."[24]

Baskı hareketinin nispeten zararsız bir kimlik taşıdığını belirtmek gerekir. İbn İshak'tan aldığımız şu birkaç satır, Müslüman hikâyelerinde peygamberin en inatçı karşı gelenlerinden biri olarak lanetlenen, Beni Mahzum'ların o devirdeki en etkili reislerinden, zengin tüccar Ebu Cehl'in yaptıklarını göstermesi bakımından iyi bir özettir:

"Onlara karşı Kureyşlileri kışkırtan, namussuz Ebu Cehl idi. Müttefikleri olan itibar sahibi bir kimsenin İslam'a katıldığını duyar duymaz, azarlamaya başlar ve onu şu sözlerle utandırmaya çalışırdı: "Senden daha değerli olan babanın imanını terk ettin. Budalalık ve akılsızlık ettiğini göstereceğiz sana. Şöhretine leke süreceğiz." Söz konusu kimse bir tüccarsa, ona da şöyle derdi:"Allah adına! İşlerini hep köstekleyeceğiz, neyin var neyin yoksa hepsini kaybedeceksin." Hele karşısındaki güçsüz biri olmaya görsün, hem kendi döverdi zavallıyı, hem de yanındakileri kışkırtırdı dövsünler diye." [25]

Demek ki, Muhammed'in toplumsal dayanağı olan yandaşlarını döndürmek için manevi baskı ile ekonomik baskıyı birleştirme yoluna gidilmiştir. Bundan daha fazlasını yapmak da zaten pek olanaklı değildi çünkü yürürlükteki toplumsal sistem, bireylerin aşiretleri tarafından korunmasını gerektiriyordu. Söylentiye göre bazı zor taraftarları, Beni Mahzum'lardan el-Valid ibn el-Valid'in Müslümanlığa katıldığını öğrendikleri zaman, el-Valid'e dersini vermeden önce gidip taşkın mizacından çekindikleri ağabeyi Hişam'ı buldular ve şöyle dediler: "Bu yeni dinden ötürü gençler için bir ders vermek istiyoruz. Sonra yine barış içinde olacağız." Hişam da şöyle dedi: "Peki, derslerini verin yalnız dikkat edin bir kaza çıkmasın elinizden!" Ve şu mısraları okudu: "Anladınız değil mi? Kardeşim Üyeys öldürülecek olursa Aramızda sonsuz bir lanet alışverişi başlayacaktır". Sonra da şöyle

---

24 Tabari, *Annales*, a.g.e., I.cilt. 3 , s.1180 vd.
25 İbn Hişam, a.g.e., s.206 vd.

devam etti; "Hayatına dikkat edin, canına kıymayın! Allah adına and içerim ki, eğer onu öldürecek olursanız, içinizden en asillerini teker teker yok ederim!" Bunun üzerine ötekiler, kendi aralarında şöyle dediler: "Allah kahretsin! Hangimiz girişebilir şimdi bu işe? Elimizde kalacak olursa, Hişam hepimizi öldürür vallahi!" Ve el-Valid'i rahat bırakmaya karar verdiler.[26]

Her zaman ve her yerde olduğu gibi burada da, en fazla incinen, eziyet görenler, en kimsesiz ve en yoksullardır Herkesten önce de esirler. Örneğin Bilal, efendisinin aşiretine mensup kimseler tarafından, göğsünün üzerine koca bir taş parçası bağlanarak, günün en sıcak saatinde bir hendeğin dibine konurdu. Ebu Bekir'in Müslümanlığı kabul etmiş köleleri sahiplerinden satın alarak özgür bırakması, işte bu zamana rastlar. Hem ilk müminlerin değerini arttırmak, hem de bunlar arasından acıya dayanamayıp da dönenleri mazur göstermek amacıyla, baskı hareketinin bire bin katılarak bize aktarılmış olması mümkündür. "Ezmek istedikleri Müslümanı döverler, aç ve susuz bırakırlardı. Öylesine acıya boğarlardı ki, oturduğu vakit dik duramazdı. Ve sonunda da dininden dönerdi. Şöyle derlerdi ona: "Senin tanrıların Allat ile el-Uzza'dır ve Allah değildir, hadi söyle!" Ve o da şöyle derdi: "Evet doğru." Ama öylesine acı çekmiş olurdu ki, oradan bir örümcek geçse ve kendisinden bu örümceği tanrı olarak kabul etmesi istense, acı çekmekten kurtulmak için ona da evet derdi."[27]

Bu arada Muhammed, aşireti Beni Haşim'in kendisini korunması sayesinde, her türlü baskıdan kurtulmuştur. Bu korumayı da, kendisini yetiştirmiş olan amcası Ebu Talib'e borçluydu. Ebu Talib, tuhaf yeğeninin düşüncelerini asla uygun bulmuyordu fakat aşiretin şerefi de en utanılacak işleri yapan üyelerinin bile korunmasını gerektirmekteydi. Kureyşli muhafazakârlar, asıl göz diktikleri avın böylece ellerinden kaçmasına adeta kuduruyorlardı. "Uyuz keçi"ye sağladığı korumayı kaldırtmak amacıyla, bütün Haşini aşireti üzerinde genel bir baskı hareketine giriştiler.

---

26 A.g.e., s.207
27. A.g.e.

Haşimlerle ve el-Muttalib aracılığıyla Haşinilere birleşik öteki aşiretlerin bireyleriyle ticaret yapılmayacak ve evlilik bağları kurulmayacaktı. Ayrıca anlaşılıyor ki, yeni dine karşı girişilen mücadelenin yanı sıra bu boykot da, şimdi Mekke'de üstünlük kurmuş olan Mahzumlarla Abd Şemslerin son derece işine yaramıştır. Bu boykot sayesinde, Muhammed'in gençlik döneminde Haşimlerle birleşip güçlü bir siyasi ittifak kurmuş olan bütün aşiretler, şimdi teker teker Beni Haşim'den kopmaktaydılar.

İki yıl süren bu boykot, öyle anlaşılıyor ki, tüm sertliğiyle uygulanmamıştır. Hiçbir merkezi iktidarın kuvvet yoluyla kendini kabul ettiremediği bu toplumda bir bireyler veya aşiretler ittifakının uzun zaman devam etmesi zaten imkânsızdır. Mahzumların ve Abd Şemslerin boykotuna katılan aşiretler çok geçmeden farkına varmışlardır ki, Haşimlerin elenmesi, ötekilerin ekonomik ve siyasi egemenliğini büsbütün arttırmaktadır. Kaldı ki, bütün bu dayanışma mekanizması da pürüzsüz işlemiş değildir. Haşim cephesi, en önde gelen üyelerinden birinin –Muhammed'in amcası Ebu Lahab– iki oğlunun, Muhammed'in iki kızıyla evliliğini (veya belki de sadece nişanını) iptal ettirerek, karısının mensup olduğu güçlü Abd Şemsler tarafından yönetilen boykotçulara katılmıştır.

Baskı, aynı zamanda bizim bugünlerde propaganda dediğimiz araçları da beraberinde getirdi. Herkesin önünde Müslümanları sıkıştırma ve Muhammed'in mesajıyla alay etme hızla yayıldı. Yeni Kıyamet Günü öğretisinin en önemli temeli olan cesetlerin dirilmesine, küçümseyici bir biçimde gülündü. Bu olayın tarihi hakkında daha fazla bilgi vermesi için Muhammed'i sıkıştırdılar. Muhtemelen o da, bu günün sanıldığından daha yakında olduğunu ima ediyordu. Onun üzerinde yukarıda az önce belirtilen en önemli sorun hakkında fazlasıyla baskı kurdular; atalarının inancından vazgeçmek ve onları sonsuza dek yanmaya terk etmek zorunda kalacaklar mıydı? Muhammed, o zamana kadar olduğundan daha fazla, *kâhinler*, büyücüler ve şairler gibi, belki de daha düşük seviyede bir ruh tarafından ele geçirilmiş bir görücü olarak adlandırıldı.

Onun bilgilendiğini ve sırf onların öğretilerini yinelediğini düşündükleri Hıristiyanların ve Yahudilerin isimlerini telaffuz ettiler. Yüce Varlık'ın kendisine elçi olarak, İbn Abi Kabşa gibi ağırlığı olmayan birini seçmiş olamayacağı belirtildi. Üstelik, doğaüstü işaretler, Allah'ın görevinin doğruluğunu kanıtlamak için elçisine doğal olarak vermesi gereken mucizeler neredeydi? Ortada kendisini Kureyş'in liderleri arasına sokmaya çalışan hırslı bir adamdan başka bir şey yoktu. Bu aşamada, söylendiği kadarıyla, yukarıdaki tipik örnekte olduğu gibi tekrar edilen uzlaşma teklifleri, tüm dünyaya onun amaçlarının yalnızca siyasi olduğunu kanıtlayarak, ona kuşkuyla bakılmasını sağlayacak olan, kısmen kurnazca bir hamleydi de.

Muhammed, baskıya direnecek şekilde örgütlenmeyi kısa zamanda başardı. Bu toplumsal gruplaşmaların bütünlükten ne kadar yoksun olduğunu belirtmek bakımından, Muhammed'e bu başarısında, düşmanı Mahzum'lardan el-Arkam ibn Abd Menaf isimli bir kişinin özellikle yardımcı olduğunu söyleyelim. El-Arkam, henüz yirmi beşinde bile yoktu fakat görünüşe bakılırsa, aile reisi durumundaydı ve kendi evini müminlerin toplantı yapabileceği bir sığınak haline getirdi. Korunaksız ya da cesaretten yana az pay almış müminler, geceleyin gizlice giderdi bu eve. Bu arada, dine yeni katılımlar oluyordu. Bunlar içinde, baskı hareketinin başlangıcında olan bir katılım, özellikle önemlidir. Söz konusu kimse, Muhammed'in amcalarından, Hamza'dır. Doğrusu, Hamza'nın büyük bir toplumsal prestije sahip olduğu söylenemez; üstelik yoksuldur, çabuk öfkelenir ve ayyaştır. Bununla birlikte, cesur ve kuvvetlidir de. Bir av dönüşünde, olup bitenleri penceresinden dinlemiş olan bir kadından Ebu Cehl'in yeğenine hakaret etmiş olduğunu işiten Hamza, aniden öfkelenir ve hemen koşup Ebu Cehl'i yakalayarak elindeki yayla dövmeye koyulur. Büyük bir kavga, Muhammed tarafının haysiyetini kıracak kadar ileri gittiğini kabul eden Ebu Cehl'in bilgeliği sayesinde önlenir. Böylece Ebu Cehl, kendi adamlarını zapteder ve Hamza da, onlara açıktan açığa meydan okumuş olmak amacıyla Müslüman olur. Bu yarı aç kabadayının

İslam saflarına katılması, oldukça önemliydi çünkü o sırada müritler, gücü kuvveti yerinde bir yoldaşa gerçekten muhtaç durumdaydılar.

Bu sırada, önemli bir olay meydana geldi. Bu olay, tarihte daha sonraki zamanların düşüncelerine ve çıkarlarına uygun olarak o kadar çok yeniden yazıldı ki, gerçek halini bilmek çok zordur (benzer anlar bugün de fazlasıyla mevcut ve onlara bağlı olanların, yandaşlarının akıllarını sımsıkı elinde tutan devletlere ve hareketlere ait tarih yazımlarının ortak bir uygulaması). Bu özel dönem, ilk Müslümanların Habeşistan'a göçüyle ilgili. Genellikle bu göçün Şeytan'ın esinlendirdiği ayetlerden önce meydana geldiği düşünülüyor. Buna rağmen, bu dönemin ondan sonra olduğuna dair görüşler (Montgomery Watt'ınki gibi) var çünkü en eski güvenilir kaynağa göre bu olay, sırasıyla, Muhammed'in "putlara" saldırısından sonra yapılan zulümlerin ardından meydana geldi. Bu düşmanca yaklaşımı ortaya çıkartan durum, "şeytan ayetleri"ne son veren vahiyle ortaya çıktı. Bu yüzden, bir kez daha bu kaynağa geri dönüp, bu olayın başlangıcına bakalım:

> *"Bunun üzerine insanlar, Muhammed'i terk etti. Sadece Allah'ın kalsın dedikleri kaldı yanında ve bunların sayısı azdı... Acı bir sınav oldu bu. Dönenler döndü ve Allah kalsın dediklerini bir güzel destekledi. Ve bu iş olduğu zaman Allahın Elçisi, Müslümanlara Habeşistan'a gitmelerini emretti. Necaşi denilen iyi bir hükümdar vardı orada. Ülkesinde hiç kimseye zulmetmez ve onun sayesinde de bütün ülkede huzur ve refah hüküm sürerdi. Üstelik Habeşistan, ticaret yapan Kureyşliler için iyi bir pazardı. Bu Kureyşliler orada bol yiyecek bulur, güvenlik içinde rahat çalışırlardı. Allahın Elçisi, müritlerine işte bunu emretti. Çünkü onların Mekke'de haksızlığa uğradıklarını gördü ve onların bu durumdan yılarak dini bırakmalarından ürktü. Ve bir çoğu gitti. Ama kendisi hep Mekke'de kaldı. Böylece yıllar geçti ve Kureyşliler İslam'ı seçenlere karşı hep sert davrandı..."* [28]

---

28 Tabari, *Annales*, I, 3, s.1180 vd.

Bundan göçmenlerin, Muhammed'in inançlarına en az bağlı saydığı kişiler olduğu açıkça anlaşılıyor ve Habeşistan'a göç olayı, gidenlerin arasından bazılarının iyi Müslümanlar olduğu gözetildiğinde, daha sonradan düşünüldüğü gibi bir ayrılma iddiası olarak görülemez. Montgomery Watt'ın belirttiği üzere, Muhammed zulümden kaçışı, kendisi ile belli konularda muhtemelen aynı düşüncede olmadığından kuşkulandığı yandaşlarının bir bölümünden kurtulmanın mazereti olarak kullanıyordu. Küçük göçmenler topluluğundaki esas önemli kişi, Cuma kabilesinden Osman ibn Mazun'du. İslamiyet'ten önce bile çileci bir yaşam tarzını benimsemiş biriydi. Şarap içmezdi ve daha sonra, karısının her nasılsa Ayşe'ye şikayet ettiği, bekaret yeminini etmişti. Hatta Muhammed'e kendisini hadım etmesine izin vermesi için (başarısız olduğunu söylemeden geçmeyelim) başvurmuştu. Harekete katıldığında beraberinde oğlunu, iki küçük kardeşini ve üç yeğenini de getirmişti; onlarla birlikte Habeşistan'a gitti. Bundan ötürü onun, Muhammed'den tamamen bağımsız bir şekilde, Muhammed'e benzer düşüncelere sahip olduğunu ve kendi çevresinde, Abdullah'ın oğlunun güçlü kişiliğiyle güçlerini birleştiren küçük bir tektanrıcı *hanifler* grubunu topladığını düşünebiliriz.

Herhangi bir partide, o partinin önderinin kendisinden bağımsız olarak aynı doğruya varmış olan, o partiye kendi içinde birbirlerini tutan bir grup olarak katılan ve bundan sonra da bir grup olarak kalan, parti hattını eleştirmeye eğilim gösteren, önderlik hakkında hükümleri olan ve kısacası, önderin değişen kararlarının her birini, hem ruhen hem de pratik olarak kendiliğinden kabul etmeyenler için bir şüphe varolacaktır. Kaynaklarımız Osman'la, Muhammed'in tavsiyelerini dikkatle dinlediği Ebu Bekir ve Ömer arasında bir dereceye kadar düşmanlık olduğunu gösteren hikâyeler anlatırlar. Çok daha sonra, Ömer Osman'ın yatağında ölmesiyle alay edecek ve göçmenlerden biriyle, Habeşistan sürgününün neredeyse kaçış anlamına gelecek bir dinlenme kürü olduğunda ısrar ederek bir tartışmaya girecekti. Burada bir eylem adamının teorisyene

yöneltdiği bildik suçlamaların farkına varılabilir. Osman ibn Mazun, gerçek bir dindardı fakat bağımsız ve aşırılıkçı biriydi (Bir hikâyeye göre, bir edebiyat toplantısında ünlü şair Labid'in aşırı materyalizmini kabul etmeyerek, bir rezalete neden olmuştu). Dahası, siyasi liderlerin düzensiz taktik değişikliklerine kolayca ayak uydurma yeteneğine sahip değildi.

Habeşistan'da olup bitenler hakkında bize verilen ayrıntılardan hiçbirine güven duyamıyoruz. Aralarında peygamberin kızı Rukiyye ile kibar damadı Osman ibn Affan'ın ve yeğeni Cafer ibn Ebu Talib'in (aynı zamanda Ali'nin de) bulunduğu Kureyşli sürgünler, gerçekten necaşi ve hükümdarın piskoposlarıyla yüksek memurları üzerinde büyük bir etki yarattılar mı? Kureyşliler, bunların sınır dışı edilmesini istemek üzere Aksum'a gerçekten bir elçi gönderdiler mi? Bu sorulara evet cevabını vermek de hayır demek kadar tedbirsizlik olur. Daha sonraki tarihçiler, her iki varsayımı da fazlasıyla işlemişler ve kendilerini bir çelişkiler yığınıyla karşılaşmaktan, birbirini takip eden iki göç olduğunu varsayarak kurtarmışlardır. Bu varsayıma göre, "şeytan ayetleri" olayını duyanların bir bölümü, bunun Kureyşliler'le genel bir barışma anlamına geldiğini düşünerek, Mekke'ye geri dönmüşlerdi. Eğer bu olay göçten önce gerçekleşmiş olsaydı, bu açıkça kabul edilemez bir sonuç olurdu. Gerçek ne olursa olsun, göçün kendisinin gerçekleştirdiği kesindir.

Gerçek nedenini tam olarak saptamak bizim için kolay olmasa da, bu olayın aynı zamanda uluslararası politika alanında da bir önemi vardı. Monofizist fakat aynı zamanda Bizans'ın müttefiki olan Hıristiyan Habeşistanını (kadın bir göçmenin dediği gibi "Tanrı'nın Ülkesi"[29]) bir sığınak olarak seçmenin kesinlikle bir anlamı vardı. Zira, bu sıralarda Heraklius ve Bizans orduları muzaffer Persliler karşısında tüm cephelerden geri çekiliyorlardı ve insanlar, bundan kısa bir süre önce evrensel ve sonsuz olduğuna inandıkları Hıristiyan imparatorluğunun yakın bir gelecekte yıkılacağını öngörebiliyorlardı. Mazdek dininden

---

29 İbn Hişam, a.g.e., s.225.

Persliler'in ve onların Yahudi ve Nesturi müttefiklerinin zaferi, hatırı sayılır ve belki de kozmik ölçekte bir değişimi gerçekleştiriyordu. Bu, Hıristiyanlık lehine açık bir tercih olabilir miydi? Dahası, bu tercih Muhammed'in tercihi miydi yoksa görüş ayrılıkları yüzünden alınmış ve daha sonra zaferle birlikte anlaşmazlık yumuşadığında, unutulmaya uygun hale geldiğinde onaylanmış ve Peygamber'e atfedilerek kutsallaştırılmış mıydı? Elimizdeki kanıtlar, çok yetersiz ve daha net bir değerlendirme yapmamıza izin vermeyecek kadar güvenilmez.

Habeşistan'a göç edenler listesinin sonradan şişirilmiş olduğundan şüphe yoktur. Belki de topu topu on beş kişiydiler. Mekke'de kalan küçük topluluk ise, kırk kadar erkekle on veya yirmi kadar kadını kapsamaktaydı. Düşmanları tarafından kendi yurtlarından sürgün edilmeye, alaylara, hakaretlere, kimi zaman da dayaklara, ısrarla sürdürülen sinsi bir soğuk savaşa (aşiret dayanışması, soğuk savaş sınırlarını pek fazla aşmaya elvermiyordu) sabırla göğüs geren bu küçük topluluk, yine bu sırada, önemli bir başarı kazanacaktır. Bu başarı, ağırlığı olan bir adamın, İslam için Muhammed'den sonra şüphesiz en çok çaba gösterecek olan isim, Ömer ibn el-Hattab'ın Müslümanlığı kabul edişidir. O sıralarda, henüz yirmi beş yaşlarında bulunan ve Kureyş'in ikinci dereceden aşiretlerinden birine mensup olan Ömer, şiddet düşkünü bir mizaca sahipti fakat aynı zamanda, içgüdülerine hükmetmesini ve akıl yoluyla varılan tasarıların gerçekleşmesi için bunları seferber etmesini sağlayan çelikten bir iradeye sahipti.

Başlangıçta Ömer, yeni inanca alışılmış enerjisiyle karşı duruyordu ve kız kardeşi Fatima ile eniştesi Said'in gizlice Müslüman olduklarından habersizdi. Bazı Müslümanlar, Ömer'in Habeşistan'a giden sürgünlere merhamet beslediğini işitmişler fakat hazretin sertliğini göz önüne alarak: "O ancak, babasının eşeği Müslüman olduktan sonra bize katılır" demişlerdi. Günün birinde Ömer, kılıcını çekip el-Arkam'ın evindeki toplantıyı basmak için yola koyuldu. Yolda kendi aşiretinden ılımlı bir adamla karşılaştı ve nereye gittiğini soran akrabasına şu cevabı verdi:

"Kureyş'e ayrılık sokan, fikirlerimizle alay eden, dinimize ve tanrılarımıza hakaret eden Sabe'li Muhammed'i öldürmeye gidiyorum" (Sabe'liler, Babil'de yuvalanmış monoteist bir mezhebin müritleriydi). Bunun üze-rine adam, Ömer'e şöyle söyledi: "Şaşkınlığın lüzumu yok. Muhammed'i öldürecek olursan, Beni Abd Menafların seni rahat bırakacaklarını mı sanıyorsun? Bana kalırsa evine dön ve kendi kız kardeşine çeki düzen ver." Bu son sözler üzerine şaşıran Ömer, adama kız kardeşinde ne olduğunu sordu ve adam herkesin çoktan bildiği durumu ona da açıkladı. Ömer, bu sefer yön değiştirip kendi evine gitti. Evde yoksul demirci Habbab, Fatima ve Said'e Kuran okuyordu. Ömer'in geldiğini işitince deliye döndüler. Habbab, aceleyle bir başka odaya gizlendi ve bağdaş kurup oturan Fatima da Kuran'ı eteğinin altına sakladı. İçeri dalan Ömer'in ilk işi, duyduğu gürültünün ne olduğunu sormak oldu fakat Fatime ile kocası bunu anlamamazlıktan geldiler. Bunun üzerine çileden çıkan Ömer, onlara Müslümanlığı kabul etmekle suçlandıklarını söyledi ve kız kardeşini başından yaralayıncaya kadar dövdü ancak kanı görünce yatıştı ve aldığı gibi geri vereceğine yemin ederek, biraz önce okudukları metni istedi. Okur okumaz da büyük bir hayranlık çığlığı attı. Bunun üzerine gizlendiği odadan çıkan Habbab, ustaca bir buluşla, daha önceki gün Hazreti Muhammed'i Ömer'in Müslüman olması için dua ederken gördüğünü söyledi. Bundan müthiş duygulanan Ömer, kılıcını beline takıp, El-Arkam'ın evini boyladı. Korka korka açtılar kendisine kapıyı fakat o, Müslümanlığı kabul ettiğini bildirerek orada bulunanları sevince boğdu."[30] Bu, G. Levi Della Vida'nın söylediği gibi, "hiçbir orta yol tanımayan, aynı uzlaşmaz tek amaçlı yaklaşım, ister nefret, ister adanmışlık olsun eşit derecede acelecilik ve yoğunluğu da beraberinde getiren bir sarkaç hareketinin" başlangıcıydı.[31] Bu katılım, söylentiye göre, müritlere öylesine bir cesaret vermiştir ki, ibadetlerine alenen ve hem de Kabe'nin yanında devam etmişlerdir.

---

30 A.g.e., s 225 vd

31 "Omar ibn al-Khattab". *Encyklopaedia of Islam*, Londra, Luzac, 1936, 3.cilt, s.982.

Bütün bu olaylar sırasında emirler de bir yandan inmeye devam ediyor ve yeni bir doktrin yavaş yavaş vücut buluyordu. Çok geçmeden, bütün dünyaya yayılacak ve yepyeni bir şekil verecek olan bir inanç, cehennemî bir kavgaya girişmiş uygar dünyanın kıyısında kalan bu küçük şehirde, zar zor da olsa gelişiyordu. Bununla birlikte, bütün her şey bir tek adamın beyninde oluşur. Ne var ki, bütün bir dünyanın sorunları kımıldayıp yankılanır bu beyinde ve öylesine tarihi şartlar bir araya gelmiş durumdadır ki, bu tek adamın zihinsel çabası tüm Arabistan'ı, sonra da tüm evreni alt üst edecektir.

Mekkeli muhafazakârların inadı, Muhammed'in kendi mesajının önemine olan derin inancı ve müritlerindeki ateşli yenilik arzusu, bütün hesapları boşa çıkarmıştı. O ana kadar, ilhamlı bir habercinin mesajına yakınlık duyan bireylerin oluşturduğu düzensiz bir topluluk olarak tanımlayabileceğimiz müritler, o andan itibaren, çevredeki düşmanlığın büsbütün güçlendirip kenetlediği bir topluluk haline gelecektir. Bu dönüşüm, mesajın içeriğinde ve şeklinde olduğu kadar peygamberin ve müritlerinin kendilerini çevreleyen her şeye karşı takındıkları genel tavırda köklü bir değişikliği de birlikte getirir. Bu topluluk artık, kendisi dışında kalan her şeyden açıkça farklı olmak zorundadır. Bunun için de kendi öz ideolojisini, en net şekilde belirlemesi gerekecektir. İdeolojinin ana teması, Tanrı'nın tekliğidir. Ötekilerden kopma, bu yüzden olmuş ve müritlerle karşı gelenler arasındaki ayırım, bu parola ile açıklık kazanır. Nitekim, gökyüzünden gelen Ses artık, Allah'ın kızları olarak adlandırılan üç "Yüce Kuş" şeklindeki Mekke inancına açıkça saldırmaktadır:

Yoksa kız evlatlar onun da, erkek evlatlar sizin mi
Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da bu yüzden ağır bir yük altına mı giriyorlar?
Yoksa Sır onlarda da, yazıyorlar mı?...
Yoksa Allah'tan gayrı bir ilahları mı var Allah müşriklerin şirk koştukları şeylerden münezzehtir...

(Kuran, Tur Suresi)

Ses, daha sonra da şunları ekler:

Rabbinin adını an ve O'na tamamıyla bağlan
O doğunun ve batının Rabbidir
O'ndan gayrı tapacak yoktur O'na güven ve O'nu koruyucu edin...

(Kuran, Müzemmil Suresi)

Mesaj, açıktır. Bir tek Allah vardır. Bu tek güç sahibine hiç bir ortak koşmamak, O'nun ibadetini hiçbir şekilde bölmemek gerekir çünkü kim ve ne olurlarsa olsunlar, bütün öteki varlıklar, O'nun çok aşağısında kalır. İlhamıyla Muhammed'i besleyen ve o ana kadar kendini "Rabbin" ve "Rableri" olarak gizlice adlandıran Varlık, nihayet kendi adını da açıkça bildirir: Allah'tır O; evet, Mekkelilerin iyi bildiği, sadece sınırsız gücünden ve ilahi yalnızlığından habersiz olduğu, ulu Tanrı'dır. Bir başka ismi daha vardır: "İyiliksever" anlamına gelen er-Rahman. Bununla birlikte er-Rahman, özel isim olarak kullanılır. Bu, Hicaz'a yabancı bir isimdir ve aynı zamanda da Mekkelilerin, özellikle Arabistanlı Hıristiyanların Rahmanan ismi altında Baba Tanrı'yi adlandırdıkları isim... Yamamak peygamber Maslama'nın Tanrısının ismi üstelik... Muhammed'in, Mekkelilerin tiksintisine rağmen, ilhamcısı tarafından bilgi edinmeye sürüklendiği Mekkeli bazı Yahudi-Hıristiyan çevreler de kendilerini bu isim aracılığıyla tanıtmış olsa gerek:

Öyle bir Allah ki gökleri ve yeri ve ikisinin arasında bulunan her şeyi altı günde yarattı. Sonra arşı kapladı:
O Rahman'dır. Git O'ndan haberdar olana sor.
Onlara Rahman'a secde edin denildi mi, Rahman nedir derler.
Biz senin emrettiğine mi secde edeceğiz, derler. Ve bu onların vahşetini artırır...

(Kuran, Furkan Suresi)

Yine de, ismi ister Allah, ister er-Rahman olsun, önemi yok:

Dedi ki: ister Allah adına ister Rahman adına hangi adla dua ederseniz edin. Bütün güzel adlar O'nundur...

(Kuran, İsra Suresi)

Bu Tanrı, her şeyi bilen ve her şeye muktedir olandı. İnsan ona dönebilirdi; diğer sahte tanrıların hiçbir gücü yoktu ve Kader, Mekke ideolojisinin sıkı sıkıya tutunduğu doğa yasalarının ilkesi olan metafizik vücut bulma durumu da Tanrı'ya tabiydi. Tanrı, istediğini mutlu ediyor ve canının istediği insanı yüceltiyor ya da alçaltıyordu. Verilen sürenin sonunda herkese, onu hoşnut kılanlara ve kılmayanlara, insan kavrayışının ötesinde olan kendi idrakine göre, ödül ya da ceza dağıtacaktı. Bu şeyler, daha ilk vahiyde boy gösteren ve yeni cemaati toplumunun egemen dinsel inançlarının doğrudan karşısına çıkartan temel bir dogma olarak ortaya çıkan Kıyamet Günü'nde kararlaştırılacaktı. Bununla birlikte, zaman geçtikçe Kıyamet betimlemeleri ve onu izleyen cennetin zevkleri ve cehennemin eziyetleri giderek artan ölçüde yoğunlaştı ve kendilerinin en canlı (pitoresk) ifadelerini kaybetti.

Artık tasvirden çok, Mekkelilerin itirazlarına cevap yetiştirmek gerekiyordu. Tıpkı Yahudilerde ve ilk Hıristiyanlarda olduğu gibi, Yargılama Günü (Kıyamet) dirilmeyi, vücutların yeniden oluşumunu koşullar. Mekkeliler de böyle bir şeyin gerçeğe uygun düşmediğini ileri sürerler: Herkesin gördüğü gibi, mezarda eriyip giden etler ye çölde dağılıp toz olan kemikler nasıl yeniden birleşip canlanabilir? Muhammed'in cevabı ise basittir: İnsanları bir damla sudan yaratacak kadar kudretli olan Allah'ın gücü, elbette onların kuru kemiklerine can vermeye de yeter. Peki sonra, bu korkunç kıyamet günü ne zaman gelecektir? Gökyüzünün Sesi, başlangıçta, bu soruya "pek yakında" cevabını vermişti:

İnsanlar için hesap verme zamanı yaklaştı. Onlarsa hâlâ gaflet içindeler ve yüz çevirmedeler...

(Kuran, Enbiya Suresi)

Ona derler ki: Eğer doğru söylüyorsanız bu hesap gününün vadesi nedir?
De ki: O kadar çabuk görülmesini istediğiniz hesabın bir kısmı belki de sırtınızdadır...

(Kuran, Nemil Suresi)

Bu arada, büyük Allah'ın, işini iyi bilen bir tüccar topluluğuna, yine bir tüccar aracılığıyla dert anlatabilmek için kullanmak zorunda kaldığı ticari terimlere de dikkati çekmek yerinde olur.

Güçlü ve saldırgan bir muhalefet karşısında kendisini haklı çıkartmak için –yeni öğretinin her bir zayıf noktasına karşı tetikte olan, en başta kitlelerin ve az olanın muhafazakârlığına yaslanan ve ataların inancına sadakat tezini en yaygın şekilde kullanmaya, Muhammed'i baş belası olarak suçlamaya hazır bir muhalefet– yeni din, kendisi için, aynı zamanda yolunu çizerken karşılaştığı güçlükleri aşmakta doğaüstü yardımlardan kesinlikle sakınması gerektiğine dair bir gelenek yaratmalıydı. Bu amaçla Muhammed'in öğrendiklerinden faydalanan Ses, onun zaten bildiği, geçmişteki peygamberlerin hikâyesini anlattı. Daha sonra "yedi anlatı" (*mathani*) olarak adlandırılacak olan bu hikâye için kullanılan ad, Yahudilerin Tekerrür'ü, seçkin Sözlü Hadisleri belirtmek için kullandıkları, Arami dilindeki kelimenin aynısıydı (İbranice *Mishna*, Arami dilinde *Mathnitha*). Tüm bu anlatılar, aynı seyri izliyordu. Bir halka pişmanlık getirmeleri ve tek gerçek Tanrı'ya tapmaları için bir peygamber yollanmıştı fakat halk onu dinlememiş ve sonrada yok olmaya mahkum edilmişti. Gördüğümüz gibi, bu kalıp, Muhammed'e doğunun Yahudi-Hıristiyan kökenli geleneğinden gelmişti fakat bu, hikâyelerden anlaşıldığı kadarıyla, yalnızca Arap halklarına ilk kez olarak anlatılıyordu. Yoksa anlatılan efsaneler, Hicaz'da iyi biliniyordu ve kervanların kendi rotaları üzerinde gözlemlemek için sayısız fırsatlar buldukları harabelerden esinlenmişti.

Bunların arasında, tepelerin doruklarında esrarengiz anıtlar bırakmış olan ve dev insanlar olduğuna inanılan Ad kavmi vardı. Onlara, Hud adında bir elçi yollanmış fakat geri çevrilmişti.

Ondan sonra, yedi gün yedi gece şiddetli bir rüzgar esmiş ve sonuç olarak arkasında yalnızca boş harabeler bırakmıştı. Diğerlerinin yanı sıra, Yunanlı ve Romalı yazarlardan elde edilen kanıtlardan bildiğimiz kadarıyla, Tamudlar gerçek bir halktı. Tamudlar ovalarda kaleler inşa etmişler ve dağların yüzlerini kazarak evler yapmışlardı. Bunlar, muhtemelen yedinci yüzyılın başında, Hicaz'ın kuzeyindeki el-Ela bölgesinde bulunan, Helenistik stilde yapılmış güzel görünümlü Nabatean mezarlarıydı. Bu hoş anıtlar, neden birer terkedilmiş harabe olmuştu? Bunun nedeni, diğer bir peygamberdi. Salih, bu halka Allah'ın sözünü taşımıştı. Kendi görevinin işareti olarak, büyük bir olasılıkla mucizevi bir özelliğe sahip, "Allah'ın topraklarında" otlamış ve bir su hissesi verilmiş olan bir deveyi göstermişti. Fakat Tamud'un yaşlılar meclisi (*mala*), tıpkı daha sonra Mekkelilerin de yaptığı gibi, bu olaydan etkilenmemişlerdi. Peygambere yersiz itirazlarda bulunmuşlar ve yoksul dindarlarla alay etmişlerdi. Deveyi kurban ettiler. Üç günlük bir süre sonunda bir afet tarafından yok edildiler. Bu afet anlaşılan, gökgürültülerinin ve her şeyi yıkan bir gürültünün eşlik ettiği bir depremdi. Benzer hikâyeler kuzeybatı Arabistan'daki Midyan halkı ve onların peygamberi Şuayip, Kuyu halkı ve Çalılık halkı, muhtemelen Güney Arabistan'da olan Tuba halkı ve bereketli toprakları bir selin altında kalmış olan Sabalar için de anlatılır. Bununla birlikte, esasen Arap hikâyeleri olan bu hikâyeler, benzer ahlâk dersi taşıyan Eski Ahit'in hikâyeleriyle çok yakın zamanlarda ilişkilendirilmiştir. Nuh da boş yere vaaz vermiş ve Tufan, onun sözlerine aldırış etmeyenleri yok etmişti. Sodom'un sakinleri, homoseksüellikleri yüzünden çok azar işitmişler fakat onu dinlemek yerine kızıp onu kovmuşlardı. Bu yüzden şehirleri mahvolmuştu; "ancak terk edilenler içinde kalan kocakarı hariç" (Kuran, Saffat Suresi). Yalnızca o ve ailesi kurtulmuştu. *Mala*'sının yanı sıra, Firavun da –garip bir şekilde "yaban domuzu kargılarının efendisi" olarak adlandırılarak– Musa tarafından uyarılmıştı. Ona inanmadılar ve Allah tarafından yok edildiler. İncil'de, çölde rahip olarak üstünlük yüzünden Musa'ya başkaldıran ve bundan ötürü Tanrı'nın altında yarattığı

yer çatlağı tarafından ailesiyle birlikte yutulan Korah, Karun adı altında şaşırtıcı bir anakronizm ile, Jean Racine'in kelimeleriyle "Amalekit ırkının dinsiz Aman'ı" Haman'la birlikte, Esther hikâyesinde ve Firavun'la birlikte Musa'yı dinlemeyen ve bu yüzden şiddetle cezalandırılan kibirli insanlar arasında yeniden ortaya çıkar. Aynı şekilde Abraham (Arapça İbrahim), babasını ve halkını putlara tapmamaları için ikna etmeye çalıştı. Onu kimse dinlemedi ve kendisine yapılan tehditlerden ötürü göç etmek zorunda kaldı. "Hüsranın en beterine uğrayanlar" (Kuran, Enbiya Suresi), inançsızlar olacaktı.

Arap hikâyelerinden ya da Yahudilerin kutsal kitaplarından alınan bu hikâyeler, aktarılırken biraz bozulmuşlardı; zaten sırf anlatılması hoş olduğu için anlatılmıyorlardı. Her örnekte Muhammed'le ve onun durumuyla benzerlikler, açık bir şekilde ortaya çıkıyordu. Salih, Hud, Nuh ve Musa oydu. Ad, Tamud, kibirli Farah, zengin Kura halkı ve bunların *mala*'sı Kureyş halkı ile meclisiydi. Muhammed'in halkı, onu dinlemeyi reddetmişti; bu olağan yoldu. Onların başına ne geleceğini anlamak için, yalnızca geçmiş örneklere bakmak yeterliydi.

> ***"Her birini kendi günahı ile yakaladık. Bazılarının üstüne taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Bir kısmını, o korkunç titreşimli ses yakaladı. Onlardan yere batırdıklarımız da oldu. Bazılarını da boğduk. Allah onlara zulmedecek değildi. Fakat onlar kendi benliklerine zulmediyorlardı."***
>
> *(Kuran, Ankebut Suresi)*

Aynı kötü kaderin Mekke'nin başına gelmesi kaçınılmazdı. Muhammed ve taraftarları, kibirli ve inançsız şehrin başına gelecek cezadan şu veya bu şekilde korunacaktı. Ses, cezanın kesin olarak ne olacağını söylemedi. Muhammed muhtemelen Allah'ın Bizanslılarla Persliler arasındaki savaşın rastlantılarını kullanacağını düşünmüştü; bunun Habeşistan'a göçle de bir ilişkisi olabilir. Kesin olarak bir şey söyleyemiyoruz. Tüm olaylarda, dünyanın sonu ve onu takip eden Kıyamet tehdidinin ilk aşamalarda kullanılmış olması dikkat çekicidir; bu daha sonra yerini geçici ve tamamen

belirli bir yere sınırlanmış cezalandırma sözüne bırakmıştır.

Bu hikâyelerin yanında, doğrudan verilen ahlâk dersleriyle birlikte diğerleri, esas olarak Allah'ın büyüklüğünü ve gücünü göstermek için tasarlanmışa benziyordu Bunlar, tüm Hıristiyan Doğunun ortak efsane hazinesinden Suriye edebiyatı yoluyla aktarılarak gelmişlerdi.

Bunlardan biri, Efes'in Yedi Uyurlar hikâyesiydi. Bu, İmparator Decius'un zulmünden kaçmak için büyük ve derin bir mağaraya sığınmış olan genç Hıristiyanların hikâyesiydi. Bir diğeri Sonsuz Yaşam Pınarı'nı aramaya giden Musa ve gizemli hizmetkârının efsanesiydi –bu efsanede eski Sümer-Akad destanı Gılgamış'ın ve bunun İskender'e uyarlanmış Helenistik biçiminin yansımaları bulunabilir–. Aynı İskender, başka bir masalda iki boynuzlu Dülkarneyn olarak (çünkü "babası" Jüpiter-Amon'un da iki boynuzu vardı) yeniden görünür; bu masalda mitsel ırklar olan Gog ve Magog'ları dışarıda tutmak için dünyanın sonuna bir duvar örer.

Meşhur geçmiş örneklerden ve kısmen Arap, kısmen de Yahudi-Hıristiyan olan kutsal hadislerden edinilmiş araçlara rağmen topluluğun her tür soru ve eleştiriye karşı, yanıtlara gereksinimi vardı. Buna duyulan gereksinim o kadar yoğun ve haklıydı ki, bundan ötürü kutsal bir esinlenimle harekete geçtiğini ve daha yüce bir yaşam biçimi teklif ettiğini iddia etmeliydi. Muhammed düşünüp taşındı; tefekküre daldı ve öğrendi. Düşünceleri zihninde filizlendi ve bir gün yukarıdan bir Ses ona yanıtı verdi ve böylelikle, topluma ve buna niyet etmiş olan bireylerin akıllarına uygun hale getirilmiş, kaba ve kolay olan, başlangıç halinde bir teoloji yavaş yavaş ortaya çıktı.

Örnek vermek gerekirse bir insan, kendi aşiretinin, kabilesinin, köyünün ya da şehrinin organik bir parçası ve tamamen hiyerarşik bir toplumun, yalnızca birbirlerinin yerine geçirilebilir bir öğesi olarak kaderin tayin ettiği yere sıkıca sabitlenmişse, o insan kendisini kaçınılmaz olarak, bunun aynısı ya da bir benzeri olan yaşam sonrası düşüncesine uyarlarken bulur. Orada da, soluk ruhlar kendilerinin belli belirsiz yaşamlarını, bu dünyada olduğu gibi aynı toplumsal çerçevede izlemeye devam

edeceklerdir. Mezarın ötesindeki bu topraklarda gölgeli köleler, hayalet efendilere hizmet edecek, hayali köylüler, tarlalarını ekip biçecek ve hayalet zanaatçılar, kendi eşyalarını yapacaklardı. Bu dünyanın erdemleri ve erdemsizlikleri, orada çok az değişecekti. İnsanların ölümden sonra olacaklara dair ilk düşünceleri, kuşkusuz ayrıntılarda fazlasıyla çeşitlilik gösterse de böyleydi. Fakat ne zaman, ulusların arasında ticaret gelişmeye, ırklar, insanlar ve düşünceler birbirine karışmaya ve toplumlar her şeyin ölçüsü haline gelen paraya göre –etnik engellerin aşıldığı, her insanın kendi talihini belirleyebilir hale geldiği ve bireyin dünyadaki yerinin kendi çabalarının değeriyle belirlendiği paraya dayalı bir ekonomi de– şekillenmeye başladı, o zaman insanlar, herkesin kendi kendine hak ettiğine uygun bir alınyazısını ummaya koyuldu. O zaman peygamberler ortaya çıkmaya başladı; bu insanlar, her insanın geçiminin topluluk tarafından güvenceye alındığı, zenginlerin ve onların aşırı isteklerinin kınandığı eski toplumsal düzenin sonuna üzülürken onlara, ilk önce bu dünyada ve ardından da öbür dünyadaki bireysel cezalandırmanın kesinliğinden bahsettiler. O andan itibaren örgütlü topluluklar, kendi üyelerine dünyada nasıl kutsal bir mevki elde edebileceklerini ve bireysel kurtuluşu (selameti) nasıl kazanacaklarını öğretecek şekilde biçimlendiler.

Bireysel kurtuluşa dayanan bu dinler, antik dünyaya zaten M.Ö. sekizinci ve beşinci yüzyıllar arasında yayılmışlardı. Şimdi, büyük bir zaman aralığından sonra bu dalga, Batı Arabistan'a da ulaşıyordu. Orada da insanlar kurtulmak için ne yapmaları gerektiğini soruyorlardı.

Muhammed'e gelen Ses'in asıl söylemek istediği, şu anlattıklarımızla açıklığa kavuşuyor: Allah'a dönmek gerekir. Allah'ın gücü sonsuzdur fakat iyiliği de sonsuzdur. Her şey Allah'ın iyiliğinin bir ispatı, bir "işareti" dir ve insan, bütün bunlara karşı minnettarlık duymalıdır. İşte, bunun içindir ki, nankörler (başlangıçta "nankör" anlamına gelen kâfir kelimesi, sonradan "dine bağlanmayan" anlamında kullanılmıştır) cezalandırılacak, sadıklarsa ödüllendirilecektir.

Ses bazen kaba, ticari terimlere başvuruyor, doğru yolu iyi bir pazarlık gibi sunuyordu fakat diğer zamanlarda daha yüceltilmiş bir dille konuşuyor ve daha asil güdülere sesleniyordu. İnsan bunda, peygamberlerin ve dinlerin kurucularının bir ödül olarak kavramaya eğilimli oldukları kurtuluşun tamamen insani tutkularıyla, çıkar güdüleriyle yapılan tüm değerlerin çoktan yadsındığı ahlâki yaklaşım arasındaki çelişkiyi hemen fark edebilir. Muhammed tarafından dikkate alınmayan bu çelişki, Hıristiyan mistiklerinde olduğu gibi, Tanrı aşkını çıkarın tüm izlerinden arındırmak uğruna cehennemin ateşini söndürebilecek ve cenneti ateşe verebilecek Müslümanlar arasında da hızla yayıldı.

Bundan daha ciddi ve üstelik hiçbir din tarafından çözülmemiş bir çelişki daha var: Allah'ın gücü sınırsızdır, tamam fakat öyleyse, insanların tutumunu bütün ayrıntılarıyla tespit eden de Allah'tır. O'nun iradesi sonucunda, bazıları O'nun sözünü dinlemekte, bazıları da O'na yüz çevirmektedir:

Allah kimi doğru yola iletirse o doğru yolu bulur. Kimi saptırırsa ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın...
(Kuran, Kehif Suresi)

Onları doğru yola iletmek için ne kadar ısrar etsen
Allah sapıklığı benimseyeni doğru yola yöneltmez.
Onlara yardım edecek de yoktur...
(Kuran, Nahil Suresi)

Gördün mü? Kendi dileğini mabut edineni ve halini bildiği halde Allah tarafından sapıklığa terk edileni.
Allah onun kulağını ve kalbini mühürlemiştir ve gözüne de perde çekmiştir. Artık Allah'tan gayrı ona kim doğru yolu gösterebilir?...
(Kuran, Casiye Suresi)

Peki ama durum bu olunca, uyarmak ve pişmanlığa çağırmak neye yarıyor? Eylemin anlamı ne? Sonra, hangi doğruya, hangi vicdani prensibe göre ceza ve ödül veriliyor? Kendinden önceki ve

sonraki bütün ilahiyatçıları dut yemiş bülbüle döndüren bu soruyu Muhammed hiçbir zaman sormamış, Ses de asla yanıtlamamıştır.

Her şeye muktedir olan ilahi gücün, tüm akılcı düşüncelerin ötesinde olduğunun şiddetle farkındaydı. Nasıl olur da o insanlığın düşüncelerini, eylemlerini ve kararlarını yönlendirmeyi başaramazdı? Kureyşlilerin inançsızlığı, bir açıklama talep ediyordu ve Allah'ın iradesinden başka bir irade de yoktu. Cezalandırma da aynı derecede zorunluydu. Tanrı'ya başkaldıranın, inananla aynı şekilde muamele göreceği düşünülmezdi. Eylem ve öğüt de daha az önemli değildi. İnsanlığı aydınlatacak, inananlara yol gösterecek bir girişim yapılmalıydı. Elçisinin başarısı ya da başarısızlığı, Allah'ın elindeydi. Bu yalın gerçekler olmadan olmazdı.

Allah'a ve iyiliklerine duyulan minnettarlığın gösterilmesi gerekir. Bunun da yolu imandır: O'na, Kelamına ve Elçisine inanmak. Sonra, ibadet gelir. Kuran'da, bu minnettarlık gösterisinin bir arada, topluluk halinde yapılması emredilmiştir fakat bir topluluk için bu tür gösterilerin belirli bir şekle bürünmesi, kendine has ve toplumu ötekilerden ayıran bir düzene girmesi şarttır. O zaman da gösteri, ayin halini alacaktır. Bizim incelediğimiz bu ilk çağda Müslüman toplumuna pek az ayin emredilmiş bulunmaktadır. Bunlar da Doğu Hıristiyanlarının yaptığı ayinlerden esinlenerek düzenlenmiş olsa gerektir çünkü bu ayinlere verilen isim, Doğu Hıristiyanlarının kendi ibadetlerine verdikleri isimdir: Salat, diz çökme, yere kapanma, vücudun üst kısmını eğerek selam verme ve kutsal metinleri okuma şeklinde geçer. Kutsal metinlerle anlatılan, Allah'ın Muhammed'e emrettiği sözlerdir; yani Kuran parçaları. Bunların, sesi yükseltmeden, ağırbaşlı ve alçakgönüllü bir edayla okunması şarttır. Bir de namazın o sıralarda, tıpkı Yahudi ve Hıristiyanlarda olduğu gibi, Kudüs'e dönerek kılındığını ekleyelim. Sözleri ve jestleri kurallarla önceden belirlenmiş olan salat'ın arasına tek tek kişisel yakarışlar ve özel istekler, yani dualar da katılabilir. Bunların dışında müminlere emredilen başka bir ayin yoktur. Ses onlardan, iyilik, Tanrı'ya bağlılık, dürüstlük, cinsel ilişkilerde

ölçülülük, vb. gibi ahlâki değerlere saygı göstermelerini istemektedir, o kadar.

Japon Arapça uzmanı Toşihiko İzutsu'nun bu yakınlarda anlambilimsel çözümlemelerle gösterdiği gibi[32], yeni dinin ortaya koyduğu ahlâk anlayışının, varolan Arap ahlâkından kökten bir kopuşu temsil ettiği doğrudur. Arapların takdir ettikleri kişiler ilgisiz, kibirli, hiçbir şeyden korkmayan, yaşamlarını ve kazançlarını önemsiz bir şey için –ortaya çıkacak sonuçları bir an bile düşünmeksizin, hoş bir jest uğruna– feda etmeye hazır insanlardı. Bu insanların ailelerini, yoksulluğa ve yıkıma kadar götüren bu tür küçük şeylerde önemsedikleri ne olabilirdi ki! Onların gözünde kendini bir tutkudan diğerine koyuvermek, en küçük hakarette sırf intikam almak için ölüme koşmak, doğanın ve toplumun reddetmiş olduğu insanlara açıkça küçümseyerek davranmak, yaşamın en iyi koşulda geçici bir şey düşünerek biraz daha fazla şey elde etmek için gerek duyulan zorlu çalışmanın güçlüklerinden kendini uzak tutmak, yine de kendisinin ve akrabalarının tüm dünyevi kazançlarını örnek konukseverlik namını almak için feda etmek, soylu hareketlerdi. Benzer koşullarda birçok toplum için en ideali olan ve yaşamın daha gerçekçi gerekliliklerinin o zaman için görece daha anlaşılmaz ve uzak olduğu daha genç kuşaktan insanlar arasında çok sık açığa çıkan bu şövalyece yüce etiğe karşı Muhammed, Tanrı'nın varlığını ortaya koydu. Artık bir gerçek olarak Allah vardı ve bu her şeyi değiştiriyordu. Allah vardı ve tüm insanları gözetiyordu; en düşkünleri bile. Ne olursa olsun, barışı ve diğer insanların yaşamını bile gözetmeyen kontrolsüz şiddet patlamalarını istemiyordu. Tüm bunların ötesinde mümin, ahlâklı olmak ve Allah'ın istekleri adına yaşamı ciddiye almalı ve başkalarına saygı göstermeliydi. Ahlâklı olmak, pratik olarak dinle özdeşti. İman, her zaman insanın ediminde dile gelmeli, getirilmeliydi. Her "toplumsal" davranış, Allah'a ibadet etmenin bir biçimiydi. Umursamazlık ve alaycılık özellikle mahkum edilmişti. Korkuyu

32 T. İzutsu, *The Structure of the Ethical Terms in the Koran. A Study in Semantics.* Tokyo, Kieo Filolojik Çalışmalar Enstitüsü, 1959.

tanımayan insanlar, fazlasıyla övülmeliydi fakat korkmak doğruydu. Bu, kahramanca ideallere göre yetiştirilmiş insanlar için ne kadar şaşırtıcı da olsa, insanların Allah'tan korkması gerekirdi. İntikam, mümkün olduğu ölçüde Allah'a bırakılmalıydı; O, bunu öbür dünyada, insanların tenezzül etmedikleri bir titizlikle yerine getirmeyi ihmal etmeyecekti. Gelişigüzel cömertlik, yerini cemaatin tümünün idare edeceği düzenli bir yardımseverliğe bırakmalıydı. Düşkünler ve toplumdan dışlanmış olanlar, görmezden gelinmemeliydi. Artık şu tutkulu fırtınalar, duyguların akla üstün geldiği şu denetimsiz çılgınlık nöbetleri ve bunun gibi ne varsa, unutulmalıydı. Kısaca bir kez daha tekrarlamak gerekirse, insanlar için önemli olan ciddi olmaktı.

Topluluk, dış görünüş bakımından, öteki insanlardan salat'la ayrılıyordu fakat zamanla, başka bakımlardan da bir özerklik kazanmaya başladığını görüyoruz. Kendine özgü bir şekilde örgütlenir ve dışa karşı kendini tanımlamaya girişir: Bu süreç, henüz emekleme çağındadır. Topluluğun ismi bile yoktur. Dine katılanlar, kendilerini "bağlananlar" (mümin'ler) olarak adlandırırlar. Bu ismin yerini, çok daha sonraları, Allah'a "boyun eğenler" anlamına gelen Müslim sözü alacaktır (ki Müslüman sözcüğü, bu kelimeden türemedir). Bununla birlikte, her iki söz de sadece bu topluluk için geçerli değildir. Bu terimler, geçmişteki peygamberlerin çağrısını izlemiş kişileri belirtmek için de kullanılıyordu. Topluluğun gerçek anlamında bir örgütlenmeye sahip olduğunu gösteren bir iz de yoktur henüz ortada. Muhammed Allah'ın, insanlar da Muhammed'in ardından gitmektedir, o kadar. Bununla birlikte, yavaş yavaş bir "iç çevre"nin, peygamberin akıl aldığı en yakınlarından kurulu bir küçük grubun da belirmeye başladığını görüyoruz. Ses her zaman imdada koşmaz. Oysa stratejik kararlar almak, dışarıya, Kureyşlilere karşı takınılacak tavrı günü gününe ayarlamak gerekiyordu. Bu "iç çevre"nin önde gelen üyesi, Ebu Bekir'dir. Sonradan, Ömer de söz sahibi olacaktır. Başka bir planda peygamberin sevgili kölesi Zeyd, daha küçük çapta olmakla birlikte, önemli rol oynar. Özgür düşünceli olup da yoğun bir kişisel deneyimin itkisiyle topluluğa

katılanlardan Halid ibn Said ile Osman ibn Mezun da, Habeşistan'a gidişlerine kadar akıl danışılan yakınlar arasındaydılar. Habeşistan'a gitmelerine, belki de bu akıl danışmalar sırasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları sebep olmuştur. Habbab ve Bilal gibi "küçük"lerse, paha biçilmez maddi hizmetlerinin yanı sıra, tükenmez bağlılıkları, haklarından kayıtsız şartsız vazgeçmeleri ve en ufak bir merak ve fikri kaygı göstermeyişleriyle, muhalif ve itirazcılara karşı "örnek mürit" rolündeydiler.

Son söz daima Muhammed'indir. Zaten, topluluğun birliğinin tek gerçek temeli olarak, peygamberin kişiliğini görürüz. Kureyşlilere, Allahın Elçisi olduğunu ve onlara söylenmek üzere kutsal bir mesaj getirdiğini, alçakgönüllülükle fakat kesin şekilde belirtmeye devam eder. Ses, Mekkelilerin eleştirilerinden sonra, peygamberin işlevini iyice belirlemiştir. Peygamber de bir insandır, evet. O da yiyip içecek, kadın ve çocuk sahibi olacaktır. Öyleyse kendisinden, misyonunu ispatlayacak mucizeler beklenemez. Mucizeyi, istediği zaman ve yerde, sadece Allah yaratır. Eğer melekler dünyada yaşıyorsa, Allah onlara bir melek yollamalıydı. Fakat onun yolladığı insan, Muhammed, hiçbir siyasi hırsın esiri olmayan, şeytan ya da daha düşük bir ruh tarafından ele geçirilmemiş, dürüst biriydi. Onun, şehrin ileri gelenlerinden biri olmadığı ve taraftarlarının daha düşük şartlarda yaşayan insanlar olduğu doğruydu fakat ondan önceki peygamberler de böyleydi ve Kureyşliler, Muhammed'e vahiy gelmeden önce, ona saygıyla yaklaştıklarını hatırlayabilirlerdi.

Böyle olsa bile, o kesinlikle sıradan biri değildi. İnsanlar, sözlerini, önceki peygamberlerin Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından korunarak nesilden nesile geçmiş olan yazılarıyla kıyaslayarak, ona verilmiş değerli şeyler olarak görmeye başlıyordu; kıyaslanabilir ve hatta aynı değerde. Bu vahiyin Muhammed'e tam da artık yalnızca eski yazılarda olan "saf Arapça" ile yollanmış olması, onun doğruluğunun bir göstergesiydi. İyi bir Arapçayla yazılmış olması ise, Muhammed'in bu bilgileri, Yahudi ya da Hıristiyanlardan, yani yabancılardan aldığı yönündeki iftiraları çürüttü.

Tıpkı Süryani Kilisesi'ndeki kutsal metinlerden okumaların (Süryanice *geryana*) ayinler ve dualarla ilgili bir yeri doldurduğu gibi, inananlar da ibadetle ilgili uygulamalarının bir kısmını Arapça vahiyin okumasına ayırdılar. Bu andan itibaren, vahiyin parçalarını bir araya toplamaya başlamış oldular. Önceden belirttiğimiz gibi, daha küçük parçalar, bölümlere benzer bir şekilde, *sureleri* oluşturmak üzere bir araya getirildi. Bu isim, Süryanice "yazı" anlamına gelen bir kelimeden türetilmiş olabilir. Uyaklar birbirine uyduruldu, uyarıcı ve açıklayıcı notlar eklendi. Bildiğimiz gibi Kuran, üzerinde kimi revizyonların izlerini taşır (bunu açığa çıkartma şerefi Richard Bell'e aittir); bu çalışmanın bir kısmının da yazılı metinler üzerinde yapıldığı varsayılabilir. Bu çalışma kesinlikle, Muhammed'in kendisi tarafından yapılmadıysa bile en azından onun yönetiminde sürdürülmüş olmalıdır. Buna rağmen, kimi hatalar ve tutarsızlıklar vardır. Allah, düşmanlarının belirtmekten zevk aldıkları gibi, vahiylerini tekrar eder, onların gücünü arttırır ve değiştirir. Fakat Allah bu sorunu, istediği gibi yapmakta özgür olduğunu ve bunun kendi mesajını değiştirmeyi de kapsadığını söyleyerek yanıtlar. Örneğin, daha önce ona inananların insani zayıflığına merhamet etmeden zorunlu hale getirdiği bir yükümlülüğü hafifletebilir. Bu şekilde gözden geçirmeler ve son biçimi, tıpkı özgün kaynağı gibi, Allah tarafından güvence altına alınıyordu. Böylece, vahiy bir bütün olarak birleştirilmiş bir kalıba döküldü ve belli bir düzen, üslup ortaya çıkmaya başladı. Bildik formun, Kuran'ın tekrar eden tarzından da çıkarılabileceği gibi, Süryani Kilisesi'nin kurucularından olan St. Ephraem'in Süryani Kilisesi'nde meşhur olan Vaazlar'ının etkisini taşıdığı belirtilmiştir. Bazı yazarlar (kuşkusuz daha sonrakiler), bize Muhammed'in gerçekten de piskopos olduğu söylenen bir Hıristiyan'ın, Kuus ibn Sayda'nın, büyük Arap pazarı Ukaz'da, insanın zayıflığı ve yaklaşan Kıyamet konularında uyaklı nesir ve şiirle vaaz verdiğini ve bu konuları açtığını duyduğunu söylerler. Suriye Hıristiyanlığı ile Kuran arasında bir bağlantı olabilir mi? Kimi etkileyici benzerlik noktaları vardır fakat Kuus, efsanevi bir kişilik ve onun vaazları, sonradan uydurulmuş olabilir.

Durumlar belirginlik kazanırken, emrin üslubunun da değiştiğini görüyoruz. Ses, şimdi daha az sinirli, daha az kesintili ve daha güvenli bir şekilde konuşur. Ayetler uzamış, kafiyeler tekdüze hale gelmiştir. Kâhince yeminler ortadan kaybolmuştur. İddialar ve buyruklar, iyice açıklık kazanmıştır fakat dil, yine de eksiltilidir (elipiktir). Hikâyeler, çoğu zaman, dramatik tarzda kurulmuş sahnelerden meydana gelir ve çeşitli kimselerin karşılıklı konuşmalarını kapsar. Yüksek sesle insanlara okunmak için tasarlanmış olan metin, kişiden kişiye geçişleri belirtmez. Allah peygamberine, peygamber kavmine konuşmakta, dramın öteki oyuncuları da zaman zaman birbirlerine replik vermektedirler. Daima öğüte yönelen ve müritlerin tekrarlamakla yükümlü olduğu sloganlar taşıyan bu mesaj, olanca canlılığını korumaktadır fakat kıyamet gününün yakınlığını bildiren o canhıraş uyarı, yerini rahat bir hatırlatmaya bırakmıştır. Düşman bir dünyanın ortasında savrulan çığlık, henüz kararsız ama söz dinleyeceği artık anlaşılan bir dünyaya, küçük fakat bütün müritler topluluğunun da desteğiyle girişilen yumuşak bir çağrı halini almaktadır. Artık Allah'ın vakti vardır.

Topluluk, sosyologların dediği gibi, kendi dışındakilere karşı ortak bir yaklaşımı paylaşan bir grup, "biz" haline gelmişti. Mekkeliler diğer tanrıları Allah'la bir tutuyorlardı ve bu yüzden mahkum edilmeliydiler. 'Bu konudaki hadis şöyleydi; "inancını yitirmiş" olanlar kutsal Kabe'ye tapıyorlardı ve niyetlerinin farklı olmasına rağmen onun mezhebini tıpkı diğer Kureyşliler gibi paylaşıyorlardı. Bu, büyük bir olasılıkla, İslam'ın dinsel tarihinin hatalı görüşlerinden biridir; daha sonraki olaylardan çıkarılmış bir kurgu. Aslında, bu dönemin vahiyleri Mekke'nin kutsal bir yer olduğuna ya da onu kuşatması gereken mezhebe dair hiçbir göndermede bulunmaz. Yahudilere ve Hıristiyanlara gelince, hiçbiri açık bir şekilde ayırt edilmemiştir. Bu yapılan göndermeler, yalnızca "daha önce bilgi verilenler" (İsra Suresi), "Vahyettiğimiz erkekler" (Nahl suresi, Enbiya Suresi), "sizden önce kutsal metinleri (tam olarak "Kitap"ı) okuyanlar" (Yunus Suresi) ya da "kutsal metinlerin ("Kitap"ın) bilgisine sahip" (Ra'd Suresi) olanlaradır.

Muhammed için onlar, bu dönemde esasında aynı olan mesajın sözcüleridir. Her şeye rağmen, aynı kutsal kitaplarda yer alırlar, Yahudi peygamberler, Yaratılış ve Tufan hakkında aynı hikâyeleri anlatırlar. Onlar arasındaki görüş ayrılıklarının farkında olmaması düşünülemez bile fakat bu ona önemsiz gelmiş olmalı; en azından ideolojik düzlemde. Bu görüş ayrılıkları, birçok farklı siyasi yaklaşıma işaret ediyordu fakat aynı şey Hıristiyan mezheplerin –Monofizistler, Nasturiler ve Melkitler– kendi içindeki görüş ayrılıkları için de geçerliydi. Bu mezheplerin her birinin ideolojik temelinde, İsa'nın tanrısal ve insani yaratılışının arasındaki ilişkiler üzerine farklılaşan düşünceler vardı –dışarıdan bakıldığında fazlasıyla önemsiz izlenimi veren sorunlar. Onların taraftarları bile sık sık onları tam anlamıyla kavrayamıyor olmalıydılar. Onlar şu ya da bu teoriyi değil, taşıdığı düşüncelerin çok ötesinde geçici nedenlerle onların sempatisini kazanmış şu ya da bu partiyi destekliyorlardı. Nitekim, yabancı egemenliğinden nefret edildiğinden ve Mısırlı özelliğinin Bizans karşısında sağlam kaldığı duygusundan ötürü köylüler Nil Vadisi'ne, İsa'nın tek yaradılışı fanatik inancına doğru yönelmişlerdi. Tıpkı her zaman olduğu gibi.

Tanıştığı eğitimsiz Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından çok eksik ve yanlış biçimde bilgilendirildiği şekliyle, Muhammed'e göre, Katoliklik ve Protestanlık ya da değişik Protestan mezhepleri arasındaki ayrıklıklar, son zamanlarda kara Afrika'da ortaya çıkan peygamberler arasındaki ayrılıklardan daha önemli değildi. Çok da mantıksız olmayan bir şekilde, onunla konuşan Ses'in "Kitaplı Halklara" verilen mesajın esas olarak aynısını tekrar ettiğine ve bunun hepsinde ortak olduğuna ikna olmuştu. Geriye kalanlarsa yalnızca ayrıntıydı. Üstelik, Ses bu sıralar Mesih'i ima etmiyor gibiydi. Vaftiz John'u ima etmiş olabilirdi ki, bu da kesin değildi.

Böylece, bu küçücük topluluğun düşünce ve inanç hazinesi Allah tarafından indirilen buyruklarla gün geçtikçe zenginleşiyor, belirginleşip aydınlığa kavuşuyordu. Haşim soyuna karşı girişilen düşmanca tavır bertaraf edilince, gözle görülür bir huzura kavuşmuşlardı; bunda iç politika şartlarındaki yumuşamanın yanı sıra Ebu Talib'in topluluğu koruması altına alışının büyük

etkisi vardı. Hiç şüphesiz, bazı putperestlerin de müminler safına geçtiği görülmüştü fakat bunların sayısı fazla değildi. Habeşistan'dan gelenleri de hesaba katarsak (ki bunların bir kısmı orada birkaç yıl daha kalmıştı), topluluğun nüfusu yüzü ancak aşıyordu.

Eğer bir süre sonra, yeni gelişmeler Muhammed'i ve topluluğunu, ortaya çıkan yeni huzursuzluklarla birlikte güvensiz bir devrenin eşiğine getirmeseydi, sanıyoruz ki, uzun yıllar Mekke'de kalacak, rahat bir ömür sürecek, değişik fikirlerini çevresine aşılamaya çalışacaktı fakat cemaat olarak, belki de o kocaman topluluk içinde eriyip gidecek ve etkisiz kalacaklardı. Bu iddiayı, tarih boyunca türemiş ve bir zaman sonra kaybolup gitmiş türlü dinleri hatırladıkça muhtemel bir sonuç olarak ortaya atıyoruz. Yine de, böyle olmadı. Birkaç gün arayla Hatice ve Ebu Talib öldü. Artık olayların kronolojik sırasını nispeten doğru ve gerçeğe uygun şekilde sıralayabileceğimiz bir devreye giriyoruz; hemen belirtelim, Hatice ve Ebu Talib'in ölümleri 619 yılına rastlıyor.

Özellikle Hatice'nin ölümü, Muhammed'i adamakıllı üzmüştü. Çocuklarının anasına büyük bir sadakatle bağlıydı; peygamberliğinin ilk günlerinde kendisine destek olan bu kadını unutamıyordu. Allah kendisini Elçi tayin etmeden çok önce, Hatice tarafından benimsenmiş ve seçilmişti; O'na herkesten önce Hatice iman etmişti. Evlilik hayatında bile hakimiyetin Hatice'de kaldığını sanıyoruz. Muhammed'in öksüz ve yoksul sonra da Hatice'nin hizmetkârı olarak hayata atıldığı düşünülürse, evlilik hayatında bu yakınlığın izlerini de varsaymak gerekir. Muhammed karısı tarafından korunmuş, desteklenmişti. Muhammed için böyle sıcak bir yuvanın dağılışı gerçek bir acı, gerçek bir üzüntü kaynağı olmuştu. Bir Arap erkeği, hele çocuk sahibi ise, hiçbir şekilde uzun süre kadınsız kalamazdı. Hatice'nin ölümünden birkaç hafta sonra, Sevda ile evlendi. Yapısı bakımından şişmanlamaya elverişli ve hayli yaşlı bir kadındı Sevda. Duldu ve kocasının sağlığında Habeşistan'a gitmiş, orada kocasının Hıristiyan oluşuna tanıklık etmişti. İyi ve

hünerli bir ev kadınıydı; çocuklara iyi baktı. Zaten Muhammed başka gözle bakmamıştı bu kadına, onunla çocukları çekip çevirmesi için evlenmişti. Sevda'nın, kişiliği üzerinde hiçbir etkisi yoktu. Evin hakimi Muhammed'di. Sevda onu ne manen destekleyebiliyor, ne de cinsel bakımdan doyurucu oluyordu. İşte bu sırada Ebu Bekir, Peygamberle akrabalık bağları kurmak, O'na daha yakınlaşmak istedi. Kızı Ayşe'yi düşündü. Henüz altı yaşındaydı Ayşe. Araplar için bile henüz çok küçüktü. Muhammed iki defa görmüştü kızı, güzel bir kızdı. İkisini nişanladılar. Böyle durumlar yadırganmıyordu orada, çağın şartları içinde olağan sayılıyordu.

Ebu Talib'in ölümü, önemli bir gerginliğe yol açtı. Ölüm döşeğinde bile Müslüman olmayı reddetmişti. Beni Haşim soyunun başına kardeşi Ebu Lahab gelmişti. Yorumcuların hayli şişirip büyüttüklerini sandığımız bir düşmanlık gösteriyordu Muhammed'e. İlk zamanlar, Muhammed'in başına gelen felaketler ve uğradığı haksızlıklar onu da duygulandırmıştı. Muhammed'in gönlünü aldı, O'nu ağabeyi Ebu Talib gibi koruyacağını bildirdi fakat çok geçmeden Muhammed'in yeminli düşmanları Ebu Lahab'ın aklını çeldiler. Muhammed'in fıkrince, dedesi Ebu Muttalib'in ve Ebu Talib'in cehennemde yandığını söylediler. Muhammed'e bu söylentilerin aslı olup olmadığını sordu; peygamber, söylenenlerin doğru olduğunu anlattı. Ebu Lahab, ailesine karşı hakaret saydığı bu sözlerden sonra, Muhammed'i korumasından çıkardı.

Onun Muhammed'i ortada bırakışı, olayların gelişimini, Muhammed'e karşı girişilen baskının artmasını etkiledi. Buna en fazla Muhammed'in düşmanları sevinmişlerdi. Peygamberi tahrik etmeye, O'nu küçük düşürecek tecavüzlerde bulunmaya başladılar. Dua ettiği bir sırada, komşuları tarafından üstüne bir koyunun yumurtalıkları atıldı; bu saldırı yemek yediği bir esnada tekrar edildi. O gün, Muhammed öfkeyle doğruldu, bir elinde upuzun bir sopa vardı, hışımla kapısının önüne çıktı ve bağırdı: "Ey Beni Abd'Menaf, sizin himayeniz böyle midir?" Duvarın arkasında gizlenen saldırganlar ise kıs kıs gülüyordu, O'nu çileden çıkardıkları için memnunlardı: Serserinin biri peygamberin

başına kum serpti. İçeriye döndüğünde kızlarından biri, O'nun başını yıkarken hüngür hüngür ağlıyordu. "Ağlama çocuk," dedi Muhammed, "Allah beni koruyacaktır." [33]

Allah'ın yardımı ve desteği şarttı. Topluluğun Mekke'de gelişip serpilme imkanları sınırlı, hatta kapalı görünüyordu. Hatırı sayılır kişilerden hiçbirine Müslümanlığı kabul ettirmek mümkün olmamıştı. Muhammed'in yüreğini hudutsuz bir öfke bürümüştü fakat Allah kelamı O'nu teselli ediyor, yakın gelecekte suçluların cezalarını göreceğini haber veriyordu:

Onlara sarih ayetlerimizi okuduğun zaman derler ki:
Bu adam sizi atalarınızın taptığı şeylerden vaz geçirmek isteyen birisi.
Bu uydurma bir şey. Kafir olanlar kendilerine gerçeğe ait bir şey geldi mi bu apaçık bir büyüden ibaret derler.
Oysa biz onlara ders alacakları kitaplar verdiğimiz gibi senden önce de uyarıcı göndermiştik.
Onlardan öncekiler de (Peygamberlerini) yalan saymışlardı ve bunlar onlara verdiğinizin onda birine bile nail olamadılar. Ama yine de yalan saydılar.
Ve azabım onlara nasıl çattı: Hepsini helak etti.
Dedi ki: Ben size tek bir öğüt veriyorum, ikişer ikişer veya teker tek er ayağa kalkın da bir düşünün, sizinle konuşanda deliliğe ait bir belirti var mı?
O sadece, şiddetli bir azaptan önce sizi uyaran birisidir.
Ve dehşetli bir korkuya kapıldıkları ve hiçbirinin kurtulmadığı ve yakın bir yerden çıkarılıp da bir sığınak bulamadıkları ve tir tir titredikleri anı bir görsen.
Onlar diyecekler ki:.Ona inandık. Ama bu uzak yerde nasıl imana kavuşacaklar?..(Kuran, Saba Suresi)

Özellikle doğru yolu göstermek üzere gönderildiği kâfirler şehri anlayışsızlık ve düşmanlık ettikçe, Muhammed bu şehri yerden yere vuracak ceza gününün yaklaştığını düşünüyordu. Dünya, sancılı bir devreyi yaşıyordu. İkinci Roma, Perslerin işgali

33 İbn Hişam, a.g.e., s.227.

altındaydı; Avrupa yakası ise Avarların boyunduruğuna girmişti. İnsanlar açlıktan kırılıyordu orada. Heraklius boşu boşuna Kısra'nın önünde diz çöküyor, ondan şartlarını soruyordu. Oysa bu şartlar, kabul edilecek cinsten değildi. Kudüs düşmüştü; birçok Hıristiyan bunu Mahşer gününün yaklaştığını belirten bir uyarı olarak yorumluyordu: "Melekler ürperecek, Kitaplar açılacak, Sonsuz ateşin kapkara ırmağı görünecek, o ışıksız cehennem ırmağı karşımızda belirecek."[34] Bazı bilgilere inanırsak Muhammed'in düşmanları tektanrıcıların bu yenilgisinden büyük huzur duyuyorlardı. Fakat Allah kelamı şöyle buyuruyordu (eğer bu zorlu, anlaşılmaz ve kötüye kullanmaya fazlasıyla açık bu metin, gerçekten de bu döneme aitse):

Romalılar (Bizanslılar) yenildiler.
Yakın bir memlekette. Ama bu yenilgiden sonra zafer kazanacaklar.
Bir kaç yıl içinde geçmişi ve geleceği Allah tayin eder. O gün inananlar da Allahın yardımını görüp sevinecekler...
(Kuran, Rum Suresi)

Muhammed, Mekke'yi, bu lanetli şehri terk etmeye kararlıydı; şehrin üzerine, mevzii ya da genel ama mutlaka felaket yağacağına inanıyordu. Fakat nereye gidecekti? Topluluğunu nerede koruyacak ve huzur içinde yaşatacaktı? Mahşer gününü nerede bekleyecek, Mekke'nin üzerine yağacak felaketten nasıl korunacaktı, yeni dinin gelişmesine daha elverişli bir ortam nerede bulacaktı?

Önceleri bir dağ şehri olan ve zengin Kureyşlilerin mal mülk sahibi olduğu, bereketli topraklarla dolu Taif'i düşündü. Şehre Hakif aşireti hükmediyordu. Oraya gitti ve on gün kadar kaldı; şehrin etkili kişileriyle görüştü. Bilemediğimiz bir nedenle, özellikle üç kardeşi kendi safına çekmeğe çalıştı fakat kardeşlerin üçü de onun tekliflerine alay dolu ve onur kırıcı cevaplar verdiler:

---

34 Kudus, isimsiz (muhtemelen 634 yılında ölen Modestus Patriki), *Patrologia Graeca*, LXXXVI, 1351 vd; krş. Ch.-J. Ledit, w*Mahomet, Israel et le Christ*, Paris, La Colombe, s.25, 92

"İddia ettiğin gibi, Allahın Elçisi isen benden çok üstün sayılırsın, muhatabın olamam. Ama Allah'a küfür ediyorsan, seninle konuşmayı zül kabul ederim" diyordu bir tanesi. Öbürü ise şöyle dedi: "Allah senden başkasını bulamadı mı?" Dilencilere ve kölelere para vererek O'nu taş yağmuruna tutturdular. İki Kureyşli'ye ait bir bahçeye sığındı. Kureyşliler kendisine düşman olan Abd' Şems soyundan geliyorlardı fakat Muhammed'e acıdılar.

Muhammed, Mekke'ye tam bir ruhsal çöküntü içinde döndü. Fakat şehre girmedi, gerisin geriye yollanabileceğini ya da saldırıya uğrayacağını düşündü. Artık kendi soyu bile aleyhindeydi. Müminlerin arasında en güçlü ve imanlı olanlar, yani Ebu Bekir, Hamza ve Ömer gibi yiğitler bile O'nu yeteri kadar koruyamıyorlardı. Geçici bir süre şehirden uzaklaşması ile düşmanlarının cesaret bulacağını ve iyice küstahlaşacağını hesaplıyordu. Önde gelen Kureyşlilere haberler uçurarak kendisini korumalarına almalarını istedi. Bunlardan biri Muhammed'in teklifini kabul etti; O'nu korumasına alan kişinin ismi Mut'im ibn Adi idi. Haşim soyuna baskı yapılmaması için en çok çaba gösterenlerden birisiydi. Ailesinin silahlı erkeklerini peşine takarak Muhammed'i şehre getirdi ve peygamberi korumasına aldığını açıkça ilan etmekten çekinmedi.

Mekkeliler Muhammed'i umursamıyor, peygamberliğini kabul etmemekte direniyorlardı. Oysa Muhammed, onlara kendisine katılmanın politik yönden yararlarını ve sağladığı avantajları gösteriyordu. Anlattığına göre, Ebu Talib ölüm döşeğindeyken, son bir girişim daha yapmış ve çevresinde toplanan Kureyşlileri gelenlerini yeğeni ile, yani Muhammed'le barıştırmak istemişti. Ölmekte olan dayısı şöyle demişti O'na: "Yeğenim, işte ırkının yiğit ve soylu insanları, seninle uzlaşmak için geldiler yanıma, onlara bir şey ver, onlar da karşılığını sana versinler." "Dayı, bir tek söz versinler, o zaman Araplara hakim olacaksınız ve yabancılar emrinize girecek." Ebu Cehl şöyle haykırmıştı: "Konuş öyleyse, babanın bağışı için konuş! Dilersen on söz verelim!" Muhammed cevap verdi: "Söyleyin ki Allah'tan başka tanrı yoktur ve O'nun dışında taptığınız her şeyi terk edin." Kureyşliler el çırptılar: "Bütün Allahları birleştirmek

niyetinde misin, ya Muhammed? Tuhaf şey!" dediler. Hayal kırıklığı içinde gittiler.[35]

Muhammed, Mekke'ye gelen ya da Hicaz'da pazar yerinde rastladığı etkili bedevilere de hep bu siyasi otoritenin çekiciliğinden dem vuruyordu. Fakat Kureyşliler sürekli olarak aleyhinde çalışıyor, sık sık şöyle diyorlardı O'na: "Ailen, soyun bizden iyi tanırlar seni, neden hiçbiri peşinden gelmiyor!"[36]

O'nunla işbirliği etmeye heveslenen ihtirasli bir bedevi şeyhi, şunu söylemişti yakınlarına: "Şu Kureyşliyi alırsam, onun sayesinde iyi geçinirim, bütün Arapları yer yutarım." İnsanları yemek, onları sömürmek, onların sırtından geçinmek anlamına geliyordu ve bu çöl şeyhlerinin arayıp da bulamadıkları şeydi: Yine aynı bedevi şeyhi şunu sormuştu Muhammed'e: "Eğer peşinden gelirsek ve Allah sayesinde düşmanlarını yenersen, senin gücün sonra bize geçecek mi, ne dersin?" Mesele önemliydi ve Muhammed şimdiden kendini bağlamak niyetinde değildi. "Otorite Allah'a aittir, kuvvet ve kudret O'nundur, kime dilerse ona verir," dedi. O zaman şeyh öfkelendi, şöyle cevap verdi ona: "Yani Araplara kendimizi hedef edeceğiz, Allah sana zaferi bağışlayınca da kumandayı başkaları alacak! Yağma yok, bizden medet umma!"[37] Meselenin özüne gelinmişti. Pazarlık zorluydu.

İşte Muhammed'in, topluluğuna barınak ve eylemlerine üs olarak başka bir şehir seçmesi, o döneme rastlar: Mekke'nin, aşağı yukarı 350 km. Kuzeybatısında Yatrib şehri vardı. Milattan önce VI. yüzyıldan kalma Babil yazmalarında belirtildiğine bakılırsa, çok eski bir şehirdi burası fakat sık sık el değiştirmiş, halkı yenilenmişti. Kuzeyden, İsrail ülkesinden indikleri sanılan Yahudiler yaşıyordu şehirde, ayrıca tektanrıcılığa inanmış Araplar vardı. Geniş ölçüde Arap törelerini bellemişlerdi ve Arapça konuşuyorlardı. Yahudiler, üç aşiret halindeydiler: Kureyza, Nadir aşiretlerinin yanı sıra daha önemsiz olan Keynuka aşireti. Ayrıca Yemen'den geldikleri sanılan iki Arap aşireti bulunuyordu: Avslar ve Hazrec aşiretleriydi bunlar. Ufak Arap toplulukları da bu

---

35 İbn Hişam, a.g.e., s. 178.
36 İbn Sa'd. a.g.e., I cilt, 1, s. 145.
37 İbn Hişam, a.g.e., s.283; Tabari, *Annales*, I. cilt, 3, s. 1205 vd.

şehirde yaşıyordu; bunlar, Yahudilerle kaynaşmış ve çoğunlukla Yuda dinini kabul etmişlerdi. Yahudiler, şehre "Şehir" anlamına gelen Medinta adını vermişlerdi; Araplar ise El Medina diyorlardı. "Medine" adını buradan türettiğimiz biliniyor. Kuran'da da şehrin adı "Medine" olarak geçer; bu da gösteriyor ki, Yatrib şehri öbür adını iddia edildiği gibi "medinat ennebi" teriminden, yani "Peygamberin şehri" kökünden almamıştır.

Burası, gerçek anlamda bir şehir değildi zaten. Bugünkü şehir anlayışından adamakıllı uzaktı. Yeraltı suları bakımından zengin ve geniş bir alan, bereketli bir vahaydı. Kaynakların ve çeşmelerin bolluğu yüzünden, Arabistan'da pek rastlanmayan özellikler taşıyordu. Geniş bir alana dağılmış tek tek ya da grup grup evler, kale biçimi sığınaklar, palmiye ağaçları, hurmalıklar ve öbür meyve ağaçlarıyla örtülüydü. Burada, tarım işlerini büyük olasılıkla Yahudiler geliştirmişlerdi. Araplar da onlardan gördüklerini aynen uyguluyorlardı ve bu yüzden köylülere yukardan bakan bedeviler tarafından horlanıyor, boyuna küçümseniyorlardı. Çöl geleneklerine sımsıkı bağlıydılar.

Söz konusu devirde, Medineli aşiretler arasında eskiden başlamış olan bir çekişme sürüp gidiyordu. Göçebelerde sık sık görüldüğü gibi aileler, soylar ve aşiretler arasında büyüyen türlü anlaşmazlıklar gittikçe sertleşiyor, iş sonunda şiddete dökülüyordu. Her kavim, bu yüzden kendine müttefik arıyordu. Pusular kuruluyor, çatışmalar oluyor, kavgalar çoğalıyor ve toprak başıboş bırakılıyor, bakımsız kalıyordu.

Güney Arabistan'daki, olayların durumu hakkında bir fikir edinmek için, örneğin Hadramut'ta olan Vadi Amd'daki son zamanlardaki koşullara kısaca bir göz atabiliriz. Otuz beş yıl kadar önce bu bölgeden geçerken Freya Stark'ın gözüne iki tahkim edilmiş ev çarpmıştı ve ev sakinleri tarafından konukseverce ağırlanmıştı. Son zamanlardaki birçok Güney Arabistanlı gibi onlar da servetlerini Java'da, otel işinden elde etmişlerdi.

"Batavya'da onları, babaları, oğulları ve yeğenleri mali karışıklıklar başarılı bir şekilde baş ederken ve akarsuyu kaldıraç ve tıkaçlar kurarak işletirken görebilirsiniz ancak

onlar burada, uçurumun dibinde, iki mil kadar ötede görülen kasabadaki komşularıyla yüzyıldır bir savaş sürdürüyorlar. Bu Montague ve Capulet'nin kine benzer kan davasının içine yabancılar da çekilmiş, kuzeydeki küçük kasaba, uçurumun dibindeki Bukri tarafındaki güney komşusunu bezdirmiş. Bukri ailesi evlerinin damından savaşlarının coğrafyasını açıklayarak uçurumun kenarında diğerlerinin ileri karakolu olan beyaz kuleyi işaret ediyor; buradan, dediklerine göre doğrudan aşağıya ateş edebilirmiş. Taraflar oldukça eşit görünüyordu. Bukrilerin evinin her tarafı bir kum tepesiyle tamamen yalıtıldığından, top olmaksızın kolay saldırılacak bir hedef değildi: Ev, biri erkekler diğeri de ailenin haremi için kullanılan iki kulevari binadan ve onu çevreleyen tek kapılı düzgün çamurdan bir duvardan oluşuyordu. Birkaç yıl önceye kadar tüm vadi palmiyelikmiş ama "kasaba" Çöl Bedevisi'yle anlaşmış, o da gece gelerek ağaçların köklerine parafin dökerek hepsini kurutmuş... Şimdi yalnızca çukurlara ekilmiş, sulanırsa toprakta yeşerecek olan biraz darı var...

Makalla Sultanı Şibam'daki topraklarını ziyarete geldiğinde Bukriler ve kasaba arasında altı aylık bir ateşkes yapılmış ki, Sultan huzur içinde buradan geçebilsin...

Ateşkes sona erdiğinde bile gündüzlerin az çok sessiz olduğunu, zira saldırıların gece yapıldığını ve gündüz saatlerinde olağan ilişkilerin sürdüğünü söylediler." [38]

Bu durum, tarımla geçinen ve üretimlerini huzurlu ve düzenli hayata borçlu olan topluluklarda yıkıcı etkiler gösterir. Oysa söz konusu ettiğimiz çekişme, zaman zaman savaş halini alarak yıllardan beri devam ediyor, Medine halkı türlü nedenlerle rahat yüzü görmüyordu. 617 yılında, Medine'den iki günlük yol kadar uzakta, Boat yöresinde "büyük bir savaş" verilmiş, Yahudi aşiretlerinden destek alan Avslar, o güne kadar egemenliği elinde tutan Hazrec aşiretini kesin bir yenilgiye uğratmışlardı. Savaştan sonra, belli bir denge kurulmuştu fakat yenilenlerin

---

38 F. Stark, *The Southern Gates of Arabia*, 2. baskı, Harmondsworth, Penguin Books, 1945, s. 123.

intikam almak için hazırlandıkları, savaşın tekrar patlak vereceği fark ediliyordu.

Aklı başında bazı kimseler, bu savaşa karşıydılar. Gelgelelim, çöl yasalarından derlenmiş olan Arap geleneklerine göre ve toplumsal hayatın şartlarından ötürü intikam, karşı intikam şeklinde gelişen başıbozuk çarktan kurtulmak, imkânsıza yakındı. İncir çekirdeğini doldurmayan bir sebepten ötürü, ayrı soylardan iki kişi arasında anlaşmazlık baş gösterse ve kavga çıksa, dayanışma yasalarının ve sözleşme şartlarının gereği olarak aşiretler bir anda birbirlerine giriyor, ufacık olay ansızın büyüyor, kocaman bir savaş görünümünü alıyordu. İşte böyle durumlarda savaşı önleyecek, gerektiği zaman zor kullanacak üstün ve yetenekli bir otoriteye ihtiyaç vardı. Başka bir deyişle devlet yapısının kurulması gerekliydi.

Yahudilerle Arapların kaynaşması, Arapları hayli etkilemişti. Medine'nin en büyük Tanrısı Menat, kader tanrısıydı fakat daha o zaman bile, bazı Medineliler Allah'ı bütün öbür Tanrılardan üstün tutuyorlardı. Hele Hanefi'ler daha da ileri gidiyor, açıkça tektanrıcı inançları savunuyor, kendilerini türlü şekillerde çileye adayarak Allah'ı arıyorlardı. Dünyanın öbür kesimlerinde olduğu gibi, orada da gittikçe yoğunlaşan ve insanların bilincine işleyen bir gelişmeyle ilgiliydi bu; bireycilik tasası ağır basmaya başlamıştı. Akrabanız olan biri, aklından zoru olduğu için önüne gelene sataşırsa, anlamsız kavgalara girerse, hayatınızı onun yüzünden neden boşu boşuna vermek zorunda kalacaktınız ki?

Soylar arasındaki çekememezlik, dayanılır gibi değildi. Artık her insanın sadece kendi davranışlarından sorumlu tutulması ve bireyler uğrunda toplulukların felakete sürüklenmemesi gerekiyordu. Birey olarak bu dünyada hesap vereceğine göre, öbür dünyada da yine kendi adına Allah'a hesap vermeliydi. Allah ki, tüm insanları yaratmıştı, elbette bütün çocuklarına karşı adaletli davranacak, öbür küçük tanrıların hatasına düşmeyecek, tek bir insan için soyları ve aşiretleri felakete sürüklemeyecekti.

Mekke'de Allah'la konuşan, O'nun adına konuşmaya yetkili bir Elçinin yaşadığını duymuşlardı. Kureyşlilerden hakaret görü-

yordu; sadece bu bile, O'nu Medinelilerin gözünde değerli kılıyordu. Medineliler, önemli bir ticaret merkezi olan Mekke'nin olağanüstü gelişmesini şaşkınlıkla seyrediyor ve Mekkelilerin meydan okuyan tavrına irkilerek bakıyorlardı. Muhammed'in Medine'de zaten bazı ilişkileri vardı. Babasının mezarı bile oradaydı, iş yolculuğunda Medine'de konakladığı bir sırada ölmüş ve orada gömülmüştü; babasının anası, Medineli Beni Adi ibn Neccar soyundandı. Anası Emine, Muhammed'i çocukken Medine'ye, akrabalarını ziyaret için götürmüştü. Dönerken, yolda ölmüştü.

Medineliler sık sık Mekke'ye geliyorlardı, özellikle Kureyş'e komşu tapınaklardaki dini törenleri izlemek amacıyla uğruyorlardı. Muhammed, başkalarıyla konuştuğu şekilde, onlarla da konuştu ve bu sefer karşısında anlayışlı bir ortam buldu. Boat yenilgisinin acısını çeken Hazrec aşiretinden altı kişi, Müslümanlığı kabul eden ilk yabancılardı. Bunlardan ikisi bir zamanlar Muhammed'le başarısız sonuçlanan bir anlaşma girişiminde bulunan yaşlı ibn Rabia'nın sözünü işitmiş, "Her fırsatta kendisini Allahın Elçisi olarak öne süren bu dua eden adam ilgimizi çok çekiyor" [39] diyerek Muhammed üzerine kısa bir araştırma yapıp peygamberi bulmuşlar ve altısı da onu görmeye gitmişlerdi.

Muhammed, şöyle dedi onlara: "Oturup beni dinlemek istemez misiniz?" "Elbette, dinleriz" dediler. Oturdular ve dinlediler. Onlara Allah'ı öğütledi, Müslümanlığı anlattı ve Kuran okudu. Allah, onları Müslümanlığa adamıştı; Yahudilerle iç içe yaşadıkları için, onların Kitap sahibi olduklarını biliyor ve Yahudilerden sık sık şu sözleri işitiyorlardı: "Yakında bir peygamber gönderilecek başımıza. O'nun peşinden gideceğiz ve O'nun sayesinde kahredeceğiz." Hazreti Muhammed onlara Allah'ın adını verince, şaşkınlıkla birbirlerine baktılar ve "Bak sen! Allah sayesinde hatırlayalım! Yahudilerin söylediği Peygamber işte bu, ta kendisi. Yahudilere kaptırmayalım O'nu"

39 Ibn Sa'd, a.g.e., I.cilt, I, s.146

dediler. Muhammed'in bütün isteklerini yerine getirdiler ve O'na inandılar; Müslüman olmuşlardı. "Kendi soyumuzu terk ediyoruz! Hiçbir ırk bizimki kadar bölünmemiştir! Kimbilir, belki de senin sayende Allah birleştirecek onları. Şimdi gidip onları da senin yanına çağıracağız. Allah inançlarını birleştirirse, senden güçlü adam olmayacak bu topraklarda."[40]

Medine'ye döner dönmez, çevrelerinde kim varsa anlattılar. Bazı Medineliler, anlatılanları çok çekici buldu. Yoğun bir pazarlık başladı ve tam iki yıl sürdü. Gizli toplantılar yapıldı. 621'de, Muhammed'e iman eden ilk beş kişinin, peşinden yedi kişi daha getirdikleri söylenir. İsa'nın on iki havarisi gibi, onlar da on iki kişiydiler ve Muhammed'e bağlanmışlardı. Medineliler, belli bir ölçüde Muhammed'in otoritesini kabul etmiş ve daha o zamandan bazı İslam törelerini uygulamaya başlayarak, çoktanrıcılıktan kopmuşlardı. Peygamber onların yanına Musab ibn Ümeyr'i gönderdi; bu Mekkeli mümin, gayet bilgili ve Kuran okumakta çok ustaydı. 622 yılının Haziran ayında gizli fakat bu sefer kesin bir toplantı yapıldı. Toplantı yeri Mekke'nin yakınındaki Akba'ydı. Bu toplantıya 75 Medineli katılmıştı; içlerinden ikisi kadındı. Vahadaki bütün müminleri temsil ediyorlardı. "Sana iman etmiş kişileriz ve seni bizden sayıyoruz" dediler. "Yoldaşların ya da Sen yanımıza gelirsen, kendimizi koruduğumuz her tehlikeden Seni de koruruz." Üçü Avflardan, dokuzu da Hazrec aşiretinden olmak üzere, on iki temsilci göç işini düzenlemekle görevlendirildi.

Artık göç yeri belliydi. Bütün iş, hareket edip orada toplanmaya kalmıştı. Müminler, küçük kabileler halinde yola çıktılar. Anlaşılıyor ki, Mekkeliler bu göçü engellemek istememişlerdi. Yaptıkları en büyük kötülük, bir kadını çocuğu ile birlikte alıkoymak, kocasıyla birlikte göndermemekti (Kadını bir yıl sonra bırakmışlardı). Göç, üç ay sürdü. Medine'de onları müminler karşılıyordu. Yine efsanelere bakılırsa, o zaman yetmiş kişi kadardılar. Bazı müminlerin, Medine'ye göç fikrine şiddetle

---

40 İbn Hişam, a.g.e., s.286 vd.

karşı koydukları, hatta bu yüzden topluluktan ayrılarak Mekke'de kaldıkları biliniyor. Medine'yi en son terk eden, Muhammed'di. Medine'de tek başına gelen bir kaçak gibi karşılanmak istemiyordu. Uzaklaştığı zaman, bazı kimselerin Mekke'den ayrılmayacaklarını da hesaplamıştı. Göç edenlere bizzat eşlik ediyor, gönülsüzleri inandırıp yola çıkarıyordu; gerektiği zaman sert davranıyor, işi hallediyordu. Sonunda göç edecek kimse kalmadığını görünce de kendisi yola çıktı.

Kureyşliler, epey kararsız kaldılar; üst üste toplantılar yaparak nasıl davranmaları gerektiği konusunu tartıştılar. Çoğunluğun, tatsız bir yük kabul ettikleri bu insanların gidişine sevindiği anlaşılıyor. Şehirde yeniden birlik havası esecekti; buna inanıyorlardı. Yine de, ileriyi görenler, Medine'ye yerleşen bu yeni topluluğun gelecekte büyük tehlike teşkil edeceğini düşünüyordu. Buna rağmen, ses çıkaramadılar çünkü aşiret hayatının bir gereği olarak göç edenleri zorla yerlerinde tutmak imkânsızdı. Herkes çevresindekiler tarafından korunduğundan, zor kullanmak yeni bir kin ve intikam devrinin başlamasına yol açacaktı. Belki de, Kureyşlilerin müdahale etmemek yolunda aldıkları karar yerindeydi. Muhammed'i her soydan birer temsilci alarak yok etmek, böylece ilerde belirecek intikamcılara karşı ortak bir cephe kurmak gerekiyordu. Muhammed'in topluluğu, böyle bir cepheye kafa tutacak güçte değildi. Bu yüzden, maddi bir tazminatı ya da kan bedelini kabul etmek zorunda kalacaklardı fakat görünen, bu tasarı üzerinde anlaşma sağlanamamış olduğudur.

Muhammed, Ebu Bekir'i yanında alıkoymuştu. Ebu Bekir, göç dolayısıyla 800 dirhem para vererek iki deve satın almış, ayrıca putperest bir kılavuz kiralamıştı. Aileleri de henüz Mekke'yi terk etmemişti. Bir Eylül günü, kılavuzu önlerine katarak ansızın güneye doğru hareket ettiler, yani Medine'ye ters bir yöne doğru açıldılar. Havr Dağı'nda bir mağaraya gizlendiler. Orada üç gün beklediler. Hizmetkârlar ve Ebu Bekir'in ailesi, şehirden haber getiriyorlardı. Mekkeliler, onların yokluğunu fark etmiş, çevrede araştırma yapmış fakat aramaktan çabuk vazgeçmişlerdi. Tehlikenin azaldığı anlaşılınca, kılavuz, Muhammed ve Ebu Bekir'i ilkin Kızıldeniz

yönüne, oradan da kuzeye götürdü. Arka yollardan dolanarak Medine'ye uzanan anâ yola çıktılar. Yolculuk, on gün kadar sürdü. Boğucu bir sıcak vardı. Neyse ki, sonunda Medine vahasının uç noktasındaki Kûba'ya ulaştılar. Vakit öğleyi aşmıştı. Yorgun argın bir ağaç gölgesine çöktüler. Bir Yahudi, onları görerek müminlere haber verdi.[41] Elimizdeki kaynaklara göre, birinci Rebi ayının on ikisiydi; yani Muaftan sonraki 622 yılının 24 Eylül'ü.

Artık yeni bir çağ başlıyordu. Zaten Müslümanların takvimi, aynı yılın 16 Temmuz'undan başlatıldı. Hicret tamamlanmıştı.

Muhammed Mekke'de doğmuş, yoksul bir hayatın içinde büyümüş, şerefli bir vatandaş olarak yaşamıştı. Sonra yepyeni fikirler oluşmuştu kafasında ve bir gün bunları dışa vurmuş, herkese ilan etmişti. Öbür âlemden ses veren kutsal bir varlık tarafından, Allah kelamı olarak yerleşmişlerdi benliğine. İşte bunları soydaşlarına açıkça anlatmıştı. Bu fikirler, bazı insanların gerçek ve derin ihtiyaçlarına cevap verdiği için, bir topluluk tarafından benimsenmişti. Birincisi, köhne ve çeşitli baskı unsurlarıyla dolu bir toplumun boyunduruğundan kurtulmak ihtiyacıydı. Ayrıca yeni bir ideolojik sentez içinde birey olarak değerlendirilmek yine bir ihtiyaçtı. Oysa Muhammed'in karşı çıktığı toplumun insanları, ne geleneklerine, ne de düşünce tarzının alışılmış kalıplarına karşı çıkmaya ve yenilemeye razı değillerdi. Demek oluyor ki, Mekke toplumunun içinde, değerler sistemi ile düşünen yepyeni bir topluluk doğmuştu ve bu topluluk, toplumun yerleşik kanunlarına, törelerine ve kararlarına geçici olarak boyun eğiyor, şartlı olarak katlanıyordu. Çünkü gerçek değer ölçüsü, peygamberin ağzından dile gelen Allah hükmü, Allah buyruğuydu. İşte bu topluluk yeni, bambaşka ve kendi kendini tamamlayabilecek yetenekte ve sadece kendi kanunlarına, kendi inanç ve törelerine göre yürüyecek bir toplum haline gelmek için savaşıyordu: Birikim olmaktan çıkmış, gerçekleşen, oluşan bir bütünlüğe kavuşmuştu; topluluk üyelerinin topluca şehri terk ederek başka bir yerde yeni ve

41 A.g.e., s.334.

yapısı yönünden alabildiğine değişik bir topluluk kurmaya yönelişini, başka türlü yorumlamak yanlıştı. Tarihin akışı ve bu akışı şartlandıran nedenlerle, çöl ortasındaki iki Arap şehrinde aynı gerçeğe inanan bir avuç insanın yüreklerinde bütünlenen ve ilk bakışta önemsiz görünen bu oluşum, sonradan dünya ölçüsünde önem kazanacaktır. İşte bu sebepledir ki, bir Yahudi'nin gelişlerine tanık olduğu, bitkin ve gölgeye kavuşmak arzusuyla yanıp tutuşan iki adamın eseri, o 622 yılının bıktırıcı ve kavurucu güneşinden çok başka kavramlarla değerlendirilecek, yüz milyonlarca kadın ve erkek için yıl ölçüsü, onların palmiye gölgesine koştukları andan itibaren başlayacaktır.

Beşinci Bölüm
BİR STRATEJİNİN DOĞUŞU
(Silahlı Peygamber)

Muhammed ve Ebu Bekir, şehre ulaşmak üzere yola çıktıkları zaman gelecek hakkında neler düşünüyor ve tasarlıyorlardı, bunu bilmiyoruz. Gelecek konusunda ve tasarladıkları göçün sonuçları hakkında açık seçik fikir sahibi olmadıkları, kesin planlar yapmadıkları kestirilebilir. Yine de, verdikleri mücadeleyi ve fikirlerini anlayışla karşılayan bir çevreye yerleşecekleri için herhalde sevinçliydiler, ikisinin de ortak tutkusu, inandıkları tek kutsal şey olan Allah fikrini bütün Arap topraklarına yayabilmek, bu bakımdan da Medine şehrini canlı bir merkez olarak kullanmaktı. Bir yandan da Allah buyruğuna karşı gelen Mekke'nin gene Allah tarafından haklı bir cezaya çarptırılmasını beklerken, daha sınırlı ve daha insani ölçülerle de olsa, Mekkelilerden bu yolla intikam almayı tasarlıyorlardı.

Yapılacak ilk iş, Medine'ye elle tutulur biçimde ve sahiden yerleşmekti. Çeşitli kimselerin ve kabilelerin Hazreti Peygamber'i ağırlamak şerefini paylaşmak istedikleri, hatta birbirleriyle yarış ettikleri bir gerçektir. Küba'da geçirilen birkaç günün sonunda, yerleşecekleri bölgenin seçimini Büyük Allah'ın iradesine bırakmaya karar verdiler. Peygamberin bindiği deve başıboş bırakıldı, istediği yöne gitmesine göz yumuldu. Deve yürüdü, yürüdü ve sonra iki yetim kardeşe ait olan ve vahanın orta yerinde bulunan, hurma kurutulmakta kullanılan bir düzlükte durdu. Muhammed,

orada devenin sırtından indi. Allah, ona orada yerleşmesini emretmişti. Civardaki en yakın evin sahibi olan Ebu Eyyub Halit ibn Ziyad tarafından karşılandı ve ağırlandı. Ebu Eyyub ve karısı evlerinin birinci katını kutsal misafire bırakarak üst kata çıktılar. Peygamberin yemeklerini dahi onlar hazırlıyordu. Devenin seçtiği alan, oranın gerçek sahiplerinden satın alındı. Sonra, hiç vakit kaybedilmeden inşaata geçildi. Peygamber'e iman etmiş civardaki bütün müminler yardıma koştu. Muhammed, bizzat kendisi de çalışarak onlara cesaret veriyordu ve müminler, şiir sanatının ilk belirtileri ve örnekleri sayabileceğimiz şarkılar söyleyerek çalışıyorlardı:

Peygamber Efendimiz çalışırken elimiz böğrümüzde bakınırsak,
Çalışmazsak, döneklik etmiş oluruz!

Kökleri daha dini kaynaklara dayanan başka şarkılar, ilahiler de söyleniyordu tabii:

Asıl hayat Öbür Dünyada!
Allahım! Yanımıza göç edenlerden ve onlara yardım eden kullarından rahmetini esirgeme! [1]

Söylentiye bakılırsa, Peygamber bu şarkıları, kelimelerin yerlerini değiştirerek tekrarlıyordu ve sözlerin ahengi kayboluyordu. Bu söylentilerin asıl amacı, Hazreti Peygamber'in şiir diline yatkın olmadığını ve Kuran'daki mükemmel ses uyumunun ve ahengin Allah'ın yaratıcı gücünden geldiğini, O'nun eseri olduğunu belirtmektir.

Tabii en yoksul, günlük işlere en alışkın olanlar yine en fazla çalışanlardı. Yüzyılları aşarak günümüze ulaşan söylentilere inanmak gerekirse, sırtına haddinden fazla tuğla yüklenen Amr ibn Yasir bu durumdan şöyle yakınıyordu: "Büyük Allahın Elçisi! Beni öldürüyor bunlar! Kendilerinin taşıyamayacağı bir ağırlığı veriyorlar sırtıma!" O zaman pırıl pırıl bir delikanlı olan Hazreti

1 Ibn Hişam, a.g.e., s.337.

Ali'nin ise şu türküyü dilinden düşürmediği ileri sürülmüştür:

Eşit değil burada çalışanlar, bu kutsal yerleri kuranlar
Ayakta ve çömelerek bu işe adayanlar var kendilerini,
Bir de uzaktan gördüklerimiz, toz yığınlarından kaçanlar! [2]

Yine bir iddiaya göre, Amr bu türküyü pek benimsemiş ve yüreğinin bütün gücüyle ve defalarca tekrarlamıştır. Şarkıda hedef tutulan kişinin de, Peygamber'in gösteriş ve kibarlık düşkünü damadı Osman ibn Affan olduğu söylenir. İşte o zaman kurulan ilk bina, Müslüman geleneğince ilk mescit, ilk tapınak kabul edilmiştir. Bu kelime, Nabateen ve Süryani dillerinde "masgeda" şeklinde okunmuş, tapınılan, kutsal varlıklar önünde diz çökülen yer anlamında kullanılmıştır. Gerçekte de, din işleri kadar dindışı işlerin de görüşüldüğü bir merkez, bir yönetim binasıydı o devirde. Taş temellerin üstüne oturtulmuş ve tuğladan örülmüş duvarlarla çevrili, dört köşe bir avlu biçimindeydi. Kuzeye bakan kesiminde, duvara paralel olarak yerleştirilmiş bir dizi palmiye kütüğü, kilden örülmüş ve üzeri palmiye ağaçlarıyla örtülü tavana destek oluyor, onu ayakta tutuyordu. Doğu kesimine iki kulübecik oturtulmuştu; bu kulübelerin her biri, Peygamberin iki karısına aitti (Peygamber, bu mescidin inşası sırasında Ayşe ile evlenmişti). Kulübelerin avluya açıldığı kısımda, yere halılar serilmişti. Peygamberin kendisine ait özel bir yeri yoktu. Sırayla karılarının yanında geceliyordu. O devrin Arap adetlerine uygun olarak, zamanının çoğunu avluda geçiriyor, ziyaretine gelen heyetleri avluda karşılıyor, iş meselelerini orada hallediyor ve müminlerle gerekli her teması orada kuruyordu. Mahpuslar avluda tutuluyor, yaralıların yarası bile avluda sarılıyor, hatta zaman zaman savaş oyunları da orada düzenleniyordu. Topluluk halinde yapılan dualar için de avluda toplanılıyor, yatacak ve barınacak yeri olmayan yoksul müminler orada yatıp kalkıyorlardı. Sözün kısası, burası Peygamberin eviydi ve ayrıca her türlü yararlı iş için kullanılıyordu.

---

2 A.g.e.

Artık ellisine merdiven dayamış ve kendisi için bile yepyeni bir hayata başlamış olan bu olağanüstü adamı, fizik yapısı ve özellikleriyle tanıtmanın sırasıdır sanıyoruz. Gerçek şu ki, hakkında söylenenlerin büyük çoğunluğu tartışma konusudur. Onun kişiliği hakkında gerçeğe uygun tarifler, hayatının bu son devresine ait olanlardır. Söylentilere bakılırsa, orta boyluydu. Kafası kocamandı fakat çehresi toparlak ve yayvan değildi; aşırılığı olmayan kıvırcık saçları, simsiyah gözleri vardı ve kirpikleri uzundu. Hafif pembemsi, beyaz bir teni vardı. Göğsündeki kıllar seyrek ve uzundu, buna karşılık elleri ve ayakları iyice kıllı, sakalı adamakıllı gürdü. Gövdesi kemikli, omuzları genişti. Yürürken, yokuş aşağı iniyormuşçasına kuvvetli ve sert adımlarla yere basardı. Hangi yöne dönerse dönsün, bütün gövdesiyle yön alırdı.

Hicretten birkaç ay sonra Hazreti Muhammed ve Ebu Bekir, Mekke'deki ailelerini getirtmeye karar verdiler. Muhammed'in iki kölesi, iki deve üstünde ve keselerinde 500 dirhemle yola çıktılar, Sevda'yı ve kızları hiçbir güçlükle karşılaşmadan Medine'ye getirdiler. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah da Mekke'ye vardı; anasını ve kız kardeşi Ayşe'yi Medine'ye taşıdı. Mekkeliler onlara en ufak bir güçlük çıkarmadı.

Muhammed'in küçücük bir kız olan Ayşe ile gerdeğe girişi daha sonraya rastlar. Yine günümüze kadar ulaşan söylentilere göre, bu olayı Ayşe şöyle anlatmıştır: "Allahın Elçisi, benimle altı yaşımdayken evlendi ve tam dokuz yaşımda gerdeğe girdim. Medine'ye gelişimizden sonra bir ay ateşlendim, hasta yattım ve hastalık yüzünden tamamen dökülen saçlarım yeniden büyüdü ve çoğaldılar (Ayşe'nin bu son sözü bazı yorumcular tarafından "saçlarım çok azaldı" şeklinde yorumlanır). Ümmü Ruman (anası) bir gün salıncakta sallanırken yanıma geldi, etrafımda yaşıtım arkadaşlar vardı. Beni çağırdı, ne istediğini bilmeden ona koştum. Beni elimden tuttu ve kapının eşiğinde durdurdu. Bas bas bağırdım, neredeyse soluğum kesiliyordu. Medineli kadınların doluştuğu bir eve soktu beni, kadınların hepsi bağrıştılar: "Rahmetin ve talihin bol olsun!" dediler, anam beni onlara teslim etti. Başımı yıkadılar ve beni güzelleştirdiler. Kork-

madım, sadece sabah vakti Allahın Elçisine teslim ettiklerinde korktum." Tören en basit ve gösterişsiz şekliyle gerçekleştirildi. Küçük kıza oyuncaklarını, bebeklerini verdiler, hatta bazı bazı Muhammed bile onunla oynuyordu.

Muhammed, hep onunla oynayarak zaman geçiremezdi elbette. Göç edenlerle ilgilenmesi, onları çekip çevirmesi gerekiyordu. Bunlar çoğunlukla geliri olmayan, yoksul kişilerdi. Yahudilerin ve Medinelilerin yanına yerleştiler (Artık Medinelilere "Ansar", yani yardımcı deniyor, hicret edenler ise "Muhacirun" diye çağrılıyordu). Çoğunluğu palmiye ağacı yetiştirmesini bilmedikleri, tarım bilgisinden yoksun oldukları için, genellikle ayak işlerinde çalıştırılıyorlardı. Kuyudan kovalarla su çekiyor ve palmiyeleri suluyorlardı. Bunlar, kendisine yardım etmek isteyen bir Medineliye, "çarşının yerini göster" diyen Abdurrahman ibn Avf kadar hüner sahibi ve becerikli değillerdi. İbn Avf çarşıdan ucuza mal almış, ufacık bir kârla satmış, tekrar mal almış ve böylelikle işi genişletmişti. Bir zaman sonra Medineli bir kız alabilecek, kızın ailesine başlık parasını rahatça ödeyecek ve hatta düğün bile yapabilecek ölçüde para sahibi oldu.

Muhammed, kişiliğinin gereği olarak bu türden alışveriş kolaylıklarına bel bağlayamıyordu. Kendisi ve ailesi, müminler sofralarına çağırmayı unutunca ya da yiyecek içecek ve hurma getirmeyince açlık çekiyorlardı. Zaten çoğu zaman, hurma ve su ile karın doyuruyorlardı. Kışın yakacak odunları yoktu. Doğup büyüdükleri toprağın kuru ve sert havasına alışkın olan "muhacirun" kısmı, Medine'nin rutubetine bir türlü alışamamışlardı; bu yüzden eziyet çekiyorlardı. Sık sık hastalanıyorlar, dizanteri hastalığına yakalanıyorlardı.

Topluluğun ayakta durabilmesi için örgütlenmek gerekiyordu. İşte bu nedenle, Hazreti Muhammed'in Medine'deki durumunun açıklığa kavuşması şarttı. Medine'de yaşayan çeşitli topluluklar ve kabileler arasındaki bütün ilişkiler düzene sokulmalıydı. Ortaklaşa kabul edilmiş bir sözleşme, olağanüstü tesadüflerin yardımıyla yüzyılları aşarak günümüze kadar gelmiş, Müslüman geleneği içinde bütünlüğünü ve ilk şeklini bozul-

madan korumuştur. Bu sözleşmenin hakiki olduğuna şüphe yoktur, zira ilkel Müslüman toplulukları hakkında daha sonra varılmış yargıları haksız çıkartan hükümlerle doludur. Günümüze kadar ulaşan bu sözleşmenin metni hakkında W. Montgomery Watt, ilgi çekici bir iddiada bulunmuş, bu sözleşme metninin Medine'ye hicret sırasında kaleme alınmış hükümlerin yanı sıra sonradan eklenmiş bazı hükümlerle birleştirildiğini ispatlamıştır.

Bu anlaşma, taraflarca "Sahifa" olarak isimlendirilmişti ve şöyle diyordu: "Müminler ve Kureyş ve Yatrib'e tabi kullar ve onların yardımına koşanlar... öbür insanlardan ayrı ve tek bir topluluk oluştururlar" (1. madde). "Yahudiler de Müminler gibi, aynı topluluğun üyesidirler" (25. madde). Demek oluyor ki, bu topluluk Medine'de yaşayan bütün insanların dış dünyaya karşı tek cephe halinde birleşmeleridir. "Peşimizden gelen Yahudiler, bizden yardım ve destek görmelidir, buna hak kazanmışlardır; bize karşı dürüst davrandıkça ve düşmanlarımıza yardım etmedikçe bizden sayılırlar" (16. madde). (Bu bölüm hayli çapraşık ve başka bir yoruma da elverişli bir bölümdür.) "Yahudiler ve Müminler, omuz omuza çarpıştıkça masrafları bölüşeceklerdir" (24. ve 38. maddeler). "Yahudiler ve Müminler, kendi masraflarını kendileri görecek, işbu sözleşmeyi kapsayan bütün taraflar, herhangi bir saldırı karşısında birbirlerine yardım edeceklerdir. Aralarında dostluk, dürüstlük ilkeleri egemen olacak, birbirlerine akıl danışacaklardır" (37. madde).

Sözleşmenin bir maddesi çok ilgi çekici; bu madde, Medineli putperestlerin durumunu kapsıyor. Geçici bir süre için bile olsa, Hazreti Muhammed onlarla dostluk ölçüleri içinde ve yan yana yaşamak taraftarıdır. Onların Müslümanlığa kazandırılmasını, geleceğin meselesi kabul etmektedir. Şimdilik önemli olan, onların Mekkelilerle birleşmesini önlemektir. "Hiçbir putperest, hiçbir Kureyşlinin yardımına gitmesin, malları ve şahsı adına şefaatte bulunmasın, Müminlerin aleyhine olan her türlü davranıştan sakınsın" (20. madde). Fakat başka maddelerde, Müminlerin kâfirlerden ayrılmasına önem verilmiş, Yahudiler kâfirden sayılmamışlardır (14. ve 15. maddeler).

Topluluk, tek tek şahıslardan değil, belirli gruplardan oluşmuştu. Göçebe Kureyşliler bir grup, Medine'nin çeşitli kabileleri ve onlarla işbirliği halindeki Yahudiler bir başka grup kabul edilmişlerdi. Üç büyük Yahudi kabilesinin de ayrı ayrı grup sayılmaları gerekiyordu fakat tarihten silinmeleriyle sözleşmeden çıkarılmışlardı. Her grup, kan bedeli ödemek konusunda bölünmez bir bütün olarak düşünülüyordu (yani gruptan birisi, kendi grubuna yabancı birini öldürdüğü zaman, bu hüküm işlem görüyordu). Mahpusların geri alınması konusunda ise göçebeler bir bütün halinde davranıyor ve karar veriyor, böyle durumlarda Medineli kabilelere de aynı hak tanınıyordu (2. madde).

Bununla birlikte, Yahudiler ve putperestler hariç, bütün müminler çeşitli maddelerle birleştirilmişlerdi. Örneğin, içlerinden biri ağır borç altında kalır ve ezilirse, onu kurtarmak ve rahata erdirmek hepsinin ortak göreviydi (11. madde). Müminlerin zararına olarak herhangi bir kâfirin yardımına koşmaları, kesinlikle yasaklanmıştı. Ayrıca herhangi bir kâfire olan dostlukları yüzünden bir mümini öldürmek, büyük suç sayılıyordu (14.madde). En yoksul ve çaresizler de dahil, bütün müminlerin Allah'ın rahmetine sığındıklarına ve Allah tarafından korunduklarına, birbirlerine her türlü yardımı yapmaları gerektiğine inanılıyordu (15. madde). Kavga ve dövüş anlarında müminler tek başlarına hareket edemez, düşmanla barışamazlardı (17.madde). Bir mümin öldürülürse, katili ve yardımcılarını hep birlikte göğüsleyecek, onlara hep birlikte karşı çıkacak ya da kan bedelini kabul edip etmemekte ortaklaşa karar vereceklerdi (19. ve 21. maddeler). Ahlâksız kimselere hiçbir surette yardım etmeyecek, onları hiçbir surette yanlarında barındırmayacaklardı (22. madde). Kendi aralarındaki suçluları, doğru yoldan sapanları da yine kendileri cezalandıracaktı (13. madde).

Hazreti Muhammed'in bu geniş topluluk içindeki yeri ve işlevi henüz sınırlıdır. Topluluğa üye kimseler arasında çıkan uyuşmazlıkları çözümlemek, onları yatıştırmakla görevlidir ve

Allahın Elçisidir. "Sebebi ne olursa olsun, uzlaşamadığınız durumlarda önce Allah'a, sonra Muhammed'e başvurunuz" (23. madde). "Günün birinde; bu sözleşmeyi baş üstünde tutanlar arasında herhangi bir anlaşmazlık belirirse, kendilerine zarar verecek bu anlaşmazlığı giderebilmek için Allah'a ve Muhammed'e başvuracaklardır çünkü Allah hepimizden adildir, dikkatlidir ve bu sözleşmedeki hususların gerçek koruyucusudur" (42.madde). Ayrıca, yine aynı sözleşmenin bir maddesinde, topluluk üyelerinin Hazreti Muhammed'in rızası olmadan askeri hazırlık yapmaları ve sefere çıkmaları yasaklanmıştır; kimse aldığı yaraların ve uğradığı hakaretin intikamını almaktan alıkonamaz dendiği halde, bu yasak konmuştur (36. madde).[3]

O devirdeki Medine toplumunun yapısını özetlemeye çalıştık. Henüz bir devlet kavramı belirmemiş, belli bir otoritenin toplumdan ayrı ve farklı bir kuvvet yoluyla belli bir düzeni sürdürdüğü noktaya gelinmemiştir. Her etnik grup, kendi şefi tarafından yönetilmekte ve şef, çevredeki itibarı ölçüsünde sözünü geçirebilmektedir. Düzeni koruyan tek şey, karşı tarafın intikam almasından duyulan korku ve herhangi bir kötülüğün kat kat fazlasıyla ödeneceğinden duyulan endişedir. Bununla birlikte, Araplara özgü bu yönetim yapısının içinde yepyeni ve değişik yapıda bir unsur ortaya çıkmıştır. Bu unsur, Hazreti Muhammed'in bizzat kendi kişiliğidir ve bütün özelliği Allah'ın sesini duyabilmesidir. Bu özellik, ona bazı üstünlükler sağlamaktadır. Öncelikle, Kureyşli göçebelerin doğal lideri sayılmaktadır; ayrıca din açısından bütün müminlerin –yani Yahudi olmayan bütün Medinelilerin– üzerinde geniş etki ve otorite sahibidir. Anlaşmazlıkları ve kavgaları yatıştırmak konusunda, herkesten çok O'nun hakemliği geçerli olacaktır. Hakemlik kendisine verildiğine göre, bunun doğal sonucu olarak ve bütün vaha topraklarında kan güdülmesine, kan davalarının sürüp gitmesine engel olmak amacıyla bazı önlemler alacak ve bunları kabul ettirecekti. Sözleşmenin bütün şartlarını kesinlikle bilmiyoruz. Fakat,

---

3 A.g.e., s.341 vd; krş, W. Montgomery Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford, Clarendon Press, 1956, s.221-8

gene o devrenin eseri olan Kuran'daki hükümlere bakarsak hem Muhammed'in tavrını kestirmek, hem de o devrin şartlarını geçerli ölçüler içinde yorumlamak imkânını buluruz. Örneğin, cinayetten ve bir diğerine işkenceden sorumlu olan kişi hakkında verilmiş hüküm çok kesindir:

Hiç bir müminin akrabalık veya dostlûk nedeniyle de olsa, adaletin işleyişine karşı çıkamayacağı, hakkın yerini bulmasına engel olmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca (ki bu husus Kuran'da açıkça yazılmıştır), intikam duyguları körüklenmeyecek, kaybedilen bir hayatın bedeli olarak birden fazla can alınmayacaktır. İntikam hırsı sürüp gitmeyecek, alınmış bir intikamın intikamı düşünülmeyecektir. Bir cinayetin intikamını alan kişi, kendisinden alınacak yeni bir intikam ihtimaline karşı böylece korunmuş oluyordu.

Hazreti Muhammed, Allah'tan aldığı ilham sayesinde, toplumun çıkarına da uygun düşen bazı önlemleri gerçekleştirmiştir fakat bu yasak kararlarının, bu kötülüğü önleyici hükümlerin bütün garantisi dini telkinler ve kamuoyunun tepkisinden ibarettir. Muhammed'in ne polisi, ne de hazinesi vardır. Kendisinin ve çevresindeki yardımcıların bütün zekâlarını ve hünerlerini kullanmaları ve henüz gereğince anlayıp yorumlayamadıkları toplumsal şartların da denk düşmesiyle sahip oldukları bu moral otorite, etkili, pratik bir otorite kılığına bürünmüştür. Zaten bu otorite, komşu ülkelerdeki devlet otoritesini ve gücünü sağlayamamış, bu açıdan hayli eksik bir düzeni kabullenmişlerdi.

Medineliler, Muhammed'in hakemliğini genel olarak benimsemişlerdi. Onu, kavgacı ve savaş meraklısı şefler yüzünden başları beladan belaya giren zayıf aşiretler benimsemiş ve desteklemişlerdi; ilk hareket de onlardan gelmişti. Vahada barış istiyorlardı ve barışa karşılık ödedikleri bedel önemsizdi. Allah'ın tek kutsal ve tapılacak varlık olduğuna inanmak yeterliydi. Allah'ın, tanrıların en güçlüsü olduğunu zaten kabul etmişlerdi; biliyorlardı. Aralarındaki fark, pek önemsizdi. Muhammed'in dudaklarından dökülen sözlerin, ona Allah tarafından gönderildiğine iman etmek, ikinci sınıf tanrıları da artık birer tanrı gibi değil, birer küçük "cin" sayıvermek sorunu hallediyordu. Peygamber'in

samimiyeti açıkça hissediliyordu; Allah'ın ona indirdiği emirler anlamlı ve güzeldi, toplumun yararına ve iyiliğine çalışan hükümlerdi. Bu durumda gerçekliklerine inanmamak elden gelmiyordu! Üstelik Hazreti Muhammed akıllı, tatlı dilli, gönül almasını iyi bilen ve son derece sevimli bir insandı. Medine cemaati için önemli bir kazançtı. Kendilerine bağlı Kureyş aşiretlerini böyle bir kişiliğin iyi etkilerinden yoksun bırakmak budalalıktı.

Allah'tan başka Tanrı olmadığı, sadece ve sadece O'na inanılması gerektiği fikrinin topluma adamakıllı yerleşmesi, önemli aşiret ve kabile şeflerinin Müslümanlığı kabul edişiyle başlar. Bu şeflerin Müslüman oluşlarındaki etkenleri tanımlamak imkânsız gibidir. Her birinin psikolojik durumunu bilmek şarttır fakat Müslümanlığın, yapısından gelen bir çekiciliği olduğunu da teslim etmek gerekir; bunun yanı sıra barış özleminin, türlü hesapların ve Kureyşlilere duyulan kinin de rol oynadığı tahmin edilir. Abdül-Eş'el soyunun iki önemli şefi, Seyid ibn el-Hüdeyr ile Sa'd ibn Mu'ad'ın Müslümanlığı kabul edişleri, alabildiğine önemlidir. Anlatılanlara bakılırsa, bu iki kudretli adam, Müslümanlığı kabul ettikten hemen sonra kendi soylarının toplandığı yere koşmuşlar ve orada Sa'd kendi soyunun önde gelen kişilerine kendisi hakkında ne düşündüklerini sormuş. Şöyle cevap vermişler: "Başımız ve büyüğümüzsün, içimizde en kamil olan, en doğru düşünen sensin." O zaman şunu söylemiş onlara: "Hiçbiriniz ve karılarınız, Allah'a ve O'nun Elçisine inanmadıkça beni baş bilip konuşmayın, yanıma gelmeyin." Ve hepsi onun ardından Müslümanlığı kabul etmişler.[4]

Müslümanlığa katkıda bulunan bir başka kişilik de Arf'in "hazreti" soyundan gelen Abdullah ibn Übey'dir. Bo'ad Savaşı sırasında çekimser kalmış, kenara çekilip beklemiştir. Elde tutulan Yahudi rehinelerin haksız yere öldürülmesine içerlemiş ve bu yüzden soyunun önde gelen şeflerinden birisiyle takışmıştı. Medinelilerin birleşmelerinde sayısız yararlar olduğunu kavramış olmalıydı; denir ki, Hicret, yani Mekke'den Medine'ye göç

4. Ibn Hişam, a.g.e., 292 vd. Guillaume'nin çevirisi bana hatalı görünuyor.

başladığı sıralarda taraftarları onu Medine hükümdarı ilan etmeye hazırlanıyorlarmış. Fakat o Muhammed'in safında yer almayı daha uygun gördü; tahmin ediyoruz ki Muhammed'in fikirlerinin gerçek gücünü hissetmiş ve bu fikirlere, bu akıma karşı çıkmak yerine desteklemek yolunu seçmiştir. Kesin olarak bilemiyoruz fakat belki de Muhammed'in Allahın Elçisi olarak kalacağını ve fırsattan yararlanıp hareketin lideri durumuna gelebileceğini de hesaplamış olabilir. Yahudilerle yakınlığı ve dostluğu göz önünde tutulursa, tektanrıcı düşünceye gerçek bir sevgi ile bağlanmış olması da ihtimal dahilindedir.

Müslümanlığa karşı direnenlerin önemli bir ağırlığı yoktu. Avslardan, özellikle Menat dinine bağlı ve bu yüzden "Avs Menat" diye çağırılan soylar, Allah'ın tekliğini ve Muhammed'in elçiliğini inkâr etmişlerdi. Zaten etkisiz ve yüzeyde kalan bir direnç göstermişler, yeni dini sevmediklerini çekimser tavırlarıyla ifade etmek yoluna gitmişlerdi. Asıl büyük düşmanlık gösterenler, yine Avs Menatların "Hazreci" soyundan gelenlerdi; bunlar şiire çok yatkın ve kabiliyetli insanlardı. Önderleri de Esma bint Mervan isimli bir kadınla, yüz yaşında olduğu söylenen Ebu Afak adında bir ihtiyardı. Ebu Afak, şöyle konuşuyordu:

Çok yaşadım, fakat hiç görmedim böylesini
Evlerin ve ihsanların böylesini
Onlar kadar vefalısını, dürüstlükte eşsizini
Kayla'nın (Avs ve Hazrec) çocukları gibisini.
Diz çöktürebilmek için onlara, dağlar sarsılırdı temelinden,
Oysa şimdi bir atlı girdi aralarına, böldü bir bıçak gibi.
"Bu sevap! Bu mekruhtur!" diyor atlı, hüküm giydiriyor önüne bakarak
Debdebeye bu kadar düşkünseniz ve atlının kulu olmakla ne kadar övünseniz,
Yazık! Öyleyse neden, bir tubba 'nın (Güney Arabistan 'da bir hükümdar) peşinden gitmediniz?[5]

Esma daha öfkeli ve coşkundu, şöyle haykırıyordu:

---

5. A.g.e., s. 995.

Malik'den ve Nabit 'den doğanlar, siz!
Ve siz, siz ki Avs 'in ve Hazrec'in eserisiniz! (Medine aşiretleri)
Bir yabancıya kulluk ediyorsunuz demek, Fakat ne Murad 'in, ne Maduhic 'in (Yemen aşiretleri) eseridir o bilin!
Başımızdakiler tek tek vurulunca mı ona gönül verdiniz,
Nedir, pişirilen ete ve suyuna açlık çeker gibi peşinden gidişiniz? Şerefine düşkün bir adam da mı yok aranızda, dikkatsizliğinizi düzeltsin
Gelsin, aldatılmışların umudunu yok etsin?[6]

Her ikisi de Muhammed açısından gayet tehlikeliydiler, zaten Muhammed'in ikisini de nasıl öldürttüğünü ilerde göreceğiz. Fakat her şeye rağmen tek kalmış, yalnız kimselerdi bunlar ve feryatları cılız ve etkisizdi.

Ayrıca, Hicret'ten çok önce tek Tanrı'ya inanmış olan ve kendini çileye adayarak, dünyadan elini ayağım çeken Ebu Emir'in özel durumunu da kısaca özetlemek gerekiyor. Çevresindekiler "Rahib" ismini vermişlerdi ona. Muhammed Medine'ye geldiğinde Ebu Emir onunla görüştü ve tek Tanrı düşüncesine yanlış katkılarda bulunduğu için Muhammed'i suçladı. Daha doğru bir deyişle, Muhammed'in Allah kelamının elçisi olduğuna inanmamıştı. Muhammed'e boyun eğmektense, bazı yorumculara göre on beş, bazılarına göre elli kadar taraftarıyla Mekke'ye göçtü. Müslümanlarla silahlı mücadeleye girişti. Müslümanların kesin zaferinden sonra bile boyun eğmedi ve Suriye'ye sığındı, talihi yardım ettiği için de Suriye, Müslümanlar tarafından zapt edilmeden önce kendi eceliyle öldü.

Müslümanlığın karşısında beliren asıl tehlikeli direnme Medine'de yuvalanmıştı. Bu düşmanlığın temelinde, daha önce sözünü ettiğimiz Yahudi aşiretleri yatıyordu. Muhammed'in onlar hakkında hiçbir kötü düşüncesi ve önyargısı olmadığını biliyoruz. Tam tersine, kendisine gönderilen Allah kelamının, daha önce Sina Dağı'nda olanlara gönderilen esaslara uygun olduğunu düşünüyor, bu bakımdan onları kıdemli sayıyor,

---

6. A.g.e.; Vakıdı, *The kitab al-maghazı*, yay. Marsden Jones, Londra, OUP, 1966, s.172.

bütün öbür dinlerin esinlendiği Kutsal Kitaplarına saygı besliyordu. Kendisinin Arap topluluklarına getirdiği Kitap'ın, aynı kaynaktan gelen eş anlamlı bir Kitap'la ve onun esaslarıyla nasıl olup da çatıştığına akıl erdiremiyordu.

Medine yolculuğuna hazırlanırken, sanıyoruz ki tek Tanrı'ya inanan bu Yahudi topluluklarına bel bağlamıştı. Kureyş ve Arap putperestlerine karşı, Yahudilerle ortak bir cephe kuracağını hesaplamış olmalı. Belirtilere bakılırsa, bu kararı verdikten sonra, devrin Yahudi geleneklerini geniş şekilde incelemiş onlarla yakınlık kurmayı tasarlamıştır. Dindaşlarına Kudüs'e dönerek dua etmelerini öğütlemişti fakat gökten gelen Ses, Allah'ın yaradılışın altıncı gününden sonra durup dinlendiği inancını kesinlikle reddetmesini emretmişti ona; bu da Yahudilerin dinlenme günü ile ilgili inançlarını bir çırpıda mahkum etmek, hiçe saymak anlamına geliyordu. Bu konuda, Goldhizer'in ileriye sürdüğü yorum belki de geçerlidir; Muhammed bu meselede "mazdek" inanışlarının etkisinde kalmış olabilir. Ne olursa olsun, Hicret'ten önce Medine'ye aracı gönderdiği Musab'a yazdırdığı mektupta cuma günleri dua toplantıları düzenlenmesini istemişti; bilindiği gibi cuma, Yahudilerin ertesi günkü dinlenme ve mutluluk bayramına hazırlandıkları gündür. Görülüyor ki, Yahudilerin bu törenine Müslümanları da katmak niyetindeydi. Muhammed ayrıca, "tisari" ayının onuncu gününde oruç tutmalarını da dikkatle izlemişti; o günü Yahudiler oruç günü olarak kabul ediyor ve "yom kippurim" adıyla anıyorlardı. Arami dilinde ise "onuncu gün" karşılığı olarak "aşure" denmişti buna. İşte bu "aşure" törenlerine Müslümanların da katılmalarını öğütledi ve yine, Yahudi geleneklerine uyularak, gün ortasında belirli bir dua ve ibadet saati kararlaştırıldı. Fakat anlaşılıyor ki Muhammed, Yahudilerin yeme içme konusundaki bütün gelenek ve alışkanlıklarını izlemek amacında değildi. Onların belli bir günde yemeden içmeden kesilmelerini, (Hıristiyan düşüncesinin bu konudaki genel çizgisine uygun olarak) günahlarının bedelini ödeyebilmeleri için onlara Allah tarafından emredilen bir ceza kabul etmişti fakat bu yasaklamaların

Müslümanlar tarafından küçük çapta tekrarlanmasına taraftardı. Uygun gördüğü yasaklar, ilk Hıristiyanların uyguladığı şekle benziyordu. Yahudi rahiplerinin geçerli saydıkları ve İsrailoğulları ile aynı yerde yaşaması hoşgörü ile karşılanan zulüm ve eziyet rejiminden hayli etkilendiği anlaşılıyor. Domuz eti yememek, kan içmeyip eceliyle ölmüş hayvanların etini yasaklamak gibi. Hatta, Yahudi geleneklerini uygulamakta o kadar ileri adımlar atılmıştır ki, Yahudilerin kimi giyinme tarzları dahi müminlere geçti.

Bununla birlikte Yahudiler, Muhammed'in gösterdiği yakınlığı pek umursamadılar. Arabistan Yahudilerinin Muhammed'e ve taraftarlarına ne gözle baktıklarını kesin olarak bilmiyoruz. Grek–Roma çağında, Yahudiler "Tanrı'dan korkanları", yani İbraniler tarzında bir tektanrıcılığı sempatiyle karşıladıkları halde, İsrailoğullarının bütün dinsel törelerine harfiyen uymayanları kendilerinden sayıyor, rahatça aralarına alıyor ve "sebomenoi" diyorlardı onlara. Sonradan İsrail halkını yerden yere vuran felaketler, onları uzlaşmak nedir bilinmeyen bir katılığa ve yabancı düşmanlığına sürüklemişti. Artık Yuda dinini kesinlikle ve bütün kurallarıyla kabul edenleri kendilerinden sayıyorlardı. O çağda, dini yayma akımı yeniden baş göstermeye başlamıştı ve Medine Yahudileri, sonuna kadar putperest kavimlerle komşuluk ettiklerinden, Muhammed'in kendileri gibi tek Tanrı'ya inanan müminlerini sevinçle karşılamak, onların komşuluğundan huzur duymalıydılar. Çünkü Muhammed taraftarları tektanrıcılık inancında, İsrail topraklarında kapılanmış öbür yabancılardan çok daha ileriydi-ler. Bu yabancılar, çoğunlukla eski putperestlerdi; artık dönmüş ve Yahudi hahamlarının gözünde sahici Yahudilerle eş haklara sahip kılınmışlardı. Onlardan sadece "Nuh soyunun yedi buyruğunu yerine getirmeleri" isteniyordu: "Hakkaniyet kurallarına uymak, Tanrı'yı kötülememek, putperestlikten, ahlâksızlıktan, adam öldürmekten, hırsızlıktan ve canlı hayvan eti yemekten sakınmak".

Muhammed taraftarları, Musevi dininin temel kurallarına bağlandıkları gibi, "Nuh soyunun yedi buyruğuna" da saygı besli-

yor, ayrıca Musevi dinindeki törelerin büyük çoğunluğunu da benimsiyorlardı. Yani kağıt üstünde bu iki toplumun çatışmasına yol açacak hiçbir neden yoktu fakat Medine'deki Yahudi cemaatinin şehir halkı üzerinde siyasi baskı yapmaktan vazgeçmediklerini unutmamalıyız. Sanıyoruz ki, Muhammed'in durumunun ve gün geçtikçe kazandığı itibarın kendi çıkarlarına aykırı düştüğünü fark ettiler. Fakat asıl çatışma nedeni, Medine'nin uyanık ve kültürlü insanlarla dolu bir "ulema merkezi" oluşudur. Yahudi ulemasının, Muhammed'in Allahın Elçisi oluşundan kuşkulandıkları, onu bir türlü sahici bir peygamber kabul edemedikleri bir gerçektir. En eski Kutsal Kitap'ın, Tevrat'ın sahibi oldukları için Muhammed ve dini hakkındaki her şey onlardan soruluyor, doğruluk ve Kutsal düşünceye uygunluk derecesi hakkında şüpheye düşülen her konu, Yahudi ulemasına danışılıyordu. Bu yüzden, yeni dine karşı iyi niyetle davranmak istemiş bile olsalar, bir cahilin hezeyanları gibi gördükleri bu yeni akımı doğrulamak, Tevrat'ta bölüm bölüm anlatılan bazı olayların Kuran'da tahrif edilişine, ters yorumlanışına göz yummak, onlara ağır geliyordu. Bazılarının bilinçlendiği ve gerçek saygısı ile şartlara uygun politika gütmek isteğinin tam bir çatışma yarattığını anladıkları tahmin edilir. Bununla birlikte, büyük çoğunluk meseleyi kavrayamamış, hem yalancı bir peygamber, hem de politik tehlike olarak gördükleri Muhammed'e karşı mücadele bayrağını açmışlardı. Muhammed, onların bu düşmanca tavrına henüz ses çıkarmıyordu fakat günü gelince karar verecek, duruma hakim olmak isteyecekti.

Henüz günü gelmemişti. Ciddi sonuçlar doğurması beklenen başka kararlar alınmıştı. Muhammed, Medine'ye gelişinin yılı dolmadan, amcası Hamza'ya beyaz bir bayrak ve yedi mümin vermiş, onları Kureyş kervanlarının yolunu kesmekle görevlendirmişti.[7] Hangi düşüncenin etkisiyle böyle davranmıştı?

Peygamberin ve çevresindekilerin böylelikle yarattıkları yeni durumdan sonuçlar çıkarmış olmaları mümkündür. Yine de, şurası da bir gerçektir ki, davranışları o devrin şartları göz önüne

---

7 Tabari, *Annales*, a.g.e., I cilt, 3, s.1265.

alınırsa olağan bir davranıştır. Kurdukları yeni topluluğun geçim kaynakları çok sınırlıydı. Karınlarını doyurmak için nelere zorlandıklarını daha önce gördük. Yabancıların uşağı olarak çalışmak hem çekici değildi, hem geçim sağlamıyordu. Üstelik hiçbir Mekkeli göçmen, Abdurrahman ibn Avs kadar ticari zeka sahibi değildi; bölgede hiçbirinin verimli tek karış toprağı yoktu. Mekkeli müminlerin büyük çoğunluğu, kendilerine sürekli gelir sağlayacak kaynaklardan yoksunlardı. Peygamber bile çevresindekilerin yardımıyla geçimini sağlıyor ve hayli sıkıntı çekiyordu. Asıl önemlisi, topluluğun kullanabileceği hiçbir serveti yoktu. Buna, bir çare bulmak gerekiyordu. O devrin Arap dünyasında olağan geçim yolu, soygun ve gasp (bu çeşit davranışlara başka bir isim verilemez) sayılıyordu. Yani hiçbir geliri olmayanların başvurdukları yol. Yabancı yazarların ve İslamiyet öncesi Arap yazarlarının da sık sık belirttikleri bir gerçekti soygun. Muhammed'in seçtiği kurbanlar, Kureyşlilerdi. Öbür topluluklarla çatışmak anlamsızdı; zengin Kureyş kervanları bu bakımdan çok elverişliydi (onlardan daha uygununu bulmak gerçekten zordu). Üstelik, hicret edenler onlara saldırmakla kendilerini doğup büyüdükleri şehirden kovan Kureyşlilerden öç almış oluyor, Allah kelamına diklenen bu soysuzları bir anlamda cezalandırıyorlardı. Medine, bu türden soygun saldırıları için biçilmiş kaftandı. Mekke–Suriye seferi yapan Mekke kervanları, vahanın en fazla yüz kilometre uzağından geçiyor, bazen da daha yakına geliyorlardı.

Kişisel savaşlar, benimsenmiş bir gelenek halindeydi. Devlet kavramından habersiz yaşayan bu toplumda, aklına esen her aşiret reisi adamlarını dilediği hedefe gönderip dilediği hedefe saldırabiliyordu. Giriştiği saldırının sonuçlarını üstlenmekten başka sorunu yoktu ve zaten, işe koyulmadan önce bütün sonuçlar soğukkanlılıkla hesaplanıyordu. Demek oluyor ki bu türden çatışmalara ve seferlere yürümesini engelleyecek hiçbir şey yoktu, Muhammed'i olsa olsa "uygun olur mu, olmaz mı?" düşüncesi frenleyebilirdi. Taraftarları çoğunlukla peşinden geliyor, Muhammed'in elinde manevi baskı unsurlarından başka bir şey olmadığı halde, en tedbirliler, en korkaklar bile onun her

dediğini yapıyorlardı. Günler geçip de bu tür saldırıların epey karlı olduğu, iyi gelir sağladığı anlaşılınca, Muhammed'le yaptıkları sözleşme gereğince bu seferlere katılmak zorunda olmayan Medineli gönüllüler bile heveslendi; grup grup Muhammed'in safına geçtiler.

İlk saldırılar önemsizdi; önemli çatışmalar olmuyordu. Zaten düşman kervanların kalabalık ve hazırlıklı olduğu fark edilince hücum edilmiyor, geçip gitmelerine göz yumuluyordu. Kan gütme sorununun tazelenmesine engel olabilmek amacıyla adam öldürmemeye, kan dökmemeye dikkat ediliyordu.

Hicret'in ikinci yılı, Recep ayında (624 yılının Ocak ayı), yani Medine'ye gelişlerinden aşağı yukarı on beş ay sonra, kolay kolay unutulmayacak bir çatışmadan sonra ilk kan döküldü. Yapılacak saldırının içeriği bilinmesin, saldırının "baskın" özelliği korunsun diye şu kurnazlığı düşünmüştü Muhammed: Abdullah ibn Ceyş'i dokuz kişilik bir müfrezenin başına vermiş, eline de mühürlü bir emirname tutuşturmuş, bu fermanı iki günlük yol gittikten sonra açmalarını söylemişti. Ta'if ile Mekke'yi bağlayan yol üzerinde, Nahla'da pusuya yatmalarını emrediyordu; yani Mekke kervanına saldıracaklardı. Kervancılar Medine'den bu kadar uzakta ve ters yönde bir saldırıyı muhakkak ki beklemiyorlardı. Abdullah ibn Ceyş ve yanındakiler oradan geçen bir kervanı kıskıvrak bastırdılar; kervanı götüren dört Mekkeliden ikisini esir aldılar, bir tanesi öldürüldü, öbürü ise kaçtı. Ele geçen ganimet ve esir alınan Mekkeliler, büyük ve tantanalı bir törenle Medine'ye getirildi. Arap putperestliğinde kutsal sayılan Recep ayında kan döküldüğü için umulmadık bir heyecan dalgası ortalığı sardı. Acaba Muhammed putperest yasaklarını bile bile mi çiğnemişti, yoksa her şeyin kansız halledileceğini düşünerek mi adamlarını kervanın üzerine salmıştı? Akla bir başka ihtimal daha geliyordu; ibn Ceyş, Recep ayının son günlerine gelindiğini hesaplayarak kendiliğinden mi harekete geçmiş ve kan dökmekten çekinmemişti? Gerçeği bilmiyoruz. Muhammed, kamuoyundaki tepkiyi dikkate aldı ve uzun bir süre ganimete dokunmadı. Öyle ki, gökten inen yeni bir Allah kelamından icazet alıncaya

kadar sustu. "Kutsal aylarda kan dökmek iyi değildi ama Mekkelilerin günahları bundan daha ağırdı" (Kuran, Bakara Suresi). Ancak o zaman ganimetin beşte birini kendine ayırdı (Bu sonradan bir gelenek halini aldı); kalanı müminler arasında paylaştırdı. Bir süre, kervana saldırıp da dönüşte kaybolan ve Mekkeliler tarafından öldürülmelerinden şüphe edilen iki müminin dönüşü beklendi. Onlar dönünce de esir alınan iki Mekkeli, aileleri tarafından adam başına ödenen 1.600 dirhem karşılığında serbest bırakıldı. İki esirden bir tanesi, Müslümanlığı kabul edip Medine'de kaldı.

Anlaşılıyor ki, müminler açısından son derece yararlı olan bu saldırı, Kureyşlileri çileden çıkarmıştı. Uzak görüşlü Mekkeliler, Muhammed yaşadıkça şehirdeki ticaret hayatının sürekli bir tehdit altında kalacağını, Muhammed'i en kısa zamanda yok etmek gerektiğini anlamışlardı. Özellikle Ebu Cehl, bu, öteden beri Muhammed düşmanı ve Mahzum aşiretinin önde gelen kişisi, Muhammed'i ne pahasına olursa olsun kahretmek niyetindeydi. Nahla saldırısından iki ay sonra, ikinci Hicri yılın Ramazan ayında (624 Martı) çok zengin ve büyük bir kervan, Gazze'den yola çıkmış Mekke'ye ilerliyordu. Abd'ül Şems soyundan Kureyş aşiretinin bir çocuğu olan Ebu Süfyan, bu kervana öncülük ediyordu. Hemen bütün Kureyş tüccarlarının bu kervanda malı ve hissesi vardı. Bazı yorumculara göre 70, bazılarına göre de 30 Kureyşli tüccar kervana katılmıştı. Olaydan altmış yıl sonra, devrin halifesi Abd-ül-Malik'e gönderdiği mektupta, tarihçi Ürve ibn Zübeyr şunları yazıyor: "Allahın Elçisi bu kervandan haberdar olunca, müminleri çevresine topladı, kervanın zenginliğini anlattı." Gerçekten de o devirden günümüze kadar gelen bilgilere göre, kervan 50.000 dinar değerindeydi: Dolayısıyla, bu yeni saldırının çok çekici bir görünüşü vardı; tabii gönüllü sayısı da bir hayli kabarıktı. 300 kişilik bir kuvvet hazırlandı, bunların ancak doksan kadarı Mekke'den göç etmiş kimselerdi. Gerisi ganimeti paylaşmak heveslisi Medineli gönüllülerdi. Tarihçi Ürve şöyle yazıyor: "Yola çıktılar, Ebu Süfyan ve emrindekilerden başka kimseyle dövüşmemek kararındaydılar,

akılları fikirleri Kureyşlilerden alacakları ganimetteydi ve bu sefer nurlu bir savaş vereceklerinden habersizdiler. Allah kelamı da bu savaş hakkında şöyle der: "İstediniz ki o silahsız kalabalık size teslim olsun" (Kuran, Enfal Suresi).[8] Suriye yolunun sahilden ayrıldığı ve Mekke'ye yöneldiği, bir başka yolun da Medine'ye kıvrıldığı kesimde, Bedr kuyusunun civarında tuzak kurdular.

Ebu Süfyan, zeki bir adam olduğundan (onun üstün zekâlı bir kimse olduğunu ileride göreceğiz) ya da casusları sayesinde, kendisini bekleyen tehlikeyi hissetmişti. Mekke'ye haber göndermiş, "Aklınız varsa mallarınızı koruyun" diyerek yardım istemişti. Onun çağrısı üzerine harekete geçildi. Mekke'de savaşabilecek ne kadar adam varsa, hepsi toplandı ve 950 kişilik bir ordu yola çıkarıldı. Medine'ye sığınmış göçebeleri korkutmak amacı güdülüyor, hazır fırsat çıkmışken Mekke'nin ticaret hayatını tehdit eden bu tehlikeyi ortadan kaldırma tutkusu da ağır basıyordu.

Gerçi yardım istemişti ama Ebu Süfyan'ın Mekkelilere fazla güveni yoktu. Medine'ye yaklaşınca, kervanların her zaman geçtikleri yolu izlemeyi daha uygun buldu. Susuzluğu göze alarak, Bedr kuyusuna giden yola girmedi ve Kızıldeniz'e yakın geçerek ilerledi. Bir yoruma göre, tek başına Bedr kuyusuna kadar ilerlemiş ve iki adamın su doldurmaya geldiklerini öğrenmiş, onların bindiği deve izlerini dikkatle inceleyince hurma çekirdekleri görmüş. "Allah sayesinde fark ettim, Medineliler galiba burada"[9] diyerek atına binmiş ve kervanını sahile doğru sürmüş. Gerçekten de su almaya gelen iki adam Muhammed'in casusu ve gözcüsüydüler.

Kervan, kısa bir süre sonra Mekke topraklarına girdi; artık saldırı tehdidinden kurtulmuşlardı. Haberci gönderip, durumu Mekke'den hareket ettirilen yardım kuvvetlerine bildirdiler. Bu kuvvete katılanların çoğu geri dönmek niyetindeydi. Bu gidişin, Nahla'da öldürülen Amr ibn Hadrami'nin intikamını almaktan başka anlamı ve değeri kalmamıştı. Gürültülü tartışmalar oldu.

---

8 A.g.e., I.cilt, 3, s. 1285.
9 A.g.e., I.cilt, 3 s. 1305.

Muhammed'in yeminli düşmanı olan Ebu Cehl, geri dönmek isteyenleri utandırdı ve yerin dibine soktu. Korkak muamelesi mi görmek istiyorlardı? Bu tür suçlamalar çoğu zaman etkili olmuş ve insanları anlamsız, hatta yanlış davranışlara sürüklemiştir. Çoğu savaş meydanını terk etmedi, Ebu Cehl'in yanında kaldılar. Sadece iki ailenin savaşçıları gerisin geriye dönmüştü ama bu en azından iki veya üç yüz kişilik bir kalabalık ediyordu.

Hazreti Muhammed'in ve çevresindekilerin bu yardım ordusundan haberleri yoktu; onlar, Bedr kuyusu civarında kervanı bekliyorlardı. O civarda dolanan Mekkeli genç bir sakayı tesadüfen yakaladılar ve durumu ondan öğrendiler. İşte Muhammed olağanüstü bir fırsat yakalamıştı şimdi. Üstelik Kureyş ordusunun kendi varlığından haberli olmadığını da biliyordu. Aralarında koskoca bir kum tepesi vardı. Kureyşliler onları gerçekte olduklarından daha az kalabalık sanıyor, küçücük bir kuvvet olarak düşünüyorlardı. Uzun uzun dua etti, Allah ona cesaret verdi. Yağmur işlerine çok yaradı, kum zemin katılaşmış ve hızla ilerlemelerine imkan vermişti. Kuyuların başına Kureyşlilerden önce ulaştı. Yardımcılarından birinin fikrini uygun bularak bütün kuyuları kapattırdı, sadece bir tanesini açık bıraktı fakat bütün adamlarını o kuyunun önüne yerleştirdi. Kureyşliler suyu ele geçirebilmek için ve Peygamberin seçtiği noktada savaş vereceklerdi.

Savaş gürültülü bir karmaşa içinde geçti fakat taktik bakımından üstünlük, Muhammed'in ordusunda kaldı. Bu ordu düzenli bir savaş verdi ve bozulmadı; üstelik düşmanı sürekli ok yağmuruna tutarak bocalattı. Devrin Arabistan geleneklerine uygun olarak, teke tek mücadele edildi. İki tarafın nam salmış dövüşçüleri birbirini tahrik ederek er meydanına çıktılar ve teke tek dövüştüler. Olayın bu yönde gelişmesiyle Medinelilerin üstünlük kazandıkları, savaşın genel havasına bu sayede hakim oldukları anlaşılıyor. Kureyşliler birbirinden ayrı dövüşüyorlardı, aralarında pek anlaşma yoktu. Her aile ve hatta her aşiret kendi bildiği gibi davranıyordu; zaten savaş öncesindeki tartışmalar da aralarında anlaşmazlık olduğunu gösteriyor. Sabahleyin,

cephelerini doğuya vermişlerdi; güneş, gözlerini alıyordu. Ayrıca müthiş susuzluk çekiyorlardı. Önde gelen savaşçıları ilk anlarda öldürüldü, özellikle teke tek dövüşlerde büyük kayıp verdiler. Atlı sayısı bakımından üstün oldukları halde, bu üstünlüğü kullanamadıkları anlaşılıyor, savaşa girerken 700 kadar deveye bindirilmiş askerleri ve 100 kadar atları vardı.

Oysa Muhammed taraftarları, savaşı tek elden ve gayet ustalıklı yürütüyorlardı. Hazreti Muhammed'in savaş boyunca geri hatlarda, kendisi için kurulan bir çadırda kaldığı gerçektir. Heyecanla dua ediyordu, tedirgindi. Bir ara çadırdan çıktı ve düşmanların bulunduğu tarafa bir avuç çakıl taşı fırlattı: "Yüzünüzü şeytan görsün!"[10] diye bağırdı. Bu törensel jestini dinsel teşviklerle tamamlıyor ve şöyle haykırıyordu: "Muhammed'in ruhunun yüce sahibi Büyük Allah adına söylü-yorum, bugün gerilemeyen, dövüşün çilelerine göğüs geren her savaşçı, eğer ölürse doğrudan doğruya cennete gidecektir!" Ümeyr ibn el-Hamam, elindeki hurmaları yiyordu, Peygamberin bu sözlerini işitince şöyle bağırdı: "Demek, cennete girmek için şu heriflerin elinde şehit düşmek yetiyor?". Hurmaları fırlattı, kılıcını çekti ve düşman hatları arasına daldı, kısa bir süre sonra da şehit düştü.[11]

Mekkeliler, doğrusu böyle amansız bir saldırı beklemiyorlardı. Sayıca kalabalık oluşlarına güvenerek gelmişlerdi; Muhammed ve taraftarlarının kendilerini bu kadar kalabalık görünce savaşı göze alamayacağını, gerisin geriye kaçacaklarını sanıyorlardı herhalde. Çoğu, aralarında akrabalık bağları bulunan bu adamları öldürmekten, yeni bir kan gütme devri açmaktan ürküyordu. Öğleye doğru resmen paniğe kapıldılar ve savaş meydanını terkedip kaçtılar. 50 ile 70 kadar ölü vermişlerdi, Ebu Cehl ve Utba ibn Rabi'a gibi etkili kimseler de ölüler arasındaydı. 70 kadarı ise esir düşmüştü. Buna karşılık, Muhammed taraftarları sadece 15 ölü vermişlerdi. Ele geçirilen ganimet, Ebu Süfyan kervanından vurulacak ganimetin ancak yarı değerindeydi ama gene de önemli sayılırdı: 150 deve, 10 at, bol miktarda silah, zırh

---

10 Ibn Hişam, a.g.e., s 445.
11 A.g.e.

ve ticaret amacıyla getirilmiş çeşitli mallar ele geçirilmişti. Kureyşliler gittikten sonra, Muhammed taraftarları arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Bir kısmı, elleriyle zaptettikleri malları kimseye bırakmak istemiyor, işbölümü yüzünden geri hatlarda, özellikle Hazreti Muhammed'in çadırını korumak üzere bekleyenler ise buna karşı çıkıyordu. Muhammed, ganimet eşyasının üst üste yığılmasını emretti ve bu eşyayı savaşçılar arasında eşit şekilde dağıtarak anlaşmazlığı giderdi.

Esirler toplanmıştı. Hazreti Ömer, hepsinin katledilmesini istiyordu. Muhammed önce fidye istenmesi fikrindeydi; fidyesi ödenmeyen katledilsin, diyordu. Esirlerden ikisini daha orada serbest bıraktı fakat yine esirler arasında bulunan iki kişiye hiç acımadı. Bunlar, kendisi hakkında türlü dedikoduda bulunmuş, İran ve Yahudi kaynaklarından edindikleri bilgiye dayanarak güç sorular sormuşlardı ona. Kişiliği ve Allahın Elçisi oluşu hakkındaki bütün iddialarla düpedüz alay etmişlerdi. Peygamberden merhamet ve bağış dilenmeye hakları yoktu. Hemen katledilmelerini emretti. Adamlardan biri, "Ya Muhammed, çoluk çocuğuma kim bakacak?" dedi. Muhammed'in cevabı, "Cehennem" oldu.[12]

Ordunun Medine'ye dönüşü çok gösterişliydi. Bütün müminler Medine'ye altmış kilometre uzaktaki Ravha'ya dolmuştu. Zafer kazanan dindaşlarını alkışlamaya gelmişlerdi. İçlerinden bir tanesi, Selam ibn Selam şöyle homurdanıyordu: "Neden kutluyorsunuz bizi? Allah sayesinde, kurban niyetine eli ayağı bağlanan develer gibiydi karşımızdakiler, saçı başı dökülmüş ihtiyar kadınlardan farkları yoktu ve biz hepsini katlettik." Muhammed gülümsedi ve "Güzel söylüyorsun ama yeğenim, unutma ki reisleriydi [mala] öldürdüklerimiz!" dedi.[13]

Elde edilen maddi gelir, umulanın çok üstündeydi. Esirler için ödenen fidye, ailelerin zenginlik durumuna göre 1000 ile 4000 dirhem arasında değişiyordu fakat asıl önemli olan, bu zaferle elde edilen manevi kazançtı. Yeni dinin ilk zaferiydi bu ve gerçekten önemli bir zaferdi. Kuşaklar boyunca hiç yenilgi yüzü

---

12 A.g.e., s.458.
13 A.g.e.

görmemiş olan büyük Hicaz şehri, şeytan çarpmışa dönmüştü. Artık Muhammed'in ve taraftarlarının önemi, çevrede etkisi inkâr edilemez bir şekilde büyümüştü. Hatırı sayılır bir kuvvet haline gelmişlerdi.

Bu zafer, daha çok Muhammed'in Medine'deki durumunu ve yerini sağlamlaştırıyordu. Örneğin, zafer öncesinde onu pek umursamayan, Bedr Savaşı'na katılmayan bir adam koşturarak gelmiş, bağışlanmasını istemişti. Alelade bir ganimet peşinde koşulduğunu sanmış, bu yüzden gelmemişti. Böyle ciddi bir savaşa gidildiğini baştan bilse, hiç durmaz, koşardı. Tabii, şimdiye kadar çekimser kalanlar zaferin de etkisiyle Muhammed'in saflarına katılıyorlardı. Bölgedeki Bedevi aşiretleri bile artık müminlere dostça davranmaya, yakınlık göstermeye başlamışlardı.

Bu zafer, Muhammed'in özellikle iç dünyasında büyük etki yarattı. O ana kadar, kendisini küçük gören inançsızların dedikoduları ve alaylı sözleri, türlü hakaretleri yüzünden acı çekmiş, hepsine tek başına göğüs germişti. Hatta kendi kendinden şüphelendiği anlar bile olmuştu fakat Yüce Allah ona destek olduğunu göstermişti artık. Kendi ordusundan daha kalabalık ve büyük bir orduyu Allah'ın yardımıyla yenmiş, perişan etmişti. Savaş meydanındaki çadırında, savaşçıların çığlık ve feryatları, yaralıların iniltisi arasında heyecandan tir tir titrerken, Yüce Allah yine konuşmuştu onunla. Kimbilir, belki de ateşli vücudunun ürpertileriyle sancılanırken savaş meydanına defalarca göz atmış ve her seferinde müminlere yardım eden melekleri de görmüştü. İki tarafın da bilinçli olarak istemediği bu mücadeleyi, Yüce Allah buyurmuştu. Bunun gerçekliğini, Allah kelamı şöyle doğruluyor:

O gün siz bir vadinin yamacında, onlar öteki yamacındaydı kervan da aşağılardaydı, belli yerlerde buluşmak üzere sözleşseydiniz ihtilafa düşerdiniz ama helak olacak olanın açık bir delile göre helak olması ve geri kalacak olanın yine açık bir delil görerek diri kalması için Allah bunu böyle yaptı. Muhakkak ki, Allah işiten ve bilendir.

O gün Allah sana rüyanda onların az olduğunu gösterseydi gevşerdiniz ve iş hususunda çekinmeye başlardınız. Allah sizi bundan kurtardı. Muhakkak ki, O kalplerdekini bilendir.

Karşılaşacağınız gün onları size az gösterdi sizi de onlara. Böylece Allah mukadder bir işi yerine getirecekti. Ve bütün işler Allah'a döner... (Kuran, Enfal Suresi)

Çok zaman önce yardımını ve rahmetini Musa'dan da esirgememiş, Firavun ordularını Kızıldeniz'in dalgalarında yutuvermişti; Allah'ın kendisinden yana olduğuna en geçerli işaret değil miydi bu? Musa'nın gözünde bu bir "kurtuluş"tu fakat Muhammed bunu sadece bir kurtuluş olarak değil, aynı zamanda Allah tarafından yapılan bir "ayrım" olarak kabul ediyordu. Haklıyla haksızın, iyiyle kötünün, cennetlik olanla cehennem azabına mahkum edilenlerin ayrımıydı. Mekkelilerin cehennemlik olduklarına en kesin işaretti. Uzun zamandır beklenen ve onları kahredecek ceza değil miydi? Muhammed'in Medine'deki karşıtlarına da haksızlıklarını belirten bir işaretti. Yahudilere, putperestlere ve Hıristiyanlara bir ihtar anlamındaydı. Geçmişteki doğruluklarına ve Kutsal Kitap'a olan inançlarına rağmen, Yüce Allah Yahudileri sevmiyordu. Muhammed kendine ve davasına güvenerek Medine'ye döndü; şimdi daha ileri adımlar atacak, bütün muhalefeti kahredecekti.

Artık zengin ve güçlüydü. Büyük Floransalı bilginin engin tecrübesiyle bulduğu gerçek, bir kez daha doğrulanıyordu: "İyi silahlanmış bütün Peygamberler kazandı, silahsız olanlar yenildi."[14] Muhammed'in üstünlüğü, silahlı bir Peygamber oluşundan ve doğrudan doğruya yaşadığı ülkenin şartlarından, geleneklerinden ileri geliyordu. Müslüman topluluğu yavaş yavaş bir devlet görünümü kazanmaya başlamıştı. Bedr savaşından hemen sonra, Büyük Allah alınan ganimetlerin beşte birini Hazreti Muhammed'e bağışladı ve bu serveti yetimler, yoksullar ve evsiz

---

14 "Di qui nacque che tutt' i profeti armati vinsono, e li disarmati ruinorono" (Machiavelli, *Principe*, VI)

barksızlar için kullanmasını emretti. Muhammed, bağışta bulunmaları için müminlere çağrıda bulundu. Bu, bir devlet hazinesinin ilk iskeleti anlamına geliyordu. Devletin öbür belirtisi olan polis gücünün nasıl ortaya çıktığını ileride göreceğiz.

Yahudilerin kendisine karşı takındıkları umursamaz, hatta düşmanca tavır, Hazreti Muhammed'in Bedr Savaşı'ndan çok önce canını sıkmaya başlamıştı. Yahudi ulemasının alaycı sözleri ve türlü eleştirileri onu öfkelendiriyordu; bu tür davranışlara nasıl sinirlendiğini, nasıl hassas davrandığını gördük.

Olasılıkla Bedr Savaşı'ndan önce, Yahudilerle bozuşmaya karar vermiş, sonuç ne olursa olsun direnmeye niyetlenmişti. Dua sırasında Kudüs tarafına dönmemelerini emretmişti Müslümanlara: Yahudilerin de bazı kararlar aldıkları görülüyor. Mesela Bedr Savaşı'na hiçbir Yahudi gönüllü katılmamıştı. İki toplum arasındaki bütün köprüler atılmış gibiydi. Peygamber'in sabrını taşıran olay, Yahudilerin Bedr Savaşı sırasındaki tutumlarıydı. Richard Bell'in akla yatkın bir iddiasına göre, Bedr Savaşı'nın yapıldığı ayı Ramazan ve oruç ayı olarak ilan etmişti. Yahudilere özgü bir gelenek olan "Aşure" orucunu ise şart koşmuyor ve bir anlamda yürürlükten kaldırıyordu. Zaten en iyisi, Müslüman orucunu Yahudi orucunun arifesinde veya sonrasında yapmaktı. Bütün alanlarda İsrailoğullarından ayrılmak, farklı kalmak gerekiyordu. Örneğin Yahudiler, saçlarını ayırmadan tarıyorlardı; önceleri onlar gibi yapan Muhammed, saçlarını sonradan putperestler gibi ayırdı ve müminlere de kendisi gibi yapmalarını öğütledi.[15]

Bedr dönüşünde münafıklarla hesaplaşma zamanı gelmişti. Önce putperestlerin haddini bildirmek gerekiyordu; yani putperest şairlerle hesaplaşılacaktı. Bunlardan birinin, Esma bint Mervan'ın Hazreti Muhammed hakkında yazıp söylediklerini bölümün başlarında okumuştuk. Onun şiirleri Muhammed'e ulaştırılınca Resul, çevresindekilere bakmış ve sesini yükselterek şöyle demişti: "Mervan kızının zehirli dilinden beni koruyacak kimse yok mu içinizde?" Esma'nın soyundan bir mümin ora-

---

15 Ibn Sa'd, a.g.e., I.cilt, 2.134. Abu Da'ud, xxxii, 10. krş. Margoliouth, a.g.e., s 250.

daydı. Ümeyr ibn Adi, Bedr Savaşı'na katılmamıştı; zaten savaşa soyundan da hiç kimse gelmemişti. Bağlılığını ispat etmek amacıyla harekete geçti. Gece vakti Esma'nın evine girdi, Esma çocuklarının koynunda mışıl mışıl uyuyordu. Küçük çocuğu henüz emzik çağındaydı. İbn Adi kılıcını çekti, Esma'yı delik deşik ederek öldürdü. Ertesi gün Resul'ün karşısına dikildi, "Ya Resul! Esma'yı öldürdüm" dedi, "Allah'a ve Elçisine yardım ettin, Ümeyr!" diyerek onun gönlünü alan Muhammed'e Ümeyr şunu sordu: "Bu kadın yüzünden Ahirette eziyet çekecek miyim, Ya Resul?" Peygamber cevap verdi: "Onun uğrunda iki keçi bile boynuz tokuşturmaz!" dedi. Ümeyr bir gün soyunun topraklarına döndü; Mervan kızının ölümü yüzünden heyecan içindeydiler. Beş çocuğu yetim kalmıştı... Ümeyr, şöyle dedi: "Beni Hatme! Mervan kızını ben öldürdüm. Cezamı vermek için ne yapacaksanız yapın fakat bekletmeyin" (Bu son cümle Kuran'da da geçer). Kimse yerinden kıpırdamadı. "İşte o gün, İslamlığın Beni Fatma soyu üzerinde gücünü hissettirdiği ilk gündür. Aralarında Müslümanlığı ilk seçen, Ümeyr oldu... Mervan kızının öldürüldüğü gün, Beni Fatma soyu İslamın gücünü anlamış ve Müslümanlığı seçmişti."[16] Güdülen amaç, böylece gerçekleşmişti. Suikast da savaş gibi özel bir durum olarak tanımlanır ve politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir. Ümeyr'in davranışı, İslam tarihçileri tarafından Peygamberin zafer hanesine işlenmiştir.

Bir ay sonra, asırlık şair Ebu Afak da uykusu sırasında katledildi. Muhammed'e takındığı düşmanca tavrı ve Peygamber aleyhinde yazdıklarını biliyoruz. Hazreti Muhammed onun için de çevresindekilere, "Bu adamı kim alacak benim başımdan?" demişti. Yine Bedr Savaşı'na gelmeyenlerden biri, Salim ibn Ümeyr bu görevi üzerine aldı.

Yine o günlerde, Muhammed Yahudilere karşı ciddi şekilde harekete geçti. Yahudilerin Beni Keynuka soyunu hedef almıştı. Medine'de yerleşmiş Yahudi toplulukları içinde en zayıf olanıydı bunlar. Sayıca kalabalıklardı fakat savaşçı değillerdi. Çoğunlukla

16 İbn Hişam, a.g.e., s.996; krş. Vakidi, a.g.e., s. 172-4.

kuyumculuk yaparak geçimlerini sağlıyorlardı fakat sıkıştıkları anda 700 asker toplayabilecek ve bunların 400 kadarına zırh temin edebilecek güçteydiler. Muhammed'in onları hedef alışında en önemli etken, politik hesaplar olmuştur. Beni Keynuka Yahudileri, Abdullah ibn Übey ile işbirliği halindeydiler; ibn Übey'in Medine'nin en güçlü kimselerinden biri olduğunu biliyoruz. Muhammed'in dinini kabul etmekle beraber, Peygambere yürekten bağlılık göstermiyor ve bu tutumu dikkati çekiyordu. İbn Übey bağımsız davranıyor, Muhammed'e danışmadan iş görüyordu; yani tehlikeli kabul ediliyor, her an davaya ihanet edebileceği hesaba katılıyordu. Onu zararsız hale getirmek şarttı. Bunun için de, ileride ona destek olabilecek kavimlerin burnunu sürtmek ve hepsini hizaya getirmek gerekiyordu.

Arap kavimleri arasındaki kavgalarda sık sık rastlanan basit bir olay, ilk çatışmanın nedeni oluverdi. Medineli bir Müslüman'ın karısı olan bir Bedevi kızı Beni Keynukalıların kurduğu pazar yerine mal götürmüş, çarşı içinde bir kuyumcu atölyesinin kapısı dibine oturmuştu. Yahudi gençleri onunla alay ettiler ve kadını yüzünü açmaya zorladılar. Kadın, buna şiddetle karşı koydu. Muzip bir delikanlı olan kuyumcu, onu fark ettirmeden eteklerinden kapıya bağlamıştı. Kadın ayağa kalkınca, bacakları açıldı ve oradakiler kadının feryatlarına kahkahalarla güldüler. Kadınla uzaktan ya da yakından ilgili bütün müminlerin şerefi iki paralık olmuştu. Civarda gezinen bir Müslüman olayı görünce kadının yardımına koştu; maskaralığı yapan kuyumcuyu öldürdü. Oradaki Yahudiler de kavgaya karıştı; elbirliğiyle Müslüman'ı katlettiler. İki topluluk arasındaki düşmanlık su yüzüne çıkmıştı.

Keynuka Yahudileri, sığınak niyetine kullandıkları kaleye kapandılar. Medineli dostların araya gireceğini ve bir miktar zarar ziyan ödenerek sorunun halledileceğini, Müslümanların yatıştırılacağını umuyorlardı. Bununla birlikte, Muhammed olayı alabildiğine kullanmak kararındaydı. Ordusuyla kaleyi kuşattı, Yahudilerin dışardan yiyecek getirtmelerine engel oldu. Medine'nin öbür toplulukları Keynukalıları desteksiz bıraktı,

hatta onlara karşı çıktılar. Müslümanlığa bağlılıkları daha ağır basmış, aralarındaki sözleşmenin etkisi kalmamıştı. Kuşatma, tam on beş gün sürdü ve sonunda, öbür Yahudi topluluklarının çeşitli nedenler yüzünden olaya karışmaması ve seyirci kalmaları, Keynukalıları teslim olmaya zorladı. Muhammed, onları katletmek niyetindeydi fakat ibn Übey, Yahudilerin tarafını tutarak işe müdahale etti. Muhammed ona cevap vermiyor, yan çiziyordu. İbn Übey, Peygamberin zırhına yapıştı. Hazreti Muhammed "Bırak beni!" dedi ona, yüzü öfkeden kapkara kesilmişti."Allah lillah aşkına bırakmam", dedi öbürü. "Dostlarıma hoşgörü ile muamele edinceye kadar bırakmam seni. Dört yüz yaya asker ve üç yüz zırhlı askerle ele güne karşı hep beni korudu onlar. Hepsini bir çırpıda kahredeceksin, öyle mi? Allah'tan korkan adamım ben, gün olur şartlar tersyüz gelir, ondan da korkarım!" Bu düpedüz tehditti ve işin kötüsü ibn Übey hâlâ etkili ve güçlü bir kişilikti. Muhammed onu kırmadı.[17] Yalnız üç gün içinde Medine'yi terk etmelerini ve bütün mal ve mülklerini müminlere bırakmalarını şart koştu. İbn Übey ve başkaları Muhammed'i yumuşatmaya çalıştılar fakat O sonuna kadar dayattı; hatta muhafızlarından biri, ibn Übey'i epey hırpaladı. Sanıyoruz Yahudiler Medine'de kalabilmek için çeşitli çarelere başvurdular. Medine'nin iç hayatında yepyeni bir devreye girildiğini ve eğer dediği olursa Muhammed'in eline sonsuz bir güç verilmiş olacağı anlaşıldı. Yahudi toplulukları, bunun bilincine varmış ve tekrar bir araya gelmek üzere harekete geçmişlerdi. Ne var ki, Keynukalıların öbür Yahudi topluluklarına güveni yoktu. Vahanın kuzey kesimine, dindaşlarından bir kısmının daha önceleri yerleştiği bölgeye gittiler. Kadın ve çocuklar develere bindirilmiş, erkekler ise yaya olarak yola çıkmışlardı. Müslümanların aldığı ganimet büyüktü ve Allah kelamı uyarınca beşte biri Hazreti Muhammed'e verildi.

Bedr yenilgisi, Mekke'de başlangıçta umursamazlıkla karşılandı fakat sonra yenilginin acısı Kureyşlilerin yüreğine oturdu. Derken bu acı, öfkeli bir düşmanlığa, intikam arzularına

---

17 İbn Hişam, a.g.e., s.546

dönüştü. Yaşlı büyüklerin savaşta ölmesiyle, yaşlılar kadar inatçı olmamakla birlikte daha girgin, atak ve akıllı gençler iş başına gelmişti. Toplantılarda en etkili kişi, Beni Ümeyye soyundan Ebu Süfyan'dı. Bu adamın Bedr olayı sırasında kumandasındaki kervanı kazasız belasız ve nasıl ustaca hedefine ulaştırdığını biliyoruz. İslamiyet'in ona ve soyuna kazandırdığı itibar büyüktü. Yas tutmayı yasakladı. Muhammed'e karşı sefere çıkmadıkça elini kadınlara dokundurmamaya yeminliydi. O devirde kadın gibi olmakla ve eşcinsellikle suçlandığından haberliyiz. Mekkelilerin moralini yükseltmek niyetindeydi, kendine bir de hünerli ve gayet etkili bir yardımcı bulmuştu: Ka'b ibn El-Eşref Medineliydi. Yahudi bir anadan dünyaya gelmişti ve anasının soyu olan Beni Nadirlilerce öz be öz Yahudi kabul ediliyordu. Muhammed'in Bedr zaferine fena içerlemiş, soluğu Mekke'de almış ve oradakileri Muhammed'e karşı kışkırtmaya koyulmuştu. Ölülerin soyluluğundan ve cömertliğinden dem vuruyor, dirileri intikam almaya çağırıyordu:

Bedr değirmeni bu, kendi çocuklarını katletti, öğüttü.
Bedr Savaşı'nı hatırladıkça yağmur gibi, oluk oluk akıyor yaşlarımız.
Kendi suyunun yanı başında öldürüldü halkımız.
Verdiğimiz kurbanlar, yakın olur bize! Vuruldu soylu başlarımız,
Soylularımız, ulularımız, kaçı vuruldu kim bilir,
Yoksulların avuç açtığı büyük ulularımız,
Yıldızlar kuraklık yağdırırken üstümüze, elleri gökyüzüne açılmıştı hepsinin! [18]

Ebu Süfyan, başarıyla hedefe ulaştırdığı kervandan sağlanan gelirin savaş hazırlıklarına ayrılmasını teklif etti. Mekkelilerin moralini adamakıllı yükseltmek ve biraz da Muhammed'e gözdağı vermek, zaferiyle fazla övünmemesi gerektiğini hatırlatmak amacıyla, Bedr Savaşı'ndan tam üç ay sonra, yanına iki veya

---

18. A.g.e., s.548.

dört yüz kişilik bir kuvvet alarak, arka yollardan ilerledi ve Medine'ye baskın yaptı. Vahanın başına kadar geldi, orada karşılaştığı iki Yahudi'yle uzun uzun konuşarak Medine'deki durum hakkında bilgi aldı. Henüz boy vermiş palmiye ağaçlarını ateşe verdi ve tarlalarda çalışırken yakaladığı iki Medineliyi katlederek geriye döndü. Hazreti Muhammed, haber kendisine ulaştırılınca, hemen müminleri topladı ve onun peşine düştü fakat Ebu Süfyan'ın askerlerinin yiyecek artıklarından başka bir şey bulamadı.

Kureyşlilerin durumu hiç de iç açıcı değildi. Muhammed Medine'ye iyice yerleşmiş ve Mekkelilerin başlıca gelir kaynağı ve pazarı olan Suriye yoluna hakim olmuştu. Üstelik kendi tarafına çektiği propaganda şairi (her kuvvet ve kudret sahibinin bu türden insanlara ihtiyaç duyduğu bir gerçektir) Medineli Hasan ibn Habit aracılığıyla Mekkelilerin moralini bozuyordu:

"Elveda!" deyin Şam sularına, yollar kapalı artık
Rakıyla susturulmuş kocaman develerin ağzıdır bu savaş!.. Kum tepelerinin sırtına binerlerse ve vadiye uzanan yolda,
Söyleyin onlara, zahmet etmesinler, artık geçit vermiyor yollar.[19]

Kureyşliler, Mezopotamya yolundan bir kervan göndermeye niyetlendiler. Bu iş için tecrübeli bir kılavuz kiraladılar. Paradan sakınmadılar ama olayın gizli kalmasına olanak yoktu. Nitekim, Medine'deki Yahudi meyhanecilerinden biri gevezelik edip Mezopotamya yolundan kervan geçirildiğini anlatıverdi. Muhammed haber aldı ve kölesi Zeyd ibn Harisa kumandasında yüz kişilik bir kuvveti o tarafa yolladı. Kervan bu kuvvetin saldırısına uğradı. Bedr Savaşı'nın korkusuyla yaşayan Mekkeliler, baskına uğrayınca ne yapacaklarını şaşırdılar; çarçabuk dağıldılar. Ele geçen mallar, 100.000 dirhem değerindeydi. Hazreti Muhammed'in hazinesi yükünü tutmuştu artık. Olaydan iki ay sonra yeniden evlendi, bu üçüncü evliliğiydi. Ömer'in kızı Hatice'yi almıştı. Ev işlerini büyük bir

---

19 A.g.e. s.547

ustalıkla gören Sevda ve henüz küçük olan Ayşe'yi, otuz sekiz yaşındaki Hatice böyle tamamlıyordu. Hazreti Muhammed ruhundaki doyumsuzluğu giderecek imkân ve şartlara kavuşmuştu. Erkek çocuk sahibi olamamıştı fakat yeğeni Ali ile evli olan kızı Fatma, Hasan isminde bir erkek çocuk doğurmuştu ve ikinci çocuğuna gebeydi.

Mekkelileri bir süre Muhammed aleyhine kışkırtan şair Ka'b ibn-Eşref, tekrar Medine'ye dönmüştü ve anne tarafından bağlı olduğu Beni Nadir aşiretinden koruma görüyordu. Onların mahallesinde yatıp kalkıyordu, onun barındığı kalenin artıkları, yani yıkıntıları bugün bile ayaktadır ve ziyaretçilere gösterilir. Fakat Hazreti Muhammed'in zehirli sözlere ve alaylara hiç tahammülü yoktu. Her zaman yaptığı gibi onun katlini emir buyurdu. Gelgelelim, Yahudi kırması şair tetikteydi. Onu öldürmeyi üzerine alan gönüllü, şairi ele geçirebilmek için yalan ve hileye başvurmak gerektiğini Peygambere bildirdi. Muhammed ona izin verdi. Adam hemen kolları sıvadı, kendine yardımcılar sağladı; bunlar arasında Ka'b'ın sütkardeşi vardı. Onu şaire Peygamberin davranışlarından hoşnutsuzluk duyan bir mümin olarak tanıttılar. Peygamber aleyhinde komplo kurmak istediğini uydurdular ve gizli buluşmaları bahane ederek, mehtaplı bir gecede şairin evine geldiler. Muhammed onları yolun başına kadar götürdü ve başarmaları için uzun uzun okudu üfledi. Şairi kaleden dışarıya çektiler, şairin koynundaki genç kadın kuşkulanmış ve gitmemesi için çok yalvarmıştı ama olan oldu; onu dışarıda katlettiler. Muhammed'in huzuruna geldiler ve Ka'b'ın kellesini Peygamber'in ayak ucuna bıraktılar. Buna benzer başka olaylar da var. Muhammed, artık kimsenin intikam alamayacağı kadar güçlü ve yenilmez bir Peygamberdi. Çevresindeki koyu dindarlar bir çeşit polis görevi yapıyorlardı. Bir süre sonra, bu polis gücüne karşı koyan bazı unsurlar da temizlenince, Medine'de sahici bir devlet düzeniyle büyük benzerlikler gösteren bir yönetim şekli ortaya çıkacaktı.

Yahudiler, adamakıllı korkmaya başlamışlardı. Yorumcuların belirttiği gibi, bu korkuyla, ilk sözleşmeyi tamamlayan yeni bir

sözleşme imzalayarak Muhammed'le anlaşmış olmaları, ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte, statükonun devam ettirilmesi Müslümanların işine gelmiyordu. Yahudiler, hâlâ kuvvetli ve etkiliydiler; bir an önce temizlenmeleri, etkisiz hale sokulmaları gerekiyordu. Her şeye rağmen, o devrin Medine toplulukları aralarındaki çatışmalar yüzünden dirlik ve düzeni bozmaya yanaşmıyor ve bu yüzden aralarındaki bütün köprüleri atmak kimsenin işine gelmiyordu.

Kureyş, uğradığı yenilginin acısını ne pahasına olursa olsun çıkarmak amacındaydı. Civardaki dost kabilelerle anlaşıldı, onlar Mekkelilere yardımcı kuvvetler verdi. Ebu Emir, Mekke'ye sığınmış olan Medineli Hıristiyan Avs soyundan elli kadar savaşçı getirdi. Esirler toplandı ve hepsinin eline silah verildi. 700 kadarı kalkan ve zırhla donatılmış 3.000 savaşçı bir araya getirildi; bunların iki yüz tanesi atlıydı. 3.000 deve hazırlandı. Bedevi geleneklerine uygun şekilde, Mekke'nin ileri gelen kadınlarından on beşi şarkılar söyleyerek askerleri coşturacaktı. Başlarında Hind vardı; Hind, Ebu Süfyan'ın karısıydı. Bedr Savaşı'nda babası ibn Rabi'a'yı, bir oğlunu, kardeşini ve dayısını kaybetmişti. Onların intikamı alınıncaya kadar yıkanmamaya ve kocasıyla ilişkide bulunmamaya yemin etmişti. Hind'in kuması olan Ümeyme de oradaydı. Vahayı kuzeyden geçmiş ve küçük Uhud Dağı'nın batısında konaklamışlardı. Uhud Dağı, vahanın merkezinden dört kilometre kadar kuzeye düşüyordu ve geçilmesi imkânsız olan iki sönmüş volkanı birbirine bağlayan genişçe bir geçidin ağzındaydı. Medineliler tehlikeyi öğrenmiş ve tarım araçlarını, hayvanları alarak kalelerine kapanmışlardı. Konakladıkları kesimle şehir arasında kalan ve henüz yeşermiş arpa tarlalarıyla kaplı geniş bir alan, Kureyşlilerin kontrolüne geçmişti. Medinelilerin boşalttığı bu otlaklara ve tarlalara develerini ve atlarını salıverdiler. Medineliler, birkaç ay sonra alacakları bereketli ürünün mahvoluşunu, uzaktan ve acıyla kıvranarak seyrettiler. Şehrin etkili kişileri, büyükleri, güdülecek siyaset konusunda anlaşmışlardı. Düşmana saldırmamak, her soya ait kalelere çekilip beklemek gerekiyordu. Kaleler, hem birbirine

yakındı, hem de düşman kalesi karşısında aralarına taş duvarlar örülmüştü. Yani bu sağlam bölgede fütursuzca dolaşmak imkânsızdı; sayıca çok üstün düşman kuvvetleri bile orada yenilmeye mahkumdu. Kureyşli atlılar bile bu yenilgiye engel olamazlardı.

Kureyşliler, üçüncü Hicri yılın Şevval ayında, ayın beşinci günü (21 Mart 625), akşama doğru Uhud'a gelmişlerdi. Medineli büyükler, cuma sabahı erkenden toplandı ve başlangıçtaki savunma durumunu devam ettirmeye karar verdiler. Fakat genç ve ateşli Medineliler, şan, şeref düşkünü ve ganimet meraklısıydılar. Huzursuzluk içinde beklemek taraftarı değillerdi; Uhud'dan gelen ve tarlalarının altüst edildiğine dikkati çeken haberlerden de destek alarak, harekete geçilmesini istediler. Cuma öğle vakti, Muhammed'in evinin avlusunda sahici bir kalabalık halinde ve hemen harekete geçilmesini şart koşan gösteriler yaptılar. Muhammed, onların isteklerine boyun eğdi; evlerinden birine girerek savaş kıyafetini kuşandı. Bir kısmının aklı başına gelmiş, Peygambere baskı yaptıkları için çoktan pişman olmuşlardı bile. Vereceği karar ne olursa olsun, ses çıkarmayacaklarını bildirdiler fakat ok yaydan çıkmıştı bir kere. Muhammed, onların gözünde kararsız bir Resul durumuna düşmek istemiyordu. Kimbilir, belki de Allah yine konuşmuştu O'nunla ve yine gönlünü hoş tutmuştu. Son verilen karara, savaş kararına uyacağını bildirdi. "Zırhını kuşanmışsa, er meydanına çıkmadan soyunmak bir Peygambere yakışmaz" dedi.[20]

İkindi namazını kıldıktan sonra, Uhud yönüne yola çıktılar. Muhammed'in arkasında bin kişilik bir kuvvet vardı. Bunların sadece yüz kadarı zırh kuşanmıştı; bin kişilik kuvvetin sadece iki atlısı vardı. Üç beş kişinin dışında, Yahudilerden gelen olmamıştı. Cuma akşamı Yahudilerin dinlenme günü başlar ve o saatten sonra dinlenmeye geçmeyip çalışmak, onların geleneklerine kesinlikle aykırıdır. Hazreti Muhammed'in "Zaten bizim onlara ihtiyacımız yok" dediği söylenir.[21] Uhud'a giden yolu

20 A.g.e., s.558.
21. A.g.e., s.559.

yarılamışlardı ki, Muhammed mola verdi ve kendisiyle birlikte gelen ama yaşı hayli küçük ve alabildiğine tecrübesiz delikanlıları geri gönderdi. İşte Abdullah ibn Übey orada ihanet bayrağını açtı. Ordunun aşağı yukarı üçte birini de peşine takarak geri döndü; vahanın merkezine yöneldi. Medine savaş divanının ilk aldığı kararı uyguluyordu. Medine topraklarının uç noktasına kadar ilerleyerek, iyi niyetini göstermiş, savunma hattının ucuna kadar gelmişti. Ötesi bazı aşırı fikirlilerin, Muhammed'in özel sorunuydu. Biraz da Kureyşlilerin işgalindeki toprakların asıl sahibi olan iki Medine topluluğunu ilgilendiriyordu. Topluluklar arasındaki sözleşme, savunma araçlarını gerçekleştirmek için düşünülmüştü. Saldırganlık söz konusu değildi. Hatırlayacak olursak, ibn Übey Boat olayı sırasında da böyle çekimser kalmış, sonradan en büyük avantajları yine kendisi sağlamıştı. Muhammed şimdi dövüşürse, bir ihtimalle yenilgiye uğrayacak, o zaman burnu hayli sürtüleceği için Medine'nin bu etkili kişisi kaybolmaya yüz tutan itibarını yeniden kazanacaktı: İbn Übey'in peşinden gidenlerin derdi ise başkaydı. Mekkeli göçmenler yüzünden kendilerini ateşe atmak, toprakları işgal edilen iki Medine topluluğu uğruna çarpışmak istemiyorlardı. Akşam olup da hava kararınca, Muhammed'in yanında kalan 700 kişilik kuvvet, kendilerini Mekkeli atlıların muhtemel bir saldırısından rahatça koruyacak bir yer seçtiler, biraz ötedeki bazalt kayalıkların ortasına yerleştiler. İbn Übey'in peşinden gidenler de uzakta değildi. Cumartesi sabahı, Muhammed taraftarları kayalıklar arasında ilerleyerek Uhud Dağı'nın yamaçlarına geldiler, Kureyşli atlılar için onlara ulaşmak, imkansız denecek kadar zordu. Medineli okçular tepelerin ardından ayrılmama ve bekleme emrini almışlardı. Kureyşçi savaşçılar, atlarının sırtında koş babam koşturuyor, Medine şehri ile Medineli askerlerin arasında serbestçe geziniyorlardı. Medineliler onların ekilmiş tarlaları çiğneyişini öfkeyle seyrediyorlardı.

Ebu Emir, Mekke'ye göç eden bu Medineli Hıristiyan hemşerilerinin yanına gelerek, Muhammed'in ektiği kötülük tohumlarına kanmamalarını, mücadeleden vazgeçmelerini istedi. Etkili olamadı. Sonra, her zamanki gibi, teke tek dövüşler

başladı. Mekke sancağını taşıyan asker ileri atılınca ortalık karıştı. Müslüman savaşçılar, farkında olmadan kayalıklardan açıldılar; teke tek kavgalarda sağladıkları geçici üstünlük sebep olmuştu buna. Davulların temposuna ayak uyduran kadınlar Kureyşlileri destekliyor, türlü şarkılar söyleyerek ve Bedr Savaşı'nda kurban verilenlerin isimlerini haykırarak intikam duygusunu körüklüyorlardı. Ebu Süfyan'ın karısı Hind elebaşlarıydı; hepsini o yönetiyordu:

Atılın düşmana, saldırın! Kollarımıza saracağız hepinizi,
Döşekler sereceğiz ayaklarınıza, yastıklar sereceğiz;
Gerilerseniz, bırakıp gideceğiz hepinizi
Ve artık hiçbirinizi sevmeyeceğiz.[22]

Bazı yorumcular, kayalıkları siper alan Müslüman okçuların savaşı kazandıklarını sanarak aşağıya indiklerini, yağmaya giriştiklerini ileri sürmüşlerdir. Nedeni ne olursa olsun, düzensizlik ve kargaşanın baş gösterdiği bir gerçektir. Mekkeli atlıların kumandanı Halid ibn el-Velid, ki bu kişi ilerde üstün yeteneklerini İslamiyet'in hizmetine verecektir, durumdan yararlandı. Müslüman ordusunun sol tarafını yardı ve arkadan dolanarak onları kıskıvrak bastırdı. Bu önüne geçilmesi imkânsız bir panik yarattı. Müslüman sancağını taşıyan asker, Hazreti Muhammed'in biraz ötesinde vurularak şehit oldu. Artık küçük topluluklar halinde mücadele ediliyordu. On beş kadar savaşçı Muhammed'in çevresini almışlar ve O'nu koruyorlardı, yavaş yavaş geri hatlara doğru çekiliyor ve dağa ulaşmaya çalışıyorlardı. İlk defa olarak Hazreti Muhammed orada bizzat dövüştü. Mızrak kullandı, ok attı. Atılan bir taş dudağını yardı ve dişi kırıldı, bir başka taş yanağını ezdi. Yüzünden kanlar akıyordu; Kureyşli bir savaşçının darbesiyle yere yuvarlandı ve bir hendeğe düştü. Çevresindekiler yardımına koştu; O'nu kaldırdılar. O kadar bitkindi ki, iki müminin omuzlarına tutunarak doğrulabildi.

22 A.g.e., s. 562

Kalabalıkta birisi O'nun öldüğünü haykırdı; müminlerin safındaki panik birden büyüdü. Neyse ki, sonunda çevresindeki az bir kalabalıkla beraber, Uhud Dağı'nın yamaçlarına, kayalıklara sığınabildi. Taraftarlarından bir kısmı Medine'ye doğru, bir kısmı da ilerdeki bazalt kayalıklara kaçmışlardı. Pek çoğu öldürüldü. Hayatını kurtaranlardan biri de damadı Osman'dı. Kureyşliler savaş meydanını dikkatle tarıyor, rastladıkları yaralıları sağ bırakmıyor, hemen öldürüyorlardı. Muhammed'in yiğit amcası Hamza, uzun mızrak kullanmakta pek usta olan bir Habeşli kölenin, vahşinin ellerinde öldü. Köle, vücudunu mızrakla delik deşik etmişti. Bu kölenin sahibi olan Mekkeli, Bedr Savaşı'nda amcasını kaybetmişti; bu yüzden eğer Muhammed'in amcasını öldürebilirse mükafat olarak kendisini serbest bırakacağını söylemişti köleye. Hamza'yı öldürünce, savaş meydanında yapacak başka bir işi kalmamıştı, elini kolunu sallayarak meydanı terk etti.

Kureyşliler kazandıkları zaferi o devrin barbar kabileleri gibi kutluyorlardı. Kadınlar cesetleri parçalıyor, burun ve kulak parçalarını kanlı birer süs eşyası olarak kendi vücutlarına iliştiriyorlardı. Hind Hamza'nın göğsünü yardı. Babasını Bedir kuyularında katleden düşmanının böbreğini çıkardı, çiğ çiğ yedi, sonra nefretle tükürdü.

Karanlık bastırmıştı. Savaşı zaferle sonuçlandıran Mekkeliler, acaba Medine'ye de yürüyecekler miydi? Medinelilerin şaşkın ve huzurlu bakışları arasında bu yürüyüşten vazgeçtiler; Mekke yönüne geri döndüler. Büyük bir zafer kazanmışlardı. Muhammed'in ordusu kelimenin tam anlamıyla perişan olmuştu. Yaklaşık olarak yetmiş ölü vermişlerdi (bunların sadece on kadarı Mekke'den göçen müminlerdi), oysa Kureyşlilerin kayıbı topu topu yirmi ölüydü. Bedr'de kaybettikleri ölülerin intikamını almış sayılırlardı artık. Böyle bir zaferden sonra Medine'ye saldırmak, Medinelilerin sağlam kaleleriyle örülmüş daracık ve eğri büğrü yerlerde, kazanılması güç yeni bir savaşı göze almak akıl kârı değildi. Kureyş ordusu böyle bir harekata hazırlıklı değildi, kazanılmış bir zaferi tehlikeye atmış olacaklardı. Üstelik sadece

Muhammed'in taraftarlarıyla dövüşmek istedikleri halde, Yahudilerle ve Medine halkı ile bozuşarak, onları kendilerine düşman edeceklerdi. Kazandıkları zaferle bütünlüğü bozulan Medine birliğini, yeni bir beraberliğe zorlamak hatasına düşeceklerdi o zaman. Zafer, Muhammed'in karşıtlarına yeni imkânlar verecekti, bu muhakkaktı. Yahudiler, putperestler ve Abdullah ibn Übey'in gerisindeki Müslüman karşıtlar, yeniden itibar kazanacaklardı. Daha fazlasını ararken daha kötüsünü yaratmamak gerekiyordu ve her şeye rağmen Mekke ordusu da yeni bir mücadeleyi yürütebilecek sağlamlıkta değildi; onlar da epey hasar görmüşlerdi. Yaralı sayısı hayli kabarıktı ve hemen bütün atlar, Muhammed'in okçuları tarafından ciddi şekilde hırpalanmıştı.

Muhammed ve beraberindeki on beş kadar savaşçı o geceyi Uhud Dağı'nın yamaçlarında, kayalıkların arasında geçirdiler. Medine'de peygamberin öldüğü söylentileri yayılmıştı; halk endişe ve heyecan içindeydi, sabırsızlıkla bekliyordu. Sabahın erken saatlerinde Muhammed, ölen Müslümanları kazdırdığı çukurlara gömdürdü. Sağ kalanlar, kayalıkların arasından doğrularak, yaralı ve bitkin, ağır adımlarla Medine yönüne doğru yürüyüşe geçtiler. Orada ölülerine acılı feryatlar koparan kadınların çığlıkları arasında, üzüntüyle karşılandılar.

Çarçabuk toparlandılar. Muhammed'in yüzünde yara izleri hâlâ duruyordu; yoldaşları da O'ndan farklı değillerdi fakat yüreklilik gösterip tekrar Ebu Süfyan ordusunun peşine düştüler. Hayli uzakta konakladılar, büyük ateşler yakarak varlıklarını cümle aleme duyurdular. Şüphesiz ki, Kureyşlilerin aldanacaklarını, bu sefer kendilerini takviye almış, hatta yaralarını sarmış dipdiri bir ordunun beklediğini sanarak Medine'ye yürümekten vazgeçeceklerini hesaplıyorlardı. Belki de Muhammed çevredeki kabileleri etkilemek, Kureyşlilerin ileri sürdükleri kadar müşkül durumda olmadığını ispatlamak istiyordu. Epey zaman sonra şehre döndü.

Oysa durum hayli kritikti. Yahudiler, putperestler ve inançsızlar bıyık altından gülüyor, Muhammed'in Bedr zaferini Allah tarafından verilen kutsal görevin bir işareti saymakla hata

ettiğini, aksi takdirde Şimdiki yenilginin O'nun iddialarını haksız çıkardığını kabul etmek gerekeceğini söylüyorlardı. Şimdi Allah'ın Kureyşlilere yardım ettiği göz önüne alınırsa, Muhammed'in peygamberliği bir safsatadan ibaretti. Yüce Allah'ın desteklediği peygamber, nasıl olur da böyle onur kırıcı yenilgilere uğrar ve nasıl bu kadar perişan duruma düşerdi?

İbn Übey ve çevresindekiler de duruma kendilerine yontmaktan çekinmiyorlardı. Peygamber'in aklını çelen toy ve tecrübesiz kimselerin, azgın ruhlu ve macera düşkünü gençlerin sözüne uymamak gerektiğini defalarca söylemiş fakat kimseye laf anlatamamışlardı. İbn Übey sözleşmeye karşı çıkmıyor fakat önemli sorunlarda kendisi gibi tecrübeli kişilerin öğütlerine kulak verilmesini istiyordu. O ve çevresindekiler tek Tanrı'nın varlığına olan inançlarından vazgeçmiyor, Muhammed'in Allahın Elçisi olduğuna, peygambere Allah tarafından emir indiğine olan imanlarını bozmuyorlardı. Üstelik bütün politikalarını yıllardır bu çizgiye oturtmuş, bu çizgide sürdürmüşlerdi. Artık bundan dönmeleri imkânsızdı fakat Allah kelamı olduğu şüphe götürmeyen bazı hususları tartışma konusu yapıyor, ayrıntılarla oyalanıyor, her seferinde Allah kelamının çeşitli konularda çelişkiye düştüğünü ileri sürerek daha açık ve belirli hükümler istiyorlardı. Hatta daha da ileri gidiyor, Muhammed'in zaman zaman ve çıkarlarına uygun biçimde tahrifat yaptığını, Allah kelamını istediği yönde değiştirdiğini iddia ediyorlardı.

İbn Übey, Uhud Savaşı'nın ertesinde camiye gelmiş ve Muhammed'in ateşli taraftarlarından biri olan oğlunu kocaman bir ateş önünde yaralarını dağlarken yakalamış, budalaca bir savaşa katıldığı için yerden yere vurmuş, ağzına ne gelirse söylemiş, kısacası veryansın etmişti. Sonraki Cuma tekrar camiye gelmiş, her zaman yaptığı gibi söz almaya ve Muhammed'i yine toplum huzurunda çekiştirmeye niyetlenmişti. Fakat gözü kara müminler, onun savaş meydanından son anda çekilmesini bir çeşit ihanet sayıyorlardı; daha fazla dayanamayıp yakasına yapıştılar: "Sen Allah düşmanısın, otur oturduğun yerde, senin gibi davranan adam aramızda söz sahibi olamaz, buna layık

değildir" dediler. Şikayet dolu sözler geveleyerek dışarı çıktı: "Hay Allahım! Kötülük yapmışım gibi davranıyorlar bunlar, bütün amacım Muhammed'e yardım etmek, O'na destek olmaktı." dedi. Orada bulunanlardan biri onu şöyle azarladı: "Evine dön ve dua et ki Allahın Elçisi yaptıklarını bağışlasın!" Yanıtı, "Allah için, onun affını isteyen kim!" oldu.

İbn Übey; öyle sert saldırılara hedef oldu ki bu yüzden toplantılara bile katılmaktan vazgeçti. Hıncını almak için fırsat kolluyordu; her geçen gün biraz daha öfkeleniyor, biraz daha Müslümanlıktan uzaklaşıyor ve inançsızlar safına kayıyordu. Muhammed, taraftarlarının bazı aşırılıklarına göz yumduğu halde herhangi bir çılgınlık yapmalarına daima engel oldu, onları frenledi. Örneğin ibn Übey'in öz oğlu öylesine imanlı bir Müslümandı ki, bir gün peygamberin huzuruna varıp babasını kendi elleriyle öldürmek istediğini açıkladı.

Allah kelamı bütün bu karışık, türlü sorular ve şüphelerle dolu olaylara kutsal berraklığını ve rahmetini getirmekte gecikmedi:

Gevşekliğe ve kedere düşmeyin. Eğer inanmışsanız mutlaka üstünsünüz.
Siz yaralandıysanız, o kavim de sizin gibi yaralanmıştır. Bu günler öyle günlerdir ki insanlar arasında devrettirir dururuz. Allah böylece insanlara bilgisini gösterir. İçinizden tanıklar edinir Allah zalimleri sevmez.
Allah inananları arıtır kafirleri de ezer...

(Kuran, Ali İmran Suresi)

İki ordunun karşılaştığı o gün başınıza gelen de yine mümin ve münafıkların bilinmesi için Allahın takdiriyle olmuştu.

Böylece münafıklık edenleri açığa vurmayı murad etmişti. Onlara:

Gelin Allah yolunda savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulun" denilmişti de "Biz savaşı bilsek arkanızdan gelirdik" demişlerdi. O gün onlar imandan ziyade küfre yakındılar. Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı. Allah her şeyi

bilip dururken neyi gizliyorlardı?..

(Kuran, Ali İmran Suresi)

"Münafık" kelimesiyle ifade edilen Arapça söz, aslında Hıristiyan Habeş kilisesinin yarattığı bir sözdü. Habeş dilinde kararsızları, şüpheci ve çekimser olanları, ruhu bölünmüş, inancı az kişileri ifade ediyordu... Oysa Arapçada bir de Afrika'da yaşayan bir çeşit kır faresinin dönekliğini, kaçaklığını anlatmak için de kullanılıyordu. Buna ek olarak da genç Müslümanların dilinde, Uhud Savaşı'nda döneklik edenlerin ifadesiydi.

Yahudiler ve şüpheciler işi adamakıllı azıtmışlardı. Onların tümüne birden geçerli bir cevap vermek, artık şart olmuştu. Bilindiği gibi Muhammed, kısa bir süre Yahudilere yaklaşmış, onlardan taraftar bulabileceği umuduyla Yahudi topluluklarına yakınlık göstermiş fakat sonra aradaki bütün köprüleri atmıştı. Dini törenlerden benzerlik gösterenleri bile değiştirmişti. Keynuka Yahudilerini yerlerinden etmiş, Medine dışına sürmüştü. Şimdi sıra, Yahudi ulemasının zehirli dilini ve saldırılarını susturmaya gelmişti. Muhammed, Yahudi peygamberlerinin Allahın Elçisi, Tevrat'ın da kutsal kitap olduğunu kabul ettiğine göre neden İsrailoğullarına katılmıyor, onlardan ayrı kalıyordu? Nasıl oluyor da kendisine gönderilen emirler Yahudilerinkini tutmuyordu? Kısacası, Yahudi değilse neydi?

Medine'ye yerleştikten sonra Muhammed'in ve İslam ulemasının Tevrat hakkındaki bilgisi hayli genişlemişti fakat yine de derin ve bilgili olmaktan uzaktı. Bilgi dağarcıklarının bu yöndeki gelişmesinde, sanıyoruz ki Müslümanlığı seçen bazı Yahudilerin önemli rolü ve katkısı vardır. Peygambere Mekke'de inen emirlerde çeşitli peygamberlerin değişik kavimlerin başına gönderildiği açıklanmıştı ve bunların içinde, Arapça ismiyle "İbrahim" olan Abraham da bulunuyordu. Putperest oldukları için kendi soyu ile bütün bağlarını koparmış, hele babasıyla arası iyice açılmıştı. Onlara tek Tanrı fikrini benimsetmek için çok didinmiş ama çabası boşa gitmişti. Daha sonra, adamakıllı yaşlandığı zaman, esrarengiz ziyaretçiler ayağına kadar gelmiş ve

yakında "bilge bir oğul sahibi" olacağını haber vermişlerdi ona (Kuran, Zariyat Suresi). Allah kelamı, İbrahim ve Musa'ya gönderilen emirlerden bahsediyordu (Kuran, A'la Suresi). Bütün bu ayrıntılar Tevrat'ta yazılanlardan hareketle ya da o devrin Yahudi efsanelerinin verileriyle şekilleniyordu. Daha sonra, bu kesinliği olmayan fikirler berraklaştı. Mekke döneminde bile İsmail adında bir başka peygamberden bahsedilmişti. Hazreti Muhammed, bu peygamberin de insanlara gerçeği haykırdığını bildirmişti. Sonradan İsmail'in İbrahim peygamberin oğlu, Arap kavimlerinin babası ve İshak peygamberin kardeşi olduğu bildirilmişti. İşte bu, son derece önemli ve yepyeni bir unsurdur. Önceki peygamberleri, tarih ve geliş sırası bakımından karanlıkta bırakan deyişler yerini, kronolojik sıraya sokulmuş düzenli bir sınıflamaya bırakıyor, tarihin akışı içinde artık her şey yerli yerine oturuyor, İsrailoğullarının ve Arapların atası sayılan İbrahim, Yakup'un da atası ve dolaylı olarak on iki İsrail kavminin babası, İsrailoğullarına gerçeği söyleyen Musa'nın da uzak atası kabul ediliyor. Yani bütün bu sıraladığımız ulusların Yahudi olmadığı ileri sürülüyordu. Tek Tanrıya olan inaçları, Yahudi ve Hıristiyan verilerinden çok önceye uzanan kavimlerin varlığı bir gerçek olarak düşünülürse, bunda Yuda dinine ya da Hıristiyanlığa bağlanmadan Allah'a ulaşma çabası gösteren hanfilerin tavrına uygun yakınlıklar buluruz. Demek oluyor ki onu, ilk Müslim, yani Allah'ın gücüne ve varlığına ilk inanan Müslüman kabul etmek gerekiyor. Artık, Yuda dinine ya da Hıristiyanlığa sığınmak emelindekilere Hazreti Muhammed'in vereceği yanıt alabildiğine basit ve etkilidir:

Onlar dediler ki: 'Hud'dan olsanız da Hıristiyan olsanız da doğru yolu bulun." Dedi ki: "Doğru yol İbrahim'in dinidir. O Allah'a ortak koşanlardan değildir."... (Kuran, Bakara Suresi)

Gerçekte bu yenilik getiren bir görüş sayılamaz. "Abraham hepimizin babasıdır". Bu sözü ilk dile getiren, M.S. 58 yılında Aziz Paul'dür. (Romalılar, 4.17). "Tektanrıcıların ilk babası Abraham'dı" sözü, Yahudi hahamlarının baş tacı ettikleri bir

sözdü ve Musevi dinine yakınlık duyanlara isim vermek gerekince çoğu zaman "Abraham'ın oğlu" denirdi.[23] Fakat Muhammed, ayrıca ve fazla olarak İbrahim'in kendi vatanı ve halkı ile olan bağlarını ilk defa ortaya koyuyordu.

Şurası muhakkaktır ki, doğduğu şehrin büyük tapınağına, Kabe'ye duyduğu saygıyı hiçbir zaman yitirmemişti ve Allah'ın varlığı yanında müminlerin önüne sürülen putlara duyduğu nefret ve tiksinme duygusu ne kadar yoğun ve silinmez olursa olsun, Kabe'nin hasretini çekiyordu. Kimbilir, belki de İsmail'in Tevrat'ta yazdığı gibi, Paran Çölü'nde geçirdiği sürgün günlerine dair çeşitli Arap–İsrail kaynaklı söylentileri ve efsaneleri de orada dinlemişti. Tevrat'a bakılırsa Yahya, "onlardan büyük ve güçlü bir halk yaratacaktır" (21:18-21). Yahudi efsanelerinde, babası Abraham'ın Sara Çölü'nde gizlice onu ziyarete geldiği anlatılıyordu.[24] Günün birinde Allah kelamı Muhammed'e buyurdu ki: "İbrahim, soyunun bir kısmını ekin bitmez bir yere, hürmeti lüzumlu olan evinin civarına" yerleştirmişti (Kuran, İbrahim Suresi). O ve oğlu İsmail, bu tapınağı birlikte kurmuş, sığınılacak ve rahmet aranacak kutsal bir yer haline getirmişlerdir. İbrahim, Allah'a yakarmış, ilerde bu tapınağın çevresinde kurulacak şehrin halkına Selameti ve Allah Buyruğunu göstermesi için yine o şehrin halkından birini Peygamber göndermesi için dua etmişti (Kuran, Bakara Suresi). Dua esnasında cepheyi Kudüs'e çevirmekten vazgeçildiği zaman Allah, Muhammed'e Mekke'ye yani Kabe'ye dönmesini buyurmuştu (Kuran, Bakara Suresi).

O andan itibaren, ideolojik açıdan bakıldığında, durum tersine dönmüştü. Muhammed artık Kutsal Kitap'ı olmayan barbar ve putperest bir halkın, Musa'nın vahiylerinin bekçiliğini yapanların cemaatine girmekte olan, öğrenim görmemiş bir çocuk olmaktan çıkıyordu ve Yahudiler, vahiy gönderilenlerin, kendi geleneklerinin kanıtlarına göre, Allah'ın onların ortak ataları

---

23 C.G. Montefiore ve H.Loewe, yay. *A Rabbinic Anthology*, Londra, Macmillan, 1938, s 574.

24 D. Sidersky. *Les Origines des legendes musulmanes dans le Coran et dans les vies des prophetes*. Paris, Geuthner, 1933, s.51-3

Abraham veya İbrahim'in soyundan gelen birine aynı ruhta bir mesaj yolladığına inanmayan, Allah'ın buyruklarının doğruluğunu kabul etmeyen inançsız çocukları durumuna düşüyorlardı. Kutsal Kitap açısından yepyeni bir tarzda kendi soylarından gelen Peygamberlere düşmanlık etmekle, Musa'nın kutsal mirasına ihanetle ve yüce buyruklara itaatsizlikle suçlanıyorlardı. Hıristiyanlar tanık olsunlar ki, onlar İsa'ya düşmanca davranmış, onu öldürmüş ve defalarca öldürmeye kalkışmış, ayrıca anası Meryem'i de türlü hakaretlere hedef yapmışlardı. Bütün bunlar gerçek değil miydi? Muhammed'in geleceğini kendi kitaplarında yazılı değil diyerek inkâr ettiklerine göre, kitapta yazılanları fütursuzca gizliyorlardı. Bir yığın nefis yiyeceğin ve nimetin onlara yasak edilişindeki neden nedir? İşledikleri günahlar! Günahlarının cezası olarak verilen bir şeydir bu (Kuran, Nisa Suresi). Oysa müminler kendilerini en güzel yiyeceklerden mahrum bırakacak hiçbir günah işlememişlerdir. Sadece kandan, domuz etinden, putlara bağışlanmış hayvanlardan ve bir de ölmüş hayvanların etinden sakınırlar (Kuran, Bakara Suresi). Her topluluğun yiyeceği ve gıdası kendine göredir. Yiyecek konusundaki bu kesin ayrımlar, aynı zamanda iki topluluk arasındaki temel farkların başlangıcını teşkil ediyordu. Ayrıca unutmamak gerekir ki, Hıristiyan kilisesi tarafından alınan ilk karar, yani Hıristiyan toplulukları öbürlerinden kesinlikle ayıran ilk karar, yukarıda belirttiğimiz ölçüye çok yakındır. Muaftan sonra 48 yılında İsa'nın havarileri ve Hıristiyan uleması Kudüs'teki toplantılarında ilk olarak şu kararı çıkartmışlardı: "Sizlere, vazgeçilmez kabul ettiğimiz şu şartların yerine getirilmesini bildiriyoruz: Putlara adanmış etlerden, çürümüş ve kokmuş olanlardan, parçalanmış, didik didik edilmiş hayvan etinden sakınmalısınız." (Kanunlar, 15, 28-29).

Demek oluyor ki, Muhammed dininden olmanın özellikleri yavaş yavaş kesin çizgilerle belirmeye başlamıştı. Onların, Allah iradesine boyun eğenler, Arapça deyimiyle "Müslim'in" oldukları işte o devirlerde kesinleşti. Tekil kullanışı "Müslim" olan bu kelimeden biz "Müslüman" sözcüğünü türettik. Arapça'da, Allah'ı

iradesine boyun eğmek "İslam" kelimesinde ifadesini bulmuştur. Bu kelime dünyanın en ücra köşelerine kadar yayıldı.

Uhud Savaşı'ndan sonra, Müslümanların tepesinde tehlike bulutları yoğunlaşmıştı. Kureyş'in kudretli adamı Ebu Süfyan, daha önce de belirttiğimiz gibi, son derece zeki bir insandı. Müslüman tehlikesini mutlaka ve tam o devrede yok etmek gereğini anlamıştı; yoksa fırsat kaçacak, bir daha geri gelmeyecekti. Bunu gerçekleştirebilmek için olağanüstü çaba gösterdi. Uhud Savaşı'nı yaratan ordudan çok daha güçlü bir ordu kurmak zorundaydı; ayrıca düşmanın yuvalandığı bölgeyi silip süpürmek zorunda olduklarına inanıyordu. Yeterli sayıda askeri ancak bedevi aşiretlerinden alabileceğini de anlamıştı. Kendi tarafına çekebileceğini umduğu aşiretlere Kureyşli aracılar göndererek onların desteğini sağlamaya çalıştı. Muhammed de kendi yönünden harekete geçti; artık yeterli parası ve üstelik kendisine inanmış, son derece sağlam adamları vardı. Kureyşlilerin çabasını boşa çıkarabilmek amacıyla, O da adamlarını bedevi aşiretlerine yolladı. Bu bir tür diplomatik savaştı. Böyle durumlarda olageldiği gibi, bu sefer de bedevi şeyhleri fırsattan yararlanmak istediler; kendilerini pahalıya satmak için türlü oyunlara giriştiler. Aynı aşiretin birbirlerine düşman olan nüfuzlu kişileri de, kâh Müslümanlara, kâh Kureyşlilere yönelerek iktidarı ele geçirme yolunu tuttular. Politika yaşamının bütün kurnazlıkları su yüzüne çıktı ve hepsi tekrar tekrar sahneye kondu.

Politika oyunları, zaman zaman trajik sonuçlara yol açarlar. Beni Lihyan aşireti eskiden güçlü bir devlet kurmuş, sağlam bir aşiretti. O devirde Kureyş kontrolü altındaki Hüdeyl topluluklarından biriydi. Yorumculardan öğrendiğimize göre Hazreti Muhammed, bu aşiretin ve özellikle aşiret şefi Süfyan ibn Halid'in kendisine saldırmak amacıyla adam topladığını haber almıştı. Müminlerden birini, Abdullah ibn Üneys'i onun yanına gönderdi. İbn Üneys, dilediği gibi konuşmak, gerekli gördüğü takdirde peygamber aleyhine atıp tutmak yetkisine bile sahipti; ne yapıp yapıp şeyhin güvenini kazanacaktı. Olaylar tam düşünüldüğü şekilde gelişti. Süfyan, misafirini öylesine sevdi ve o kadar

bağlandı ki, onu kendi çadırına aldı. Deveden süt sağdırdı; misafirine taze süt içirmek istedi. "Birazını içtim fakat Süfyan süte burnunu bile soktu, bir deve gibi lokur lokur içti" diye anlatıyordu ibn Üneys.[25] Süfyan'ın süt içişini beğenmemişti; Arrah düşmanına yaraşır bir açgözlülük vardı bu adamda! İbn Üneys gece vakti onun kellesini kopardı. Çadırdaki kadınların feryatlarına rağmen, büyük bir ustalıkla oradan kaçtı. Gündüzleri saklanarak, geceleri yürüyerek Medine'ye döndü ve Süfyan'in kesik başını Hazreti Muhammed'in ayaklarına bıraktı. Peygamber çok hoşnut kaldı ve İbn Üneys'e bir sopa hediye etti. Abdullah bu sopayı teşekkür ederek aldı fakat biraz kalın kafalıydı. Çevresindekiler Muhammed'in bu pek önemsiz hediyeyi neden verdiğini pek merak etmişlerdi. Oysa ibn Üneys sopayı alırken bunu aklına bile getirmemişti. Çevresindekilerin ısrarı üzerine peygamberin huzuruna çıktı ve sopa vermesindeki hikmeti sordu. Muhammed, onu şöyle cevaplandırdı: "Mahşer gününde ikimizin arasında bir işaret olacak bu sopa. O gün eli sopalı adam fazla olmayacak." İbn Üneys, sopayı yanından hiç ayırmadı ve öldüğü zaman sopayı da yanına gömmelerini vasiyet etti.[26]

Beni Lihyan aşireti, bu cinayeti büyük bir tepkiyle karşıladı. Hüzeyme aşiretinden iki soyla işbir iği yaptılar; onların desteğine karşılık bir miktar deve vereceklerdi. Bütün amaçları Muhammed'in canını yakmak, şeyhlerinin intikamını almaktı. Hüzeyme aşiretinden bir heyet Medine'ye geldi ve Muhammed'in huzuruna çıktılar. O'ndan Müslümanlığı öğretecek kimseler yollamasını istediler. Muhammed sevinmiş, onların samimiyetine inanmıştı; yanlarına yedi adam verdi. Kafile, Reci kuyusuna yaklaştığında Hüzeyme aşiretinden olanlar ansızın ortadan kayboldu. Müslümanlar yüz kadar Beni Lihyan okçusu tarafından çepeçevre kuşatılmış olduklarını dehşetle fark ettiler. Onlara teslim olmaları emredildi. Hepsini canlı yakalamak istiyorlardı; niyetleri müminleri Kureyşlilere esir olarak satmaktı. Müminler-den dördü teslim olmadılar, düşmanın üzerine atıldılar ve şehit edildiler. Bir tanesi

25 Vakidi, a.g.e. s.533.
26. A.g.e.; İbn Hişam a.g.e., s.981 vd.

kaçmak istedi, ölüm derecesinde yaralandı. Öbür ikisi esir düştü, elleri bağlı olarak Mekke'ye götürüldü ve orada ölülerinin intikamını almak isteyen Kureyşlilere satıldılar. Beni Lihyan aşireti, bedevi gerçekçiliğinin tipik bir örneğini göstererek hem yüklü miktarda para kazanmış, hem de intikam almıştı. Esir alınan müminlerden biri, satıldığı Kureyşli tarafından hemen oracıkta şehit edildi; öbürü, yani Hubeyb ibn Adi çok acı çekti. Anlaşılıyor ki, Müslüman efsanesi sahici bir olayı büyütmüş, propaganda amacıyla olduğundan daha başka yorumlamaya çalışmıştır. Onu bir kazığa bağladılar. Babası Bedr Savaşı'nda ölen bir çocuğun eline mızrak verdiler, çocuğu ibn Adi'nin üstüne sürdüler. Çocuk öldürücü darbeler vurabilecek yetenekte ve güçte değildi. Kadınlar ve çocuklar, ibn Adi'nin çevresine toplanmış, merakla seyrediyorlardı. İnançlarını sonuna kadar inkâr etmeyen, ölünceye kadar direnen bu kahraman adamın haline hepsi hayran kalmışlardı. Sonunda, yine mızrak darbeleri altında şehit düştüğü anlaşılıyor. Ölmeden önce Hubeyb, Allah'ına şöyle yakardı: "Allah", diyerek katillerini gösterdi, "bir bir say buradakileri, hepsini öldür, bir tanesi dahi elinden kurtulmasın!"[27] Oradakiler arasında gencecik bir delikanlı vardı ve bu delikanlı yirmi yıl sonra bütün Müslümanların halifesi olacaktı. Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye'ydi bu delikanlı. İbn Adi'nin yağdırdığı lanetlerden kendisini korusun diye babası onu yere yatırdı. Muhammed'in hizmetindeki şair, ibn Adi ve öbür şehitler için övgü dolu şiirler yazdı.

Reci kuyusu başında öldürülen müminlerden birinin, Asım ibn Habit'in başı gövdesinden koparıldı ve Lihyan'lar tarafından Uhud Savaşı'nda ibn Habit tarafından iki oğlu öldürülen bir Kureyşli kadına satıldı. Kadın, onun kafatasını şarapla doldurup şarap içmeye yeminliydi fakat Asım sağlığında hiçbir putperestle ilişki kurmamak için direnmiş, verdiği yemine sadık kalmıştı. Allah, mucizesini gösterdi ve onun bu dileğini ölümünden sonra da bozdurmadı. O gece bir eşekarısı sürüsü kadına hücum etti, bu yüzden Asım'ın başına el sürülmedi. Ertesi sabah vadiyi su

27 İbn Hişam, a.g.e., s.641, Waqıdi, I, a.g.e., s.359.

bastı; kesik başı sular alıp götürdü.

Bir zaman sonra (söz konusu olay belki de daha öncelere rastlar, bu devredeki olayların kronolojik sırasını doğru olarak kestirmek mümkün değildir), bir süre kararsız kalmasına rağmen Muhammed, Beni Emir ibn Şa'sa'a aşiretinin şeyhlerinden olan Ebul Bara'nın sözüne kandı ve bu adamın yanına kırk kadar mümin yolladı; amaç aşiret üyelerine Müslümanlığı aşılamak ve öğretmekti. Aynı aşiretin Muhammed düşmanı olan etkili şeyhi Emir ibn Tufeyl, biraz da Ebul Bara'ya olan hıncının etkisiyle, peygamberin gönderdiği müminleri Mauna kuyusu civarında pusuya düşürdü ve katlettirdi fakat bu işi kendi aşiretinin insanlarına değil, komşu aşiretin insanlarına yaptırdı. Muhammed, olayı haber alınca çok üzüldü. O an için şehitlerin intikamını alacak durumda değildi. Allah'ına, Emir ibn Tufeyl'den intikam alması için yakardı.

Sadece bir tek Müslüman orada katledilmekten kurtulmuştu. Dönüşte Beni Emir aşiretinden iki kişiyi uykuda kıstırdı, yoldaşlarının öcünü almak amacıyla ikisini de öldürdü. İsyan günü tesadüfen arkadaşlarının yanından uzaklaşmış, bu yüzden de ölümden kurtulmuştu. Cesetlerin üzerinde dolandıkları bilinen yırtıcı kuşları görerek kuşkulanmış, sonra da kuşkusunun ne kadar haklı olduğunu anlamıştı fakat Beni Emir aşiretinin kusursuz ve günahsız olduğunu bilmiyordu. Elbette bu müminin öldürdüğü iki suçsuz aşiret üyesinin bedelini Muhammed ödemek zorundaydı. Aslında büyük kayıplara uğrayan kendisiydi fakat Beni Emir aşireti ile arasındaki anlaşma gereğince akıtılan kanın bedelini ödemesi gerekiyordu. Para toplamaya başladı. Bu arada, vahanın güneydoğu ucunda yaşayan Beni Nadir aşiretine de başvurdu, bilindiği gibi bu aşiret Medineli Yahudilerin kurduğu bir topluluktu. Yahudilerin kutsal saydıkları Cuma günü, yanına İslam dünyasının ileri gelenlerini, Ebü Bekir, Ömer ve Medineli şeyh ibn Hüdeyr'i de alarak Beni Nadir aşiretine gitti.[28] Beni Nadir aşireti masrafa katılmayı kabul ettiğini bildirdi

28 Baladhuri, *futuh al-buldan*, yay. M.J de Goeje, Leiden, 1866, s. 17; Kahire baskısı, 1932, s.31.

fakat kutsal misafirlere beklemeleri rica edildikten sonra, kendi aralarındaki toplantıya devam ettiler. Muhammed ve çevresindekiler sırtlarını bir duvara vererek oturmuş, sabırla bekliyorlardı. Günümüze kadar ulaşan bilgilerden anladığımız kadarıyla, Beni Nadir aşiretinin önde gelenleri tam o sırada İslam tehlikesinden ve onun kurucusundan bir çırpıda kurtulacaklarını düşünerek seviniyor, Muhammed'i nasıl ortadan kaldıracaklarını planlıyorlardı. Muhammed ansızın ayağa kalktı. Daha sonra anlattığına göre, kendisine tuzak kurulduğunu Allah o saat haber vermişti. Zaten gerçekte de, sezgi sahibi bir insanın ufacık da olsa durumdan kuşkulanmaması anormal olurdu; oysa Muhammed, alabildiğine zeki ve sezgileri güçlü bir insandı.

Bir zamanlar Muhammed'in öldürttüğü Yahudi kırması şair Ka'b ibn El-Eşref, ana tarafından Nadir aşiretine akraba oluyordu. Ne olursa olsun, Müslüman efsanelerinde, peygamberin başına damdan atılacak taşı kimin atmak istediğinin, kimin bu işi gönüllü olarak üzerine aldığının, kimin buna karşı koyduğunun isim isim bilindiğine dair bir hüküm vardır. Muhammed, "ihtiyaç görmeye giden biri gibi" usulca oradan uzaklaştı.[29]

Bir süre sonra, dönmediğini gören yoldaşları endişelendiler. Civardaki birisi peygambere yolda rastladığını söyledi, "Medine'ye gidiyordu" dedi. Onlar da Medine'ye döndüler. Peygamber, onlara Allah kelamının tehlikeyi nasıl haber verdiğini anlattı. Hazreti Muhammed müminlerden birini, müttefik bir Medine aşiretinden olan Muhammed ibn Maslama'yı haberci olarak Nadir aşiretine yolladı. Ölmek istemiyorlarsa, on gün içinde vahayı terk edeceklerdi. Muhammed, eşyalarını ve palmiye rekoltesinden bir kısmını da beraberinde götürmelerine izin vermişti fakat verdiği ültimatom çok sertti: "Benim şehrimden çıkın, ihanet dolu fikirlerinizden sonra bana komşu kalmanızı istemiyorum." Beni Nadirliler bu haberin kendileriyle müttefik bir aşiretten olan ibn Maslama tarafından getirilmesine şaşırmışlardı. Muhammed ibn Maslama onlara şöyle cevap verdi:

29 Tabari, *Annales* a.g.e., I, 3. s.1450, İbn Sa'd, a.g.e., 2 cilt, 1,41.

"Kalplerimizdeki çoktan değişti, İslamiyet aramızdaki ittifakı çoktan silip süpürdü."

Beni Nadirliler, Muhammed'in buyruğuna direnmemek kararındaydılar, gideceklerdi. Ancak daha önce de çeşitli bölücü davranışlarını gördüğümüz ibn Übey onların aklını çeldi, direnmelerini söyledi. Onları destekleyecekti. Medine'nin öbür Yahudi aşireti Kureyza ile göçebe müttefikleri Gatafan da onlardan yanaydı. İbn Übey'in kışkırtmasıyla Nadir aşireti sığınaklarına çekildi. Bunun üzerine Muhammed, kendi kuvvetlerini onların üzerine sevketti; müminler onların sığındığı yerin tam karşısındaki tahta kulübeyi ele geçirerek oraya yerleştiler ve hiçbir aşiret yerinden kımıldayamadı. Ne Kureyza, ne de Gatafan aşireti bu cesareti gösteremediler; hatta Nadirlileri direnmeye kışkırtan ibn Übey bile yiğit bir Müslüman savaşçısı olan oğlunun eve gelip silahlanışını donuk bakışlarla seyretti. Muhammed, işe Nadir aşiretine ait palmiye ağaçlarını keserek başladı. Bu davranış, devrin Arap törelerine, ahlâk kurallarına aykırıydı fakat savaş her zaman ahlâk kurallarını ve yasalarını çiğneyip geçmemiş midir? Müttefikleri tarafından terk edilen Nadir aşireti, Müslüman topluluğunun bu açıkça meydan okuyan saldırısını görünce moralini kaybetti. Ağaçların kesilmesini defalarca protesto ettiler. Hatta müminlerden bazıları bile bu davranışlardan huzursuzluk duyuyordu fakat Allah kelamı, peygamberin davranışında kötülük olmadığını bildirdi. On beş gün kadar süren bu kuşatma sonunda, Nadir aşireti teslim oldu, bütün şartları kabul edeceğini açıkladı. Şartlar bu sefer daha katı, daha insafsızdı: "Çıkın gidin; hayatlarınızı bağışlıyorum, develerinizin taşıyabileceği miktarda eşya da sizin olsun fakat silahlarınızı bırakacaksınız." Hiçbir üzüntü ve pişmanlık işareti göstermediler giderken, belki de bu tehlikeli komşuluktan böyle ucuz paçayı sıyırdıklarına çok memnunlardı. Hicaz'ın kuzeyindeki büyük Yahudi merkezi olan Hayber'de akrabaları, dostları, hatta bir miktar arazileri vardı. Evlerini söktüler, kapı ve pencereler de dahil, ne varsa hepsini 600 devenin sırtına yüklediler. Kadınlar en güzel elbiselerini giymiş, en

değerli mücevherleri takmışlardı. Çalgılar çalarak ve güle oynaya yola çıktılar. Suriye ve Hayber yollarında büyük bir zaferin galipleri gibi neşeyle yürüdüler. Medine'deki inançsızlar onların gidişini içleri paralanarak seyrettiler. Muhammed'e karşı ağırlığı olan kocaman bir kavim, şehrin siyasi hayatından çekiliyordu.

Muhammed'in ele geçirdiği ganimet, yine yüklüydü: 50 zırh, 50 zırhlı başlık ve 340 kılıç. Yahudilerin toprakları, yetiştirdikleri ağaçlar ve evlerin enkazı da ganimet olarak kalmıştı. Muhammed Medinelileri yanma çağırdı; Mekke'den göç edenler bugüne kadar kendi ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için, Medineliler onların yükünü de taşımıştı. Ele geçen toprakları Mekkelilere dağıtmak onların da çıkarına olacaktı; böylece Mekkeli göçmenler onlara yük olmayacak, kendi ihtiyaçlarını kendileri görebileceklerdi. İşte bu nedenle, toprakları sadece Kureyş soyundan Müslümanlara dağıttı, çok yoksul iki Medineliye de toprak verdi. Hazreti Muhammed kendi ailesi için de toprak ayırdı. O da artık kimseye muhtaç değildi. Topraklarının geliri ile ailesini geçindiriyor, ayrıca Müslüman topluluğunun ihtiyaçlarını da karşılıyordu. Dürüst davranmak gerekirse, yoksulların, ihtiyaç sahiplerinin imdadına bu topraklar sayesinde yetiştiği özellikle belirtilmelidir.

Zaten ailesi de gittikçe çoğalıyor, kalabalıklaşıyordu. Yukarıda anlattığımız olaylardan altı ay kadar sonra, kızı Fatma alnına trajik bir gelecek yazılmış olan ikinci çocuğunu doğurdu; adını Hüseyin koydular. Hazreti Muhammed iki yeni kadınla daha evlendi, ikisi de otuz yaşlarındaydılar ve biri Bedr Savaşı'nda, öbürü Uhud Savaşı'nda şehit düşmüş iki Müslümandan dul kalmışlardı. Birinin adı Ümmü Selma, öbürününki Zeyneb bint Hüzeyma idi. Zeyneb kısa bir süre sonra öldü.

Beni Nadir aşiretinin Medine dışına sürülmesini Araplar değişik biçimlerde yorumluyorlardı. O çağın gazetecileri sayabileceğimiz propaganda şairleri arasında inatçı polemikler sürüp gidiyordu. Sammak adlı Yahudi şair, peygamber taraftarlarına şöyle veriştiriyordu:

Madem ki yüceltiyorsunuz kendiniz
–zafer sayıyorsunuz bunu!–
Ka'b ibn El-Eşref'i katlettiğinize seviniyorsunuz,
Unutmayın, gün ışırken gelip vurdunuz onu,
O ki yiğit ve günahsız,
Ve belki de kaderin şımarıklığı
Resul bildiğinizden, gün gelecek alıverecek intikamını,
Nadir soyuna düşmanlığınız.[30]

Ve henüz ürün vermemiş palmiyelere olan hıncınızı.
Yaşarsam eğer, mızraklarımızı alıp çıkacağız karşınıza
Ve upuzun kılıçlarımızla
Yiğitlerin elinde işini bilir onlar.
Düşmanı bulur ve yakar.
Ebu Süfyan ve yoldaşları da var
Meydan okumasını en iyi o bilir, yuvasını korurken kükreyendir.
Tarc Dağı'nda bir aslan.
Avını parçalayandır, ormanların güçlü çocuğu.[31]

Yahudilerin bütün umudu Ebu Süfyan'ın düzenlediği koalisyonun gerçekleşmesindeydi. Bu ortak cephe, fevkalade sonuçlar verebilirdi fakat Muhammed'in düşmanları içeride, Medine'deki karşıtlarından etkili bir mücadele beklemenin safdillik olacağını artık anlamıştı. Medine'deki karşıtlar, korkaklıklarını ve beceriksizliklerini ortaya koymuşlardı. Allah, onlar hakkında, ince bir alayla şu hükmü getiriyordu:

Görmez misin münafık olanları? Kitap ehlinden küfre sapan kardeşlerine derler ki: "Siz yurdunuzdan çıkartılırsanız biz de mutlaka sizinle beraber çıkarız ve size karşı hiç kimseye uymayız. Sizinle savaşırlarsa elbette size yardım ederiz." Allah tanıktır ki onlar yalancılardır.
Yurtlarından çıkarılırlarsa onlarla beraber çıkmazlar ve savaşta onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile sırtlarını

30 Kahire baskısındaki farklı bir yoruma göre, 1937, III, s.203.
31 İbn Hişam, a.g.e., s.647 vd.

dönüp kaçarlar. Sonra onlara da kimse yardım etmez.

Onların topu birden sizinle savaşmaz, ancak müstahkem yerlerde yahut da surların ardında çarpışırlar. Onların gücü aralarında çetindir. Onları bir topluluk sanırsın ama kalpleri dağınıktır. Bu da düşünmez bir topluluk olmalarındandır...
(Kuran, Haşr Suresi)

Üstelik Muhammed, maddi ve manevi, her yönden saygınlığını arttırmak, durumu sağlamlaştırmak için, hiç zaman kaybetmiyordu. Uhud Savaşı sırasında (23 Mart 625'de), Ebu Süfyan Müslümanlara şöyle meydan okumuştu: "Bir yıl sonra sizi Bedr'de bekliyorum!" Gerçekten de Bedr'de her yıl tekrarlanan ve sekiz gün süren büyük bir panayır kuruluyordu: Müslümanlar, 626 yılının Nisan ayında, 1.500 kişilik bir kuvvet ve 10 atlı ile panayıra geldiler ve güç gösterisi yaptılar. Alışverişte de son derece kârlıydılar, bazen yüzde 100'ü bulan kârlar sağladılar. Mekkeliler de 2.000 kişilik orduları ve 50 atlıları ile Bedr dolaylarına kadar sokuldular. İki taraf da gücünü cümle aleme ispat etmiş oluyordu.

Kuvvetle muhtemeldir ki, yaşlı Yahudi önderi Ebu Rafi'nin öldürülmesi de Beni Nadir aşiretinin Medine'den kovulmasından hemen sonraya rastlamıştır; Ebu Rafi'yi Hazrec aşiretinden olan Müslümanların katlettiği, bunu da Yahudi şair Ka'b ibn El Eşrefi ortadan kaldıran Avs aşiretinin yanında sönük ve değersiz görünmemek üzere yaptıkları söylenir. Peygamberin de onayladığı fakat kadın ve çocukların öldürülmesini kesinlikle yasakladığı bu son seferden, yani Hayber'den tam on gün sonra, verilen görev yerine getirilmiş olarak geri dönülmüştür. Ebu Rafi'yi yatağında delik deşik etmişler, sonra büyük bir ustalıkla kaçmışlardı. Son ve asıl öldürücü darbeyi kimin vurduğunu aralarında tartışıyorlardı. Muhammed kılıçlarını dikkatle inceledikten sonra kararını verdi; Ebu Rafi'yi öldüren kılıcın üzerinde yiyecek kırıntıları vardı. İhtiyarın yediği ve içtiğini henüz hazmetmeden katledildiği anlaşılıyor.

Daha Hicret'in beşinci yılındayız (Haziran 626). Muhammed yeniden on beş günlük bir sefere çıktı, amacı aleyhinde kuvvet

yığınağı yapan iki aşireti korkutmak ve yola getirmekti. Aşiretler onun önünden kaçtılar ve Muhammed, korkudan unutulan güzel aşiret kızlarını da esir alarak Medine'ye döndü. Yine aynı yılın Ağustos ayında, kuzeye, epey uzak bir vaha olan Damut'a doğru sefere gidildi. Orada ünü bütün Arabistan'a yayılmış bir panayır vardı ve öğrenildiğine göre, düşman kuvvetler orada yığınak yapmış, saldırı hazırlığına başlamışlardı. Düşman bu sefer de kaçtı ve Medine ordusu panayır yerine varmadan geri döndü. Bir miktar hayvan ve bir kişi esir alınmıştı.

Aralık ayında yine sefer yapıldı, bu defa hayli ilgi çekici olaylar yaşandı. Muhammed, Medine'ye saldırmak üzere hazırlanan Beni Mustalik aşiretini önüne katıp kovaladı. Onları Muraysi kuyusunun civarında ansızın bastırmıştı, Kızıldeniz'e hayli yakın olan bu kuyu civarında kısa bir çarpışmadan sonra düşman dağıldı. 2.000 deve, 5.000 küçük baş hayvan ve 200 kadın ele geçirildi. Bunlardan bir tanesi, Beni Mustalik aşireti şeyhinin kızı Hüveyriye, alabildiğine güzel bir kızdı. Onu her gören aşık oluyordu. Habit ibn Kays'ın payına düşen ganimetlerden biriydi. Bedelini ödeyip serbest kalmak istedi. İbn Kays bu teklifi reddince Hüveyriye doğruca peygamberin huzuruna gitti ve ibn Kays'ı şikayet etti. Hazreti Ayşe, daha sonraları bu olayı şöyle anlatmıştır: "Onu odamın kapısında görür görmez nefret ettim, hiç sevmedim. Bildim ki, Peygamber de onu benim gördüğüm gibi görecektir." [32] Ve öyle de oldu. Muhammed kızın şikâyetini dinledi, onu Habit'ten satın almayı ve evlenmeyi teklif etti. Kız bu teklifi derhal benimsedi ve çok geçmeden, aşiretinin peygambere akraba oluşunun getirdiği nimetleri istismar etmek için harekete geçti.

Esir alınan kadınların hepsi fidye karşılığı geri verilecekti fakat hepsi, yorgunluklarla dolu bir savaşın akşamında savaşçıların arzuladıkları yaratıklardı. Ebu Sa'id El Hüdri o akşamı ve sonrasını şöyle anlatıyor:

"Kadınlara sahip olmak istiyorduk ve namuslu olmak bize zor geliyordu ama tutsaklarımız için fidye almaya itirazımız yoktu.

---

32 Vakıdı, a.g.e., I cilt, s.411

Böylece azletme hakkını [coitus interraptus] kullanmayı istedik... Peygambere bunu kullanıp kullanamayacağımızı sorduk ve o "bundan sakınmanız için hiçbir yükümlülüğünüz yok..." dedi. Sonra kadınlar ve çocukların fidyesi [Medine'ye gelen] elçiler tarafından ödendi. Hepsi kendi ülkelerine gitti, seçme şansları olmasına rağmen biri bile kalmadı."

Anlatıcı, nasıl küçük bir kızı satmaya pazara götürdüğünü (hiç kimse fidyesini ödemediğine göre yoksul bir kız olmalı) anlatarak devam ediyor:

"Yahudi'nin biri bana "Ebu Sa'id, kuşku yok ki onun karnında senin çocuğun olduğu halde satmak istiyorsun" dedi. "Hayır. Azl'i kullanıyorum" dedim. Buna [alaycı bir şekilde] karşılık verdi: "Öyleyse, en azından çocuk katilisin." Bu hikâyeyi Peygambere anlattığımda "Yahudiler yalan söylüyor. Yahudiler yalan söylüyor" dedi." [33]

Muhammed, her şeye rağmen öfkesine hakim oluyordu. Savaştan hemen sonra, kuyunun başında atlara su verilirken bir Medineli savaşçı ile Mekke'den göç edenlerden biri kapıştılar. İş büyüdü fakat patlak veren kavga yatıştırıldı. Medineliler, Nadir aşiretinin topraklarının Mekke'den göç edenlere verilmesine hayli içerlemişlerdi. İbn Übey oradaydı ve iki Müslüman topluluk arasında ayrılık tohumlarını ekmek için bu fırsatı kaçırmadı, hemen değerlendirerek verdi veriştirdi: "Nasıl, böyle yaptılar demek? Bizimle yarışa giriyor bunlar, kendi yurdumuzda bizi bastırmak, sayıca üstün olmak niyetindeler! Allahın şu işine bak! Şu halimiz ünlü bir sözü hatırlatıyor bana; hani 'köpeği beslersen sonra gelir seni paralar' derler ya! Fakat şehre dönelim bakalım, o zaman göreceğiz marifetlerini; güçlü kimse öbür tarafı şehirden sürsün çıkarsın da anlayalım!" sonra Medinelilerin yanına

---

33 *Aktaran Vakıdi*, I cilt, s 413, Fransızca baskıda bu kitap Jones'un Vakıdi baskısından önce yayınlandı. Wellhausen'in çevirisi tarafından yanıltıldım (Muhammed in Medina. Berlin. G. Reimer. 1882. s 179)

gitti, "Kendi kendinize yaptığınız kötülüğün farkında mısınız? Yurdumuzu onlara açtınız, mallarınızı onlarla bölüştünüz. Ama malınıza sahip çıksaydınız, başka tarafa gideceklerdi, rahat yüzü görecektik!"

Onun sözlerini peygambere yetiştirdiler. Hazreti Ömer şu teklifi yaptı: "Beşir'e emret, öldürsün onu!" Muhammed buna yanaşmadı. "Ya Ömer! Yakışık alır mı, sonra 'Muhammed dindaşlarını katlediyor derler" dedi.

İbn Übey, öfkeyle ileri geri konuştuğunu peygambere anlattıklarını haber almıştı, hemen Muhammed'in huzuruna çıktı, tanık göstererekyeminler ederek sözlerini inkâr etti. Oradaki Medineliler de onu destekledi: Olayı peygambere ileten delikanlı iyi anlamamış, ibn Übey'in sözlerini yanlış aktarmış olabilirdi. Muhammed, önemsememiş göründü fakat kafasının içinde bir şeyler hazırlıyordu. Dönüşte sorunu bir başka Medineli şeyhle konuştu. Üsseyd ibn Hüdeyr kendi fikrini şöyle açıkladı: "Ya Muhammed! Sen istersen onu atabilirsin Medine'den! Allah senin yanındadır! Sen güçlüsün, o zayıftır! Ona biraz yumuşak davran, çevresindekiler onun başına krallık tacını oturtmaya hazırlanırken seni Allah gönderdi başımıza ve onu kenara itti. Krallığı senin yüzünden kaybettiğine inanıyor!" [34]

Çok bağlı bir Müslüman olan ibn Übey'in öz oğlu da Muhammed'in huzuruna çıktı ve çok başka bir biçimde fikrini açıkladı: "Babamı mutlaka öldürtmek istiyorsan emret, ben öldüreyim ve kellesini getireyim. Bütün Hazrec aşireti bilir ki oğulun benden iyisi bulunmaz fakat babamın katlini bir başkasına buyurursan, ibn Übey'in katilini serbestçe dolaşırken görünce isyan etmekten korkarım. Onu öldürürüm, yani kötü bir adamın uğrunda iyi bir Müslüman'ı öldürmüş olurum ve cehenneme giderim." [35]

Peygamber delikanlıyı yatıştırdı. Ne kadar büyük olursa olsun, kendi öfkesine de hakim oldu. Mantık bunu gerektiriyordu. Daha sonraları ibn Übey üst üste yanlış adımlar atarak ken-

34 İbn Hişam, a.g.e., s.726 vd

35 A.g.e., s.727 vd.

disini kurtaran Medinelileri de bıktırınca, peygamber Hazreti Ömer'e şöyle buyurdu: "Ne dersin, ya Ömer? Öldür, dediğin gün onu katletseydim, Medineli şeyhlerimiz öfkeden kuduracak, kötülük düşüneceklerdi fakat şimdi emir versem, seve seve vururlar onu."

Peygamber, hem Medinelilerin, hem Mekkeli Müslümanların aşırı bir gerginlik içinde olduklarını sezmişti. Tatsızlığa meydan vermemek amacıyla, çarçabuk yola koyuldu. Müminleri bütün gün yürüyor, hiçbirinde takışacak enerji bırakmamak için onları adamakıllı yoruyordu. Ancak bu yolculuk bu kadarla kapanmadı, bir başka ve bu sefer doğrudan doğruya Muhammed'in ailesini ilgilendiren bir olay, keyifleri kaçırdı. Muhammed yola çıkarken, karılarının arasında en genci olan ve en çok sevdiği Ayşe'yi de yanına almıştı. Ayşe, henüz on üç yaşındaydı. Arap kadınları için en güzel çağdı bu. Bir süredir, kadınlara ve özellikle peygamberin karılarına belirli bir saygıyı öngören emirler inmeye başlamıştı. O devirde, Hüveyriye'yi saymazsak, Muhammed'in beş karısı vardı. Ayşe, bir devenin üzerine tutturulmuş tahtırevanın içinde seyahat ediyordu. Yaşının küçüklüğü ve seferi durumda dağıtılan gıdanın azlığı sebebiyle zayıf bir kadındı. Her konak yerinde, deveye semer vuruluyor ve tahtırevan semere bağlanıyordu. Bir gece (Medine'ye varmazdan bir gece öncesiydi), Ayşe şöyle anlatıyor o geceyi: "İhtiyaç dökmek için uzaklaştım. Boynumda zafir tanelerinden bir kolye asılıydı. İhtiyacımı gördüğüm sırada, farkına bile varmadan kolye çözülmüş. Konak yerine döndüğümde kolyenin yerinde yeller estiğini fark ettim. Yola çıkmak üzere hazırlık yapılıyordu; ilk gittiğim yere döndüm ve kumları karıştırdım, kolyeyi buluncaya kadar aradım. Tahtırevanımı deveye yükleyen adamlar yokluğumda gelmişler, semeri vurup tahtırevanı bağlamışlar. Beni içerde biliyorlarmış. Deveyi sürüp götürmüşler. Konak yerine döndüğümde kimseler kalmamış, herkes gitmişti. Harmanime sarındım, yokluğumu fark edince gelir beni alırlar diyerek olduğum yere büzüldüm. Öyle yatarken yanımdan Safvan ibn El Muattal es-Selami geçti. Bilmediğim bir sebepten ötürü gecikmiş,

öbürleriyle beraber uyumadığı için arkada kalmıştı. Beni görünce yaklaştı, epey yakınımda durdu. Yüzümüzü örtmediğimiz devirde de beni görmüştü, tanıyordu, "Allah'ın kullarıyız, gene O'nun bağrına sığınacağız! Peygamberin kadını!" Elbiselerime sımsıkı sarılmıştım. "Neden arkada kaldın?" diye sordu. Cevap vermedim. Devesini getirdi, "Bin deveye!" dedi. Deveye bindim, deveyi çekerek yola koyuldu. Hızlı gidiyor, bir an önce kafileye yetişmeye çalışıyordu fakat yetişemedik ve yokluğum ancak gün ışıyınca fark edildi. O zaman kafile durdu; mola yerinde dinlenirken onları bulduk. İşte bu yüzden yalancılar yalan söylediler ve ordunun içine ayrılık girdi. Fakat, Allah sayesinde hiçbir şey işitmedim." [36]

Olay büyük bir karışıklığa yol açtı. Araplar hakkında, Carlo Levi'nin Lucania köylüleri için söyledikleri aynen tekrarlanabilir: "Aşk ya da cinsel istek köylülerin gözünde o kadar güçlü bir tabiat kuvveti ve itilme olarak kabul edilir ki, hiçbir iradenin bu itilmeye karşı duramayacağına inanılır. Eğer bir erkekle bir kadın beraberseler, gözlerden ırak ve baş başa kalmışlarsa, sevişmelerine hiçbir şey engel olamaz. Ne ölçüde kararlı ve iffet düşkünü olurlarsa olsunlar mutlaka birleşirler ve eğer tesadüfen birleşmemiş bile olsalar, birleşmiş kabul edilirler. Bir arada olmak, aşk yapmakla eş değerdedir." [37] Her zamanki dedikoducular bu sefer de Ayşe'nin aleyhinde veriştirmeye koyulmuşlardı. Onu eskiden de Safvan'la konuşurken gördüklerini ileri sürdüler. Ebu Bekir'in düşmanları da işi körükledi. Peygamberin öbür karılarının akrabası ve eşi dostu da Ayşe'nin gözden düşmesine duacıydı; onlar da ellerinden geleni yaptılar. Peygamberin aile hayatıyla ilgili huzursuzlukları çok başka bir amaçla körükleyen arabozucular da çenesini açtı. Ayşe'nin kaprislerinden ve zehirli dilinden gocunmuş kim varsa onlara katıldı; daha önce de bir kolye meselesi çıkmış ve Ayşe kolyesini ararken, kervan saatlerce susuz bir bölgede onu beklemişti.

---

36 A.g.e., s.732

37 Carlo Levi, *Cristo si e fermato a Eboli*, Fransızca çeviri, Jeanne Modigliani, Paris, Gallimard, 1948, s.93

Ayşe'yi şiddetle suçlayanlar arasında ibn Übey, Ebu Bekir'in akrabası olan Mistah ve Muhammed'in propaganda şairi Hassan ibn Habit de vardı.

Peygamberin canı çok sıkılmıştı. Çocuk yaştaki karısını seviyordu fakat onun masumiyetinden tam olarak emin değildi. Genç ve yakışıklı bir erkek olan Safvan'ı kullanarak kendisiyle alay mı etmişti yoksa? Yüreğine bir soğukluk düşmüştü. Ayşe hastaydı. Hiçbir şey bilmediğini söylüyordu. Bu bir kurnazlık olamaz mıydı? Hastalığı sırasında kocasının ilgisiz ve soğuk kalmasından şikayetçiydi. Anası başındaydı, onu iyileştirmek için gelmişti. Peygamber, sadece arada bir başını uzatıyor ve "Nasılsın?" diye soruyordu. Bunun üzerine Ayşe, anasının evine dönmek istedi, "Hiçbir kötülük yok gidebilirsin" dedi Muhammed. Gerçeği ancak yirmi gün kadar sonra öğrenebildiler. Üstelik söz konusu hikâye, kurnaz ve maskara bir İranlı tarafından, Araplarla alay edebilmek kastıyla şu şekilde değiştirildiğinden, kesin konuşamıyoruz: "Biz Arabız, evlerimizde tuvalet yoktur. Yabancı yerlerdeki bu yerlerden hazetmeyiz, tiksiniriz, bu yüzden kırlara açılırız. Kadınlar bile ihtiyaç görmeye kırlara gelir. İşte bir gece Ümmü Mistah bint Ebi Rum ile ihtiyaç görmeye çıkmıştık, onun anası, babam Ebu Bekir'in teyzesi olur. Yürürken ayakları eteklerine dolaştı; o zaman "Mistah'ın kafası gözü yarılsın inşallah!" dedi. "Böyle konuşmak kötüdür" dedim ona, "Bedr Savaşı'nda çile çekmiş bir yiğitle ne zorun var!" "Ebu Bekir'in kızı, daha haberin yok mu?" dedi. "Hangi mesele?" dedim. Yalancıların anlattıklarını bana da anlattı. "Demek böyle?" dedim. "Böyle" dedi. İhtiyaç göremeden eve döndüm; üzüntüden ağlıyordum, öyle ki hıçkıra hıçkıra ağlamaktan ciğerim delinecek sanıyordum." Anasına içini döktü, anası şunu öğütledi: "Güzel kızım! Kötüye yorma bu işi. Kendisini seven adama varmış güzel bir kızın kuması olur da onlar iftira uydurmadan dururlar mı!" [38]

Muhammed, sözüne inandığı müminlere akıl danışıyordu, içine kurt düşmüştü fakat henüz bir karar vermemişti. Genç ibn Zeyd, Ayşe'nin tarafını tuttu. Ayşe'nin hizmetçisi Buraye sorguya

38 İbn Hişam, a.g.e., s 733.

çekildi: "İyiliğinden başka şey görmedim," dedi. "Tek suçu var. Hamur kardığım zaman, göz kulak olmasını söylüyorum ama o uyuyor ve kuzu gelip hamuru yiyiveriyor!" Damadı Ali ise aksini düşünüyordu; "Kadın kısmı böyledir, fırsat düştü mü yapar. Gönder gitsin, yenisini alırsın!" diyordu.[39] Karısı Fatma, yengesini pek sevmiyordu, kimbilir belki de Ali'yi o doldurmuş, Ayşe'nin aleyhinde konuşturmuştu. Daha o zamandan Ali'nin soyu ile Ebu Bekir ve Ömer soyu arasında siyasi çekişmeler başlamıştı; bu çekişme gittikçe büyüyecek, mücadelenin hikâyesi İslam tarihini baştanbaşa kaplayacaktır. Fakat şurası bir gerçek ki, Ayşe, Ali'nin kendisi hakkındaki sözlerini unutmamış, onu hiçbir zaman affetmemiş ve yirmi yıl sonra Ali'yi bir katilin hançerine kurban ederek intikamını almıştı.

Huzursuzluk büyüyordu: Avsların etkili kişilerinden Üsseyd, Muhammed'e kendi aşiretinden dedikoducuların ağzını kapatacağını, Hazrec aşiretinden dedikoducuların da emir buyurulduğu takdirde severek kellesini uçuracağını bildirdi. Hazrec aşiretinden itirazlar yükseliyor, iki taraf sürekli olarak birbirini suçluyordu. Hassan ibn Habit, Medineliydi ve Hazrec aşiretindendi. Safvan'la ve Mekke'den gelenlerle açıktan açığa dalga geçmeye başlamıştı. En kısa zamanda kargaşaya bir son vermek, bu olay çevresinde koparılan fırtınayı yatıştırmak gerekiyordu.

Allah, bir kere daha tam zamanında Muhammed'in imdadına yetişti. Muhammed kayınbabasının evine, Ayşe'den eğer hata ettiyse pişmanlık göstermesini istemeye gelmişti. Ayşe büyüklerinden, yani anasından ve babasından medet umarak onlara sığındı fakat onlar iyice şaşırmışlardı. Üstelik kızlarının suçsuz olduğuna da pek emin değillerdi. Ayşe ağladı, af dilemeyeceğini, bunun suçu kabul etmek anlamına geleceğini söyledi. Oysa suç işlememişti. Sabırla bekleyecek, gerçeğin anlaşılacağı güne kadar her şeye katlanacaktı. Ağlıyordu.

Muhammed büyük bir sinir gerginliği içindeydi. Kriz geçirdi. Harmanisini sırtına verdiler, başına meşin yastık koydular. Allah

---

39 A.g.e., s.734.

kelamı iniyordu: Ebu Bekir ve karısı endişeden soluk soluğa kalmışlardı. Acaba Allah kızlarının suçluluğuna mı karar verecekti? Ayşe sakindi ve suçsuzluğundan emin görünüyordu. Kriz geçmiş ve peygamber doğrulmuştu, alnından süzülen terleri kuruluyordu "ve soğuk bir günde su damlaları kadar iri terler boşandı". "İyi haberlerim var Ayşe," dedi, "Allah senin suçsuz olduğunu bildirdi!" Sonra çıktı ve gönderilen Allah kelamını okudu:

> *O uydurma haberi Ayşe hakkında size getiren sizden bir taifedir. Onu kendiniz için bir şer saymayın. O size hayırlıdır. Onların her birinin işlediği günah kendine aittir. İçlerinden suçun en büyüğünü yüklenene gelince, en büyük azap onun olacaktır.*
> *Bunu duydukları zaman inanan erkeklerle kadınlar haklarında olduğu gibi iyi zanda bulunarak: "Bu açık bir iftiradır" deselerdi ya.*
> *İftiracılar bu işe ait dört tanık getirselerdi ya. Tanık getiremeyince onlar Allah'a göre yalancı kişilerdir...*
> *Onu duyduğunuz vakit "Buna dair söz söylemek bize düşmez. Tenzih ederiz. Haşa. Bu büyük bir iftiradır" deseydiniz ya...*
> *.(Kuran, Nur Suresi)*

Allah kelamında fesat çıkaranlara verilmesi gereken cezalar da belirtilmişti. Ayşe'nin durumu bütün müminlere ders olmalıydı. Zina iddiaları dört görgü tanığı ile ispatlanmalıydı. Eğer zina iddiası dört görgü tanığı tarafından doğrulanırsa, zina yapanlar yüz kırbaç yiyeceklerdi fakat iddiacılar dört görgü tanığı gösteremezlerse, yalancı sayılacaklar ve her biri seksen kırbaç yiyecekti. Zina suçunu ispatlamak bakımından dört görgü tanığı bulmak hayli güç işti. Gerçeği konuşmak gerekirse, Müslümanlığı kabul eden kavim ve ulusların kıskançlıklarla dolu gelenekleri ve sertliği yanında Allah'ın ve O'nun elçisi olan peygamberin hoşgörüsü çok hafif ve insanca kalmıştır.

Allah tarafından buyurulan kırbaç cezası belli başlı dedikoduculara uygulanmış ama büyük bir ihtimalle ve adamakıllı ilerlemiş yaşı göz önünde tutularak, ibn Übey'e uygulanmamıştır.

Yalnız bu olay yüzünden topluluk içindeki bütün etkisini ve siyasi ağırlığını kaybettiği biliniyor. Şair Hassan, daha önce de belirttiğimiz gibi, Safvan'la dalga geçmişti; Safvan onu kılıcıyla yaraladı. Şairin aşireti olan Hazrec'ler delikanlıyı esir aldılar ve Hassan iyileşene kadar salıvermediler. Şair ölseydi, yürürlükteki kan gütme geleneklerine göre onu da öldüreceklerdi. Neyse ki şair iyileşti ve peygamberin de araya girmesiyle Safvan'ı bağışladı. Karşılığında toprak ve bir de cariye aldı. Hassan, ayrıca o şairlere özgü rahatlıkla Ayşe'ye kendini affettirdi; onun namusunu ve ev işlerindeki becerikliliğini öven şiirler yazdı. Ayşe olaylara tepeden bakıyordu. Sadece Allah'a teşekkür ve minnet borçlu olduğunu kocasına bile söylemişti. Hem Safvan'ın iktidarsız olduğu da artık anlaşılmıştı. Olayın izleri yavaş yavaş kayboldu.

Olaydan çıkarılan bazı dersler vardı; bunların başında, peygamberin kadınlarının daha iyi korunması ve müminlerle içli dışlı olmaktan alıkonmaları geliyordu. Medine camisinin, yani Muhammed'in karargahının avlusunda bulunan ve Muhammed'in kadınlarına ayrılmış kulübeler ziyaretçilerle dolup taşıyordu. Allah kelamının buyruğuna göre, habersiz ziyaretçi girmemesi, kadınlarla erkekler arasına perde çekilmesi ve ayrıca kadınların yüzlerini örtmeleri şart koşuldu.

Zaten bir başka "kadın hikâyesi", ters yönden de olsa, bu tür tedbirlerin yararını ortaya koyuyordu. Eldeki bilgilere bakılırsa, bu olay da ünlü ' 'kolye hikâyesinden" tam iki ay sonra cereyan etmişti. Bir gün peygamber, ilk eşi Hatice'nin kendisine verdiği eski kölesi Zeyd ibn Harisa'yı arıyordu. İbn Harisa Hıristiyan asıllıydı. Muhammed onu Müslüman yapmış, özgür bırakmış ve evlatlık edinmişti; bu yüzden Zeyd ibn Muhammed ismiyle çağrılıyordu. Muhammed onun cesaretine ve kafasına çok güveniyordu. Yanına katip almış ve Yahudileri defedebilmek amacıyla en kısa zamanda Arami dilini öğrenmesini emretmişti. Onu kendi yeğenlerinden ve bazı yorumculara bakarsak dul, ama otuz beş yaşına rağmen hâlâ çok güzel bir kadın olan Zeyneb bind Çeyş ile evlendirmişti. Yine anlıyoruz ki, bu evlilik pek yürümüyordu. Muhammed Zeyd'in kapısını çalmıştı. Zeyd

evde değildi ama Zeyneb, yarı çıplak olmasına rağmen O'nu içeriye buyur etmek istedi. Muhammed'i hem anası, hem babası gibi kabul ediyordu. Muhammed girmedi fakat o sırada Zeyneb aceleyle giyinirken rüzgar onun üstündekileri havalandırmıştı. Peygamber onun anlayamadığı sözler mırıldanarak uzaklaştı. Sadece şu kadarını kavrayabildi: "Şükürler olsun Allah'a ki kalplerimizdekini değiştirebiliyor!" Biraz sonra Zeyd evine döndü, karısı olup biteni anlatınca hemen peygamberin huzuruna çıktı: "Allahın Elçisi, duydum ki evime gelmişsin. İçeriye neden girmedin? Babam ve anam değil misin? Belki Zeyneb'ten hoşlandın? Öyleyse, derhal boşarım onu!" Muhammed ona "Karın senin olsun" diye karşılık verdi. Fakat Zeyd karısıyla ilişkiyi kesti ve ayrıldı. Muhammed evlatlığının karısıyla evlenmeyi reddediyordu. Hoşnutsuzluk çıkmasından çekindiği belliydi. Evlatlık edinmek, Arap törelerince öz evlat sahibi olmakla eş anlamlıydı. Zeyneb'le evlenmek kendi kızıyla evlenmek anlamına gelecekti ki, böyle bir şeyi asla istemiyordu! Fakat ileri görüşlü bir bireyci olduğuna tanıklık ettiğimiz ve soyunun sayısız yanlış inancına cesaretle karşı çıkmış bir zekâ olan Muhammed, sanıyoruz ki evlatlık edinmekle öz evlat sahibi olmanın eşanlamda değerlendirilmesindeki tuhaflığı sezmiştir. Kuran, başka bir yerde, kadının boşanmasında ve yeniden evlenmesinde bir kendini tutma süresinin gözlenmesinde, böylelikle çocuğun babalığı hakkında olası bir karışıklıktan sakınılmasında ısrar eder. Nitekim, Zeyneb meselesinde kendisinin yanlış yaptığını açıkça hissetti. Kendisi, Medine'deki konukluğunun ilk yılında Medine halkıyla Hicret edenler arasında yapay bir "kardeşlik" oluşturmuştu, gelecekte bunun yasal sonuçları olmaz mıydı? Ve tabii bütün güç zamanlarda olduğu gibi Allah yine O'nun yardımına koştu. Bir gün Ayşe ile birlikteyken krize girdi. Kendine gelince gülümseyerek şunu söyledi: "Kim gidip Zeyneb'e müjdeyi, Allah'ın kendisini benimle evlendirdiğini haber verecek?" Ve henüz gönderilen Allah kelamını bir solukta okudu:

İnanan erkek ve kadınların Allah ve peygamberin verdiği kararlar dışında davranmaları ve başka bir karar almaları yakışık almaz. Çünkü Allah'a ve peygamberine asi olan açık bir sapıklık halindedir.

Vakta ki sen: "Allah'ın ve senin lütfuna mazhar olmuş olana kadınını bırakma ve Allah'tan kork" dediğin zaman kalbindekini gizlemeye uğraşıyordun ama Allah bunu açıklamayı murad ediyordu. Sen insanlardan korkuyordun oysa Allah'tan korkman daha münasipti. Zeyd o kadınla ilişiğini kesti, biz de onu sana zevce olarak verdik. Bu, evlatlık edinilen kişiler eşlerinden ayrıldıkları zaman onların bıraktıkları kadınları müminlerin nikahlamalarında bir mahzur olmadığını bildirmek içindi. Allah'ın emri de yerine gelmiş oldu...

Muhammed sizden birinizin babası değildir. Ama Allah'ın resulüdür. Ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir...

(Kuran, Ehzab Suresi)

Allah tarafından eziyete sokulduğu halde gülümseyen ve bu yeni evliliğinden genel ölçülerle bile geçerli bir hukuki hüküm yaratan Muhammed, evlilik töreninin, büyük bir kutlama töreniyle çarçabuk yapılmasını sağladı. Günümüzün Müslüman yazarları, tuhaf bir rastlantı olarak W. Montgomery Watt'ın iddiasına katılarak olayın seks dışı özelliği üzerinde ısrarla durmuşlardır. Zeyneb otuz beş yaşındaydı ve arzulanacak bir tazeliği yoktu. Bu evlilik, daha çok politik bir uzlaşmayı sağlamak amacına dayanıyordu (çünkü Muhammed bu sayede Ebu Süfyan'ın müttefiklerine akraba çıkıyordu). Ayrıca evlatlık almanın hukuki yönden yanlış yorumlara yol açabilecek karışıklığı da düzeltmiş, geçerli bir örnek yaratmış oluyordu. Hıristiyan Batılılar ve Voltaire'ciler daha çok peygamberin yıldırım aşkına tutulduğu şeklinde düşünerek bu olayı yorumlamış ve biraz da alaycı bir tavır takınmışlardır. Fakat bu yorum, kaynaklar gözden geçirilecek olursa görülecektir ki, Batılıların

değil, doğrudan doğruya Arap kaynaklarının yorumudur. Zeyneb'i yarı çıplak gördüğünde Muhammed'in coşkunluğu üzerinde ısrarla duran, işin erotik yönünü, Zeyneb'in olağanüstü güzelliğini ısrarla belirten bu kaynaklardır. Kuran'daki metinde de bahsedildiğini gördüğümüz gibi kamuoyunun kanaati, evlilik teklif etmek için geçerli nedenler dışında kuşku duyulan nedenler olmadığı sürece, böylesine katı olamazdı. Gelenekler bunu doğrular. Allah'ın her türlü kuşkunun ötesinde olması gereken müdahalesi bu söylentileri kesmiş olmalıydı; en azından müminlerin arasındakileri. Yine de bir hadis, kıskanç Ayşe'yi, bazı kuşkucuların aşağıdaki gibi ortaya koydukları şekliyle Muhammed'in Allah'ın ona indirdiği ayetlerin bazılarını açığa çıkartmadığı ve kendisine sakladığına yönelik suçlamaya dönük nedensel bir imayı sağladığı için inandırıcı kılar: "Peygamber, vahiylerin bazılarını saklamışsa bu o ayetlerin gizli tutulması gerektiğindendir." [40] Açıkça bunların büyük ölçüde onun düşkünlüğü ile ilgili olduğu düşünülebilir. Bu elbette onun cinselliğe düşkünlüğünün ters bir yoruma yol açtığı anlamına gelmez. Kimse bunda tamamen normal olanın dışında bir şey görmedi. Onlara garip gelerek çarpan şey, bir zamanlar toplumsal tabularla çelişki içinde olan arzuları tatmin edecek bir kusursuzlukta hesaplanmasıydı. İslam'ın en bilgili savunucularından Muhammed Hamidullah'ın fikrine göre, Muhammed'in Zeyneb'in güzelliğine olan itirazları; yalnızca onun Zeyd'in böylesine harika bir kadınla anlaşmayı başaramamış olmasına duyduğu büyük şaşkınlığı belirtir ki, bu metnin açık anlamıyla tam bir çelişki içinde olduğundan ötürü olanaksızdır. Kuran'daki pasaj bile, kısa olmasına rağmen Peygamber'in vahiyin ona –daha sonrasına kadar– yapmasını emretmediği şeyi kesinlikle yapmak istediğini ve onu yalnızca kamuoyu korkusunun engellediğini sezdirir. Hamidullah'ın teorisi daha önceden dogma olarak ortaya konmuş teorilerin doğruluğunu kanıtlamanın nasıl aşırı ayrıntılandırmayla

---

40 E. G. Tirmidi, *sahih*, kitab 44 (tafsir al-qur'an), al-azhab suresi üzerine (Kuran xxxiii), hadis 9a'dan 11'e (Kahire baskısı, 1292 H., II. cilt, s.209 vd.).

sonuçlanabileceğini yalnızca bir kez daha göstermiş olur.

Bütün bunlardan, Muhammed'in söz konusu ayetleri icat ettiği, kendi arzularının ifadesini Allah'ın ağzına yerleştirdiği ve dolayısıyla da sahtekârın biri olduğu sonucunu çıkarmak doğru mudur? Bence hayır. Bu konuya ileride döneceğim.

Bu arada baş gösteren son derece ciddi olaylar, Peygamberin dikkatini ev içi sorunlarından tamamıyla başka alanlara çekecektir. Kendisine karşı harekete hazırlanan birlikleri bir dizi küçük baskınla nasıl dağıtmış olduğunu gördük. Suikast yoluyla birkaç güçlü düşmanından kurtulmuş olduğunu da biliyoruz. Beni Nadirlerin Medine'den sürülmesi ve ibn Übey'in prestijinin yıkılması, peygamberi, arkadan vurulamaz hale getirmiştir. Ancak bu arada Ebu Süfyan da boş durmuş değildir. Ve Muhammed'e karşı büyük bir koalisyon hazırlanmaktadır. Müslüman söylentileri, bu koalisyonun oluşumunda, Hayber'e sığınan Beni Nadir Yahudilerine birinci derecede bir rol veregelmiştir. Bildiğimiz nokta, Kureyşlilerde Yahudilerin el ele verip birçok büyük göçebe kabilenin desteğini kazandıklarıdır. Bunların başında, yardımlarını bir çeşit açık arttırmaya çıkaran Gatafanlar gelmektedir. 627 yılının Mart ayı sonlarında, yani peygamberin Zeyneb'le evlenmesinden kısa bir zaman sonra, Ebu Süfyan'ın kumandasındaki üç ordu Medine'ye yürüyordu. Söylediğine göre düşman kuvveti, 10 bin savaşçı ile 600 at ve deveden kuruluydu.

Habercileri aracılığıyla durumu derhal öğrenen Muhammed ise en fazla 3 bin kişilik bir kuvvet toplayabiliyordu. Düşmanla karşılıklı boy ölçüşmek veya Uhud'da olduğu gibi gidip aralarına dalmak söz konusu olamazdı elbette. Zaten artık arpa tarlalarını savunmak diye bir dert de yoktur çünkü düşman gecikmiş ve ürün toplanmış bulunmaktadır. Demek ki iş, vahanın kuşatılmasına iyi şartlar içinde direnebilmektir.

Bir Arap ordusu, kuşatma durumuna uzun süre katlanamaz. Bu durumda özellikle, düşman ordusunun vahaya girmesini önlemek gerekiyordu. Peygamber, karşısındaki ordunun böyle bir harekât bakımından Uhud'daki ordudan çok daha iyi

hazırlanmış olduğunu pekâlâ sezmekteydi. Coğrafi konumu sağlam bir şehirdi Medine. Batı, güney ve doğu yönlerinden, askeri harekâtı son derece güçleştiren kayalık ovalar ve tepelerle çevriliydi. Bu kısımlardaki mahalleler tıkız olduğundan, sokakları barikatlarla tıkamak kolaydı. Sadece, evlerin ovada dağınık bulunduğu kuzey yönünden açıktı şehir ve Muhammed bu boşluğu kapatmak için bir hendek açtırdı. Rivayet, Araplara şaşkınlık verici bir yenilik olarak gözüken bu girişimin, Selman isimli özgür bırakılmış bir İranlı köle tarafından peygambere telkin edildiğini söylemektedir: Çukura verilen hendek isminin Farsça asıllı oluşu, bu ihtimali kuvvetlendiriyor. Buna karşılık Arabistan'da da, özellikte Yemen'de, daha önceki devirlerde sağlamlaştırılmış siperler yapıldığını biliyoruz.

Kazı işi kısa zamanda başarıldı. Çocuklar dahil herkes çalışmaktaydı. Başı bizzat peygamber çekiyordu. Medine'de kalan son Yahudi kabilesi Kureyza'lar da uğraşa katılmıştı. Kadınlarla çocuklar vahada serpili küçük tabyalara yerleştirildiler. Hendek altı günde tamamlandı ve Muhammed, çukurun hemen yanındaki Sal Dağı'nda karargâh kurdu. Tam vaktiydi çünkü düşman ufukta belirmişti.

Gelenler, vahanın kuzeyine ve kuzeybatısına olmak üzere iki ordugâh kurdular. Bundan sonra orada olup bitenler, bugünkü savaş sanatı açısından akıl almaz bir şeydir. Aslında, söylentiye inanmak gerçekten güçtür; ne var ki Arabistan'da şu son zamanlarda geçtiğini gördüğümüz kuşatma savaşları, Hendek Savaşı'nın gerçekten söylentiye uygun şekilde geçmiş olabileceğine işaret etmektedir. Daracık bir çukurun iki tarafında biriken bu 13 bin kişi, iki üç hafta boyunca bütün zamanlarını birbirlerine küfür etmek ve uzaktan ok atmakta geçirmişlerdir. Ve savaş, üçü Kureyşlilerden, beşi Medinelilerden olmak üzere, top topu 8 ölüyle kapanmıştır!

Hasat kaldırılmış olduğundan, kuşatmacılar atlarını beslemek için güçlük çekmekteydiler. Üstelik bu atlar da saldırı bakımından hiçbir işlerine yaramıyordu: Hendeği aşamıyorlardı çünkü. Düşman ordusunu meydana getirenlerin çoğu, süvari-

lerin birinci derecede rol oynayacağı genel bir hücuma katılmanın verdiği gevşeklik içinde gelmişlerdi. Oysa şimdi, hendekten çıkan toprağın yığını arasında iyice siperlenmiş bir kuvvetle karşı karşıyaydılar ve bu kuvvetin attığı oklara, savurduğu taşlara göğüs germeleri gerekiyordu. Bu da çok sayıda ölü vermek anlamına gelirdi, ki o çağın Arap savaş anlayışı elden geldiğince az ölü vermeyi emrediyordu. Saldırganların elinde ne merdiven vardı, ne kuşatma tekniğiyle ilgili başka bir araç ve hepsi, bu türden araçları orada yapmaya tenezzül etmeyecek kadar elişini hor gören kimselerdi. Güvenilir bir kaynağa göre, bol bol yaptıkları iş; "Araplığa yaraşmayan kalleşçe bir savaş kurnazlığı olarak niteledikleri hendeğe durmadan küfretmek" oldu.[41] Bir şair bunu şöyle dizelere döktü:

Ancak sıkı sıkı tutundukları bu hendekten
Süpürüp atmalıydık hepsini
Ancak onların önündeydi hendek ve onlar,
Bizden duydukları korkuyla sinmişlerdi onun ardına.[42]

Anlaşıldığına göre, bir ara giriştikleri genel bir süvari hücumu kolayca püskürtüldü. Tek tük atlılar hendeği aşmayı deniyor, bunu başaranlarsa Müslümanlar tarafından gerisin geri kaçmak zorunda bırakılıyordu. Ali bunlardan birini, 90 yaşında bir ihtiyarı, teke tek dövüşte öldürdü. Ötekiler kaçtı. Kaçanlardan bir tanesi hendeğin içine düştü ve üzerine yağan taş yağmuru altında can verdi. Bu çatışmada Ömer, henüz dinsiz olan öz kardeşi ile karşı karşıya gelmiş ve güç duruma düşmüştü: Ama kardeşi, elindeki mızrağın ucunu onun çenesine dayamakla yetindi: Kureyşli öldürmemeye yemini vardı.

Gerçek mücadele, diplomatik alanda oldu. Koalisyon kuvvetleri, vahanın güneydoğusunda oturan Beni Kureyze Yahudilerini, hendeği savunan Müslümanlara arkadan saldırmaya, bundan

---

41 Tabari. *Annales*, Cilt 1. 3. s 1475. 2 8-9
42 Aktaran Ibn Hişam. s 701

önce de tabyalara yerleştirilen kadın ve çocukları kılıçtan geçirmeye razı etmek için uğraşıyorlardı. Muhammed'in en çok ürktüğü de buydu. Yahudiler, karara varmak için tartışıyorlardı. Söylentiye göre işe akılları yatar gibi olmuştur; hatta on bir kişilik bir birlik(!) eyleme geçmişti bile. Ancak sonunda hiçbir ciddi hareket olmadı. Aktaranların, savaşı izleyen katliamı mazur göstermek amacıyla, olayları şişirmiş olmaları pek olasıdır.

Öyle anlaşılıyor ki, kuşatmacılardan hiçbiri şehre güneyden saldırmayı düşünmemiştir. Oysa bu, arazinin çıkardığı güçlüklere rağmen, tamamen olanaksız bir iş değildi. Ne var ki, biraz önce de belirttiğimiz gibi, böyle bir saldırı çok sayıda insanın ölmesini gerektiriyordu.

Muhammed de düşmana karşı diplomatik saldırıya geçmekte gecikmedi. Arapların kolayca taraf değiştirdiği bir dönemdi bu. Peygamber, Medine'nin o yılki hurma rekoltesinin üçte birini vaad ederek, Gatafanlarla onların müttefiki Fezara kabilesini Kureyşlilerden koparma yolunu tutmuştu. Bu girişim sonuç vermedi çünkü Medineli şefler, savaşma gücü zaten sınırlı olan bu kuvvetlerin çekilmesi için talep edilen fiyatı fazla bulmuşlardı. Buna karşılık Muhammed, düşman kuvvetleriyle Kureyze Yahudileri arasında ikilik yaratacak kurnazlıklara başvurdu.

Kuşatma uzadıkça uzuyor, atları doyurmak her gün biraz daha güçleşiyordu. Hayber'den gönderilen yiyecek yardımına rağmen, insanlar da yarı aç bir haldeydi. Savaş sonuç vermemişti; bundan sonra ne sonuç vereceği ise büsbütün şüpheliydi. Bedeviler, sürülerinden yeterince uzak kaldıklarını düşünüyor olmalıydılar. Böylece koalisyoncular, geri dönmeye karar verdi.

Muhammed için bu, gerçekten büyük bir zaferdi: Sonucu dikkatle bekleyen bütün Arabistan'a ispatlanmış oluyordu ki, Peygamber silah yoluyla yenilemez. 10 bin kişinin başaramadığını, kim başarabilirdi artık? Evet: Medine Müslüman Devleti, gerçek bir güçtü. Buna karşın, bir çatlağı vardı bu gücün: Kuşatma sırasında Muhammed için sürekli bir endişe kaynağı olan Beni Kureyzeler. Bu tehlikeli topluluğu bir an önce ortadan kaldırmak gerekiyordu. Peygamber hiç zamanı kaybetmedi. Daha

düşmanın çekildiği gün, birliklerine Yahudi kabilesinin korunaklı köyü üzerine yürümelerini emretti. Yahudiler de derhal savunma önlemi aldılar. Bir süre, karşılıklı sitemler ve küfürler edildi. Onları kendisinin kuyusunu kazmakla suçlayan Muhammed'e, iftira ettiğini söyledi Yahudiler; sonra da, kendileri için Boat'ta Hazreclerle savaştıkları müttefikleri Avsların nankörlüğüne veriştirdiler ve "öküz öldü ortaklık bozuldu" cevabını aldılar: İslam her şeyi değiştirmişti. 25 gün sonra Yahudilerin bütün cesareti sıfıra inmişti. İçlerinden bazıları ailelerini de alıp kaçarak İslama katıldı. Reisleri, geride kalanlara, karılarını ve çocuklarını öldürüp kıyasıya bir isyana girişmeyi teklif etti ama taraftar bulamadı. Sonunda Muhammed'den, Beni Nadirlerin gittiği şartlarla gitmelerine izin vermesini istediler. Peygamber reddetti: Kayıtsız şartsız teslim olmalarını istiyordu.

Kureyzeler kuşkuluydu. Bunun üzerine Muhammed, müttefikleri Avslardan Ebu Lubabe ile fikir alışverişinde bulunmalarına izin verdi. Ebu Lubabe, kendisine peygamberin niyetini soran Yahudilere, eliyle boynunu göstererek katliam yapılacağını bildirmek densizliğinde bulundu. Sonra da bu hareketinden hemen pişmanlık duyarak, gidip kendisini "cami"deki sütunlardan birine bağlattı. Yahudiler bunu anlamadılar mı veya anladılar da inanmadılar mı, yoksa her şeye önceden boyun mu eğmişlerdi? Bilmiyoruz. Ama sonunda, teslim olma yolunu seçtiler. Eski müttefikleri Avsların müdahalede bulunacaklarını umuyorlardı şüphesiz.

Gerçekten de Avslar, teslim olma haberi gelir gelmez peygamberi kuşatma altına almışlardı. Ve daha önce bir kere, Hazreclerden İbn Übey'in isteği üzerine Keynukaları pekâlâ bağışladığını söylüyorlardı. Muhammed'in cevabı ise hazırdı: Avslardan birini, Beni Kureyzelerin kaderini tayin etmek üzere yargıç seçecekti; bunu kabul ediyorlar mıydı? Avslar derhal kabul ettiler ve Muhammed, yargıcı derhal seçti. Sa'd ibn Muaz. İbn Muaz, kuşatma sırasında yaralanmıştı ve ölmek üzereydi. Kendisini, eşeğin üstüne yerleştirdikleri bir deri mindere oturtup huzura getirdiler. Yolda Avslar adamın çevresini almış, müttefik-

lerini kurtarması için sıkıştırıyorlardı; o ise anlaşılmaz, anlaşıldığı kadarıyla da kesinlikle cesaret verici olmayan birtakım laflar ediyordu. Huzura gelince, vereceği kararın uygulanacağına dair herkesten yemin istedi. Ettiler ve kararını söyledi: Ergenlik çağına gelmiş bütün erkekler öldürülecek, kadınlar ve çocuklar esir olarak alıkonacak, mallar bölüşülecekti. Muhammed haykırdı: "Arş'ı Ala'da Allah'ın vermiş olduğu karara uygun konuştun!"

Ertesi gün büyük çukurlar kazdırdı Medine çarşısında. Gruplar halinde bağlanmış Yahudileri oraya getirdiler ve birer birer kellelerini keserek çukurlara ittiler. Öldürülenlerin sayısı, kimine göre 600-700, kimine göre 800-900 arasında değişiyordu. İçlerinden birkaçı, bir Müslüman veya bir başkasının gerekçeli isteği üzerine bağışlandı. Kafası kesilenler arasında bir de kadın vardı: Kuşatma sırasında bir Müslüman'ı, başına değirmen taşı atarak öldürmüştü. Katliam sırasında çok gülmüştü ve adı çağrılana kadar Ayşe'yle sohbet etti:

> *"Allah için, bu benim" dedi. Ona dedim ki "Talihsiz insan, sana ne yapılacak?" Dedi ki "Öldürüleceğim." "Neden?" diye sordum. "Yaptıklarım için" diye yanıtladı. Gitti ve kafasını kestiler. Allah için [diye ekler Ayşe] onun öldürüleceğini öğrendiği zamanki neşeli halini ve kahkahasını asla unutmayacağım."*[43]

Kadınlar ve çocuklar satıldı. Böylece toplanan para ve mal olarak ele geçirilen ganimet bölüşüldü. Süvarilere iki pay fazla düştü bölüşümde. Kellesi kesilenlerden birinin güzel karısı Reyhane'yi kendine ayırmıştı peygamber. Kadın, Müslüman oldu. Sa'd ibn Muaz'a gelince, kararını verdikten az zaman sonra ölmüştü. Bir söylentiye göre, öylesine kutsal bir insandı ki, öldüğü vakit Allah'ın tahtı sarsıldı.

Kureyzelerin katliamını yargılamak güçtür. Çağın henüz pek sert olan törelerini unutmamak gerekir. Yine de, söylentilerin peygamberi aklamak için gösterdiği çabadan, bu katliamın hatırı sayılır bir heyecan yarattığı anlaşılıyor: Bizzat bu metinlerdeki bazı ayrıntılar, peygamberin masum olduğuna inanmamızı güçleştiri-

---

43 A.g.e., 690 vd

yor. Ebu Lubabe hikâyesini ancak, Yahudilerin kaderinin önceden belli olduğunu varsaymak suretiyle açıklayabiliriz. En eski Müslüman tarihçilerinin naklettiği bir söylentiye göre Sa'd, yaralanınca; şöyle dua etmiş: "Ey Allahım! Kureyşle savaşı uzatacak olursan benim canımı alma da bu savaşa katılayım... Ve beni, Beni Kureyzelerden intikamımı almadan öldürme..." [44] Öyle düşünüyoruz ki Muhammed, bizzat kendi evinin avlusunda devrin Florance Nightingale'i Rüfeyde tarafından tedavi edilen yaşlı Medinelinin arzusundan herhalde haberdar bulunuyordu.

Ayrıca bu katliam, siyasi açıdan göz önüne alacak olursak, önceden tasarlanmış bir önlem olarak karşımıza çıkar: Kureyzelerin Medine'de kalması, sürekli bir tehlikeydi. Gitmelerine izin vermekse, Hayber'deki Müslüman karşıtı entrika yuvasını pekiştirmekten başka hiçbir işe yaramayacaktı. Sadece ölüler geri dönmez. Kaldı ki katliam, öbür düşmanların da cesaretini kıracaktı. Peygamberin seçtiği çözüm yolu, tabii siyasi açıdan, hiç şüphesiz en iyi yoldu. Pek iyi biliriz ki, siyaset adamları için insani düşünceler, ancak birer siyasi faktör haline gelmişlerse ağırlık kazanırlar. Yahut da ellerinden başka türlüsü gelmiyorsa...

627 Mayısının, Medine çarşısındaki yeni doldurulmuş çukurlar üzerinde yükselen bu kızıl şafağında, artık Muhammed geleceğe güvenle bakabilirdi.

---

44 A.g.e., 679.

Altıncı Bölüm
BİR DEVLETİN DOĞUŞU

Doyumsuz bir gençken, bir gün gelip peygamber olmuştu Muhammed. Getirdiği mesaj, aynı zamanda kişisel, dini ve sosyolojik gücü sayesinde, küçük de olsa bir mürit topluluğunun coşkulu katılımını sağlamıştı. Mekke'de bir topluluk ve bir din kurulmuştu. Medine'de ise peygamber kendisini, vahadaki iktidar mücadelesinde önemli bir rol oynamaya uygun, hatta buna zorlayan bir pozisyonda bulmuştu. Böylece, bir partinin başkanı durumuna gelmişti. Bu siyasi–dini parti yavaş yavaş büyüdü. Yapısı ve kaynağı bakımından totaliter anlayışı olan bu parti, çok geçmeden, bağımsız bir silahlı güce ve özel bir maliyeye sahip olmuş, bir yandan da, eritemediği yabancı unsurları tasfiye etmek ve iç muhalefeti susturma fırsatını bulmuştu. Öyle ki, Hicret'ten 5 yıl sonra, komşuları tarafından saygı gören bir Medine devletine dönüştü. Devletin yüce ve mutlak başkanı, bizzat Allah'tı ve Allah, Elçisi Muhammed ibn Abdullah'ın ağzıyla iletiyordu emirlerini tebaasına.

Tarih, özellikle İslam tarihi, kendilerini siyasi rol üstlenmiş bir konumda bulan birçok dinsel reform sözcüsü görmüştür ancak bunlar siyasi güçlerin karşılıklı ilişkilerine uyum sağlamaya uygun olmadıklarını sık sık kanıtlamışlardır. Nerede ve ne zaman harekete geçmeleri gerektiğini kestirememişler, gözlerini (koşullar amaçlarına doğru giden yoldan açık bir sapışa zorladığı zaman bile asla gözden kaybedilmemesi gereken) uzak

hedeflere nasıl dikeceklerini bilememişler ve aynı zamanda, anlık durumun hep değişen gereksinimlerini karşılamak üzere sürekli olarak değişime tabi olması gereken pratik bir eylem programını izlemekte başarısız olmuşlardır. Zaman zaman ideolog veya dinsel lider, insanları beceriyle kullanmanın ve bazı gereksinimleri karşılamanın zorlu sanatına aşina bir eylem adamı gibi davranmak zorunda kalır. Ancak Muhammed bu ikili rolü gerçekleştirmek için gerekli olan tüm kaynakları kendisinde bulmuştu.

Ebedi gerçekleri bildirmekle yükümlü olan peygamber, aynı zamanda Medine'de, keskin görüşlü, usta; sabırlı, heyecanlarını gemlemesini bilen, gerektiğinde uzun süre beklemesini beceren ve sırası geldiği zaman darbesini derhal indiren müthiş bir siyaset adamı olarak ortaya çıkmıştı. Allah'ın kendisini destekleyişine bağladığı bu yeteneğinin yanı sıra, bir savaş planını akıllıca seçip mücadelenin gerektirdiği kararları o saat almasını bilen mükemmel bir asker olduğunu da ispatlamıştı.

Muhammed tüm bunlarla birlikte tam bir dindar olarak kaldı. Allah'la doğrudan iletişim içinde olduğuna ve ona verilen görevin esas olarak Araplara Allah'ın büyüklüğünün, tekliğinin bilgisini ve O'nun kanununu taşımak olduğuna inandı. Allah'a teslim olunduğunda İslamiyet tüm problemleri çözebilir, insanları iyi, adil ve imanlı kılar, onların bir toplum içinde, insan zayıflığının izin verdiği kadar kusursuz bir uyum içinde yaşamalarını sağlayabilirdi. Ancak bu çok arzu edilen hedeflere ulaşmak için, peygamberin çok çabuk farkına vardığı gibi yalnızca vaazla sınırlanamayacak araçları kullanmak şarttı. Siyasi mücadelenin araçlarını kullanmak zorunluydu. Mekke'de hakikatin mesajının yayılmasını engellemekte başarılı olmuş olan inançsızların maddi gücü, inananların maddi gücüyle karşılanmalıydı. Clausewitz'den çok önce anlaşılmıştı ki, siyasi mücadelenin normal araçları, savaş ve cinayet de –ki bu yalnızca küçük ölçekte bir savaştı– dahil olmak üzere, neredeyse her şeyi kapsıyordu. Bunda araç ve amaç çelişkisi bile yoktu. Arap toplumu, diğer toplumlar gibi kendi ahlaki yasalarına sahipti.

Örneğin, konukseverliğe ve ezeli düşmanlık yeminine saygı duymak, tüm koşullarda gözlemlenebilecek kategorik bir zorunluluktu. Ancak Arap toplumunun savaşa ve cinayete karşı hiçbir tepkisi yoktu; savaş ve cinayette kullanılan yöntemler konusunda fazlasıyla açık fikirliydi.

Muhammed, halkının ahlaki yasalarını, daha üstün bir etik ilkeyi keşfederek, diğerlerinin tümünden önde gelmeyi hakeden herkeste ortak olan yenilmez bir saygı ve sabırsız bir kızgınlığın karışımı olarak ele aldı. Ona göre bu, Allah'ın zaferiydi. Ancak onun yürürlükteki ahlaki yasalara karşı saygısı, eylemlerine büyük bir engel oluşturmadı. Bu açıdan bakılacak olursa bu, bütün içinde elde tutulmuş asli bir koşuldu.

Tanrı, âlem ve insan hakkındaki yüce gerçeklerin açıklanması, kulların kendi kendilerini düzeltmeye çağrılması ve ilahi tarihin öğretilmesi, Medine'de ikinci dereceden bir önem arz etmeye başladı. Şimdi artık, enerjileri o anki eylem için seferber etmek, düşmanı ürkütmek, müminleri yüreklendirmek, alınmış kararları haklı çıkartmak, hainlerle korkakları damgalamak ve yeni topluluğa günlük hayat kurallarını vermek gerekiyordu her şeyden önce. Gökyüzünden gelen Ses, bu hedef değişikliğini izliyor, emirlerin karakteri gün geçtikçe biraz daha değişiyordu. Caetani'nin dediği gibi, Kuran, birliklere günlük emirlerin yayınlandığı, iç sorunlar hakkındaki kararların tebliğ edildiği, mücadele aşamalarının açıklandığı bir çeşit resmi gazete haline gelmişti.[1] Allah'ın üslubu da buna uygun olarak değişiyordu. Mekke'de bile ilk günlerin birbirinden kopuk –kısa ve kesikli olmaktan önemli ölçüde çapraşık olmaya doğru ilerleyen bir yelpazede ve şiirsel imgelerle dolu– ayetleri, eski zaman peygamberlerinin hayatlarını anlatırken daha uzun, daha sıradan ve daha kesindi. Anlatıcı lirik tarzı elinde tutamıyordu. Ancak Medine'de, hâlâ Mekke'den vaktinde hicreti anımsatan parçaların yanı sıra, genellikle acı verecek kadar sıkıcı, tekrarlar ve üslup hatalarıyla darmadağınık, bitmezmiş gibi görünen uzun uzadıya yazılmış

---

1 Caetani, *Annali dell'Islam*, Milan, Hoepli, 1 .cilt, 1905, s.661; krş, Margoliouth, a.g.e., s.217.

kanunlar, öğütler, itirazlar, duyurular buluruz. Bu ayetler, ilk kusursuzluğunun ilahi kaynağını göstermeye yeterli olduğu benzersiz bir evrensel retoriğin görülmesinin devamı için Müslümanların inancına ihtiyaç duyar.

Bu satırları okuyacak olan Müslümanlar, benim kaba konuşmamı affetsinler. Onlar için Kuran Allah'ın kitabıdır ve onların inancına saygı duyarım fakat inançlarım paylaşmamı engelleyecek ve birçok oryantalistin yapmış olduğu gibi, gerçek maksadımı saklayacak çift anlamlı ifadelere başvurmak istemiyorum. Bu, İslamiyet'i savunan bireyler ve hükümetlerle iyi ilişkileri korumaya belki yardımcı olabilir ama ben kimseyi aldatmak istemem. Müslümanlar bu kitabı okumamak ya da Müslüman olmayan birinin düşüncelerini öğrenmemek hakkına sahiptir ama böyle yapmaya karar vermişlerse orada onlara kutsal olana saygısızlık gibi görüncek şeyler bulmayı beklemeliler. Şurası açıktır ki, ben Kuran'ın Allah'ın kitabı olduğuna inanmıyorum. İnansaydım, Müslüman olurdum. Ancak Kuran orada duruyor ve diğer birçok Müslüman olmayan kişi gibi onu incelemek ilgimi çekiyor; doğal olarak görüşlerimi açıklamak zorundayım. Bir kaç yüzyıldır Hıristiyanlar ve rasyonalistler tarafından üretilen açıklama, Muhammed'in kendi düşünce ve talimatlarını Allah'a atfederek bir tahrifattan suçlu olduğudur.[6]

Bu teorinin savunulabilir olmadığını görmüştük. En savunulabilir olanı, uzun uzadıya açıkladığım gibi, Muhammed'in gerçekten kelimelere ve cümlelere çevrilmiş olan duyumsal bir olay yaşadığı ve bunları İlahi Varlık'tan gelen mesajlar olarak yorumladığıdır. Bu vahiyleri özel bir biçimde alma alışkanlığı geliştirmişti. Samimiyeti her türlü kuşkunun ötesinde gözüküyor; özellikle Mekke'de Allah'ın onu itip kaktığı, acımasızca suçladığı ve istemediği halde önlem almaya ittiğini gördüğümüz sırada. Ancak Buhl'un çok zekice ifade ettiği gibi;

Medine'de "onun pek yüce olmayan eğilimlerinin ara sıra yardımına koşan vahiylerini gördüğümüzde, onun nasıl da kendisini geri götürecek vahiyler üretmekte gittikçe daha dikkatli

olduğunu gözlemlediğimizde ve bunların yeterince açık şekilde nasıl da sık sık durumun gerektirdikleri üzerine düşünce ve meditasyondan sonra kendisine ulaşan sonuçlar içerdiğine, hatta ona yakın önerilerle sonuçlandığına baktığımızda, bizim için bu vahiylerin erken dönemdekilerle aynı masumlukta ortaya çıktığına inanmak zorlaşır.[2]

Esin dolu hayalperest, uygun zamanda –öyle ki benzer durumlarda medyumların hileye başvurduğunun bilindiği zamanlarda– yerinde vahiyler üretme zorunluluğuna sürüklenmiş bir sahtekâra mı dönüşmüştü? Ayşe, bir seferinde iğneleyici bir şekilde Tanrı'nın kocasının isteklerini yanıtlama konusundaki gönüllülüğünü kesin olarak belirtmişti.[3] Aynı zamanda onu vahiyin aniden gökyüzünden düşerek insan aklının gösterebileceği (bazen fazlasıyla insani) şekillerde sorunu çözmeden önce karar vermekte tereddütte düştüğü, akıl danıştığı ve şeyler üzerine fazlasıyla düşündüğü bir dizi güç durumda da görüyoruz. Ömer, safça, verdiği öğütlerin üç kez mucizevi bir şekilde cennetten gelen emirlerle uyuştuğunu söyleyerek böbürleniyordu. Ve bir keresinde de Peygamber'in ölümünden sonra kısmen duyarlı bir sorun karşısında haykırarak, "Eğer Peygamber hâlâ sağ olsaydı, herhalde bununla ilgili bir Kuran (ayet) indirilirdi"[4] demişti. Müslüman söylentileri bile Peygamber'in bir sekreterinden, Peygamber'in dikte ettiği Kuran sözlerini yazıya geçiren Abdullah ibn Sa'd'den bahsederler. Peygamber bir yerde durduğunda sekreter, onun tamamlayacağını düşündüğü şekilde cümlenin sonuna kadar yüksek sesle devam etmişti ve Muhammed de dalgın bir şekilde Abdullah'ın önerisini kutsal metne dahil etmişti. Abdullah, Peygamber'in kuşkularının kurbanı olarak İslamiyet'ten vazgeçtiğine yemin ederek Mekke'ye kaçmıştı. Mekke düştüğünden, Peygamber onu öldürmek istemiş ama üvey kardeşi Osman onun için araya girdikten sonra son

---

2 F. Buhl, a.g.e., s.141 vd.
3 krş. F.Buhl, "Muhammad", *Encyclopedia of Islam*, Londra, Luzac, 1936, s.641.
4 krş. G. Levi della Vida, "Omar ibn al-Khattab", *Encyclopedia of Islam*, Londra, Luzac, 1936, s.982; T.Nöldeke, *Orientalische Skizzen*, Berlin, tarihsiz, s.31.

anda canını kurtararak kaçmıştı.[5]

Tüm bunlar doğrudur fakat zorunlu olarak kasıtlı bir aldatmayı gerektirmez. İnsanın kendisini aldatma kapasitesi sınırsızdır. Müslüman olmayanlar için, Muhammed'in duyduğu kelimeler, onun aracılığıyla mucizevi, kusursuz bir biçimde tercüme edilen (kendi içinde neredeyse ifade edilemez olan) deneyimleri ona kendi bilinçaltı tarafından dikte edilmiştir. Kendisi de bundan kuşkulanmış, onların kaynağından emin olamamış, onların bir kısmında insan esininin payı olduğundan korkmuş ve gördüğümüz gibi, daha sonraki bir aşamada Şeytan'ın emirlerini kendi emirlerinin içine yerleştirmeyi başardığını bile kabul etmiştir.

Gerçekten de üslubun, peygamberin daha çok insani bir bilinçten çıkmışa benzeyen kararlarıyla, yeni durumunun verdiği göreli rahatlık, başarı sarhoşluğu ve kudret duygusuyla güç kazanan içgüdüleriyle, hemen hiç çelişki içine düşmediğini görürüz. Bununla birlikte, birçok olay, meydana çıkarmaktadır peygamberin, kendi ağzından konuşan Varlığın, arş-ala'dan onu yöneten ve uğranda bunca acı çekip, bunca tehlikeye göğüs gerdiği ve gerekirse bir o kadar daha acı çekmeye hazır bulunduğu yüce Allah olduğuna sonuna kadar inanmış kalacağı ortaya çıkar. Bu durumda, eğer Allah ona, kendi düşünceleriyle veya zeki yoldaşlarının fikirleriyle uyuşan kararları almasını emretmişse, bundan daha doğal ne vardır? Efendinin emirlerinin, sadık kulunun zaten O'ndan gelen eğilimlerine karşılık gelmesinde, Muhammed'in herhangi bir sakatlık görmesi söz konusu olamazdı. Hugo'nun, İslam'ın Peygamberinin ağzına yakıştırdığı güzel dizeleri alıntılarsam:

"O ki,
Aslanları Kronnega Dağı'na
İncileri denize
Ve yıldızları gökkubbeye savuran,

---

5 Waqıdı, a.g.e., II, 855 (Wellhausen çevirisi, s.345); krş. R.Bell. *Introduction to the Quran*. Edinburgh. University Press, 1953, s. 18, vb.

O, hüzünlü adama bir parça sevinç verebilir."[6]

Medine'nin artık bir devlet haline geldiğini söylemiştik: Değişik tipte bir fakat varlığı tartışma götürmez bir devlet. Bu, teokratik bir devletti. Yani son sözün bizzat Allah'a ait olduğu bir devlet. Allah, iradesini, yalnız ve yalnız Muhammed aracılığıyla iletiyordu. Allahın Sesi'nin gerçekte Muhammed'in bilinçaltının sesi olduğuna inanıyorsak, mutlak bir monarşi karşısındayız demektir. Allah'ın iradesine kim itiraz edebilir, kim karşı koyabilir, kim bu iradeyi değiştirmeye cesaret edebilir?

Yine de, pratikte durum tamamen böyle değildi. Allah, sesini yalnızca önemli olaylarda duyurmuştu. Medineli topluluğun yaşamını yönlendirmek ve düzenlemek için alınmış sayısız karar, ilke olarak hâlâ daha önceki yetkililerin yani her kabile ve aşiretin liderlerinin ve danışma kurullarının elindeydi. Teorik olarak, daha önceki bir bölümde incelediğimiz gibi topluluğun yasalarının terimleriyle Muhammed, yalnızca yasal uyuşmazlıklarda görev alan bir arabulucuydu. Gerçekte, onun etkisi öylesine büyüktü ki, hiçbir önemli karar onun rızası olmadan alınamıyordu. Yine de bu, eski yetkililerin tamamen iktidarsızlaştıkları anlamına gelmiyor. Pratikte, geçici güçlerle –bunlar gördüğümüz gibi, büyük ölçüde kamuoyuna dayanıyordu– Allahın Elçisi'nin kutsal karizmatik gücü arasında hiçbir şeyin sabitlenmediği, kurallarla belirlenmediği ve kesinleştirilmediği hassas bir denge kurulmuştu. Dahası, Muhammed önemli bir üstünlük olan seyyid'liğin en üst mertebesine ya da Arapların kabile başkanlığı, hilm unvanına sahipti. Bu, insanların çıkar-larının ve hırslarının bilgisiyle, sabır dolu ve yorulmak bilmez bir kurnazlıkla idare edilmesi demekti. Sonuç olarak, zora veya oyuna başvurmadan izleyicilerinin aldığı kararları onaylamasını sağlayacak kadar zekiydi. Ancak zaman zaman manevra yapmak, hatta kimi kez bir süre için geri çekilmek zorunda kaldığı oluyordu. Böylesi zamanlarda, çoğunlukla galip gelen yerleşik adetler ve yetkililer oluyor-

6 "L'an IX de l'hegire". *Legende des Siecles*, Paris. Gallimard (Pleaide Serisi), 1950, s.129.

du. Örneğin, Muhammed, Ayşe'ye zina suçlaması yapıldığı sırada Safvan'ın öfkelenip şair Hasan ibn Tabbit'i yaralaması üzerine Safvan'ı serbest bırakmak istemişti. Ancak bildiğimiz gibi, Hasan'ın kabilesi Muhammed'in müdahalesine rağmen Safvan'ı Hasan'ın yarası tamamen iyileşene kadar hapiste tutmuştu çünkü şair ölmüş olsaydı genç adamın ölümünün intikamını alacaklardı. Daha sonraları, Havazin kabilesine karşı zafer kazanıldığında ganimetler ve esirler paylaşılırken, kabile birden İslam dinine döndüğünü açıkladı. Muhammed, ganimetin alıkonulmasını ancak esirlerin serbest bırakılmasını kabul etti. Bu kararı müritleriyle uzun tartışmalardan sonra almayı başardı; o zaman bile ordusundaki iki reis bu kararı kabul etmedi. Onların hakkıydı ve Muhammed esirlerini onlardan satın almak zorunda kaldı.

Konu ne olursa olsun, herhangi bir karara varmadan önce Muhammed, birçok kimseye akıl danışmaktaydı. Belli başlı öğütçülerinin Ebu Bekir ile Ömer olduğu anlaşılıyor. Ebu Bekir'in ölçülü, oturaklı ve kendi isteğiyle silik kalmaya razı oluşuna karşılık, Ömer daha şiddetli, daha kesin ve daha radikaldir fakat sürtüşmeden geçinmişlerdir. Bu mutlu uyuşmada, her ikisinin de peygamberin kayınbabası oluşu büyük rol oynamış olsa gerekir. Kızları sayesinde, peygamberin düşüncesini daha kolayca etkileme imkânına sahiptirler. Muhammed, bildiğimiz kadarıyla onların görüşüne gerçekten aykırı olan hiçbir karar almamıştır. Bildiğimiz gibi, Allah birçok kez Ömer'in önerisini desteklemişti. Lammens bu iki kişinin, Mekkeli Ebu Übeyde ile birlikte, Peygamber'i etkileyen ve gerçekte onun kararlarını yönlendiren bir tür triumvira oluşturduğunu ileri sürmüştü.[7] Bu teoride doğru yönler olabilir ancak çok ileri gidilmemelidir. Muhammed kukla yönetici değildi ve son kertede kararları alan oydu.

Ebu Bekir–Ömer ikilisinin karşısında, peygamberin hayatı boyunca ortaya dökülmeyen fakat ölümünden sonra büyük iç

---

7 Le "triumvirat" Abou Bakr, Omar et Abou "Obaida", *Melanges de la Faculte orientale de Beyrouth*, 1910, s. 113-144

savaşlara yol açan bir muhalefetin belirdiğini görmekteyiz.

Muhammed'in yeğeni ve kızı Fatma'nın kocası Ali ibn Ebu Talib, daha ilk günlerden itibaren Ebu Bekir ve Ömer'e karşı şüpheci bir tavır takınmıştı. Kolye meselesinde Ayşe için ne düşündüğünü söylemiştik. Ali'nin bu uzlaşmaz tavrının nedenleri arasında, hiç şüphe yok ki, karısı Fatma'nın üvey annelerine duyduğu antipatiyi de saymak gerekir. Öyle sanıyoruz ki, o çağda henüz yirmili yaşlarında olan ve düşmanları tarafından "ahmak" olarak nitelenen genç Ali, iki "ihtiyar"ı haddinden fazla fırsatçı bulmaktaydı. Tanrıya en saf şekilde bağlılık yolunu, ilahi kurallara kelimesi kelimesine uymayı seçmesi, dolayısıyla da temel noktaları amansızca savunması ve "siyasi" uzlaşmacılığa izin vermemesi gerektiği inancındaydı. Genç, tecrübesiz, gerçekçilikten uzak bir partizandı. Pek mümkündür ki, gerçek iktidarın Mekkelilerin elinde bulunduğunu, sadece onların Muhammed'e öğüt verdiğini görüp kıskançlığa kapılan Medineliler, daha peygamberin sağlığında genç damadını gizliden gizliye desteklemek yolunu seçmiş olsun. Kureyşlilerle uzlaşma arayışı politikası kesinleştiğinde, birçok kişi kendisine eskiden zulmedenleri ya da daha önceden içlerinden kovulmuş ve kovulduğunda din değiştirmiş Müslümanları yeniden içlerine almak, kabile bağları kurmak istemiyordu. Dahası, onlar, peygamberin misyonu kabile ilişkilerini ortadan kaldırdığından ötürü deyim yerindeyse, yeni bir ilkenin somut örneği olarak, kan bağını ileri sürme dürtüsüne sahip olabilirlerdi. Böyleyse, peygamberin torunlarının babası için, örneğin Persliler'de olan kalıtsal meşruiyet ilkesini yeniden keşfedebilirlerdi. Bununla birlikte unutmayalım ki, bütün bu eğilimler henüz daha birer tohum halindedir ve bütün bu insanlar sonuna kadar Allah'a inanmakta ve peygamberin daima berrak düşüncesinden çıkan talimatlara hiç itirazsız uymaktadırlar.

Savaşa ve barışa karar veren, Muhammed'dir fakat ortada, düzenli orduyu andıran hiçbir şey yoktur henüz. Peygamber her seferden Müslüman kabile başkanlarını haberdar etmekte, onlar da kendi saflarındaki gönüllülere çağrıda bulunmaktadır.

Böylece ortaya çıkan kuvvet, peygamber tarafından teftiş edilip zayıflarca, arzulanmayanlar elendikten sonra Muhammed, eğer kumandayı bizzat almıyorsa kumandanı tayin etmektedir (Peygamberin, siyasi stratejide olduğu kadar, askeri stratejide de büyük yetenek sahibi olduğu anlaşılıyor. Savaş sırasında her türlü kurnazlığa ve aldatmacaya başvurduğunu görüyoruz. Bunlar arasında en bayıldığı oyun, kuvvetlerini daima, gerçek hedeflerinden değişik bir hedefe doğru yola çıkarmaktır. "Savaş, kurnazlıktan ibarettir" sözü ona atfedilmektedir). Sefer sona erince de herkes, payına düşen ganimetle birlikte yuvasına döner.

Muhammed'in dış politikasını yürütebileceği araçlar önceden hazırlanmıştı. Bu yüzden yandaşlarının gönüllü sadakatine bağlıydı ancak bu bağlılık ona dışarıdan bakanlara bunu Müslüman iktidarının gerçek merkezi olarak göstermeye yetecek kadar belirgindi. Anlaşmaları, kendi seçtiği elçiler aracılığıyla yapan oydu. Bu elçileri yazılı mesajlar ve talimatlarla donatan da. Benzer elçilerin ve benzer mesajların yollandığı kişi de oydu.

Muhammed'in denetimi altında, gerektiği zaman herhangi bir muhalefeti neredeyse bir vuruşta yıkmak üzere hazırlanmış bir fanatik genç adamlar topluluğuna sahip olduğunu görmüştük. Ancak bunun düzenli bir polis gücü olduğu düşünülmemelidir. Her seferinde tasarlanan eylemin sonuçları hesaplanmak zorundaydı. Kurbanın ailesi, İslamiyet'e yeterince sadık mıydı, yoksa değil miydi ya da intikam almayı denememesi için gözünü korkutmak gerekir miydi? Topluluğun yönetimi ancak geleneksel Arap tarzında davranabilirdi: yetkinin bir parçasını elinde tutan herkesle, kabile, aile şefleriyle hatta bireylerle uzlaşma yaparak. Bir dizi geleneksel kurallar dışında hiç kimse sınırlanamazdı ve bunun için büyük bir kurnazlık ve uyum gösterebilme yeteneği gerekiyordu.

Bu, yasal kararların yalnızca kamuoyunun desteği ve onayıyla ve onun basıncı altında alınabileceği anlamına geliyordu. Gördüğümüz gibi, Peygamber tüm anlaşmazlıklarda topluluğun baş arabulucusuydu. Yine de, ona son kertede ya da çok önemli meselelerde başvurulduğu görülüyor. Burada yine, doğal

yoldan işleyen, yazılı kuralların olmadığı ya da üstün bir yetkilinin olmadığı, etnik grupları ve bireyleri özerk güçler olarak dikkate alan eski Arap sistemi işliyor.

Düzenli bir polis gücünün yokluğunun yanı sıra, gerçek anlamda bir idari mekanizmanın yokluğunu da görmekteyiz. Muhammed'in danışmanları, topluluğa karşı hiçbir zorlayıcı önlem almak hakkına sahip değildir; sekreterleri ise, basit birer aletten ibarettir. Bazı görevlerini zaman zaman bazı kişilere aktarmaktadır. Medine'yi terk ettiği zamanlar yerine bir temsilci bırakmaktaydı. Daha sonra ise, fethettiği yerlere, çoğu zaman mahalli kabilelerin ileri gelenleri arasından seçtiği bir çeşit vali atayacaktı. Nerede içinde Müslümanların, inançsızların ve diğerlerinin bir arada olduğu bir etnik bileşim varsa, oraya Medine'den birilerini yolluyordu. Ancak bu valiler bile herhangi bir halk topluluğu tarafından desteklenmiyordu. Emirlerini ancak ikna yoluyla, Peygamber'in temsilcisi olma konumundan elde ettikleri otoriteyle ve daha çok da kabile liderleriyle yaptıkları uzun, duyarlı anlaşmalarla hayata geçirebiliyorlardı.

Devlet hazinesiyle Muhammed'in kişisel serveti arasında bir fark gözetilmemiştir. Başlangıçta, herkesin kendi hayatını kendisinin kazandığını biliyoruz. Muhammed sadece, müminleri veya sempatizanları arasında hali vakti nispeten yerinde olanları, yoksullara yardıma çağırmaktadır. Yine başlangıçta Yahudilerin bu yardım kampanyasına önemli katkıları olduğu anlaşılıyor. Muhammed ölümünden kısa bir süre önce, yeni fethedilmiş bölge sakinlerine, mallarının veya gelirlerinin belirli bir kısmını verme zorunluluğunu koymuştu. Ayrıca Müslümanlığı kabul etmeyen Hıristiyan Araplar için de özel bir vergi uygulanmaya başlandı fakat bu vergi, Müslümanların gönüllü olarak ödediği vergiden pek de yüksek değildi. Bunun yanı sıra vasiyet yoluyla olsun, başka bir yolla olsun, peygamberin şahsen bağış kabul ettiğini de belirtelim.

Doğrudan doğruya kendisine geçen vergi ve bağışlar dışında Muhammed'in, düşmandan alınan ganimetin beşte birini almakta olduğunu da biliyoruz. Arap şeflerinin genellikle ganimetin

dörtte birini aldıkları göz önünde tutulursa, peygamber payının yüksek olmadığı ortaya çıkar. Ayrıca Muhammed'in, peygamber payı dışında, herhangi bir şef gibi, ötekilerin payına eşit bir pay almaya ve bölüşmeden önce de en fazla hoşuna giden şeyi veya kimseyi kendine ayırmaya hakkı vardır. Bir de, ganimet eğer savaşarak değil de görüşme ve pazarlık yoluyla kazanılmışsa, Muhammed tümünü almaktadır. Beni Nadir'in mülkünün paylaştırılması örneğinde olduğu gibi; bunu yalnızca Hicret'e katılanlar arasında pay etmişti. Hayber'in ele geçirilmesinden sonra mülkleri eski sahiplerine bıraktığını ama hasadın yarısından fazlasına Müslümanlar adına el koyduğunu göreceğiz. Toprakların beşte birini, belki de üçte birini kendisine ayırdı. Bu onu son derece zengin yaptı.

Şunu hemen belirtmek gerekir ki, durumu kendisine ağır harcamalar yüklemekteydi. Zamanının tamamını devlet işlerine ve Allah'ın hizmetine vermişti. Yetenekli müridi Abdurrahman ibn Avs gibi "ticaret yaparak" hayatını kazanacak zamanı yoktu. Seyyidler gibi, o da topluluğunun reisiydi ve her kabilenin seyyidi gibi eliaçık davranmak, ardını aramadan harcamak zorundaydı. Allanın Sesi kendisine, öksüzlere, dilencilere, seyyahlara ve kendi ailesine "göz kulak" olmasını emretmişti. Daha sonraki bir aşamada, Muhammed'in gücü arttığında Ses, Peygamber'in karşıladığı harcamalara vergilerden elde ettiği gelirleri, bu vergileri toplayan aracıların ödemelerini, "Allah'ın yolundaki harcamaları" ve "gönülleri kazanmış olanlara" dağıtılacak olan meblağı ekledi. Bu son ibarenin kesin anlamına dönük uzun bir tartışma olmuştu. İslam geleneği bunu "gönüllerinin kazanılması"nın gerektiği kişiler, diğer bir deyişle, etkili kişilerin iyi niyetini İslam'a kazanmak amacıyla verilen hediyeler olarak yorumlamıştı. W. Montgemery Watt, bunun daha çok zaten büyük ölçüde davaya kazanılmış olan delegasyonların başlarını temsil ettiğini düşünmek için nedenler ileri sürmüştü. Gerçek ne olursa olsun, bunlar siyasi harcamalardı. "Allah'ın yoluna" girenler gibi; silahların ve atların satın alınması gibi.

Açıkçası bu, çok küçük bir yönetsel aygıtı olan, akışkan bir

devletti. Onun gelişimi, örneğin, Kenya'nın Negro kabileleri arasında olduğu gibi, toplumda aracılık işlevini dolduran kişileri gördüğümüz toplumlarla aynı türdendir. Lucy Mair'in kelimeleriyle:

"Bu, toplumun kendi adına davranması için yetkili kıldığı kişilerin etkinliği olarak tasarlanan hükümetin başlangıç noktasıdır. Ancak hâlâ hukuk uygulaması olarak adlandırılabilecek bir şeyin çok uzağındayız." [8]

Yine de "sönümlenmenin" çok ötesinde, İslam devleti, varoluşunun ilk yıllarında katılaştı ve güçlendi. Muhammed'in yaşadığı dönemde başlayan, çok az yönetsel örgütlenmeyle işleyen, yeni kurulmuş bir devletten söz ediyoruz. Ama bu devlet yine de sağlamdır ve ileride göreceğimiz gibi, bütün işleyişinin bağlı göründüğü başkanının ölümüyle, kısa bir krize girmesine rağmen sarsılmayacaktır. Bu sağlamlık, İslam'dan önce başlayan çözülmeye ve İslam'ın getirdiği bireyci anlayışa rağmen, temelde kabile yapısının sürmesinden ileri gelmektedir. Karizmatik lideriyle ve onun danışmanlarıyla, ihtiyaç olduğunda toplanan gönüllüler ordusuyla, küçük, basit ve bir vesileyle bir araya gelen polis gücüyle, yöneticilerinin azlığıyla ve liderin özel servetiyle kaçınılmaz olarak karışan kamu bütçesiyle devlet yalnızca etnik grupların karışık bir birikimi olarak işliyordu ve bunların doğal başkanları emirleri en yüksek otoriteden aşağıya doğru aktarmakta ve istekleri de aşağıdan yukarı iletmekte çok önemli bir rol oynuyordu. Her şey onlara bağlıydı ve onlar da buna karşılık olarak ekonomik olarak başkalarının iyi niyetine bağlıydı. Bu basit mekanizma, baskı güçleri olmadan niyetlere, en azından içindekilerinin niyetlerine bağlıydı. En nihayetinde her şey, son kertede kamuoyuna bağlıydı. Bir başka deyişle, rejim sağlamlığını, bir Müslüman ideolojisinin kamuoyu üzerindeki kesin ve tam egemenliğine borçludur. Bu egemenliğinse, kısmen, Müslüman olmanın sağladığı pratik ve maddi avantajlardan ileri geldiğini belirtmek yerinde olur.

---

8 Lucy Mair. *Primitive Government*. Hardmondsworth, PenguinBooks, 1962, s 53

Bugünkü kategoriler içinde söylemek istersek, yürütme ve yargılama erki, Allah ve Muhammed'in ellerindedir. Aslında yasama erki de onlardadır, fakat bu konuda durumun aşırı akışkanlığını göz önüne almakta özellikle titiz olunmalıdır. Gökyüzünün Sesi tarafından Medine'de emredilen bir takım hukuki kurallar, ya bizzat bu Ses tarafından özel bir önem kazandığı anlaşılan noktaları, yahut da Müslüman toplumu içinde sürekli tartışmalara yol açan konuları kapsamaktadır. Ancak bu noktalarla konular dağınık haldedir ve bir sistem meydana getirmekten pek uzaktır.

Teoride Allah'ın koyduğu kurallara kişi olarak itaat etmek şarttı fakat J. Schachat[9] ilk Müslüman kuşakların buna çok az özen gösterdiğini, hatta bir yolunu bulup bunlardan kurtulduklarını ya da daha kolayı, görmezden geldiklerini göstermiştir. Her şey bir yana, tüm olaylarda gelenekler üstün gelmişti. Gelenek tarafından sonradan yetkili kılanan birçok yasal eğilimin, temel prensipler ya da örnekler olarak Peygamber tarafından oluşturulduğu kabul edilmiştir. Goldziher'i[10] izleyen Schachat, yine bunun çok daha sonraki bir görüş olduğunu ve yasal geleneklerin kullanılmasının, hatta onların formüle edilmesinin İslam'ın ikinci, hatta üçüncü yüzyılından itibaren başlayan bir yenilik olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Yine de Peygamber'in hukuk ve gelenek sorunlarında, Allah'a başvurmaksızın kendi otoritesiyle öğüt vermiş olması muhtemeldir. Ancak bize ulaşan hiçbir şey kesin değildir ve onun cemaati bu konuya çok fazla veya sürekli bir ilgi duymuşa benzemiyor.

Yine de Medine'de emredilen yasal kurallarda kimi tutarlı eğilimler sezilebilir. Esas olarak W. Montgomery Watt'ın mükemmel özetine dayanan çok yüzeysel bir taslağın ötesinde bunları burada çözümlemek çok uzun sürerdi. Yeni kanunlar, her şeyden önce toplumun en fazla ilgilendiği sorunlarla daha çok ilgilenmişti: Üyelerinin güvenliğinin, yaşamının ve

---

9 *The Origins of Muhammeden Jurisprudence*. Oxford, Clarendon Press, 1950; "An Introduction to Islamic Law", Oxford, Clarendon Press, 1964.

10 *Muhammedanische Studien*, Halle, 1890, 2.cilt.

mülkiyetinin korunması. Bu temel kamu düzeninin kabile toplumlarında kan davası geleneğiyle temin edildiğini görmüştük. İnsan düşmanını öldürme konusunda duraksıyordu çünkü biliyordu ki, düşmanının kabilesi, "kan bedeli"ni kabul etmemekte tamamen özgür olduğundan akrabasını öldüren katilden intikam almakta çok acımasız olabilirdi. Gelecekte, Müslüman cemaati, ümmet, dışarıdan gelen saldırılara karşı üyelerini korurken bir kabile gibi davranacaktı fakat cemaatin içinde Allah, iki kurala katı bir şekilde uyulmasında ısrarlı olmuştu. İntikam alacak kişi, toplumsal konumu ne olursa olsun, kendisinin uğradığı hasardan daha çoğunu almayı zorlayamazdı ve alınan intikama karşılık olarak intikam alma hakkı kullanılamazdı. Cinayet kasıtlı olarak işlenmemişse, kan bedelini kabul etmek ve göze karşı göz istemekte ısrarlı olmamak zorunluydu. Gerçek bir polis gücünün yokluğunda intikam alan kişi, doğal olarak, bu rolü yerine getirmek için geleneksel olarak düşünülen kişiydi. Bu şekilde eski sistem korunmuş oluyordu fakat abartılmış intikamdan ve sona erene kadar toplumu yıllarca bölen, sonsuz kan davaları zincirinden sakınmıştı. Dahası, Muhammed, tehlikeyi göze almaktansa çoğu kez kan bedelini kendisi ödemişti.

Hırsızların elleri kesilecekti (cellat kimdi bilmiyoruz). Allah aynı zamanda, Araplarda pek yaygın bir geleneği, kız çocukların öldürülmesini de yasaklamıştı. Çöl şartlarının getirdiği korkunç yoksulluktan doğan bu geleneğin, putperestliğin henüz bilmediğimiz bir ayrıntısıyla ilgili olduğunu sanıyoruz. Bu mutlu yasaklama, Kuran'da yer alan, "Allah herkesin rızkını verir" şeklindeki hükümlerle bağlanmıştır. Gerçekten de, İslam sayesinde Araplar öyle imkânlara kavuşacaklardır ki, bu tür Malthusyen önlemlere ihtiyaçları kalmayacaktır.

Emredilen kurallar arasında en yenileri, evlilik ve aile yaşamının düzenlenmesine yönelmişti. Bunların, küçük toplum bakımından hayati önem taşıyan sorular olduğu açıktır: Öte yandan Kuran'ın bu konuda getirdiği yeni hükümler, eski ideoloji

tarafından getirilmiş ve toplumda kökleşmiş kurallarla çatışmamaktaydı. Aile ilişkilerini de kapsayan İslamiyet öncesi Arap geleneklerinin labirentine nüfuz etmek kolay değildir fakat M.S. yedinci yüzyılla birlikte göreli olarak akışkan ve hızla gelişen bir devlet ortaya çıkmışa benziyor. W. Robertson Smith ve G. A.Wilken[11] gibi akademisyenler, Araplar arasında bu izlerin toplumun sözde ilkel "anaerkil" aşamasından bu yana bulunabileceği görüşünü savunurlar. Kadınların egemen cins olduğunun varsayıldığı bu anaerkil aşamada, soyun annenin tarafından geçtiği ve mülkiyetin (olduğu kadarıyla) kadının soyundan diğer nesillere aktarıldığı varsayılıyordu; örneğin, oğluna aktarılmaktansa, dayısının oğluna aktarılıyordu. Böyle bir aşamanın varlığı, bir zamanlar çok moda bir teori olsa da, çok uzun bir süreden beri büyük ölçüde olanaksız kabul ediliyor. Aynı aile yaşamı biçimlerinin tüm dünyada değişmeyen tarzda sürmekte olduğu düşüncesi bile, zaten günümüzün yetkili uzmanları tarafından –benim düşünceme göre çok haklı olarak– tamamen ihtimal dışı kabul ediliyor. Anaerkil teori değiştirildi ve birkaç, belki de daha az, kesin özelliğe indirgendi. Soyun ana tarafını izlemesinin egemen olduğu ve bunun bazen (ama hiçbir şekilde daima değil) kadına bir parça daha fazla pay verme eğilimiyle birleştiği insan topluluklarının varolduğu kabul edildi. Bunun bir belirtisi, çiftlerin "uxorilocal", yani kocanın karısının ailesinin yanına yerleştiği ikâmet biçimidir. İslamiyet öncesi Arabistan'a dair kimi tanımlar, anaerkil özelliklerin, özellikle Medine gibi belli bölgelerde varolduğunu gösterir. Bu özelliklerle belli yerlerdeki çokeşliliğin varlığının izleri arasında bir bağlantı olabilir. Montgemery Watt, bu tamamen farklı belirtilerin, daha önceden anaerkil olan Arap toplumunun Peygamberin döneminde ataerkil sisteme geçiş dönemini yaşadığı ve bu yüzden geçiş aşamasının bireyciliğe doğru genel

---

11 G.A. Wilcken, *Het Matriarchat bij de oude Araberen*, Amsterdam, 1884 (Almanca çeviri, *Das Matriarchat bei den alten Arabern*, Leipzig, 1884); W Robertson Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia*, Cambridge, University Press 1885; yeni baskı, Londra, 1907 (yeni basım: Oosterhout, Hollanda, Anthropological Publications, 1966).

bir ilerlemeyle birleştiği şeklinde yorumlanabileceğine işaret etmişti. Bu görüş, J. Henninger gibi[12] bana da oldukça kuşkulu görünüyor. Ataerkil sistemin Arabistan'da çok eski dönemlerden beri hakim olduğuna dönük kanıtlar vardır; özellikle Talmud döneminden kaldığı söylenen yazıtlarda. Doğru gibi görünen şey, kimi bölgelerde ve Medine gibi yerelliklerde bu sistemin çokeşlilik geleneklerinin bazı türleriyle birlikte varolduğu ve kadının önemli bir rolünün olduğunun (Arap kraliçelerinin olduğu uzak bir dönemi gösteren kimi kaynaklar vardır) örtük olarak kabul edildiğidir. Hatta kimi örneklerde, "uxorilocal" ikâmet ve mülkiyetin kadının soyundan geçtiği görülür.

Kuran'ın şart koştuğu kurallar bireyciliğin belirgin izlerini taşır. Yeniden evlenecek bir kadın için bir bekleme dönemi emredilir, böylece gelecekte doğacak çocuğun gerçek babası hakkında hiçbir şüphe olmayacaktır. Zeyneb meselesinin bir sonucu da evlatlık bağının gerçek akrabalık sayılamayacağının duyurulması olmuştu. Kesin olan, açıkça saptanış akrabalık ilişkilerinin evliliğe engel oluşturması emredilmişti. Eski adetlerin bu şekilde, belki de bizim için çok açık olmayan kriterlere göre geçerliliklerinin güçlendirilerek, onaylanmış ve pekiştirilmiş olması muhtemeldir.

Montgomery Watt, Robertson Smith'e paralel olarak, bunun önceden kadın tarafındaki akrabalıklara uygulanmakta olan ilkelerin erkek tarafına doğru genişletilmesi olarak düşünmektedir. Ancak hâlâ kimi "özel koşullar"ın kalmış olmasını "anaerkil gruplara verilen tavizler"[13] olarak yorumlamaktadır. Tüm olaylarda kesin olan, Kuran'ın kurallarının bireyleri, özellikle de kadınları bağımsız özneler olarak ele almayan tüm adetleri kökünden söküp atmayı hedeflemiş olmasıdır. Kimi yasaklamalar sadece, erkeğin kendi annesi dışında babasının dul eşleriyle otomatik olarak evlenmesi gibi yerleşik adetleri kaldırmak için tasarlanmış olabilir. Benzer şekilde bir gelin

---

12 "La Societe bedouine ancienne". *L'antica societa beduina*, Roma, Centro di studi semitici, 1959, s.69-93

13 *Muhammad at Medina*, Oxford, Clarendon Press, 1956, s.281

(gelinin babası değil), sözlüsü tarafından verilen çeyizi kabul etmek zorundaydı. Köleler ve esirlerin cariye olarak alınmasına ve bırakılmasına da izin verilmişti ama belli kısıtlamalara tabiydi. Çokeşliliğe meyleden geçici evliliklere bir süre açıkça izin verilmişse de daha sonra yasaklanmıştı. Kuran'ın kurallarının çok "reformist" bir şekilde, toplumsal kurgulardan çok gerçek olgulara dayanması, erkeğin üvey kızıyla (karısının önceki kocasından olan eşi) evliliğine, karısıyla olan birliğinin tam (cinsel ilişki) olmaması şartıyla izin verilmesi örneğinde açıkça ortaya çıkar.

Kuran'ın ünlü ayetlerinden biri, "Yetim kızların hakkını gözetemeyeceğinizden korkarsanız hoşunuza giden iki, üç veya dört kadını nikahla alın" (Kuran, Nisa Suresi) diyerek iki, üç veya dört kadınla evlenmeyi öğütler. Yakın zamanda çağdaş Batı kültüründen etkilenerek çokeşliliği yasaklayan Müslümanlar, bu hükme İslamiyet'ten önce Arapların sınırsız sayıda kadınla evlenme alışkanlığı olduğu ve Allah'ın bu adeti göz önünde tuttuğu zemininde "mazeret bulmayı" denemişlerdi. Modern Hıristiyan teologlar arasında çok popüler olan ifade tarzıyla, "ilahi talimat", tekeşliliği (daha kesin olmak gerekirse tek karılık) bu ilkel halka bir seferde zorla kabul ettirmekte gönülsüz olmuştu. Dört kadın alma "izni", tekeşliliğin ahlâki kurallarını benimsemeye doğru bir aşamaydı. Buna ek olarak, ayet şöyle devam ediyordu: "Ama bunların arasında eşit muamele yapamamaktan korkarsanız, bir zevce ile veya sahip olduğunuz cariyelerle yetinin." Böylesi bir durumda tamamen adil davranmak mümkün olmadığından, metin, pratikte tekeşliliği öğütlemektedir, derler. Burada gördüğümüz şey, her zaman olduğu gibi tamamen tarihsel gerçeğe karşı işleyen, mazeret bulucu akıl yürütmenin çocukça bir örneğidir. Gerçekte, İslam öncesi Arabistan'da çokeşliliğin çok yaygın olduğu hiçbir anlamda kesin değildir. Eşlere eşit davranamamaktan korkuluyorsa cariye almayı yüreklendirmenin, ahlâki olarak çok daha ideal olduğu düşünülen tekeşlilik yönünde nasıl bir ilerleme olduğunu anlamak zordur. Dahası, Kuran'daki metin bir bir kısıtlama değil, oldukça anlaşılmaz (bizim için) biçimde yetimlere adil davranmakla bağlantılan-

dırılmış bir teşviktir. Büyük olasılıkla, savaşlar ve diğer etkenlerin bir sonucu olarak Medine'de erkekten çok kadın vardı. Babalarını kaybetmiş ve özellikle de kadın olan bu yetimlere vasileri her zaman iyi davranmıyordu; kendi konumlarını onları soymak için kullanıyorlardı. Müslüman dul ve yetimler mümkün oldukça çabuk evlenmek zorunda kalmış olmalı. Bir olguyu anlamak için ona ezeli ve ebedi olduğu varsayılan ahlâki, dinsel, siyasi dogmalar adına övgü ya da suçlama yağdırmadan önce tarihsel bağlamı içine yerleştirmenin zorunlu olduğunu bir kez daha hatırlatalım.

Mirası oldukça katı kurallarla düzenleyen maddeler konmuştur. Bunun, kabile yapısının çözülmesinden kaynaklanan kararsız durumdan ötürü gerekli olduğu anlaşılıyor. Güçlü olanlar zayıf olanların aile ya da kabile mülkiyetini ele geçirmeyi kolay bulmuş olsalar gerek. Kuran'ın koyduğu kural herkesin payını garanti eder; bu yapı oldukça karmaşık bir tarzda işlese de. Kadınların mülkiyetten pay almalarına izin verilmişti (Bu, Medine'nin olmasa da Mekke'nin geleneklerinden gibi gözüküyor). Kuşkusuz onların payı, erkeklerin payının sadece yarısıydı. Miras bölünüyordu; bu, pastoral topluluklar için olağan uygulama olmakla beraber, tarımsal topluluklar için uygulanamazdı, zira birbirini izleyen bölünmeler arazilerin hızla varlığını sürdüremeyecek kadar küçülmesine yol açıyordu.

Kölelik, pek doğal olarak, sürdürülmektedir. Kuran'ın kölelere iyi muamele edilmesini ve özgür olma fırsatı tanınmasını öğütlediğini görüyoruz. Bu arada soyut özgürlük düşkünleri için belirtelim ki, bir kurumun, bugün bize ters düşüyor diye VII. yüzyılda lağvedilmiş olmasını istemek, biraz fazla saflıktır. Bu, onu Muhammed Hamidullah gibi "yardımsever bir ıslahevi" [14] olarak görmek ve erdemlerini övmeye denktir. Faizle borç verme veya daha doğrusu faizle borç vermenin bazı türleri yasaklanmıştı. Bu hükmün özellikle Hicret'in ilk günlerinde Medine'de sıkıntı içinde olan Müslüman topluluğuna faizsiz borç vemek istemeyenleri hedef aldığı anlaşılıyor. Bu kimseler de

---

14 Muhammad Hamidullah, *Le Prophete de l'Islam*, Paris, Vrin, 1959, s.462 vd.

böyle davranmakla Müslümanları dindaş saymadıklarını belirtmek isteyen Yahudiler olsa gerektir! Yoksa Mekke ticaretinin normal usullerini yasaklamak söz konusu olmamıştır sanıyoruz. Şarap ve meysir isimli bir kumar oyunu da şüphesiz putperestlikle olan bağlantılarından ötürü, yasaklanmış bulunmaktadır. Muhtemelen benzer bir nedenden ötürü, takvimi güneşin ve mevsimlerin seyriyle uyumlu kılmanın mümkün olduğu gün eklenen ay hesabı terk edilerek, 354 günlük katı ay takvimine geri dönülmesi emredilmişti.

Böylece, bütün boşluklarına, karanlık yanlarına, rastlantısal karakterine rağmen birçok bakımdan eskiye göre ileri bir adım teşkil eden bir mevzuat belirmektedir. Bu mevzuat, şimdilik, gelişmekte olan küçük Medine topluluğunun kendine has ihtiyaçlarını pekâlâ karşılamaktaydı. Her şeyden önce bu mevzuat, bireyin güvenliğini sağlamakta ve özellikle güç durumda bulunan bazı katmanları da korumaktaydı. Özetlemek istersek, bireyselliğe doğru zaten varolan eğilimin bu mevzuat sayesinde, genellikle ve kabile sistemi terk edilmeksizin, teşvik gördüğünü söyleyebiliriz. Özel olarak da şu noktaya işaret edelim ki, geleneklerin ve kamuoyunun baskısıyla yürütülen eski adetler okyanusunun ortasında, gerçek anlamda bir hukuk anlayışının unsurları sayabileceğimiz, açıkça formüle edilmiş ve herkes için geçerli bir takım hükümler bulunmaktadır. Bununla birlikte, gerçek bir hukuk anlayışının gerçekten kurulması için toplum daha uzun bir süre beklemek zorundadır ve ileride, Medine'de getirilen bu birkaç hükmün, geniş bir imparatorluğun ya da muntazam yapılı devletlerin ihtiyacına göre uyarlanması sayısız yeni sorun çıkaracaktır ortaya.

Gelecekteki Müslüman devletlerin tutarlığını sağlayacak olan ideolojinin ve bu ideolojiye bağlanmayı koşullandıran kurumların da bütün kesinliğiyle, yine Medine'de oluşmaya başladığını görmekteyiz.

Ancak bu ideolojiyi ve kurumları anlamak için, onları ortak kaynaklarına dek, geriye doğru izlemeliyiz. Bir ideolojinin –yani, insanlara kılavuzluk eden, onları aşkın bir düzenin ve gelişimin

evrensel kalıbının içine yerleştirerek hayatlarına bir yön duygusu veren bir düşünce sisteminin– merkezi bir sezginin etrafında belirginleştiği bir gerçektir Bu ideolojinin kurucusunun kendisinin ve diğerlerinin ilişkilerini bu düzene ve evrensel gelişim kalıbına göre tasavvur ettiği biçim. Bu temel sezgi, herhangi bir şeyden doğmuş, ortaya çıkmış değildir ve bunun, dışarıdan, bazı insanüstü gerçeklikler tarafından insan aklını istila ederek yüklendiğini düşünenlerin görüşünü paylaşmıyorum. Şundan ötürü ki, insan olarak Muhammed'de böylesi bir düşünceyi ortaya çıkartabilecek olan, verili bir toplumsal çerçeve içindeki kişisel varoluş koşullarını resmetmeye çalışmıştım. Ancak bu merkezi sezgi gerçekten bir şeylerden çıkıp gelmişse, bu yine de kendi damgasını tüm bir düşünceler ve eylemler silsilesine vurmuş, kendinde bütün bir şey olmalıdır. Bu sistem, bir kez harekete geçtiğinde, gelişebilir ve kimi durumlarda hemen hemen bütünüyle farklı bir şey haline gelebilir fakat bunun başlangıç fikrinin tüm izlerini ortadan kaldıracak kadar olması ender görülür; onun varlığını koruyacak belgeler varsa, özgür ruhlar bu kaynaktan su içmeye er veya geç gelirler.

Bu temel sezgi, doğal olarak dinsel bir sezgiydi. Muhammed'in düşmanları ilkel bir hümanizm biçimine inanırlar. Bir insanın korkuyla ve varoluş korkusuyla mücadele edebileceğine ve bunları kendi gücüyle alt edebileceğine inanırlar. Elbette bu olasılığı, dünyayı kurmayı insanın sınırlarına taşıyan Prometevari bir yetenek düzeyine çıkartmazlar. Onların hümanizmi, bu varolan yaşamı aşmaya dönük umut dolu bir çağın değil, yalnızca onu daha huzurlu kılmaya dönüktür. Onu, umut gereksinimi olanların gözünde tiksindirici yapan budur.

İnsanın kendisini çok zayıf gördüğü bir dünyada –ya da gücü arttığı zaman da, onu, bireysel veya kolektif olarak, bu zayıflık durumuna geri döndürmeye zorlayan koşullar olduğunda– dünyaya karşı genel yaklaşımının daha çok dinsel olması olasıdır.

Muhammed'in diğer birçokları gibi hissetmiş olduğu şey, onu kuşatan korkunç ancak etkileyici gizemlere tabi olma hissiydi. Bu gizem, onun için korkunç bir Varlık olarak belirginleşmişti.

Onunla birlikte başka birçok kişi de bu duyguyu hissetmişti. Ancak o kendisini ona özgü bir biçimde göstermişti. Varlık, Allah hiçbir yerde, hiçbir şekilde sınırı olmaksızın her şeye muktedir olandı; hiçbir sınır tanımayan bir irade. Bu da diğerlerinin hissetmiş olduğu bir şeydi. Dahası, bu imge değişik özellikler tarafından yumuşatılmıştı. Sonsuz krallığının tahtına kurulmuş, kolları bacakları, hareketleri, jestleri neredeyse antropomorfik terimlerle ifade edilmişti. Hepsinin ötesinde sevecendi, merhametliydi ve uyardığı, sevdiği ve affettiği insana hoşgörülü bir baba gibi yakındı. Ancak onu yarattıklarından ayıran büyük bir uçurum vardı, hiçbir şeyin –ne sevgiyle seçilmiş olan bir halka karşı duyulan tükenmeyen özenin ne de kendisinden doğmuş olan, insanın acılarına karşı kendisinin de paylaştığı duyarlılığı taşıyan Mesih'in– dolduramadığı bir uçurum. Onun insanlığa duyduğu babaca sevgi, oldukça soyut ve geneldi. Kendisini bir bütün olarak insanlığa veya insan topluluklarına duyulan genel bir iyilikle ifade eden bir sevgi. Söylendiği gibi bu, bir aile reisinin meşgul, düzenleyici ancak özel olarak şefkatli olmayan iyiliğiydi. Bu Tanrı'ya karşı olası biricik yaklaşım, sonuçları tamamen öngörülemez olan korkunç yargılamayı bekleyen sınırsız bir alçakgönüllülük ve tam bir teslimiyet (İslam) olabilirdi. İnsanlar imanı, adanmışlığı, minnettarlığı, ibadeti ve hatta güveni bile ona borçluydu fakat sevgi ondan hemen hemen hiç beklenemezdi. Ve aynı şekilde günah bir kusur, bir itaatsizlik, bir nankörlük belirtisi, bu dünyanın nimetlerinin gayrı meşru olarak tercih edilmesinin yarattığı bir ihmaldi. Eski ve Yeni Ahit'in hiçbir sayfasından Tanrı'nın ihanete uğramış bir sevgili gibi sızlanmaları, vefasız sevgili için dökülen gözyaşları asla çıkartılamaz. Zayıf bir yaratığa duyulan böylesi acıklı bir sevgi çağrısının Kuran'ın, sevmeye ve affetmeye tenezzül ederek elinden gelen iyiliğin sınırına ulaşmış olan Dünyaların Efendisi'nden gelmesi tasavvur bile edilemez. Aynı şekilde, günahkârın pişmanlığı, sevgi için can atan, bir an için yolunu kaybeden veya çok geç olana kadar sınırsız bir sevgi önerisini fark edememiş olan bir yaratığın kederli terkedilmişliğinden daha çok, bir hatanın, talihsiz bir dalgınlığın üzücü onayıdır.

Bu, Ses'in onunla konuştuğu ilk andan başlayarak, belki de ondan bile önce Muhammed'in temel sezgisi olmuştu. Ancak bu şimdi özgün olanından daha farklı bir bağlamda işliyordu. Artık o sırf genel olarak Tanrı'yla insanlık arasındaki ilişkileri tanımlama ve evrensel uygulama kuralları çıkartma meselesi değildi. İlk olarak, Ses'in Araplara verdiği evrensel mesaj, diğerleri tarafından zaten biliniyordu ancak artık önceden açıklamayı başardığımı umduğum gibi, bu durum fazlasıyla öngörülemez olan, özellikle de siyasi ilişkiler alanında, bir olaylar dizisinin sonucuydu- bir Arap topluluğu vardı ve diğer herkes tarafından bilinmeyen ya da çarpıtılan doğru mesaja sahipti. Arapların bir grubu, dünyada tek başına, Arabistan'ın bir köşesinde, Tanrı'nın Araplarla özel ilişkisinin işareti gibi görünen bir gerçeği biliyordu.

Mesaj artık saf öğretisel bir mesaj, her insanın bireysel olarak benimseyebileceği, davranış biçimlerinden kendi sonuçlarını çıkartacağı –İmmanuel Kant'ın sözleriyle söyleyecek olursak, saf ve pratik akıl üzerine düşünceler– dünyasal bir kavram değildi. Eylemlerine bu mesajın yol göstereceği ve onları düzenleyeceği özel bir topluluğa –en azından varolduğu sürece bir Arap topluluğuna– yollanmıştı. Bu gerçekten bir ideolojiydi.

Bu ideoloji, bir sistem haline geldi. Bu sistemi oluşturan dogmalar ve emirler bir diğeriyle duruma göre kaçınılmaz olarak ilişkiliydi. Belli şeyler doğru olarak kabul edilmişse, o zaman kaçınılmaz olarak bunu belli diğerlerinin sonuç olarak onlardan çıkartılması, yine diğerlerinin reddedilmesi takip eder. Şimdilerde sistem ya da adlandırıldığı şekliyle yapı düşüncesi lehine hatırı sayılır bir entelektüel moda var. Onları, gizemli bir şekilde diğerlerinin yerine ortaya çıkan, tamamlanmış, kusursuz ve iyi düzenlenmiş sistemler dışında düşüncelerin gelişiminde hiçbir şey görme yeteneğine sahip olamayan kişiler haline getirmeye hevesli olanlar vardır. Burada göstermeye çalıştığım şey bir ideolojinin, aksine, bir insana kendi durumunun empoze ettiği öğeler tarafından oluşturulduğu ve bir toplum tarafından kendi durumu nedeniyle benimsendiğidir. Şu da eklenebilir; durum

herhangi bir maddi değişikliğe uğrarsa bu, ideoloji de zorunlu olarak değişikliği içermelidir. Doğrudan veya bir kerede değil ama uzun vadede ve gerekli yer değişiklikleriyle –hatta bazen onun tümden reddi ve farklı bir sistemin benimsenmesiyle.

O dönemde İslam ideolojisi için uygun slogan şu olabilirdi: Araplar için bir Arap dini. Topluluğun nasıl soyunu en sonunda Arapların atası sayılan İbrahim'e bağladığını görmüştük. Allah artık emirlerini ve doğrularını Muhammed aracılığıyla Arapça bildiriyordu. Onların artık yabancı bir mabede değilse, o zamana dek varolan tek Arap türbesine, Kabe'ye dönerek dua ediyorlardı. Bundan sonra Allah onlara, Kabe'nin çevresinde yer alan ve büyük ölçüde kutsal binanın çevresinde dönmeyi içeren, kökenleri zamanın sislerinde yiten, garip dinsel ayinlere katılmalarını emretmişti. Bu ayinlere o dönemde verilen isim, umre veya tapınma'ydı ancak bugün kullanılmakta olan isim, hac el-beyt, evi yani Tapınak'ı ziyarettir. Bu ayinlere ek olarak Allah, Muhammed aracılığıyla hac adından doğmuş olan belli törenlere katılmalarının zorunlu olduğunu da buyurmuştu. Bunlar Mekke'den çok uzak bir dizi küçük tapmaktı. O zamana dek bu ayinler ya da en azından bir kısmı değişik tanrıların mezheplerine özgü popüler ibadetlerle ilişkiliydi. Şimdi bu ayinleri sadece Allah adına yerine getirmek gerekmektedir. Bu son hüküm, önemli bir siyasi rol oynayacaktır çünkü Muhammed bu hükme dayanarak Kureyşlilerden, müminlerinin Mekke'deki bütün tapmaklara serbestçe girebilmelerini isteyecektir. Çok daha uzakta oturan Arapların rahatça katılabildiği bu ayinlerden Müslümanları nasıl yoksun edebilirsiniz sorusu çıkmaktadır ortaya. Öte yandan Kureyşlilerde, zafer İslam'da kaldığı takdirde, şehirlerinin önemli bir dini merkez olmakta devam edeceğine, hatta belki Muhammed'in son istekleri sayesinde bu önemin gitgide artabileceğine yavaş yavaş akıllarını yatırmaya koyulmuşlardır. Mekke'yi yöneten akıllı tüccar zümresi için, bu son noktanın ağırlığını ayrıca belirtmeye –bilmiyoruz– lüzum var mıdır?

O zamana dek Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki kopuş tamamlanmıştı. Muhammed onlarla sonuna kadar iyi ilişkiler

içinde kalmaya çalıştı. Onun onlardan öncelikle istediği şey, kendi peygamberleri Musa ve İsa'nın yanı sıra kendisini, Allah tarafından Arapları tektanrılı hakikate döndürmek için yollanmış bir peygamber olarak tanımalarıydı. Ancak ikisi de onu reddetti ve kendi ayrıcalıklarıyla onu geri çevirdiler:

> *"Yahudi yahut Hıristiyan olandan başkası cennete asla giremeyecek" dediler. Bu onların hayalleri, kuruntularıdır. De ki onlara: "Eğer doğru sözlü iseniz hadi getirin susturucu kanıtınızı". İş onların sandığı gibi değil. Kim güzel davranışlar sergileyerek yüzünü Allah'a teslim ederse, Rabbi katında ödülü vardır onun. (Kuran, Bakara Suresi)*

Artık her şey bitmişti. Herkes kendi inancına ve kendi topluluğuna inanıyordu. İbrahim ne Yahudi'ydi, ne de Hıristiyan; yine de gerçek bir peygamberdi ve her ikisi de onu peygamber olarak tanımıştı. Artık Muhammed'le birlikteydi, öyleyse onu da tanıyın! Ancak onu geri çevirmekte ısrar ettiler ve aynı zamanda çok günahkârlardı. Allah'ın onlara Musa ve İsa'yla yolladığı, Tevrat ve İncil'deki temel ilkelere uygun olarak yaşamıyorlardı. Bu ilkelere kendi icatları olan yeni şeyler eklemişlerdi. Onlar, çok önce tektanrıcılığa çağrılarak fazlasıyla kayırılanlar, en büyük günahı işleyerek, tıpkı Mekke'nin çoktanrıcıları gibi oğullarını ve karılarını Allah'la birleştirerek ölümcül bir günah işlemişlerdi. Yahudiler, Üzeyir'in (Esdras ya da Ezra) Tanrı'nın oğlu olduğunu iddia etmişlerdi; Hıristiyanların İsa'ya atfettikleri bir statü.

Bu iddiaların ilki, daha sonradan büyük bir popülarite kazanan bir birinci yüzyıl Yahudi "Apokrifa"sı olan Esdras'ın dördüncü kitabında[15] bir meleğin Ezra'ya aşağıdaki sözleri sarf ettiğini bulduğumuzda, ilk bakışta olduğundan daha az haksız görünmeye başlıyor:

> *"Siz, insanlar arasından seçildiniz ve bundan böyle oğlumla*

---

15 "Esdras of the Geneva Bible" (1560). Ingilizce versiyonlarında "Ezra Apocalypse" olarak geçer. R.H. Charles, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*. Oxford, Clarendon Press. 277 1913. 2.cilt, s.621

kalacaksınız... Ölümlülüğün endişesini atın; insanın sorumluluğunu üzerinize alın."

İsa, Süryanice ya da Habeşçeden alınmış, aynı zamanda Arapçada, bu unvanın imalarının ne anlama geldiği açıkça anlaşılmasa da "kutsal yağ sürülmüş" anlamına gelen bir kelimeyle el-Mesih (Mesih) olarak adlandırılıyordu. Annesi Meryem, Harun'un ve dolayısıyla Musa'nın kız kardeşi melekler tarafından bir erkeği tanımadan gebe kalacağı ve olağanüstü bir çocuk doğuracağı konusunda uyarılmıştı:

"Allah seni, kendisinden bir kelimeyle müjdeliyor. Adı Meryem, oğlu İsa Mesih'tir. Dünya ve ahirette yüz akıdır. Allah'a yaklaştırılanlardandır. Beşikte insanlarla konuşacak... [Allah] ona Kitap'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek."
(Kuran, Ali İmran Suresi)

Bu mucize gerçekleşti çünkü Allah ruhunun birazını Meryem'in içine üfledi. Bu, Allah tarafından İsrailoğullarına yollanmış bir peygamberdi ancak alışılmadık bir biçimde olağanüstü bir peygamber. Dünyaya gelmiş ve birçok mucizeyi gerçekleştirmişti. Daha çocukken bile kilden kuşlar yapmış ve onlara hayat vermişti. Dilsizleri ve cüzzamlıları iyileştirmiş, ölüleri diriltmişti. Yahudiler, onu öldürmüş olmakla böbürlenmişlerdi fakat bu doğru değildi. Onlar, Allah'ın bir kurnazlığının, bir serabın kurbanı olmuşlardı. Onu çarmıha gerdiklerine inanıyorlardı ancak aslında "Allah onu kendisine yükseltti" (Kuran, Nisa Suresi). Annesiyle birlikte "oturmaya uygun pınarlı bir tepede"ydi (Kuran, Müminun Suresi).

Başlangıçta, yukarıdan gelen vahiy Yahudilere karşı olan bu kanıta (ki muhtemelen onların dinini biraz bilen ya da düzmece peygamberlerin renkli hikâyelerinden etkilenen Hıristiyanlardan alınmıştı) fazla vurgu yapmıştı. Bu Hıristiyanların en azından bazıları kimi garip mezheplere üyeydiler ya da bunlardan etkilenmişlerdi; bunların arasında bu korkunç şeyi, Tanrı'nın acı çekmesi-

ni ve ölmesi gerçeğini reddeden Docetistler vardı. Docetistler'e göre, Golgotha'da İsa'nın yerini onun şeklinde bir hayalet almıştı ve askerler bunu çarmıha germişlerdi. Daha sonraki bir tarihte Muhammed, Hıristiyanlarla siyasi bir çekişme içindeyken ve belki de Arabistan'ın yoksul Hıristiyanlarının kavradığı şekliyle Hıristiyan inançlarıyla ilgili bir miktar ek bilgi edindiğinde, Kuran'a bu gerçeklere bazı Hıristiyan karşıtı polemikler eklendi. Hıristiyanlar İsa'nın, üstün insan, Allah'ın oğlu olduğunu söylerken yanılıyorlardı; Allah'ın kendisi yaratılmamış olduğundan yaratamazdı. Allah, İsa ve Meryem Teslis'ine inanırken yanılıyorlardı. Yalnızca bir tek Tanrı vardı, o da Allah'tı. İsa'nın kendisi bu abartıları mahkum etmişti ve bu konularda tamamen masumdu. Annesi gibi o da yemek yiyordu; Tanrı değildi.

Son peygamber, vahiyi olan ve Araplara verilmiş bulunan İslam, demek ki, en yüce ve en kesin dindir. Muhammed'in mesajı, eski peygamberlerin mesajını da kapsamakta ve onları tamamlamakta, mühürlemektedir. Kısacası Muhammed, ümmi peygamberdir (Sonradan, yanlış bir yorumlama ile "okuma yazma bilmeyen" anlamına alınmış olan "ümmi" sözü, Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından, "dinsizlere, payenlere yani İsrail'den olmayanlara gönderilen peygamber" anlamında kullanılmaktaydı ve bu anlamda bir "ümmi peygamber"in gönderileceği, İsa tarafından da bildirilmişti). Ve ona uymak gerekir:

"Bir zamanlar insanlar bir tek kavimdi. Sonraları (birbirlerinden ayrıldıklarında) Allah onlara doğru yolu müjdelemek, göstermek ve uyarıcı cezalarla tehdit etmek için peygamberler gönderdi ve ihtilafları hakkında hüküm vermek üzere o peygamberlerle birlikte kitap indirdi. Kendilerine inen bu delillere rağmen taşkınlıkları yüzünden ihtilafa düştüler. Allah iman sahiplerini emirleriyle doğru yola iletti. Allah dilediğini selamet yola çıkarır." (Kuran, Bakara Suresi)

"Çekinenleri zekat verenleri ve ayetlerime inananları rahmetime kavuştururum.
Onlar ki ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılmış bulacakları

şeriat sahibi Ümmi peygambere uyarlar.
O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülüğü yasak eder, temiz şeyleri onlara helâl eder, kötü şeyleri haram eder. Sırtlarından ağır yüklerini indirir, bağlandıkları zinciri kırar...

De ki: Ey insanlar ben şüphesiz sizin hepinize gönderilmiş peygamberlerin sonuncusuyum ve beni Allah gönderdi.
Öyle bir Allah ki göklerin ve yerin mülkü onundur.
Ondan başka tapacak yoktur ve dirilten ve öldüren odur.
Artık Allah 'a ve onun emirlerine uyun ve Allah 'a inanan Ümmi peygambere uyun ve doğru yolu bulun..."

(Kuran, Araf Suresi)

Görüldüğü gibi Muhammed'in mesajı, artık evrensel bir geçerlilik kazanmaktadır.

Bu yüzden yeni ideoloji en yüksek yetkiyi Muhammed'den, doğru olanı ve yanlış olanı değerlendiren, Allah'ın inkâr edilemez mesajını ileten, Yahudi olmayan peygamberden alıyordu. Ancak Peygamber'in yokluğunda müminler onun sözlerini başvurmak için, alıntı yapmak için ve herhangi bir durumda ne tür bir eyleme geçeceklerini onda bulmak için hatırlamalıydılar. Üstelik bu, yüce sözcünün artık olmayacağı bir zamana hazırlanmak için gerekliydi. Belge tarafsız, Tevrat ve İncil gibi başvurulan bir kutsal metin olmalıydı. İnsanlar, mesajları indirilirken yazıya geçirdiler ve diğerleri de onları yürekten öğrendi. Richard Bell Muhammed'in bu yazıların gözden geçirilmesi işini nasıl üzerine aldığını inandırıcı bir şekilde betimler. Bunları, daha önceden gördüğümüz gibi, sure adı verilen değişik uzunluktaki bölümler halinde düzenler. Ezberden okunan (Kuran) mesajlar artık Yahudilerin ve Hıristiyanlarınki gibi bir Kitap haline gelmiştir.

Bildiğimiz gibi, bu kitapta insanın uyması gereken toplumsal davranış ilkeleri ve kuralları yazılıydı. Aynı zamanda eski peygamberlerin hikâyeleri ve kısaca, yeni Kitap'a giden ve onun ruhani atalarını oluşturan kutsal tarihin tamamı vardı. Bu hikâyelerin bir kısmı hakkında fikir vermiştik. İnsanın inanması gereken dogmalar, temel düşünceler de orada düzenlenmişti.

Tek olan, insanın ve Evren'in yaratıcısı, her şeye muktedir olan Allah, gökyüzünün üstünde hüküm sürüyordu. Cennet ve yeryüzü onundu. Çoktanrıcıların tanrıları yoktu çünkü onlar hiçbir şey yaratmaya muktedir değillerdi veya onlar cinler olabilirlerdi. Allah'ın tahtının etrafında toplanmış, onun dualarını okuyanlar meleklerdi; bunlar onun hizmetkârları ve elçileriydiler ve insanların hareketlerini gözlüyor ve kaydediyorlardı. Onların arasında vahyin elçisi Cebrail ve Mikail vardı. Allah, onu sarmalayan tüm kişilikten farklı ama ondan tamamen de farklı olmayan varlıklar aracılığıyla hareket ediyordu. Bu düşünce, Yahudilik ve Hıristiyanlığın, kusursuz Yüce Varlık'la eksikli dünya arasındaki iletişim sorununu açıklamak için Platonculuğun etkisi altında geliştirdikleri spekülasyon yığınından ödünç alınmış belirsiz mefhumlara dayanıyordu. Böylece, Tanrı'nın Kelamı, Nefesi ya da Ruhu, Düzeni, Işığı, Varlığı mefhumlarına sahip olduk. Allah'ın ve onun meleklerinin karşısında Kötü Ruhlar (şeytanlar), liderleri, İblis denilen (Grekçe *diabolos*'tan gelir) Şeytan'la birlikte duruyorlardı. O da bir zamanlar melekti ama Allah'ın yarattığı Adem'in önünde eğilmeyi reddettiği için lanetlenmişti. Allah, onun insanlığı baştan çıkartmasına izin vermişti ve o da bunu çok iyi başarmış görünüyor; özellikle de alnına günahkârlık yazılanlara bakılırsa...

Her şeye muktedir olan Allah, insanlığın düşüncelerini ve eylemlerini yönlendiriyor, birini dindar, elçilerinin, Peygamberlerinin öğütlerine ve uyarılarına boyun eğer, bir diğerini Şeytan'ın ayartmalarına hazır bir kurban yapıyordu. Gördüğümüz gibi bu, insanın sorumluluğunun bildirilmesine ya da birinin ödüllendirilirken diğerinin cezalandırılmasına engel değildi. İnsanlar ona, iyiliğinden ötürü minnettarlık borçluydu ve ona serzenişte bulunmak, yasalara aykırıydı. Onun önünde insan neydi ki? İnsanlar her şeyi ona borçlu değil miydi? Onu yargılamaya ne hakları olabilirdi? Allah sınırsız derecede adildi, bizim sahip olduğumuz adalet kavramlarının hepsinin üstündeydi. Aynı zamanda acımasız bir düşmandı; bu niteliği, özellikle Medine döneminde, Kureyşlilerle, Yahudilerle ve her türden

düşmanla vahşi çatışma döneminde doğal olarak belirgindi. Böylesi bir dönemde düşmanı ince yaradılışlı Mesih'in kullandığı tehditlerden daha azıyla korkutmak mümkün değildi: Gecenin karanlığı, rüzgârın uğultusu ve dişlerin gıcırdaması. Yine de Allah aynı zamanda sınırsız merhametli, sevecen ve bağışlayıcı olarak resmedilmişti. Kestirilebileceği gibi, iyi ve dindar olana karşı elbette. Sıradan insanlar, ideolojilerin mantığına hiçbir zaman çok dikkat etmezler.

Bir gün Hesap Vakti gelecekti. Muhammed, önceleri onun yakın olduğuna inanmış olmalı. Daha sonra daha uzak gelmiş olmalı; ancak çok da uzak değil. Vakit, diğer deyişle Diriliş Günü, Kıyamet Günü beklenmedik bir anda gelecekti. Büyük bir gürültü, korkutucu, kulak tırmalayıcı bir ses, devasa borazanların sesi. Güneş ve yıldızlar kararacak, sular yükselip kaynayacak ve dünya sallanacaktı. O zaman ölüler mezarlarından çıkacak, onlar kendilerine ayrılmış olan akıbetin tadını zaten biliyor olacaklardı. Ondan sonra Allah, çevresindeki melekleriyle yargılamaya başlayacaktı. Artık ne zenginlik, ne akrabalık ne de toplumsal konumun önemi olacaktı. Herkes elinde sevaplarının ve günâhlarının hesabının yazılı olduğu küçük bir kitapla sırasını bekleyecekti. Allah izin vermediği sürece ne melekler, ne de peygamberler insanları korumak için araya girebilecekti. İnsanların hesapları kutsal bir terazide tartılacaktı. Yargılamanın temel ölçütü, inanç olacaktı. Allah'a ve onun Peygamberine inananlar ve bu inanca uygun davranmış olanlar ödüllendirilecekti. Kalanlar, inançsızlar, yaptıkları ne olursa olsun cezalandırılacaktı.

Yargılamadan sonra ölülerin durumunun ne olacağının betimlenmesi, Kuran'da oldukça gecikmiş olarak yer alır. Ölümden sonra cezalandırılanlar, Cehennem'e, diğer bir deyişle Ateş'e gitmek zorundaydı. Melekler onlara işkence etmekle görevlendirilmişti. Istırap çeken zavallılara zincir vurulacak, boyunlarına demir tasmalar takılacak ve üzerlerine ateş dilimleri atılacak, erimiş tunç dökülecekti. Derileri yandığında onların yerini yenileri alacaktı. Bazen korkunç soğuk olacaktı. Pis sular ve kaynayan bir içeceği içecek, zakkum ağacının çok acı olan meyvesini yiye-

ceklerdi. Bu onların tüm iç organlarını parçalayıp yok edecekti. Kutsanmış olanlara, üzerlerine kutsal yerlerin suyundan bir parça serpmeleri için beyhude yalvaracaklardı. Kutsanmış olanlar, kendilerinin doğruluğunun bilincinde olan ve bu tür olaylarda hep olduğu üzere ayrıcalıklarını fazlasıyla hakkettiğini düşünen ayrıcalıklı insanların tüm sadistçe tatminiyle onlarla alay edip reddedeceklerdi.

Kutsanmış olanlar, firdevs de denen Cennet Bahçesi'nde ödüllerini alacaklardı. Orada barış, sükunet, neşe ve Allah'a sürekli dua etmenin mutluluğu içinde yaşayacaklardı. Ancak daha başka maddi hazlar da olacaktı. Meyve ve asma bahçelerinde sedirlere uzanıp, atlastan yapılmış, simli işlemeli yeşil giysiler giyip, gümüşten bilezikler takıp aralarında dolaşan, onlara et yemekleri, özellikle kümes hayvanları, meyve ve lezzetli ama zararsız şaraplar sunan gençleri ebedi izleyeceklerdi. Nefis bir serinlik veren akarsular ve pınarlar kutsanmış olanlara anavatanlarının acımasız güneşini ve kavurucu susuzluğunu unutturacaktı. Onlara eş olarak büyük bir çadırda oturan iyi, güzel, cinsellik dolu ve baştan çıkartıcı, daima el değmemiş ve genç kalan, sade görünüşlü, biçimli göğüslü, kara, ceylan gözlü kadınlar olacaktı (huri).

İnançlarının doğasında olan tüm püritenlikleriyle Hıristiyanlar bu zevkler, özellikle de sonuncular karşısında şaşırmaya fazlasıyla hazırlardı. Ancak Hubert Grimme, dördüncü yüzyılda yaşayan, Süryani Kilisesi'nin kurucularından ve eserleri çok yaygın olan St.Ephraem'in onlar için cennetin zevklerine dair yazdığı şiirsel bir betimlemesini bulmuştu.[16] Ephraem (Efraim) hoş kokulu parfümlerinden, Cennet Bahçesi'nde çalan yumuşak müzikten, onun hoş kokulu pınarlarından, zevk çadırlarından, erdemli olanların başına takılmış olan taç yapraklardan, onlara saki olarak hizmet eden göksel ruhlardan ve içilen şaraplardan –kutsanmışlar yeryüzünde tedbirli davranarak ondan uzak durmuşlardı– bahseder. Herkesin kabul edeceği gibi, bu betim-

16 Hubert Grimme, *Mohammed*, Munster, i. W.,Aschendorff, 1892-5. 2.cilt, s.160

lemeler ona ulaştığında, Arap peygamberi tüm bu metafor ve şiirsel söz sanatlarını maddi gerçeklikler olarak kabul etmişe benzer. Ancak Hıristiyanların çoğu da, kuşkusuz onlara geçmiş olanlar da dahil olmak üzere, aynısını yapmıştı. Popüler İbranilik ve Hıristiyanlık'ta cennetin zevklerini çok sahici gibi gören çok eski ve köklü bir tarz vardı. Bazı ilahiyatçılar, ona başvuruyu sınırlayarak ve erdemli ölülerin bu türden kimi zevklere Diriliş ve Kıyamet Günü gelmeden önce sahip olacağını ilan ederek onu asimile etmeye bile çalışmışlardı; ancak o zaman saf ruhani mutluluk gelecekti.

İsveçli bilim adamı Tor Andrae, hurilerin ilk olarak St.Ephraem'in yazılarında, asma bahçelerinin (Süryanice'de dişil bir kelime) bekaretleri dünyasal aşkları tanımayan yaşlı keşişleri tertemiz koyunlarına alacakları bölümünde bulunduğunu ileri sürer.[17] Peder E. Beck, bu son bağlantıya şiddetle itiraz etmişti.[18] Elbette Süryani diyakozuyla Mekkeli peygamber arasındaki bağlantıyı kelimenin tam anlamıyla kanıtlamak olanaksızdır; asma bahçeleriyle kadınlar arasındakini de. Ancak dolaylı etki bir olasılık olarak vardır ve şüphe yok ki, Hıristiyan çilecileri bu dünyada kendilerine uyguladıkları nefis köreltmenin acısının öbür dünyada telafi edileceğinin hayalini kuruyorlardı ve çoğunlukla bu telafinin mahrum kaldıklarıyla aynı türden olacağını düşünüyorlardı. Muhtemelen tamamen bilinçdışı ve belirgin bir şekilde dişil özellikler atfedilmiş nesneleri, iffetli insanlar için uygun birer ödül olarak düşünüyorlardı. Aynı şekilde, Ephraem, huzur veren asma bahçelerinden söz ettiği ayetin birkaç ayet öncesinde, ilk yaşamlarında yalnız olan bakireleri, öbür dünyada etraftan melekler, havariler ve peygamberlerle sarılmış olarak resmeder. Bunda gizli bir cinsel anlam

---

17 Tor Andre, *Der Ursprung des Islams und das Christendtum*, Uppsala-Stokholm, Almqvist ve Wiksell, 1926, s. 146 vd; Freansızca çeviri, *Les Origines de l'Islam et la Christianisme*, Paris, Adrien-Maisonneuve, 1955, s.151 vd

18 "Eine christliche Parallele zu den Paradiesjungfrauen des Korans?", *Orieantalia Christiana Periodica*, 14, 1948, s. 198-405; "Les Houris du Coran et Ephrem le Syrien", *Mellanges*, Institut Dominicain d'Etudes Orientales du Caire, 6, 1959-61, s.405-8.

olduğunu görmek zor değildir ve Hıristiyanların bu ipuçlarını apaçık bir gerçekliğe tercüme etmesinin önünde hiçbir kasıt yoktur. Origen, daha üçüncü yüzyılın başında, bazı insanların Kıyamet'ten sonra evlilik ve çocuk sahibi olmanın olanağını düşündüklerini belirtmişti. Ondan bir yüzyıl önce bile, Aposties'in havarilerini sorgulayan ve erken dönem Hıristiyan yazarlarına göre St. John'u bile yaşlılık döneminde tanıyan Hierapolis (Pamukkale) piskoposu Papias, İsa'nın Millenium'u (bin yıllık dönem), Kıyamet'ten sonra dünyada Tanrı'nın hükmünün süreceği dönemi şöyle tarif ettiğini söyler:

> *"Asmalar büyüyüp her birinin on bin dalı olduğunda ve her bir dalda on bin filiz olduğunda ve her filizde on bin salkım olduğunda ve her salkımda on bin üzüm tanesi olduğunda vakit gelmiş olacak. Ve her bir üzüm tanesi sıkıldığında yirmi beş metre [bin litreden biraz daha az] şarap verecek. Ve azizlerden biri bu salkımlardan birini eline aldığında diğeri bağıracak: "Ben daha iyi bir salkımım. Beni al. Benim aracılığımla Tanrı seni kutsasın".*[19]

Kayserili Eusebius'un Papias hakkında iyi kanıları yoktur ve "onun Aposties'in tanımlamalarını yanlış anladığına ve kendilerini sembolik dilde ifade ettiklerini göremediğine"[20] işaret eder. Böyle de olabilir ancak Hıristiyanların ilk kuşağından, Lyon'un kutsal piskpoposu Iranaeus gibi saygın insanlardan bu şahitliğe inanan çok kişi vardır.

İnsanlar bu zevkleri nasıl elde edebilirlerdi? Allah her şeye kadirdir ve herkesin bu ve öteki dünyadaki kaderini önceden tayin etmiştir. İnsanları, ödülü hak edecek şekilde davranmaları için uyarmıştı. Müminin mantığına göre –ve tabii sadece bu mantığa göre– bunda bir çelişki yoktur. Demek ki insanlar

---

19 M.R. Hames, *The Apocryphal New Testament*, Oxford, Clarendon Press, 1924, s. 36 vd; krş Irenaeus, "Adversus haereses". V. 33, 3. (Migne, *Patrologia Graeca*, vii, 1213 içinde), E. Preuschen, "Antilegomena...", Giessen, Ricker, 1901, s.60, vb.

20 *Ecclesiastical History*, III. xxxix. 12, yine Harmonsworth Penguin Classics (*The History of the Church*). 19656, s. 152

Allah'a ve O'nun peygamberine inanmak, iyilik yapmak, Allah'ın buyruklarını yerine getirmek ve kötülükten sakınmak, yani Allah'ın yasakladıklarından kaçınmak zorundadırlar. İnsanoğlu cömert, iyi, terbiyeli, ana-babasına saygılı, dürüst ve adaletli olacak, adam öldürmekten ve hırsızlık yapmaktan olduğu kadar izinsiz cinsel ilişkilerden de sakınacak, veya yasaklanmış yiyeceklere el sürmeyecektir. Ayrıca, cemaat içi dayanışma kurallarına da uymak zorundadır.

Yine mümin insan, Allah'a, Elçisine ve topluma bağlılığını gözler önüne seren zahiri gösterilere ve âyinlere de katılmakla yükümlüdür. Günde üç kere namaz kılacaktır (bu rakam, peygamberin ölümünden sonra beşe çıkarılmıştır). Bedr'den beri müminlerin Ramazan ayı boyunca oruç tutmakla da yükümlü olduğunu biliyoruz. Müminlerin görevleri arasında, ellerinden geldiği taktirde hac ziyaretini yapmak ve vergisini ödemek de bulunmaktadır (ki bu vergiye, "hukuki sadaka" diye de çevirebileceğimiz "aklanma" anlamına gelen zekat adı verilmiştir ve bu durumda zekat bir Müslüman yazarın da belirttiği gibi, kutsal niteliğe büründürülmüş bir zorunlu vergidir).[21] Şartları uygun olan müminler, ayrıca, kan vergisi ödemekle yani "Allahın yolunda" silahla savaşa katılmakla (gaza) da yükümlüdürler.

Müslüman toplumunun sadık üyeleri böylece, bu buyruk ve öğretiler sistemi içine alınmış bulunmaktaydı (Sırası gelmişken belirtelim: Çoğu insanların yaşamak için büyük ihtiyaç duyduğu bu tür sistemlere eskiden "din" denirdi; biz bugün, daha kapsamlı bir şekilde, "ideoloji" demekteyiz). Müminlere nasıl davranacaklarını ve nasıl düşüneceklerini bildiren otoriteler çıkmıştı ortaya. Bunlara inanmak ve uymak, emredilen ayinleri yerine getirmek şartıyla, büyük Ödül'ü hak etmek mümkündür. Kaldı ki, bu fani dünyanın ve şu geçici toplumun düzeni de bu inançlara ve bu görevlerin yerine getirilmesine dayanmaktaydı. Böylece, eski toprak ve kabile dinlerinin idealiyle, kişinin

21 Muhammad Hamidullah, a.g.e., s. 491.

selametini sağlamaya yönelmiş yeni dinlerin ideali İslam'da birleşmiş oluyordu ve böyle sağlam bir yapıya kavuşmuş bulunan Arap toplumu, rahatça dünyayı fethe yürüyebilirdi.

Muhammed, Medine kuşatmasından ve Beni Kureyze kavminin uğradığı katliamdan sonraki birkaç ay boyunca, Mekke sorunuyla pek ilgilenmedi. Doğup büyüdüğü fakat kendisine nankörlük eden bu şehre yeniden saldırmadı. Mekkeliler de onun üstüne gelmediler. Zaten olaylarında açıkça ispatladığı gibi, her iki taraf da askeri bakımdan birbirlerini alt edecek güçte değildi. Mekkeliler, sıkıntılı bir hareketsizliğe mahkum olmuşlardı; elleri kolları bağlanmıştı ve iyice şaşırmışlardı. Ebu Süfyan da dahil, belli başlı şefleri düşman bildikleri Muhammed'e nasıl karşı çıkacaklarını, onu nasıl altedeceklerini bir türlü kestiremiyorlardı. Gerçekte, kafalarında usul usul gelişen ve gittikçe yer eden bir fikir belirmişti bunun sonuçlarını daha sonra göreceğiz. İşte sonradan Müslümanlığın en önde gelen askeri şefleri arasında yer alan iki Kureyşlinin, Mısır fatihi Amr ibn El-As ile stratejik dehası sayesinde Uhud Savaşı'nda Müslümanları kesin yenilgiye uğratan Halid ibn Velid'in İslamiyet'i kabul edişleri bu döneme rastlar. Halid ibn Velid Müslüman olduktan sonra "İslamın kılıcı" diye ün salmış ve Suriye fatihi olarak İslam tarihine geçmiştir.

Muhammed, açıkça saldırmıyordu fakat aslında hep Mekke'yi düşünüyordu. O devirdeki bütün çabası, Mekke'yi ablukada tutarak desteksiz bırakmak, özellikle Suriye ile olan ticari bağlarını kopartarak zayıf düşürmekti. Askeri bakımdan da üstün yetenek sahibi Abdurrahman ibn Avs kumandasında 700 kişilik bir kuvveti Dumat'a gönderdi, burası Suriye yolunun tam üzerinde büyük ve canlı bir ticaret merkeziydi ve her yıl önemli bir panayıra sahne oluyordu. Hıristiyan Kelb aşiretinden olan halkı, Muhammed'in kuvvetlerine karşı direnmedi. Başlarındaki prens Müslümanlarla bir anlaşma imzaladı ve kızını ibn Avs'a verdi. Peygamberin manevi oğlu Zeyd ise başka bir kuvvetin başında Suriye tarafına hareket etti fakat bedevilerin saldırısına uğradı, soyuldu ve öldü sanılarak bırakıldı. Medine'ye büyük

eziyetlerden sonra dönebildi. Bir süre sonra, uğradığı saldırının baş sorumlusu kabul ettiği yaşlı bedevi kadınını bacaklarından iki deveye bağlatarak süründürdü ve intikamını aldı. Başka bir seferde şansı yaver gitti; emrindeki 270 kişilik kuvvetle Suriye'den dönen bir Mekke kervanına baskın verdi. Önemli miktarda ganimet ve ayrıca çok önemli iki şahsı esir olarak ele geçirdi. Bunlardan birini gözlemekle Ayşe görevliydi fakat komşularıyla gevezeliğe daldığı bir sırada esirden uzaklaştı. Adam bunu fırsat bilerek sıvıştı. Öbürü ise peygamberin damadıydı ve üstelik rahmetli Hatice'nin de yeğeni oluyordu. Ebul'as ibn er Rebi, Muhammed'in kızı Zeyneb'le evliydi; daha önce de Bedr Savaşı'nda Müslümanlara esir düşmüş fakat Muhammed Zeyneb'i Medine'ye göndermesini şart koşarak onu serbest bırakmış ve Mekke'ye yollamıştı. Tekrar esir düşünce, kendisini hâlâ seven karısına koştu. Zeyneb, onu korumasına aldı. Bu çok eski bir Arap geleneğine uygundu ama onu esir alan karşılığında alacakları fidyeyi düşünen savaşçılar için can sıkıcı bir tesadüftü. Muhammed, bu sorunda tarafsız kalmasına rağmen kızını destekledi. Ebul'as ibn er-Rebi'ye eşyalarını geri verdirdi ve onu tekrar Mekke'ye yolladı fakat onun karısı Zeyneb'e yaklaşmasına izin vermemişti. Kızının bir putperestle tensel ilişkiye girmesine gönlü razı değildi. Ebul'as Mekke'ye döner dönmez fidyesini ödedi, işlerini tasfiye etti ve Medine'ye döndü. Müslümanlığı kabul ediyor ve karısına yeniden kavuşuyordu. Yakalandığı zaman bunu yapmayışını ise, "çıkarı olduğu için Müslüman olduğu" şeklindeki dedikodulara engel olmak arzusuyla açıkladı.

Yine o devirde, Medine'ye komşu sayılan aşiret ve kavimlerle anlaşıldı. Bu anlaşmalarda söz konusu kavimlerin İslamiyet'i mutlaka kabul etmeleri şart koşulmadı. Şehrin sınırına ve Muhammed'e ait sürülere dokunulmaması daha önemliydi. Zaten bu yasak kararını çiğneyenler yakalandı ve ibret olsun diye eziyet gördüler. Ayrıca Hayber Yahudileri ile ortaklık kurmak niyetinde olan düşmanları da korkutmak gerekiyordu. İşte bu sebeple Ali, emrindeki kuvvetleri alarak kuzeye çıktı ve Beni Sa'd

aşiretine baskın yaptı. 500 deve ile 2.000 küçükbaş hayvan ele geçirdi. Ayrıca 30 kişilik seçilmiş bir vurucu güç, Hayber Kalesi'ne gönderildi. Kendilerini Muhammed'in temsilcisi olarak tanıttılar. Yahudi şeyhi Üsseyr ibn Razim'le pazarlık ederek onu, yanına otuz kişilik bir kuvvet alıp Medine'ye, bizzat peygamberle konuşup anlaşmaya gelmesi için ikna ettiler. Yolda, Yahudilere ansızın baskın yapıldı ve hepsi katledildi. Dönüşlerinde, otuz kişilik kuvvetin kumandanı, Muhammed tarafından tebrik edildi. "Haydutların elinden sizi Allah kurtardı" dedi onlara.[22]

Sonraki ay içinde –Hicret'ten sonraki altıncı yılın sonları, yani M.S. 628 yılının Mart ayı– görünüşte yukarıdan gönderilmiş olan bir rüyanın hızlandırdığı fakat enine boyuna düşündüğü bir tasarıyı da gerçekleştirdi. Muhammed'in bu kararı hiç beklenmedik ve şaşırtıcı bir karardı: Mekke'ye gidecek ve orada umre dualarına, genellikle Kabe çevresinde düzenlenen bu dini törenlere katılacaktı. Orada Allah'a adamak üzere hayvanlar aldı. Müminleri de kendisiyle birlikte gelmeye çağırdı, çevredeki bedevileri de unutmadı. Ama onlar gönülsüz davrandılar; onun bu çağrısına pek yanaşmadılar. Silah olarak sadece kılıçlar götürülüyordu; zaten onlar da kınında kalacak, hiçbir şekilde kullanılmayacaktı. Mekke yolculuğuna katılanlar, bazı yorumculara göre 700, bazılarına göre de 1.400-1.600 kişi kadardılar. O yıl olağanüstü bir kuraklığın kavurduğu çölü ve bozkırı aşarak ve geleneklere uygun bir şekilde tören kıyafetlerini giyerek Mekke'ye yaklaştılar. Aralarında dört bin müminin olduğu ordusuyla şehre ilerlediğini haber almışlardı. Heyecanla savaş hazırlığına giriştiler ve ilk ağızda 200 kadar atlıyı Müslümanların üzerine saldılar. Muhammed'in bütün bunlardan haberi vardı: Bir an için fırsatı değerlendirmeyi ve şehrin savunulmayan kesimlerine dalarak Mekke'yi zaptetmeyi düşündü. Ebu Bekir işin savaşa dökülmemesinde ve ilk alınan barışçıl hac kararının uygulanmasında ısrar ediyordu. Muhammed, sonunda onun düşüncesini doğru buldu. Kureyşli atlıların takibinden kurtu-

22 Ibn Sa'd, a.g.e., 2.cilt, 1, s.67, 1. 14

larak dolambaçlı ve kayalıklarla örtülü yollardan geçti. Mekke'nin on beş kilometre kadar kuzeybatısına düşen Hudeybiye'ye vardı. Orada bir kuyu ve kocaman bir ağaç bulunuyordu ve kutsal toprakların uç noktasıydı. Muhammed'in bindiği deve, daha ileriye yürümüyor, inatla direniyordu. Oraya şafak sökmeden önce gelinmişti. Müslümanlar, gizlenmeyi gereksiz bularak ateş yaktılar. Kureyşli atlılar da onlarla şehir arasında mevzilendi.

Kureyşliler arasında birlik yoktu. Önderleri Ebu Süfyan, şehirde değildi; yolculuğa çıkmıştı. Halkın önemli bir kısmı Muhammed'le uzlaşmak istiyordu. Müttefik bedevilerden temsilci seçerek peygambere yolladılar. Onun niyetlerini öğrenmek arzusundaydılar. Temsilciler Müslümanların barışçı tavrı ve Muhammed'e olan sevgi ve saygılarını gözleriyle görmüş, adamakıllı etkilenmişlerdi. Aralarından biri bir gün konuşmalar sırasında üst üste birkaç defa peygamberin sakalını okşamıştı; oradaki Müslümanlardan biri bu hareketi hazmedememiş ve adamın eline vuruvermişti. Bu Müslüman, eline vurduğu Kureyşlinin akrabasıydı. Aşireti tarafından başka bir aşiretin mensuplarını öldürdüğü için kovulmuş, sonra Müslümanlığı kabul ederek Medine'ye sığınmıştı. Kureyşliler öldürdüğü kimselerin kefareti olarak 1.300 deve vermek zorunda kalmışlardı: "Nasıl oluyor da bu adamlara güvenip şerefli soyuna karşı çıkıyorsun? Seni ilk fırsatta tek başına bırakır bunlar!" demişti adam. Muhammed'e hakaret kabul ettiği bu sözleri işitir işitmez Ebu Bekir kükremiş, "Hadi oradan! Biz mi onu terk edeceğiz?" demişti.

Muhammed de kendi temsilcisini Mekke'ye yolladı. Bu temsilci damadı Osman'dı ve şehirdeki soyunun korunmasından yanaydı. Karşılıklı pazarlık, epey zaman aldı. Bir ara, Müslümanlar arasında Osman'ın Mekke'de katledildiği söylentileri dolaştı. Müslümanlar çok üzüntülüydü, Hüdeybiye'deki büyük ağacın altına gittiler ve orada olan peygamberin huzurunda dinsel bir yemin ettiler: Muhammed'i kanlarının son damlasına kadar koruyacaklardı. "Ağaç altında edilen bu yemin" İslam tarihinde çok ün kazanmış bir olaydır. Öyle ki o yeminde

hazır bulunan atalara sahip Müslümanlar bundan şeref duyarlar. Osman geri dönmüştü. Pazarlık devam ediyor fakat sonuçlanmıyordu. Muhammed ilk fikrinde ısrar ediyor ama, soğukkanlılığını hiç kaybetmiyordu. Dini törenlere katılmaktan başka amacı yoktu. Bu isteğini reddetmeye hakları yoktu. Kureyşliler ona tam yetkili bir temsilci yolladılar. Pazarlık, peygamberle bu temsilci, yani Süheyl ibn Amr arasında devam etti, ağacın altındaydılar, çevrelerini Müslümanlar almıştı ve fırsat düştükçe Kureyşliyi azarlıyor, fikir beyan ediyorlardı. Ömer ve taraftarları putperestlerle bu şekilde pazarlık edilmesine hayli içerlemişlerdi. Geleceğin halifesi bir ara peygambere kafa bile tuttu. Daha sonraları, o anda kendisi gibi düşünen yüz kişi daha olsa Muhammed'den ayrılacağını söylemiştir. Fakat Muhammed dimdik ve kararlıydı. Pazarlık sonunda sözleşmeyi kağıt üzerine yazması için Ali'yi çağırdılar. Peygamber ona şöyle başlamasını emretti: "Rahmeti ve merhameti büyük olan Allah adına..." Süheyl itiraz etti: "Bu kabulüm değil. 'Ya Allah, senin adına' dersen kabul ederim." Muhammed onun dediği gibi yazdırdı ve devam etti: "İşbu anlaşma Allahın Elçisi Muhammed'le Süheyl ibn Amr arasında..." Süheyl buna da itirazı bastı: "Allahın Elçisi olduğunu kabul edersem, sana düşman olmamam gerekir" dedi, "Kendi adını ve baba adını yazdır." Muhammed yine onun dediğini yaptı: "İşbu antlaşma Muhammed ibn Abdullah ile Süheyl ibn Amr arasında kararlaştırılmıştır." Sonra şartlar sıralanıyordu. On yıl boyunca iki toplum arasında barış hüküm sürecekti. Vasilerinin izni olmaksızın Muhammed'in yanına gidecek Kureyşliler Medine'den sürülecek, fakat Mekke'ye geçen Müslümanlar aynı muameleyi görmeyecekti. Aşiretler birbirleriyle anlaşıp anlaşmamakta tamamen serbest kalıyorlardı. Bu yıl, Muhammed ve taraftarları Mekke'ye girmeyecek fakat gelecek yıl Kureyşliler şehri üç günlüğüne boşaltacaklardı, o zaman Müslümanlar serbestçe şehre girecek, dini törenlere katılacaklar ve yanlarında kınından çıkmaması gereken kılıçlarından başka silah bulundurmayacaklardı.

Bu sonuç Müslümanların umudunu kırmış, keyiflerini

kaçırmıştı; bu keyifsizliği de açıkça belirttiler fakat Muhammed ve Ebu Bekir üstün bir önsezi ile çok daha ileriyi, geleceği görüyorlardı. Aslında pek anlamı olmayan tavizler vermişler ama karşılığında asıl istediklerini elde etmişlerdi. Kureyşliler Muhammed'le aynı masaya oturmuş, onu büyük bir güç olarak kabul ettiklerini gizlememişlerdi. Özellikle onun ve Müslümanların Mekke'deki dini törenlerde hak sahibi olduklarını inkâr edememişlerdi. Bütün bunlar yepyeni sonuçlar yaratan olaylardı ve sonuçlar da yavaş yavaş kendini göstermeye başlayacaktı.

Ayrıca Mekkelilerle yapılan bu anlaşma, Muhammed'e kısa sürede büyük bir rahatlık ve hareket imkânı sağlıyordu çünkü bundan sonra, eskiden birbirlerine müttefik gözüyle bakan Hayber Yahudileri; Kureyşliler, Gatafan ve Fezara gibi bedevi aşiretleri arasındaki işbirliği de bozuluyor, müttefiklik suya düşüyordu. Fırsattan yararlanıp Hayber'deki düşman yuvasını sindirmek gerekiyordu. Hem Hüdeybiye'den hevesleri kursaklarında dönen ganimet meraklısı müminleri de sevindirmek şart olmuştu. Hayber, zengin bir şehirdi. Medine'nin 150 kilometre kuzeyine düşüyordu ve orası da Medine gibi bereketli topraklar üzerine yayılmış, palmiye ağaçlarıyla örtülü bir yerdi. Yahudiler düzenli bir sulama sistemi ve dikkatli çalışmayla, hurma üretimini alabildiğine çoğaltmışlardı. Bahçelikler arasındaki yedi kalede barınıyorlardı. Arabistan'da sık sık rastlandığı gibi, hurma üretiminin bir kısmını askeri yetenekleri üstün olan bedevilere bırakıyor, karşılığında ise huzurlu bir çalışmayı sağlıyorlardı. Yahudiler (hatırlayacak olursak Muhammed'in Medine'den kovduğu Beni Nadir Yahudileri de Hayber'e yerleşmişlerdi) aşiretlere bölünmüşlerdi ve tek bir otoritenin kumandası altında değillerdi. Bu, Muhammed'in işini kolaylaştırdı. Hübeydiye dönüşü Medine'de bir ay kaldıktan sonra 1.600 kişilik orduyla kuzeye yürüdü. Bedeviler, Yahudileri ortada bıraktı ve yardıma koşmadılar. İslam yorumcularının bir kısmı, onların bu kötü niyetli tavrını başka sebeplere, hatta genellikle doğaüstü nedenlere yormuşlardır fakat sanıyoruz ki, bedevileri ganimetten pay vereceğini söz vererek, Muhammed hareketsiz bırakmıştı.

Kuşatma bir ay devam etti. Müslümanlar gece olunca kendi kamplara çekiliyor, gündüzleri de yedi kaleye tek tek saldırarak Yahudilere nefes aldırmıyorlardı; onları susuz bırakmış, ayrıca tarlalardaki ürünlere de el koymuşlardı. Yahudiler, düzenli bir savunma yapamadı. Yarma teşebbüsleri de başarısızlıkla sonuçlandı. Bazıları ise, hayatlarını kurtarabilmek umuduyla Muhammed'e yanaştı. Kalelerden büyük bir kısmı teslim oldu. Muhammed sabırla bekledi ve son üç kalenin de teslim edilmesine kadar saldırılarına devam etti. İki taraf arasında pazarlık görüşmelerine geçildi. Müslümanlar, korumak vaadiyle bedevilerin el koyduğu ürünlerin gerçek sahibi durumuna geçmişlerdi. Ürünlerin yarısı bundan böyle Müslümanlara verilecekti. Daha başlangıçta Hüdeybiye seferine katılanların ganimetten hisse alacakları ilan edilmişti. Ganimet, yüklüydü.Yahudi mallarının önemli bir kısmına el kondu. Kalelerde tutulan erkek ve kadınlar esir sayıldı. Bunlar arasında Safiye isimli, on sekiz yaşında çok güzel bir kadın vardı. Kocası mallarını saklamaya, müminleri aldatmaya kalkışmıştı. Muhammed, onu öldürttü ve Safiye'yi aldı. Kadını Müslüman olmaya razı etti ve o gece karısı olarak huzuruna aldı. Safiye fevkalade güzeldi(!) Dönüşte, onu deveye bindirmek için Muhammed bir dizini uzattı ve kadının, dizine basarak deveye tırmanmasını sağladı.

Bir başka Yahudi kadını daha vardı ki, onu Müslümanlığa ısındırmak bu kadar kolay olmadı. Kadının adı Zeynep'ti ve kocası, amcası gözünün önünde katledildiği için intikam almak istedi. Peygamberin yemeğini hazırlamakla görevlendirilince kızarttığı kuzunun içine zehir attı. Muhammed'in kuzu etinin hangi tarafından hoşlandığını sormuş, omuz kısmını sevdiğini öğrenince de bu kısma zehir serpiştirmişti. İlk lokmada etin tadından huylanan Muhammed yediğini tükürdü ama aynı parçadan yiyen Beşir kıvranarak öldü. Muhammed Zeynep'i sorguya çekti. "Halkıma çektirdiğin eziyeti biliyorsun," dedi kadın. "Eğer sahici bir peygamberse zehir koyduğumu haber alır; yok, hepimiz gibi bir insansa ölür, ben de kurtulurum, diye düşündüm." Muhammed onu bağışladı.

Bölgedeki öbür Yahudi aşiretleri, Fadak, Vadi el-Kura ve Teyma, Hayber olayından ders almışlardı; itirazsız boyun eğdiler. Hayber'deki şartlar, hatta daha yumuşak olanları, onlara da uygulandı. Belirli bir vergi karşılığı mallarına ve mülklerine dokunulmayacaktı. Muhammed'in gözünde Yahudi sorunu sonuca bağlanmış gibiydi. Yılın geri kalan günleri, küçük seferlerle, aşiret şeyhleriyle girişilen pazarlıklarla, önemli bedevi ya da Kureyşli şahsiyetlerle Müslümanlığı kabul ettirmek üzere yapılan çalışmalarla geçti. Mekke bir numaralı sorun olmaya devam ediyordu. Hübeydiye Anlaşması'nın doğal bir sonucu olarak, on iki ay tamamlanınca Muhammed Mekke'ye yürüdü. Arkasında 2.000 mümin ve yeteri kadar silah vardı. Silahları Mekke sınırının başladığı bir noktada küçücük bir müfrezenin eline bıraktılar. Tek silah olarak kılıçlarını alarak ve adak edilecek develeri sürükleyerek Kureyşlilerin boşalttığı şehre girdiler. Peygamber, doğup büyüdüğü şehri yedi yıl sonra tekrar görüyordu. Başı yukarıda, peşinde taraftarlarıyla dönmüştü buraya. Devesinden hiç inmedi, Kabe çevresinde dolaştı. Onun küçük tapınağa girmesine büyük bir ihtimalle engel olmuşlardır. Kutsal yerin hemen yakınındaki iki tepe arasındaki dört yüz metrelik mesafeyi kat ettiği biliniyor. Civar tepelerdeki Mekkeliler, Müslümanların Peygamberleri gibi "Labbeyka" (İşte sana geldim!) sözünün haykırışlarına kulak misafiri oluyorlardı. Bilal'in Kabe'nin damına çıkıp oradan ezan okumasını da seyrettiler. Yüzlerini örtüp babalarına ve atalarına bu kötü günleri göstermedikleri için Tanrı'ya şükrettiler. Muhammed fırsattan yararlanarak, amcalarından Abbas'ın baldızıyla orada evlendi. Yeni karısı yirmi yedi yaşındaydı. Bu evliliği öne sürerek Mekke'de bir süre daha kalmak istedi. Kureyşli şeyhleri düzenlediği ziyafete çağırdı. Gelmek istemediklerini, bir an önce Mekke'yi terk etmesini bildirdiler. Israr etmedi ve şehirden çıktı.

Bir aşireti Müslümanlığı saygıyla karşılamaya zorlamak ya da ağır bir hakareti ödetmek amacıyla girişilen önemsiz askeri seferler, birbirini kovalıyordu. Nedenlerini kestiremediğimiz ve cereyan tarzı hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız halde

bu seferlerden bir tanesi üzerinde durmak gerekir. Yorumcular olayı açıklarken ipe sapa gelmez gerekçeler uydurmuş ve işi daha da karıştıran duygusal açıklamalarla yetinmişlerdi. Bu sefer, Hicret'in sekizinci yılında, yani 628 Eylül'ünde kuzeye Bizans sınırına doğru yapılan seferdir. Kumandan olarak Zeyd ibn Harisa seçilmiş ve peygamber onun emrine 3.000 kişilik bir kuvvet vermişti. Demek ki, bu sefere çok önem veriyordu.

Fakat edindiğimiz bilgilere bakılırsa, orduyu meydana getirenlerin büyük çoğunluğu Müslümanlığı yeni kabul etmiş bedevilerdi ve asıl amaçları ganimetten pay alabilmekti. Asıl önemlisi, Müslümanlar ilk defa Bizans topraklarına giriyor ve Bizans'la çatışıyordu. "Çapulcu sürüsü" olarak nitelendirdiği bir kuvvetin kendi topraklarına saldırdığını haber alan bölge valisi Theodore, derhal harekete geçti, Arap, Hıristiyan ve putperestlerden kurduğu ordusuyla onları karşıladı: Bizanslı tarihçi Teophanius'un kaleminden öğreniyoruz ki –böylece ilk defa peygamberin çağdaşı ve Müslüman olmayan bir kaynaktan Muhammed hakkında bazı bilgiler elde etmiş oluyoruz– iki ordu Mo'ta yöresinde kapıştılar; sadece on iki Müslüman'ın şehit düştüğü belirtilmesine rağmen, alabildiğine kanlı bir savaş oldu. Sanıyoruz ki, çok ölü verildiği halde, Müslümanlığı henüz benimsemiş bedevilerin telef oluşu, Müslüman kaynaklarca pek önemsenmemiştir. Ne olursa olsun, verilen kayıplar büyüktür; mesela orduya kumanda eden üç önemli savaşçı, Zeyd ibn Harisa, Cafer ibn Ebu Talib (Ali'nin kardeşi ve peygamberin yeğeni), en sonra da savaşçı şair Abdullah ibn Revaha şehid düştüler. Bozguna uğrayan Müslüman ordusunun kumandanı Müslümanlığı henüz kabul etmiş olan, Kureyş'in büyük askeri dehası Halid ibn Velid, sonraki ismiyle "Allahın Kılıcı", orduyu düzene soktu ve sağ salim Medine'ye ulaştırdı.

Medine'de gayet soğuk karşılandılar, halk onlara beddua ediyor, alaya alıyor, küfür yağdırıyordu. Muhammed, bu hakaretlerin önünü alabilmek amacıyla onları korumasına aldı.

Sonraki üç ay çok önemli olaylarla doluydu ve gerçekten bir dönüm noktası oldu. Muhammed artık gözlerini Mekke'ye

dikmişti. Hüdeybiye anlaşmasına kısa vadedeki çıkarlarına uygun düştüğü için 'evet" demişti, oysa şartlar boyuna değişiyor, bu anlaşma değerini ve faydasını yitiriyordu. Gördük ki, bu anlaşmaya göre Muhammed büyüklerinin rızasını almadan Müslümanlığı kabul edenleri gerisin geriye gönderiyor, yani Mekkelilere boyun eğmiş oluyordu. Anlaşma imzalandıktan bir süre sonra, meydana gelen garip bir olay işleri büsbütün karıştırdı. Peygamber, anlaşma gereğince Müslümanlığı kabul eden Ebu Beşir isimli bir Mekkeli'yi geriye yollamış, yanına da Mekkeli iki putperesti koruyucu olarak vermişti. Ebu Beşir, Beni Zühre soyundandı ve Mekke'ye dönerken koruyuculardan birini öldürerek tekrar Medine'ye geri gelmişti. Muhammed şaşırmış, kararsız kalmıştı. Gönlü çekmediği halde adamı öbür koruyucuya teslim etmek istedi fakat koruyucu böyle tehlikeli bir mahpusla tek başına yolculuk etmeyi göze alamadı. O zaman peygamber, mahpusu üst üste iki kere Mekkelilere teslim ettiğini, anlaşma şartlarına uyduğunu ileri sürerek mahpusu serbest bıraktı. Elinden fazlası gelmiyordu; zaten Mekkeliler mahpusu almak istememişlerdi; suç onlarındı. Ebu Beşir'e de Medine dışına çıkmasını öğütledi. Ebu Beşir durumu kavramıştı. Medine'den ayrıldı ve Kızıldeniz sahiline sığındı. Mekke'yi Suriye'ye bağlayan yol üzerinde bir yere yerleşti. Orada çevresine yetmiş kadar adam toplandı, bunlar yoldan geçen Kureyş kervanlarını soymaya başladılar. Kureyşliler, bu çeteyi zararsız hale getiremiyorlardı fakat peygamber de sorumluluğun kendisinde olmadığını söylüyor ve iki tarafa da karışmıyordu. Sonunda çaresiz kalan Mekkeliler, peygambere başvurarak onları kendi tarafına almasını rica ettiler. Adamların Medine'ye yerleşmesine ses çıkarmayacaklardı.

Gerçekte, müthiş öfkeliydiler. Çoğu ilk fırsatta Muhammed'e haddini bildirmek, anlaşmayı bozduğu için ondan intikam almakta kararlıydı. Bir süre sonra aradıkları fırsat, ayaklarına geldi. Hicretin sekizinci yılının Recep ayında (629 yılının Aralık ayında), yıllardan beri sürüp giden bir kan davası bardağı taşırdı. Kureyşlilerin müttefiki olan Beni Bekr, bedevi aşiretinin

savaşçıları Mekke yakınlarında Muhammed'in müttefiki Beni Hüza aşiretinden bir grup insana baskın yaptılar. Bir kişi öldü. Öbürleri Mekke yönüne, kutsal topraklara doğru kaçtılar. Hatta Mekke'ye girdiler, iki dost eve sığındılar. Bekr savaşçıları, evleri ablukaya aldı. Olay yirmi kadar Beni Hüzalının ölümüne sebep olmuştu.

Arap törelerince "felaket" türünden bir olaydı bu. Muhammed, intikam alınmasını isteyecekti. İşte Mekke'nin önde gelen kişileri, etkili şeyhler hep bunu düşünüyorlardı. Zaten aralarında geniş fikir ayrılıkları belirmişti; Muhammed'e karşı güdülecek politika yüzünden kamplara bölünmüşlerdi. Bir kısmı şiddet taraftarıydı; bunlar Beni Bekr aşiretini saldırganlığa teşvik etmiş, hatta Beni Hüzalıların öldürülmesinde doğrudan doğruya işe karışmışlardı. İşte bu grup, Muhammed'e karşı gene sert davranılmasını istiyordu. Ebu Süfyan ise uzun zamandır peygamberle anlaşıp dost olmayı en akıllıca iş sayıyordu. Uzun tartışmalar sonunda, çoğunluğun onun gibi düşündüğü ortaya çıktı.

Bu ayrılık, düşüncelerin uzun zaman ve ağır ağır olgunlaştırdığı bir sonuçtu. Medine kuşatması Muhammed'in temsil ettiği gücün artık baş eğmeyeceğini, yenilmez olduğunu kanıtlamıştı. Yahudi kavimleri karşısındaki başarısı, kuzeye doğru giriştiği akınlar ve bedevi aşiretleriyle yaptığı anlaşmalar etki alanını genişletmiş, gücüne güç katmıştı. Mekke genel çizgisiyle ticaretle geçmen ve ayakta duran bir şehirdi, oysa Muhammed şehrin ticaret hayatını iyiden iyiye felce uğratmıştı. Üstelik Mekke'ye geldiğinde kutsal yerlere saygılı bir insan olduğunu göstermişti; Kabe'deki davranışı, bunun en kesin deliliydi. Kutsal yeri parçalamak, bölmek niyetinde olmadığı, tam tersine geliştirme ve koruma taraflısı olduğu anlaşılmıştı. Kendi buluşu olan din devleti geçerli bir yönetim şekliydi. O şartlar içinde böyle bir yönetim şeklinin faydaları da apaçık görülüyordu. Müslümanlar arasındaki bağlılık ve disiplin Mekkelileri alabildiğine etkilemişti. Muhammed'in taraftarları güçlüydüler ve peygamber onlara rahat yaşama şartları sağlayabilmiş, hemen hepsini iyi bir yaşama kavuşturmuştu. Bu güç,

ezilemediğine göre, ona katılmakta, bu yeni hayatın doyurucu olanaklarından yararlanmakta sayısız fayda vardı. Gerçekçi birer tüccar olan Mekkeliler, zengin ya da yoksul, hemen hepsi Medinelilerin yaşam olanaklarına imreniyorlardı; ideolojik engelleri aşmak artık zor değildi.

Ebu Süfyan, peygamberi yatıştırmakla görevlendirildi ve Medine'ye, onun ayağına gitti. Zaten öz kızı Ümmü Habibe daha bir yıl önce kendisini terk etmiş, Müslüman olmuş ve bir süre sonra da Muhammed'le evlenmişti. Beni Hüza aşireti şikayetçiydi. Acaba peygamber ne yapacak, neye karar verecekti? Bütün Kureyş halkı, kuşku içinde onun kararını bekliyordu. Ona karşı güdülecek politika konusunda da hiçbir sonuca varılamamıştı; savaş açmak işlerine gelmiyordu. Beni Hüzalı ölülerin bedelini ödeyerek ya da katilleri ona teslim etmek niyetinde de değillerdi. Ebu Süfyan sorunu halledebilecek miydi? Müslüman kaynakları onun Medine'de hayli soğuk karşılandığını, hatta kızından bile yüz bulamadığını söyler. Fakat unutmayalım ki, bu kaynaklar daha çok Ebu Süfyan'a ve onun soyuna karşı düşmanca davranan kaynaklardır. Bize kalırsa, yani olayların sonraki gelişmesinden çıkan sonuç, Mekkeli şeyhle damadı (peygamber) arasında anlaşma havasının doğduğu, bazı noktalar dışında genellikle uzlaşmaya varıldığını gösteriyor.

Hazreti Muhammed Mekke'ye karşı yeni bir sefer hazırlığına girişmiş ve bu hazırlığı gizlemeyi başarmıştı. Mekke ile her türlü bağlantıyı kesmiş, kuzey seferine çıkacağı hissini vermişti. O çağın Arabistan'ında muazzam bir kuvvet saymamız gereken 10.000 kişilik orduyla harekete geçmişti. Hicretten sonraki sekizinci yılın onuncu günüydü; yani 630 yılının 1 Ocak günü. Yol boyunca yeni yeni katılımlar oluyor, Mekkeliler akın akın onun saflarına geçiyorlardı; hepsi kuşkuluydu ve peygamberle barışabilmek için çaba gösteriyorlardı. Bunlar arasında eski günlerin bir numaralı Muhammed düşmanı da vardı ve misilleme yapılacağı korkusu içindeydi. Kesesi dolu bir banker olan peygamberin amcası Abbas da bu ricacıların arasındaydı. Mekke'ye yakın bir yerde konaklandı, on bin meşale yakıldı.

Mekke'de panik başlamıştı. Müslüman kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, Ebu Süfyan'ın elçi olarak gönderildiğini, daha doğrusu gönüllü alarak gittiğini öğreniyoruz. Ebu Süfyan, Abbas'ın korumasına girdi. Abbas'la çok önceden anlaştığı görülüyor. Ebu Süfyan da İslamı benimsedi, Mekke'ye dönerek Kureyşlilere Muhammed'in şartlarını bildirdi. Şartlar açıktı. Şehir, peygamberi güçlük çıkarmadan karşılarsa kurtulacaktı. Peygamberin önünde direnmek imkânsızdı. Düşmanlık göstermeyenlerin can ve mal güvenliği sağlanacaktı. Herkesin silahlarını bırakıp evine çekilmesi ya da Ebu Süfyan'ın çevresinde toplanması yeterliydi. Ebu Süfyan'ın karısı Hind, azgın bir Muhammed düşmanıydı; kocasını susturmak istedi. Süfyan'ı bıyığından yakalayarak şöyle bağırıyordu: Ne duruyorsunuz, bu yağ fıçısını öldürsenize! Halkın önderlerine bakın hele, hallerine bakın!" Fakat Süfyan ısrar ediyor, karısını şöyle susturuyordu: "Uymayın bu kadının sözlerine, başınıza taş yağar! Eşi görülmemiş muhteşem bir şey yaşıyoruz şimdi!"[23] Muhammed beklemesini bildi, Ebu Süfyan'a yolladığı haber, etkisini göstersin istiyordu. Nitekim, İslam ordusu Ramazan ayının yirmisinde (11 Ocak 630) şehre girdiğinde, ıssız sokakları teslim aldı. Sadece ufak bir grup, şehrin öbür ucunda onun kuvvetle-rine karşı direndi. Halid ibn el Velid isyancıları kısa zamanda bastırdı. Müslümanların iki ölüsüne karşılık yirmi kadar ölü verdiler.

Muhammed doğru dürüst dinlenmeye bile fırsat bulamadı. Dosdoğru Kabe'yi ziyarete gitti. Uzun bir değnek vardı elinde, devesine binmiş ve tepeden tırnağa silahlı Müslümanları da peşinden sürüklemişti. Evlerin taraçasına fırlamış Mekkelilerin şaşkın ve heyecan dolu bakışları arasında, elindeki değnekle Kara Taş'a dokundu ve İslam'ın büyük çığlığını ünledi: "Allahü Ekber!" On bin ses onun çığlığını tekrarladı. Sonra törelere uygun şekilde yürüdü, tapınaktaki putları parçalattı. Kabe'nin anahtarını getirdiler, içeriye girdi. İç bölmelerde bulunan ve putperestlerin adadıklarından meydana gelen hazineye dokunmadı. Duvardaki

23 İbn Hişam, a.g.e., s.815

freskleri de kapattırdı fakat İbrahim'in, İsa'nın ve Meryem'inkilere el sürdürmedi. Sonra bir konuşma yaptı ve Kureyşlilerin kendisini Allahın Elçisi olarak tanımalarını ve kendisine biat etmelerini istedi. Sefa taşının üstüne oturmuştu; daha aşağıda Ömer oturuyordu. Kadınlı erkekli muhteşem bir kalabalık, uzun kuyruklar halinde peygamberin önünden geçtiler ve Ömer'in ellerine el sürerek bağlılıklarını bildirdiler.

Muhammed de eski suç ve hataları bağışlamıştı. Buna karşın, sayıları bir düzineyi bulan kadınlı erkekli bir grubu bağışlamadı. Mekke'ye girişinde ona karşı direnenler değildi bunlar. Onlar kumar oynamış ve kaybetmişlerdi; bu yenilgiden gereken dersi aldıklarını, artık onları toplumunun çıkarlarına uygun şekilde kullanacağını biliyordu. Gel gelelim şarkılı, türkülü, şiirli propagandalarla kendisine küfretmiş olanları, Allah kelamını gülünçleştirmeye kalkanları hiç affetmedi. Bir zamanlar bir çeşit sekreterlik yapan ve peygambere inen emirleri kaleme alan Abdullah ibn Sa'd da bunlar arasındaydı; ibn Sa'd bir gün oturmuş Kuran üslubunda kendiliğinden yazmış ve o zaman büyük bir şüpheye kapılmıştı. Yani Allah kelamının bizzat peygamber tarafından hazırlanmış olması ihtimalinden kuşkulanmış, bu yüzden Mekke'ye sığınmış, bu şüphesini de oradakilere anlatmıştı. Osman, ideoloji fanatiklerinin hiç sevmediği şeyi, "rasyonel eleştiriyi" temsil eden bu adamın bağışlanması için araya girmiş ve o kadar ısrar etmişti ki (Abdullah süt kardeşiydi), peygamber onu bağışlamak zorunda kalmıştı.

Bağışlamıştı fakat çevresindekilere dönerek, "Çok sustum. Neden biriniz çıkıp öldürmediniz bu köpeği?" demiş, oradakilerden birinin "Ya Muhammed, neden işaret vermedin bize?" sorusuna da gayet asık bir çehreyle, "İşaretle insan öldürülmez" cevabını vermişti.[24] Abdullah, Müslüman imparatorluğunun en yüksek memurlarından biri oldu. Tarihin akışına uygun olarak büyüyen mitlerin karşısında gerçeğin yetersiz kaldığını sezmiş, zor karşısında ezilmektense, havaya uymayı yeğlemişti.

---

24. Tabari, *Annales*, a.g.e., I. cilt, 3. s. 1640 Waqidi, a.g.e., 2. cilt, s.856

Fakat bir başka propagandacı onun kadar talihli değildi (zaten ona duyulan öfkenin kaynağında ideolojik sebepler yoktu). Muhammed aleyhinde şiirler yazmış ve Mekke'de düzenlediği toplantılarda bu şiirleri iki şarkıcıya okutmuştu. Şarkıcılardan bir tanesiyle birlikte öldürüldü. Öbür kadın kaçarak saklanmıştı; kendini çok sonra affettirdi. Katledilenler arasında, peygamberin kızlarına eziyet eden iki üç kişi vardı. Bir başkası da yanlışlıkla öldürülen kardeşinin bedeli ödendiği halde bununla yetinmeyip Müslümanları katlederek intikam almaya kalkışmıştı. Ebu Süfyan'in karısı Rind, peygamberin amcası Hamza'nın ölüsünü parçalayan ve böbreğini kemiren bu azgın kadın da bağışlandı. Kocasına ve ailesine önem veriliyordu. Oğlu ve torunu, kocasıyla birlikte savaştığı İslam'ın en yüksek mertebesine bile çıkacaklardı.

Bu cezalar ve "öç alma" etrafındaki katliam, Kureyşlileri iyiden iyiye tedirgin etmişti. Muhammed, halkın endişelerini dile getiren Ebu Süfyan'a başka katliam olmayacağına dair söz vermişti. Zengin Kureyşlilerden tazminat almakla yetindi. Bu paranın önemli bir kısmını da ganimet hissesi olarak Müslüman askerlere dağıttı. En yoksul durumdaki 2.000 kişiye 50'şer dirhem pay düştü.

Peygamber onbeş gün Mekke'de kaldı. Kazandığı zaferin gerektirdiği bütün idari önlemleri alıyordu. Komşu tapınaklardaki putları parçalattı; evlerdeki "özel" putların da yok edilmesini emretti. Fakat hiç kimsenin İslam dinini kabul etmek üzere zorlanmadığı ve baskı altında tutulmadığı biliniyor. Bir miktar putperestin varlığına göz bile yumulmuştu. Sonradan kendisini izleyenlerin dünya ölçeğinde yaptıkları şeyi, önce o yapmış, olayların akışını zorlamadan kurduğu dinin kitlelere sevimli ve sıcak duygular aşılamasını sağlamıştır. Müslümanlığı sevimli yapan bütün şartları önceden hazırlamak akıllılığını göstermişti. Zaten sosyal şartlanma putperestliğin değil, Müslümanlığın lehinde çalışıyordu. Bu kadarı yeterliydi. Putperestliğin ömrü birkaç yıl daha sürdü.

Medineli yardımcılar (Ensar) peygamberin bu hoşgörüsünü işkilli bakışlarla seyretmekteydiler. Kendisini yerden yere çalmış

olan Mekkeli hısımlarını, en güç zamanlarında kendisine destek olmuş kimselere tercih edecek miydi? Aslan payı Mekkelilere mi düşecekti? Aile ve yurt bağlarından doğan dayanışma duygusu, sayısız tehlikeyi bir arada göğüslemiş olmanın yarattığı arkadaşlık ruhuna ağır mı basacaktı? Bütün bu endişelerini peygambere açıkça bildirdiler. Ve Muhammed: "Sizinle birlikte yaşamak ve aranızda ölmek istiyorum" diyerek, Medineli yoldaşlarının yüreğine çöken kara bulutları dağıttı. Çadırda kalıyor ve dini törenlerde geçici bir yolcu gibi davranıyordu. Mekke'den civara birkaç küçük sefer düzenledi fakat birdenbire hiç ummadığı bir tehlike belirdi karşısında. Önemli bir kabileler konfederasyonu, Havazin'ler, peygambere karşı harekete geçmişti. Bu kabileler, Mekke'nin yüz kilometre kadar güneydoğusundaki Taif'te yerleşik Takif kabilesiyle de birleşmiş bulunuyorlardı. Kureyş'e öteden beri amansız şekilde düşmandı Havazinler. Kureyş'in sarsıntısı Taif'teki düşmanlarına ferahlık vermişti. Öyle anlaşılıyor ki iki müttefik, Mekke'nin düşmesinden yararlanarak, Hicaz'da üstünlük kurmak istiyorlardı. Muhammed, onların gözünde, yurdunun kumandasını ele alan ve bir Kureyş krallığı kurmaya girişen bir Kureyşliydi ve onu bir an önce devirmek gerekiyordu. Kendi açılarından haksız da sayılmazlardı.

Muhammed, 12 bin adamla çıktı Mekke'den. Yeni fethetmiş olduğu Mekkeliler de bu sefere sevinçle katılmışlardı. Tarih, 27 Ocak 630'du. Kendisi de ordusu da güvenle doluydular. Dört günlük bir yürüyüşten sonra, söylentiye göre 20 bin kişiden kurulu olan düşman ordusuyla Hüneyn'de karşılaştılar. Havazinler karılarıyla çocuklarını da getirmişlerdi. Otuz yaşlarında değerli bir asker olan Malik'ti kumandanları. Müslüman ordusunun bir kanadını kolayca yardılar. Bozgun ihtimali baş göstermişti ki, Muhammed'in en iyi birlikleri ortasında soğukkanlı kalışı, kaçanların toplanmasını sağladı. Müslümanlar, yeniden hücuma geçerek zaferi kazandılar. Muhammed bununla yetinmeyip ilerledi ve Taif'i kuşattı. Gerçi elinde birkaç mancınık vardı fakat bu tipten bir orduyla gidip korunaklı bir şehri kuşatmak o çağda pek de kolay değildi.

Nitekim on beş gün sonra kuşatma kaldırılırdı. İşlerin bir kısmını da zamana bırakmak gerekiyordu. Peygamber, ordusuyla birlikte Cirene'ye döndü. Havazinlerden Hüneyn'de alınan tutsaklarla ganimeti orada bırakmışlardı. Ganimet bölüşümü, galiplerin aç gözlülüğü yüzünden korkunç bir itiş kakış halini almakta gecikmedi. Öyle ki, peygamber bile bir anda kendini bir ağaca doğru fırlatılmış ve elbiseleri paramparça olmuş bir durumda buldu. Güçlükle kurdu düzeni, sonunda sesini işittirmeyi başardı. Kendi ailesine mensup kişilerin ardı arkası kesilmeyen taleplerini dindirmek amacıyla, bütün tutsak kadınları, damatları da dahil olmak üzere, onlar arasında bölüştürdü. Tam o sırada Havazinler bir elçi göndererek anlaşmaya varmak istediklerini bildirdiler. Muhammed, kendisine tabi oldukları ve İslam'a bağlandıkları durumda, ganimetin bir kısmını geri verebileceğini söyledi. Ne kadarını vereceği sorulunca da şöyle dedi: "Ya malları ya kadınları." İkisini birden vermiyordu. Havazinler uzun süre tereddüt ettikten sonra, kadınları seçtiler.

Ganimet, akıl almayacak kadar büyüktü ve Muhammed eski partizanlarını öfkeye boğan bir tutumla yeni dindaşlarına büyük pay ayırma yolunu tuttu. Ebu Süfyan'a 100 deve verdiği yetmezmiş gibi, iki oğluna, Yezid'le geleceğin halifesi Muaviye'ye de yüzer deve bağışladı. Henüz Müslüman olmamış Kureyşliler bile ganimetten pay almışlardı. Muhaliflerden biri, dayanamayıp şöyle haykırdı: "Allah'ın Çehresi böyle hediyelerle aranmaz!" [25] Bir an için ne cevap vereceğini şaşırdı Muhammed fakat kararında ısrar etti.

Mekke'de son bir ümre'de bulunduktan sonra, Attab ibn Esid'i şehre vali tayin etti, yiyeceği için de günde bir dirhem maaş bağladı. Mekke valisi, öyle anlaşılıyor ki İslam tarihinin ilk maaşlı memurudur. Attab ibn Esad'in yanı sıra Muaz ibn Cebel de Mekke'de kalacak ve yeni yoldaşlara Kuran'ı öğretecekti. Bütün bunlardan sonra peygamber Medine'ye dönerek, kendisinin Mekke'ye yerleşmesinden hâlâ korkmakta olan eski

25 A.g.e., 3.cilt, s.949

yoldaşlarını sevince boğdu. 18 Mart 630 günü (Hicretin 8. yılının Zülkadir ayının 27. günü), bundan sekiz yıl önce yanında bir tek yoldaşıyla sefil ve yorgun bir halde sığındığı hurma ağacının gölgesine, şimdi güçlü bir peygamber olarak ilerliyordu.

Mekke'nin alınmasına, Arapçada "açılış" ama aynı zamanda "yargılama", "karar", "vahiy" anlamına gelen el-fetih denilmiştir. Gerçekten de bu fetih, peygamberin o güne kadarki eylemini taçlandırmaktaydı. Peygamberinin haklı olduğunu böylece ilan etmiş oluyordu Allah. Nasıl taçlanma olmasın ki, en amansız düşmanları şevkle hizmetine koşuyor, üstünlüğünü kabul ediyor, Allah'ın peygamberi olduğunu ve kendisine karşı haksızlık ettiklerini, Allah'ın mucizelerine karşı körlük gösterdiklerini bildiriyorlardı işte. Bununla da hiçbir şey kaybetmiyorlardı.

Aksine prestij, siyasi nüfuz ve maddi ayrıcalıklar elde ediyorlardı. Bizans sınırından Taife kadar uzanan ve etkinliği bütün Arabistan'a yayılmış bulunan Medine devletinde, Müslümanlığı kabul eder etmez ilk sıraya gelmişlerdi. Bir rivayete göre, Mekke'nin düşmesinden hemen önce Ebu Süfyan Müslüman ordugâhına elçi olarak gittiğinde, sayısız Müslüman birliklerinin düzenli bir şekilde önünden geçişini görünce, Muhammed'e bu kadar insanı kendi anayurduna karşı savaşmak için nasıl bir araya getirdiğini sormuştu. Muhammed'e onları kendi yurduna değil, onun düşmanlarına karşı çevirmesi gerektiğini söylemişti. Muhammed'in şöyle yanıt verdiği söyleniyor: "Allah bana ikisini de bahşedecektir."[26] Bundan çok kısa bir süre sonra gerçekten de Kureyş'in düşmanı olan Havazin ve Taif'e boyun eğdirmişti. Sanki Kureyş bunca süre reddettiği çocuğunda nihayet doğal reisini bulmuş ve bu çocuğun ters fikirlerinde kendisine Arabistan ve dünya hakimiyetini sağlayacak olan parolaları nihayet sezmişti. Uzun bir yanlış anlama döneminin karanlığında kalmıştı artık baskılar ve savaşlar; şimdi her şey yeni baştan düzeliyordu. Allat, Uzza ve Menat, Allah tarafından saf dışı bırakılmış ve yönetici gruba Kureyşlilerin yanı sıra başka soydan

---

26 A.g.e., 2.cilt, s 816.

Araplar da katılmıştı ama bunlar işin ayrıntılarıydı. Medine –henüz Şam değil– başkent olmuş, Mekkeli soylular şehri terk etmişti fakat ne önemi vardı? Dünya çapında bir imparatorluğun sahibi olmak yolundaydı Mekkeliler.

Çağ, buna elverişliydi. İki büyük devlet arasındaki mücadele sırasında, Perslerin Konstantinopolis'i kuşatmasıyla, kopuyor sanılan kıyamet, yine geleceğin karanlıklarında uzaklaşmıştı. Çember yarılmış ve ikinci Roma bir kere daha kurtulmuştu. Heraklius şehirden çıkmış ve 622 yılında Küçük Asya'daki Pers sınırlarını aşmıştı. Büyük Pers generali, Kudüs fatihi Şahbaraz'ı yenmişti ancak Persliler, kendilerinin Slav yardımcıları olan Avarlarla ittifaklarını yenilemişlerdi. 626 yılında bir kez daha kusatıldı Konstantinopolis. Şahbaraz bir kez daha Kalkedon'da (Kadıköy) Boğaz'ın karşı yakasındaydı ve Avar ordusu şehrin surlarının dibine karargâhlarını kurmuştu. Bu son denemeydi. Kuşatılanların cesareti ve kararlılığı, dini tutkuları ve kutsal bakire, ilahe Panaghia'ya olan imanları donanmadaki üstünlükleriyle birleştiğinde, saldırganları kuşatmaya kaldırmaya zorlayabildiler. O andan itibaren her şey tersine dönmüştü. Savaşı kazanan, Bizanslılardı. 627 yılının Aralık ayında, Kureyşliler Medine kuşatmasını kaldırdıkları sırada Heraklius Ninova'da kesin bir zafer kazandı. 628 Şubat'ında Pers başkenti Ktesifon'a doğru ilerlerken, Kisra Abharez'in savaşma konusundaki inatçılığından umutsuzluğa düşen İranlı generaller ve soylular onu azlederek tahta oğlu Kubad Şoro'yu geçirdiler. Eski krallar kralı ölüme mahkum edildi ve Şero, Heraklius'la barış yolları aramaya başladı. Barış anlaşması, Hübeydiye Anlaşması'yla yaklaşık olarak aynı zamanda, 3 Nisan'da imzalandı. Bunu Ktesifon'da bir dizi saray darbesi izledi. İmparatorluk üzerinde emelleri olan Şahbaraz, apar topar önce Suriye ve Filistin'den ve sonra da Mısır ve Kapadokya'dan çekildi. 629 Ağustosu'nda ve altı yıllık bir yokluktan sonra imparator Heraklius, başında zafer tacıyla dönüyordu başkentine. 630 Martı'nda da Kudüs'e hac ziyaretine gidecek ve şehre İranlılardan geri alınan Gerçek Çarmıh'ı götürecekti. Aynı anda Muhammed, Mekke'yi fethetmiş, Medine'ye dönmekteydi.

İsa'nın zaferi kesin görünüyordu. Heraklius'un zaferi tüm dünyada yankılanıyordu. "Hint hükümdarı ona tebriklerini yollamıştı" diye yazar Henri Pirenne, "ve Frenk Kralı Dagobert, onunla kalıcı bir barış yapmıştı... Kuşkusuz Lombardlar İtalya'nın bir kısmını işgal etmişti ve 624 yılında Vizigotlar Bizans'ın İspanya'daki son ileri karakollarını yeniden ele geçirmişti fakat doğudaki etkileyici yeniden ele geçirmeyle hangisi kıyaslanabilirdi ki?"[27]

Ama Perslerin uğradığı bozgun, hiç beklenmedik bir şekilde, Arabistan'ın kapılarını İslam'a açmaktaydı. Bizanslılar, asıl büyük düşmanın çölde yetiştiğinden habersizlerdi. Görmüş olduğumuz gibi, Güney Arabistan'ı işgal etmiş bulunan ve Doğu Arabistan'da büyük güç sahibi olan Persler, Yahudileri destekliyordu. Onlar da zayıf düşünce, geriye ne kalıyordu? Bizans, özellikle Hıristiyan Habeşistan aracılığıyla müdahale etmişti. Fakat Persler daha önce Habeşlileri öylesine hırpalamışlardı ki, Habeşler bugün artık parmaklarını kımıldatacak durumda bile değillerdi. Güney Arabistan devletlerinin bağımsızlığı ve gücü ise, Persler ve Habeşler tarafından çoktan ortadan kaldırılmış bulunuyordu. Güney Arabistan'da, başkanlarının (keyller) durmadan birbirini yediği bir alay küçük devlet doğmuştu. Sözün kısası Arabistan'da kelimenin tam anlamıyla bir siyasi boşluk hüküm sürmekteydi. Kabileler arasındaki barış ihtiyacı ve şahıslarla malların güvenliğini sağlayacak, serbest ticaret şartlarını yaratacak özlemler, Arap ideolojisine dayanan bir Arap devleti istemekteydi. Artık böyle bir devlet vardı.

Nitekim, önünde durulmaz bir akın başlamıştı İslam'a. Müslümanlığı kabul etmek demek, kurtarıcı Arap devletine bağlanmak demekti çünkü. Peygamberin gözde şairi Hasan ibn Tabit de, bunu uygun olarak, Tamim kabilesinin temsilcilerini şu mısralarla karşılayacaktı:

Allah'a şirk koşmayın artık kardeşler Müslüman olun
Ve aldanıp da yabancılar gibi giyinmeye kalkmayın![28]

---

27 H. Pirenne, *Mahomet et Charlemagne*. Paris, Alcan ve Brüksel Nouvelle Societe d'Editions, 2.baskı, 1937. s.129.

28 İbn Hişam, a.g.e., s.938, *diwan*, XXV. 12; krş. O.A. Farrukh. *Das Bild Des Frühislamin der arabische Dichtung*... Leipzig, A Pries. 1937, s 130.

Mekke'nin fethini izleyen yıllar, bu yeni durumun gerekli kıldığı diplomatik ve askeri girişimlerle dolu geçecek ve Muhammed, her iki alandaki üstün yeteneğini ortaya dökmek fırsatını bol bol bulacaktır. Medine, Arabistan'ın en ücra köşelerinden gelmiş elçilerle dolup taşmaktadır. Unutmayalım ki, bu adamlar genellikle, belirli bir kabile adına değil, bu kabile içinde oluşmuş bir hizip adına gelmekteydiler. Neyi ne kadar temsil ettiklerini iyi değerlendirmek gerekiyordu.

Gerçekten güçlü müydü bu hizip? Ve Muhammed'le varacağı anlaşmalar bütün kabile tarafından onaylanacak, sonra da gerçekten uygulanacak mıydı? Onaylanıp uygulandığı takdirde ortaya çıkacak durum, çoğu düşman komşu kabilelerin tavrını ne ölçüde ve ne yönde etkileyecekti? İşte bütün bunları düşünmek ve ona göre karar vermek gerekiyordu.

Mekke ve Medine çevresindeki kabileler, özellikle de bu iki şehirle Kızıldeniz arasındakiler sorun değildi. Bunlar zaten uzun süredir peygamberin gücünü ve onun getirdiği sisteme katılmanın avantajlarını tanımış bulunuyorlardı. Bu kabilelerin çoğu müttefikti ve hemen hepsi –üstünkörü de olsa– Müslümanlığı kabul etmişti (o anda önemli olan da bu görünüşte katılımdı zaten) ve peygamberin seferlerine gönüllü vermekteydiler. Montgomery Watt'ın yerinde deyişiyle bu kabileler, Müslüman devletinin çekirdeğini meydana getiriyordu ve peygamberin kurmuş olduğu sistemin geçerliliğinin canlı birer kanıtıydılar. Aralarında savaşmıyorlardı artık ama gönderildikleri savaşlar sonunda, eskiden birbirlerinden aldıkları ganimetten çok daha fazlasını alıyorlardı. Buna karşılık, iki anahtar şehrin doğusunda kalan kabileler, karmaşık birer sorun halindeydiler. Her birinin Kureyş'le ya da Medineli kabilelerle, tarihi ayrıntılarla dolu ilişkileri olmuştu: Önce müttefikken bir an sonra düşman kesilmişler, sonra da az çok karşıtlar durumunda kalmışlardı. Her kabilede, Kureyş için veya Kureyş'e karşı amansız şekilde mücadele etmiş insanlar vardı. Muhammed ise –sonradan görme de olsa– bir Kureyşli sıfatıyla, bütün bu sorunların mirasçısıydı. Fakat Muhammed'in elinde, bu sorunları çözmek için geleneksel

yollar dışında, insanları kendisini zafere ulaştırmış olan Allah'ın gücünü kabule çağırmak ve içte sağladığı barışla, dışta sağladığı ganimetin çekiciliği gibi çareler vardı. Ayrıca Bedevi toplulukları, bu nedenlerden hangisinin itişiyle kabul ettiklerini bilmeden kabul ediyorlardı çoğunlukla Müslümanlığı. Ancak Muhammed, üstün dehalı bir siyaset adamı olarak, her birinin nabzına göre şerbet vermek suretiyle, bütün etkili kişileri satın alma becerisini gösterdi. Bu amaçla verdiği hediyeler, türlü türlüydü: Kiminin ihtirasına, kiminin gururuna sesleniyordu; kimini açgözlülüğünden, kimini korkusundan avlıyordu; nihayet kimisini de (bunların sayısı, ötekilere oranla iyice düşüktü tabii) idealist yanlarından ve prensiplerine bağlılığından yakaladı. Bazıları gerçekten kabul ediyordu İslam'ı; bazıları da gerçekte dinsiz kalmak şartıyla kabul ediyordu. Medine'ye asker vermeyi ve Muhammed'le anlaşma yapmış öteki kabilelere saldırmamayı taahhüt ederek katılanlar vardı. Müslüman olup olmayışına göre bunlar, ya zekat veriyor ya da müttefik vergisi ödüyordu. Bazıları, farzlarını da yerine getirmek şartıyla bağlanıyordu İslam'a fakat çoğu ağzının kenarıyla evet diyordu. Bu sonuncuların yüreğinde, küçük kabile tanrılarının imanı yatmaktaydı henüz; belki bu tanrılar arasında en büyüğünün Allah olduğunu kabul etmişlerdi, o kadar. Zaten daha fazlası da istenmiyordu kendilerinden. Yobazlıktan sahtekârlığa kadar bütün kategoriler sıraya dizilmişti Muhammed'in önünde. Fakat bu kabile ya da bireylerin hepsi de birer siyasi ağırlık olarak Muhammed'e bağlılardı. Önemli olan da buydu.

Gördüğümüz gibi, Peygamber Takif kabilesinin dağ şehri olan Taif in kuşatmasını kaldırmıştı. Ancak, büyük bir kurnazlıkla, Hüneyn'deki yenilgilerinden sonra onunla müttefik olan Havazin kabilesini (İslamiyet'e dönen birinin öldürüldüğü) düşman şehrini taciz etmeleri için cesaretlendirdi: Takiflerin odaklardaki sürülerini çalmaya ve ekonomilerinde önemli bir yeri tutan Mekke'yle bağlantılarını kesmeye. Kuşatma kaldırıldıktan yaklaşık bir yıl sonra Takifler yeterince bezmişlerdi. En akıllı adamlarından oluşan bir heyeti Muhammed'le görüşmek

üzere yolladılar. Elçiler İslam'ı benimsemeyi geri çevirmediler ancak onlara çok fazlasıyla zor gelen yükümlülüklerden azat edilmeyi istediler. Çok fazla seyahat ediyorlardı ve bundan ötürü karılarından başka kadınlarla da ilişkiye girmeyi sürdürmek istiyorlardı. Faizle borç para vermelerine, meşhur asma bahçelerinin şaraplarından içmelerine, hatta büyük bir tanrıça ve şehirlerinin koruyucusu olan Allat'a tapmayı sürdürmelerine izin verilmesini istiyorlardı. Muhammed onlara bu ayrıcalıkları vermeyi reddetti. Bunun üzerine, hiç olmazsa bu mezhebin kalmasına önce üç yıl, sonra iki, sonra da bir yıl için izin istediler. Muhammed inat ediyordu. Sonunda tüm elde ettikleri kendi putlarını kendilerinin parçalamamasına izin verilmesi oldu. Onlar için bu işi başkaları yapacaktı ancak Peygamber onlara Ramazan ayında oruç tutarken diğer insanlara göre biraz daha serbest davranmaları iznini bahşetti. Ayrıca Taif'in kutsal mekânı –başlangıçta kutsal olan ancak sonradan sıradan bir yer haline gelen– Vac'ın bu özelliğini sürdürmesini de kabul etti. Orada avlanmak ve idah denilen ağaçları kesmek yasaklanacaktı. Diğerleri saklanmasına rağmen bu anlaşmanın gerçek metni kaybolmuştur. Ona dair tüm bildiğimiz, ilgi çekici bir şekilde Allahın Elçisi gibi bir unvan yazılmadan, Muhammed ibn Abdullah adıyla imzalanmış olmasıdır. Bu anlaşma daha sonraki dönemin inançlarına zarar vermeye eğilimli bir şeyler de içeriyor olabilir. Delegeler ülkelerine döndüklerinde, vatandaşlarını bu koşulları kabul etmeye ikna etmekte zorlanmışa benziyorlar. Burada İslam dinine dönüşte, sık sık ileri sürüldüğünün aksine gönüllülüğün olmadığı tipik bir örnekle karşı karşıyayız.

Güney Arabistan'da, gördüğümüz gibi, eski, düzenli anayasal krallıkları yıkan savaşların ve bunun yanı sıra Pers iktidarının çöküşünün sonucunda feodal anarşi ve kabile anarşisi hakim olmuştu. Dahası, Persler ülkeyi bir bütün olarak denetleyemez durumdaydı. Pers Hükümdarı Badham ve ondan sonra da oğlu İslamiyet'i kabul etti ya da en azından Muhammed'le bir uzlaşmaya vardı. Bu karışık Arap ve Pers soyları, onların söylediği şekliyle "abna" veya "oğulları", Müslüman

propagandasına alıcı görünüyorlardı. Tüm bu birbirleriyle araları bozuk olan kabilelerin arasında güçlü bir devletin korumasına gereksinim duymuş olmalılar. Muhammed, bu bölgeye birkaç küçük ekip dışında hiçbir keşif heyeti yollamadı; orada ajanları vardı ve İslamiyet'i kabul etmiş olan kimi feodal şefleri ya da kabile şeflerini destekliyordu. Onları gayri Müslimlere karşı planlı bir şekilde, böylece de kendi zenginlikleri ve etkileriyle Peygamber'in hareket alanını bir ve aynı zamanda arttıracak şekilde davranmaları için cesaretlendiriyordu. İhtiyaç olduğundaysa onlara yardım yapıyordu; özel bağışlar, vergi muafiyeti gibi. Bölgede Pers İmparatorluğu'na sıcak bakan birçok Nesturi Hıristiyan'ı ve onunla hâlâ yakın bağları olan bazı Yahudiler vardı. Din değiştirmeyenlere, Muhammed'in bildik pratiğiyle uyumlu olarak, bir vergi ödenmesi karşılığında İslam barışının avantajlarından yararlanma izni veriliyordu.

Yemen'deki Necran şehri, büyük ve zengin Hıristiyan cemaatiyle meşhurdu. Bunlar bir yüzyıl önce Yahudi Kralı Zul Nuvas'ın zulmünden çok çekmişlerdi. Beni el Haris kabilesine mensup olan bu Hıristiyanlar, belli sayıda dinsiz kardeş kabileleriyle birlikte Medine'ye başlarında piskoposları, Meclis başkanları ve önemli bir şahsiyetlerinin olduğu bir heyeti yolladılar. İnsanlar onların giysilerinin zenginliği karşısında şaşkınlığa uğradılar, gözleri kamaştı. Bu heyet, Muhammed'le İsa'nın kutsal yaradılışı üzerine teolojik bir tartışmaya tutuştu. Muhammed, tartışmadan usanarak meseleyi eski bir Arap yöntemi olan karşılıklı lanetlemeyle çözmeyi önerdi. İki taraf da karşısındakini lanetleyecek ve kimin tanrısının laneti gerçekleştireceğine bakacaktı. Kendi aralarında görüştükten sonra Hıristiyanlar çekildi. Dinsel tartışmayı bırakmayı ve kendi dinlerini korumalarına izin verecek bir anlaşma yapmayı tercih ettiler. Arap tarihçiler, "Kitaplı Halklarda, yani Hıristiyanlar ve Yahudilerle ileride yapılacak anlaşmalara model oluşturacak bu anlaşmanın metnini korudular. Metin kesinlikle tamamen özgün bir metin değildir fakat kimi özgün koşullar barındırmaktadır. Topluluk, özel değere sahip iki bin giyim eşyalık bir yıllık haraç

karşılığında Müslüman koruması altına alınıyordu. Savaş hallerinde otuz zırhlı giysi, otuz deve ve otuz at sağlamak zorundaydılar. Peygamber'in elçilerine bir aya kadar yiyecek ve yatacak yer verilecekti. Necran halkı, bir tek tefecilikten sakınmak zorundaydı. Buna karşılık olaraksa insanlarına, mülklerine ve dinlerine karşı herhangi bir saldırıda uğradıkları zarar ödenecekti. Piskoposlar ve rahipler, piskoposluklarından, keşişler de manastırlarından ayrılamayacaktı.

Arabistan'ın göbeğindeki Yamama adı verilen geniş bölge, İranlıların müttefiki olan Hanefi aşiretinin denetimi altındaydı. Bu büyük aşiret, İran ile Güney Arabistan arasındaki ticari bağlardan azami ölçüde yararlanıyor ve bu ticari ilişkinin kendi payına düşen kısmıyla geçiniyordu. Aşiret halkının çoğunluğu Hıristiyan'dı. Hele önde gelen bazı kişiler –ki tarihte zaman zaman "kral" sıfatına bile layık görülmüşlerdir– Muhammed'le anlaşarak Müslümanlığı kabul ettiler. Müslüman kaynaklarının belirsiz ve zıtlıklarla dolu verileri, İslamiyet'in o devirdeki etkinlik ve yaygınlık derecesi hakkında kesin yargılar vermemizi güçleştiriyor. Fakat sanıyoruz ki, İran egemenliğinin çöküşü bu harekete hız vermiştir. İşte bu Hanefi aşireti içinde Muhammed'in kendisiyle aynı nitelikler taşıyan bir rakibi vardı. Müslima veya Meseylima (Maslama) adıyla anılan bu adam da peygamberliğini ilan etmişti. Hatta bazı kaynaklar, onun Muhammed'den çok önce bu yolda çalıştığını söylerler. Bu adam da, tıpkı Kuran' daki ilk surelerin üslubunda kafiyeli düz yazılar kaleme almıştı. Belirli bir ibadet sistemi de kurduğu biliniyor. Hıristiyanlığın geniş etkisi altında kaldığı ve insanları "kutsal çileye" mahkum eden bazı yasaklar koyduğu, mesela Hıristiyan Katolik geleneği tarzında bir "doğum kontrolü" sistemi ve bir oğul sahibi olan karı kocaya cinsel ilişkileri yasakladığı da bildiklerimiz arasındadır. Bu adam, Muhammed'le anlaşmak üzere çok çaba göstermiş fakat O'nun kesin ret cevapları karşısında sonuç alamamıştır.

Muhammed onu sahtekarlıkla suçlamıştı. Müslima, peygamberin sağlığında kendi propagandasını yürütmekte ne ölçüde

başarılı olmuştur, belli değil fakat peygamberin ölümünden hemen sonra, kendi aşiretini Muhammed'in haleflerine karşı harekete geçirdiği tarihlerde kayıtlıdır. Bir ara, yine kendisi gibi kutsal bir kimliğe bürünen ve Tamim aşiretinden olan Sayan isimli bir kadınla ittifak halinde olduğunu da tarihi kayıtlardan öğreniyoruz. Tamim aşireti, Hanefilerin yerleştiği bölgenin doğu kısımlarında dolaşan konar göçer bir aşiretti ve koyu bir Hıristiyanlık etkisi altındaydı. Onlar arasında da, İslamın ne ölçüde yaygın olduğunu bilemiyoruz. Anlaşılan o ki, Sayan, Hıristiyanlık etkilerini kişiliğinde taşıyordu ve kafiyeli düzyazı biçiminde kutsal sözler kaleme alıyordu. Muhammed'in ölümünden sonra, aşiretinin büyük çoğunluğunu Müslümanlara karşı kışkırtması, bize aşireti içinde epey etki sahibi olduğunu söylüyor. Geleneksel İslam kaynakları, Orta Arabistan'ın bu iki küçük peygamberini gözden düşürebilmek amacıyla, hayli insafsız ve genellikle tarihsel gerçeklere uymayan yollara başvurmuş, özellikle ikisi arasındaki cinsel ilişkiler konusunda gerçekle bağı olmayan yalanlar uydurmuşlardır.

Kuzey doğuya doğru, Pers İmparatorluğu sınırlarında Bekr ibn Veyl ve Talib adında, her ikisi de büyük ölçüde Monofizist Hıristiyanlığını benimsemiş iki kabile yaşıyordu. Onların burayla ilişkileri bazen dostça –Sasani İmparatorluğu güçlü olduğunda veya iyi ödeme yaptığında– bazen de düşmancaydı. Beni Bekr'in Zul Çar mevkiinde bir Pers gücünü bozguna uğrattığını görmüştük. Bu kabileler, üyelerinin bir çoğu İslam dinine dönmeden Muhammed'le bir anlaşma yapmış gibi görünüyorlar. Muhammed'in ölümünden sonra, Bekr ve Talib İslam adına Pers topraklarına ilk saldıranlar olacaktı. Onların daha önceden bile, Perslerin çöküşünden cesaret alarak ve Muhammed'le kurdukları daha yakın ilişkiyle birlikte, Pers topraklarına yapılan çeşitli yağma ve soygun operasyonlarını üstlenmiş olmaları ihtimal dışı değildir.

Ancak Muhammed'in esas ilgi alanı, Medine'nin kuzeyinden Bizans İmparatorluğu sınırlarına kadar uzanan –diğer bir deyişle Arabistan'ın kuzeybatısı– bölgeydi. Onun bu yöndeki diplomatik ve askeri etkinliklerini önceden belirtmiştik. Mekke ele geçirilir geçi-

rilmez, onun bu bölgeye duyduğu ilgi çok daha artmışa benzer. Aslında, din değiştiren ya da onunla siyasi bir anlaşma imzalayan kabileler, en azından kendi aralarında savaşmayacakları sözünü veriyorlardı. Arabistan'ın giderek daha çok bölgesi bu barışçıl sisteme şu ya da bu şekilde uymaya başladıkça düşman kabilelere yapılan baskınlardan gelen geleneksel kaynaklar ortadan kalkmaya başladı. Kendileri için biricik yiğitçe yaşama tarzının rakip gruplar arasındaki süreklileşmiş küçük çatışmalar olduğu için, erkekler işsiz kalıyor ve kendilerini erkekliklerini neredeyse yitirmiş gibi hissediyorlardı. Arabistan'da çok fazla erkek ve bu nüfusu beslemek için çok az ekilebilir alan vardı. Üstelik tarımla uğraşma, bir yaşam biçimi olarak küçük görülüyordu. Bu sorunun bir tek yanıtı vardı: Arapların savaşkan enerjisini çölün kıyısındaki uygar tarım bölgelerine –kısmen Bizans'a, kısmen de Sasani İmparatorluğu'na ait olan Mezopotamya'ya– yönlendirmek. Orada kazanılacak zengin ganimetler vardı ve savaşçılar Arabistan'ın barışını ve iç güvenliğini tehlikeye atmadan şan ve kazanç elde edebilirlerdi. Artık Pers toprakları Medine'den çok uzaktı ve ondan her zaman iyi ellerde olmayan kabileler ayrılmıştı. Öte taraftan Bizans Suriyesi ve Filistini, deyim yerindeyse, el altındaydı. Muhammed'in onları gerçekten fethetmeyi tasarladığını düşünmek, hele muzaffer Heraklius, Bizans'ın gücünü ilk zamanlardaki konumuna iade etmişe benzerken, tamemen ihtimal dışıdır. Ancak zemini yoklamanın ve Bizanslıların Arap yardımcıları Gassanilerin iyi koruyamadığı yerlerden uç bölgelerin masrafları için biraz ganimet elde etmenin önünde hiçbir engel yoktu. Üstelik gördüğümüz gibi, Gassaniler'in imparatorluktan şikâyetleri vardı ve Monofizist nüfusu Bizans'ın zorla kabul ettirmeye çalıştığı Ortodoksluğa karşı neredeyse ayaklanacak durumdaydı.

Muhammed, Suriye yolunda yaşayan kabilelere dönük olarak bildik taktiklerini, siyasi uzlaşmayla kendi dinine döndürmenin bir karışımını izledi. En çok istediği şeye çabucak kavuştu: Bu yolda ilerleyen askerlerinin güvenliği. İslam taraftarı partiler kısmen Hıristiyan olan bir dizi kabilede büyüdü, bunların hepsi Medine'deki "kral"la bağlarını güçlendirme ve onları Bizans'a

bağlayan bağları gevşetme yolundaydılar. Bu siyaset, özellikle de Perslerin Bizans üzerinde arttığı dönemde kısmi başarılar elde etmiş olmalı. Hatta o sırada Muhammed imparatorluğun vasallarından bir Gassani prensini kendi dinine döndürmeyi bile başarmış gibi görünüyor. Muhtemelen bu oyunu ikili oynamayı deneyenler de vardı ancak genellikle Bizans sınırlarındaki kabileler Hıristiyan ve imparatorluğa sadık olarak kaldılar. Muhammed yalnızca sınırlı sayıda topluluğu İslam dinine döndürmekte, kimi Hıristiyan topluluklarını kendisine koruma vergisi ödemeye ve diğer bir kısmı da kendisiyle ittifak yapmaya ikna etmekte başarılı oldu.

Muhammed, Mekke'nin alınışından on ay sonra kuzeye doğru yeni bir sefer düzenledi. Bu yeni hareketin anlamı ve amacı neydi? O sıralarda Humus'da kuvvet yığınağı yapan Heraklius'la gerçekten çatışmak niyetinde miydi? Yani, daha sonra haleflerinin başarıyla yürüttükleri fetihleri başlatmak mı istiyordu? Caetani ne düşünürse düşünsün, biz buna ihtimal veremiyoruz.[29] Sanıyoruz ki, sınır şeyhleri karşısında Mu'ta yenilgisinin acısını çıkarmak ve taraftarlarına doyurucu bir ganimeti bölüştürmek isteğindeydi fakat güçlü bir düşmanla çatışacağını hesapladığı biliniyor. Alışılmamış büyüklükte bir ordu hazırlamıştı; bizim kaynaklar bu orduyu 20, hatta 30 bin kişilik bir kuvvet olarak tanımlarlar. Bunda abartma payı olduğu muhakkaktır. Peygamber ayrıca çeşitli kimselerden alışılmışın üstünde para topladı ve her zamanki tavrının dışına çıkarak seferin hedefini ve amacını da önceden açıkladı. Gösterilen tepki pek sıcak olmadı. Bedeviler ve Medine'de yerleşmiş Müslümanlar sürekli bir savaş havası içinde yaşamaktan yorulmuşlardı. Refah ve zenginlik içinde yaşamak, eriştikleri rahatın tadını çıkarmak istiyorlardı. Bu yüzden peygamberin peşinden gitmek işlerine gelmedi. Düşmanın gücü biliniyordu ve yol adamakıllı uzaktı. Sefere giden ordu saflarında bile varlığını duyuran bu muhalefetin temel nedenlerine sonra daha ayrıntılı şekilde eğileceğiz.

---

29 T. Nöldeke, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Caetani, "Annali dell'Islam" I. ve 2. cilt eleştirilerine bakınız: 1907, s.307 vd.

Sefer hazırlığı iyi yapılmamıştı; üstelik mevsim elverişli değildi. Bunaltıcı bir sıcak hüküm sürüyor, yiyecek ve su sıkıntısı askerlerin belini büküyordu. Sadece geceleri yürüyüş yapılabiliyordu. Ordu sık sık konaklayarak Medine'nin 400 kilometre ötesine kadar yürüdü. Tebbuk'da, yani Bizans İmparatorluğu'nun başladığı sınırda durdu. Orada on gün, bazı kaynaklara göre yirmi gün kaldılar. Aslında böyle güçlü ve kalabalık bir ordunun orada konaklaması, başka bir deyişle varlığı bile bir başarı, Muhammed'in gücünün ifadesiydi. Çevredeki küçük prenslikler, bu güçten ürktüler ve peygamberin yanına koştular; anlaşmak istiyorlardı. Böylece, Eyla Kralı Yohanna ile anlaşma yapıldı. Eyla, Kızıldeniz'in kuzeyindeki en uç noktaydı. Ayrıca eski tarihin ünlü yeri Eliah'la da barış imzalandı. Kral Yohanna, Hıristiyan'dı ve göğsünde altın bir haç taşıyordu. Muhammed'e her yıl 300 dinar vergi ödemeyi kabul etti. Yine o bölgenin üç Yahudi prensliği de Muhammed'e vergi ödemeyi kabul ettiler. Peygamber, Halid ibn Velid kumandasında yüzlerce kişilik bir öncü kuvveti Dumat Vahası'na yollamıştı. Halid, bu bölgenin Hıristiyan kralını Tebbuk'a, Muhammed'in huzuruna getirdi. Bu kral da peygambere vergi ödeyecekti. Kuzeydeki başarılardan sonra, savaşa girmeden geri dönen Muhammed sıcaktan bunalmış ordusunu Medine'ye ulaştırdı.

Peygamberin hangi sebeple tasarladığını kesinlikle çözemediğimiz Tebbuk Seferi'nden dönüşte İslam'ın gücü ve varlığı alabildiğine önem kazanmıştı. Müslüman kaynakların iddia ettikleri gibi, bütün Arabistan'ın O'nun hükümranlığı altında birleştirildiğini söylemek abartılı olur. Fakat Arabistan'ın hemen her bölgesinde, Bizans sınırlarından Yemen'e, Kızıldeniz kıyılarından İran Körfezi'ne kadar her tarafta müttefiklere, taraftarlara ve casuslara sahip olduğu bir gerçektir. Doğrudan doğruya söz geçirdiği alan ise hayli geniş bir alandı. Müslümanlık, bedevi aşiretlerinin çoğunda yaygın hale gelmişti. Peygamber, zengin ve güçlüydü. O'nun tepkisi hesaba katılmaksızın, Arabistan topraklan üzerinde herhangi bir işe girişmek mümkün değildi. Yabancı hükümdarlara yolladığı ileri sürülen mektupların gerçekliğine

inanmak güçtür fakat komşu güçlerle diyalog kurmak istediğine, bu yolda çeşitli ilişkiler kurduğuna inanmak mümkün.

Müslüman dünyası içinde, O'na karşı kurulan muhalefet cephesi de hayli artmıştı. Cirene ganimetlerinin bölünüş şekli, hoşnutsuzluğu iyice arttırmıştı. Dünkü düşmanlara verilen hediyeler, bağışlanan mal ve mülk, eski Müslümanları kızdırmıştı. Her toplulukta eskiler, uzun bağlılıkların sonucu olarak, sonradan yeni yöneticilerin çeşitli oportünist nedenlerle bozup deforme ettikleri ilk prensiplere sadık kalır ve bu yüzden de yöneticilerin başına önemli problemler çıkarırlar. Kolaylıkla muhalefet cephelerine sürüklenir, hafif ya da şiddetli temizlik hareketlerinin başlıca hedefi olurlar. İşte Mekke'nin alınışından sonra, o zamana kadar Müslümanlığın büyük düşmanı durumundaki Kureyşliler –onların İslamiyet'i kabul edişlerindeki samimiyet derecesini kuşkuyla karşılamak bile mümkündür–, birdenbire yeni devlet düzeninin en etkili, en gözde kişileri durumuna gelmişlerdi. Eski günlerin çilekeş Müslümanları işte bu sonradan gelmelere tanınan haklar ve bağışlanan zenginliklerle kirletildiklerine inanıyorlardı. Bir zamanın en büyük düşmanı sayılan Ebu Süfyan,. şimdi Muhammed'in en yakınlarından biri durumundaydı. Kendi soyunun ve ailesinin (Beni Ümeyye) bireylerini Devlet düzeninin en parlak görevlerine yerleştiriyordu. Oğlu Yezid Teyme valiliğine atanmış, sonradan Müslümanların halifesi olacak Muaviye ise peygamberin katipliğine getirilmişti.

Tebbuk Seferi sırasında muhalefet cephesi gerçekten önemli bir buhranın başlıca yaratıcısı olmuştu. Çok kimsenin, peygamberin emrine rağmen sefere çıkmadıklarını görmüştük. Medine'de oturan bir Yahudi'nin evinde gizli toplantılar yapıldığı biliniyor, bu ev Muhammed'in isteği üzerine ateşe verilmiştir. Mesela Ali Medine'de kalmıştı. Acaba gerçekten söylendiği gibi, peygamberin emri ile ve aileye göz kulak olması için mi bırakılmıştı? Yoksa? Bir kaynak, gitmemekte direnenlerin sefere katılanlar kadar kalabalık olduğunu iddia eder. Sefere katılanlar arasında bile muhalifler vardı. Hatta bunlardan birinin Kuran'a yakından vakıf olanlara karşı şöyle ateş püskürdüğü söylenir: "Aramızda midesine en fazla

düşkün, en dedikoducu ve savaşta en korkak olanlar onlardır." Bir başkası ise, "İşte şimdi bu adamlar bizim başımızda, bize hükmediyorlar: Muhammed haklı! Eşekten bile değersiz insanlarız."[30] Sefer dönüşünde, muhalif bir grubun Muhammed'e suikast düzenledikleri, O'nu uçuruma atmayı tasarladıkları ve tabii Allah sayesinde muratlarına eremedikleri yazılmıştır fakat gece vakti ve yüzleri örtülü olarak ortaya çıkan bu adamların kimler olduğu bir türlü öğrenilememiştir.

Tebbuk Seferi'nden sonra peygamberin muhaliflere karşı sert davranmaya karar verdiği anlaşılıyor. Hareketten önce kendisine başvurmuş, yağmurlu ve soğuk havalarda kullanılmak üzere üstü kapalı bir cami inşaatına izin vermesini istemişlerdi. Kabe'de, üstü açık bir başka caminin varlığı biliniyor. Yeni camiyi gelip ziyaret etmesi, onu kutsallaştırması rica edildiğinde Muhammed, Tebbuk Seferi'nin hazırlıkları ile meşgul bulunduğundan pek kulak asmamış, dönüşte geleceğini söylemişti. Yolda, camiyi inşa edenlerin kötü niyetle davrandıkları hakkında haberler almıştı. Düşman saydıkları soyun insanlarıyla aynı yerde bulunmamak amacıyla öbür camiyi kurdurdukları söyleniyordu. Bu da İslam prensiplerine aykırıydı. Üstelik orada baş başa olacak, serbestçe konuşabilecek ve hatta komplo hazırlayabileceklerdi. Muhammed'in bu adamlardan kuşkulanması için geçerli nedenler olmalıydı. Bu adamlarla kendisini öldürmek isteyenler arasında ilişkiler olduğu ihbar edilmişti anlaşılan. Kimbilir, belki de Tebbuk Seferi'nde kendisini yalnız bırakan ve peşinden gelmeyenlerin orada yuvalanacaklarını düşünmüştü?[31] Anladığımıza göre, bu adamların Ebu Emir'in –Mekke'ye kaçan ünlü Hıristiyan, Uhud Savaşı'nda Müslümanlar arasına nifak tohumları ekmek için didinmişti– emriyle hareket ettikleri ileri sürülmüştü. Suriye topraklarında veya o civardayken yeni bir Allah kelamı gönderildi:

30 Waqıdı. a.g.e., 3.cilt, s.1066 vd; Wellhausen çevirisi, s.396; Waqidi. yay. A. von Kremer Kalkuta, 1856 (bibliotheca Indica) s 426

31 Baladhuri, a.g.e., s.2 vd; Caetani. "Annali dell'Islam". 2.cilt. 1. Milan, Hoepli. 1907. s.lxxi.

Bir kısım da var ki zarar vermek için, küfür için, müminlerin arasına nifak sokmak, Allah ve peygamberiyle savaşanın gelmesini beklemek için mescit kurdular. Onlar, biz ancak iyilik istiyoruz diye yemin edecekler. Allah şahittir ki, yalancıdırlar. Orada hiçbir zaman namaz kılma. İlk günden itibaren Allah'tan korkmak ve ona itaat etmek temeli üstüne kurulmuş olan mescit, elbette namaz kılmana daha elverişlidir.
(Kuran, Tövbe Suresi)

Medine'ye gelmeden mola verdikleri yerde, Muhammed iki mümini camiyi yakmakla görevlendirdi. Ayrıca sefere katılmayanlar hakkında kovuşturma yapıldı. Katılmayanların çoğu huzura gelip af diledi. Bunlardan üçü karantinaya sokuldu, kimseyle görüştürülmedi. Kimse onlarla konuşmuyordu. Elli gün sonra, Peygamber onlara Allah tarafından bağışlandıklarını bildirdi.

O sırada, muhalefet kanadının en etkili ve en aşırı kişisi olan Ibn Übey öldü. Peygamber, ortalığı yatıştırmak amacıyla cenazeyi takip etti ve Übey'in mezarında dua etti. Müminlerden çoğu durumu tepkiyle karşıladı; hatta mezarlıkta kavga çıktı. Daha sonra, "münafıkların mezarı başında dua etmemesini" emreden yeni bir Allah kelamı peygambere gönderildi (Kuran, Tövbe Suresi). Artık bu tür davranışlara göz yumulmuyordu. Muhalefet dağıtılmıştı. Peygamberin zaferleri, müminlerini O'na bağlamıştı. Muhalifler desteksiz ve yalnız kaldılar, horlandılar. Zaten güçsüzlerdi. Samimi olarak ya da gösteriş icabı hepsi İslam bütünlüğüne ayak uydurdu fakat gerginlik unsurları kaybolmamış, sadece küllenmişti. Hatta gizliden gizliye geliştiler fakat önemli bir değişiklik oldu. Bundan böyle kurulacak muhalefet cepheleri İslam bayrağını açacak, isyanlarına gerekçe olarak Kuran'ı ve bizzat peygamberin davranışlarını kullanacaklardı. Bütün protestolar ve karşı gösteriler, doğrudan doğruya Müslümanlık adına düzenlenecekti.

Peygamber, ihtiyarlıyordu. Tebbuk Seferi sırasında altmış yaşlarında olmalıydı. Yine de, kadınlara olan düşkünlüğünden hiçbir şey kaybetmemişti. Hicretin 8. yılında (629-630), söylen-

tiye göre iki evlilik daha yapmıştı fakat her iki evlilik de sonuçsuz kalmıştır. Söz konusu kadınların ikisi de, biri delirdiği için, öteki de babası Müslümanlar tarafından bir çarpışma sırasında öldürüldü diye kendilerine el sürdürmemişlerdir. Muhammed, ister istemez boşanma yoluna gitmiştir.

Anlaşıldığına göre o sıralarda, peygamberin on karısı bulunmaktaydı (nikâhsızlar bu rakama dahil değildir). Yine bu sıralarda zevcelerinin en yaşlısı olan Sevda'yi başından defetmek istediğini biliyoruz. Sevda, kırkını çoktan bulmuştu ve bu yaş o çağda bir Arap kadını için gerçekten ileri sayılmaktaydı. Nitekim, peygamber boşandı da fakat Sevda O'na şöyle yalvardı: "Benimle yorulmanı istemiyorum ki ben; Hakkımı ve sıramı Ayşe'ye devrediyorum. Bütün istediğim, Kıyamet günü zevcelerin arasında bulunmaktır."[32] Muhammed, bu şartla, kadını yeniden aldı.

Yaşlı peygamber, nihayet en derin arzularından birinin gerçekleştiğini de görecekti: Hatice'den sonra aldığı eşlerden hiçbiri erkek evlat vermemişti kendisine fakat bir zaman önce kendisine hediye edilmiş beyaz tenli, siyah kıvırcık saçlı.güzel bir Kıpti kızı vardı; ismi Mariye idi. Muhammed'in nikahsız karısıydı ve bir erkek çocuk doğurmuştu. Adını İbrahim koyduğu bu çocuğa büyük umut bağladı peygamber; oğlanın büyüyünce, eserini devam ettireceğini hayal ediyordu şüphesiz. Ne yazık ki, çocuk henüz on yedi aylıkken öldü. Henüz sütten bile kesilmemişti. Muhammed'in Hatice'den olma iki kızının ölümü de bu zamana rastlamaktadır. Zeynep, söylendiğine göre, bir Mekkeli'den yediği tekmenin sonucu olarak çocuk düşürürken, Osman'ın karısı Ümmü Gülsüm de, Tebbuk Seferi sırasında eceliyle ölmüştür.

Peygamberin harem hayatı yeniden sorun olmaya başlamıştı. Kıskançlık yaratmamak için karılarını sıraya koymuş ve her gece birisini ziyarete koyulmuştu. Sonradan bu yöntem, bütün Müslümanlarda bir kural haline gelecek ve İslam ortaçağının o ciddi hukukçuları bu sırayı ayarlamak, şartlarını ve istisnalarını ortaya koymak için koca koca kitaplar döktüreceklerdir. Çünkü bizzat peygamber, kendi koymuş olduğu sırayı bozmaktan çe-

32 İbn Sa'd. a.g.e., VIII. cilt, s.36 vd.

kinmemiştir. Bir gün, Ömer'in kızı Hafsa babasını ziyarete gitmişti. Tam o anda da peygamberin halleri tuttu, dayanamayıp Mariye'yi Hafsa'nın kulübesine çekti, sevişmeye başladı. Fakat Hafsa'nın erken döneceği tutmuştu; durumu görmesiyle: "Benim kulübemde haa.. Hem de gözlerimin önünde... Hem de kendi yatağımda!" diye inleyerek ağlamaya koyuldu. Canı iyice sıkılan Muhammed, bundan böyle Mariye ile hiçbir ilişkide bulunmamayı vaadetti karısına; şart olarak da sadece, olayı öteki hanımlara çıtlatmamasını söyledi. Fakat Hafsa tutamadı kendini, gidip Ayşe'ye açıldı (Hafsa ile Ayşe iyi anlaşan iki ortaktılar; babaları arasındaki ittifakın, kızlar arasındaki bu dostlukta büyük payı vardı). Ayşe, bunu fırsat bildi. Bütün harem gibi o da Mariye'den, peygambere bir erkek evlat doğurmayı başarmış olan bu sapı silik kızdan nefret ediyordu. İki ortak, Hafsa'ya verilen sözle alenen övünmeye başladılar; Muhammed öfkelendi. Karılarını yatıştırmak için elinden geleni yapmış, o güzelim, o verimli Mariye'yi fedaya bile razı olmuştu (Mariye'nin ötekilere göre gayri meşru oluşu, cazibesini bir kat daha arttırıyordu herhalde!). Takdir edilmesi gereken bir çaba değil miydi bu? Teşekkür edecekleri yerde, tutup dedikoduya başvuruyorlardı. Görürdü onlar! Ve Muhammed, harem hukukunu ayaklar altına alarak, bütün bir ayı sadece Kıpti sevgilisiyle geçirmeye karar verdi.

Kararın etkisi korkunç oldu. Çünkü bu evlilikler, sadece peygamberin özel eğilimlerinin değil, aynı zamanda siyasi birleşimlerin de sonucuydu. Şimdi bu koca bina, Hafsa'nın siniri ve Ayşe'nin dedikoduları yüzünden allak bullak hale gelmişti. Bir söylentiye göre, Ömer sonradan şöyle anlatıyordu olayı:

"O sırada, Bizanslıların müttefiki Gassanların bize saldırmak için atlarını nalladıkları söylentisi dolaşmaktaydı. Her iki günde bir peygamberi ziyarete giden dostum, o gün de O'nu ziyaret etmişti. Akşam dönerken, kapımı yumrukladı. Şöyle bağırdı: 'Uyumanın sırası geçti, uyan!' Ürkerek dışarı çıktım ve bana şöyle dedi, 'Korkunç bir şey oldu!' Ben de dedim ki, 'Ne oldu? Yoksa Gassan'lar mı geliyor?' O da şöyle dedi: 'Daha da kötü! Allahın

Elçisi karılarını boşadı!' Hafsa'nın yanlış bir iş yaptığını hemen anladım. Sabaha kadar gözüme uyku girmedi. Şafak sökerken elbiselerimi giyip peygamberin yanına, namaza koştum. Namazdan sonra peygamber, yukardaki odalardan birine kapandı. Hafsa'nın odasına koştum, iki gözü iki çeşmeydi. Ona dedim ki, 'Ne diye ağlıyorsun? Ben sana dememiş miydim çeneni tut diye? Allahın Elçisi topunuzu birden boşadı mı şimdi?' O da bana şöyle dedi: 'Bilmiyorum. Yukarı odaya çıktı.' Ayrılıp camiye gittim. Orada insanlar toplanmıştı. Kimisi ağlıyordu. Biraz onlarla oturdum. Sonra dayanamadım ve O'nun bulunduğu yukarıdaki odaya gittim. Genç zenci kölesine şöyle dedim: 'Ömer'in girmesi için izin iste.' Köle girdi ve söyledi. Ben tam uzaklaşıyordum ki, köle arkamdan seslendi ve bana şöyle dedi: 'Elçisi seni kabul edecek.' Ve O'nun yanına girdim. O, bir hasırın üzerine yanlamasına uzanmıştı. Bir örtü bile yoktu hasırın üstünde. Kalçasında, hasırın örgüsünün izleri vardı. Palmiye telleriyle doldurulmuş deri bir yastığa yaslanmıştı. O'nu selamladım. Sonra da ayakta durarak, O'na şöyle dedim: 'Karılarını mı boşadın?' Gözlerini bana kaldırdı ve şöyle dedi: 'Hayır.' Gene ayakta kaldım ve O'nu yatıştırmak için şöyle dedim: 'Allahın Elçisi! Sen bir de benim halimi görsen! Biz Kureyşliler karılarımıza hakimizdir. Ama bu insanların içine geldik (Medine'ye) ve burada karılar hakim...' Medinelileri göre göre yoldan çıkan karımın (nasıl huysuzluk yaptığını) anlattım O'na ve O gülümsedi. O zaman ben şöyle dedim, 'Sen bir de benim halimi görsen! Ben Hafsa'ya gittim ve ona dedim ki, 'Eğer komşun (ortağın Ayşe demek istiyor) peygamberin gözünde daha temiz ve daha sevgili ise bu senin canını sıkmasın.' Ve o, bir daha gülümsedi. O gülümseyince ben de oturdum. Sonra odaya baktım (ilk defa giriyor olmalı) ve Allah tanığım olsun, sepilenmemiş üç deri parçasından başka bir şey görmedim (yatak yoktu demek istiyor). Ve O'na şöyle dedim, 'Allah'a yalvar da cemaatini huzura kavuştursun (boşama karını geri al demek istiyor). Farisilerle Rumileri huzura kavuşturdu ve Allah'a inanmadıkları halde dünyayı onlara bağışladı!' Mindere yaslanmış duruyordu

ve bana şöyle dedi, 'Şüpheye mi düştün ibn el-Hattab? Allah o iyi şeyleri o adamlara bu dünyada verdi (öbür dünyada hiçbir şey vermeyecek).' Ve ben O'na şöyle dedim, 'Allahın Elçisi! Allah'a söyle de beni affetsin!'"

Hafsa olup biteni Ayşe'ye anlattığı vakit, peygamber çaresiz kalmış ve "Bir ay onları ziyarete gitmeyeceğim" demişti. Bu öfke, Allah'tan azar işitmesine yol açacaktı. Sözünün üzerinden 29 gün geçmişti ki, Muhammed ilk olarak karısı Ayşe'yi ziyarete gitti. "Bizi tam bir ay ziyarete gelmeyeceğine yemin etmiştin. Oysa ben iyice saydım: Bugün 29 gün etti." diye karşıladı Ayşe kendisini. Ve peygamber cevap verdi "Evet ama bu ay 29 çekiyor!" Gerçekten de öyleydi.[33]

Allah, bu evlilik krizine müdahale etmekte gecikmedi. Elçisini ilgilendiren hiçbir şeye kayıtsız kalamaz olmalıydı. Ve bu sefer de Muhammed'i, içgüdülerine boyun eğmeyip (Peygamberin içgüdüleri de Allahın "işi" değil midir!) Mariye'yi terk etmeğe boyun eğdiği, bu yersiz tavizi verdiği için kınıyordu:

Ey peygamber, zevcelerinin rızasını arayarak ne diye Allah'ın sana helal ettiğini kendine haram ediyorsun ve Allah bağışlayan ve acıyandır.

Gerçek ki, Allah yemininizi çözmeyi size meşru kılmıştır. Ve Allah velinizdir ve O her şeyi bilen ve hikmeti çok olandır. Hani peygamber zevcelerinden birine bir sır vermişti de zevcesi bu sözü başkasına haber etmişti. Allah da bunu peygambere açınca peygamber bu olayın bir kısmını açıklamış bir kısmını söylememişti. Peygamber bunu zevcesine haber verince o: Kim haber verdi bunu sana demişti. Peygamber de demişti ki: Her şeyi bilen ve her şeyden haberi olan haber verdi.
İkiniz Allah'a tövbe ederseniz –çünkü gerçekten kalpleriniz suça meyletmiştir– hayırlıdır ama peygamberin aleyhine yine birleşirseniz onun yardımcısı Allah'tır..

33 Bukhari, a.g.e., XLVI, 25; Kahire baskısı, 1332 H., 2.cilt. s 47 vd

Umulur ki sizi boşarsa Rabbi ona sizin yerinize sizden daha hayırlı Müslüman inanmış, itaatli, tövbe eden, ibadette bulunan, feragatli dul ve bakire eşler verir... (Kuran, Tahrim Suresi)

Toptan boşama tehdidi, bir aylık bir ziyaret kesme gösterisiyle desteklenince etkisini göstermiş ve eşleri, Tanrısı tarafından bu kadar hararetle desteklenen peygamberin olur olmaz şeylerle canını sıkmaktan vazgeçerek, onu arzu ettiği gibi davranmakta serbest bırakmışlardı.

Yine de Mariye'yi, bu kıskanç kadınların çemberinden kurtarmak, dışarı çekmek gerekiyordu. Muhammed, Medine'nin yukarı mahallesinde bir ev tutup kadını oraya taşıdı; yanına da, mutfak için gerekli suyu ve odunu taşımak üzere Kıpti bir hizmetkâr verdi. Dilber rakibelerine doğrudan doğruya kötülük etmek zevkinden yoksun kalan eski eşler cephesi, bunun üzerine, herkesin gözünden uzak yaşayan iki Mısırlı arasında "bir takım" ilişkiler bulunduğuna dair haberler yaydı ortaya. Bu dedikodulara bir zaman kahramanca göğüs geren Muhammed, sonunda işkillendi ve Ali'yi, durumu yerinde tespit etmekle görevlendirdi. Ali, kılıcı elinde, öfkesi yüzünde, teftiş mahalline geldiği zaman zavallı köle korkudan hurma ağacına tırmanmaktaydı. İlk narada da ağaçtan yuvarlandı ve elbisesi dallara takıldığından çırılçıplak düştü yere. Ali onu gördü ki köle hadımdır ve değil koskoca peygambere, bir karıncaya bile zarar veremez. Bu da Allah'ın bir işi olmalıydı!

Böylece, Medine'deki yaşam artık tüm Arabistan'ı ilgilendiren, hatta yarımadanın ötesine taşmaya başlayan siyasi sorunlarla günlük yaşamın traji-komik ikilemleri arasında bölünmüş olarak sürüp gitti. Ancak Muhammed hâlâ Allahın Elçisi'ydi ve onun da fark ettiği gibi, esas görevi insanlara Allah'ın doğrularını ve ona uygun ibadet biçimlerini öğretmekti. İdeolojik birlik, hem doğru dinin yayılması, hem de İslam devletinin birliğinin sağlanması için adım adım güçlendirilmeliydi. Mekke'nin düşmesinden sonra, Muhammed bildiğimiz gibi (Hicret'ten bu yana ikinci kez) Umre farzını, Kabe çevresindeki dinsel törenleri ve Kabe'ye yakın

kutsal yerlerin ziyaretini yerine getirdi. Ancak hacca, her yılın Zilhicce ayında, Mekke civarında, Araf ve Muzdalif tepelerinde ve Mina vadisindeki kutsal yerlere yapılan büyük ziyarete, katılmadı. Kuşkusuz Peygamber uzun süreden beri bu tuhaf dinsel davranışlar toplamına tipik bir şekilde putperestlik gözüyle bakmaktaydı; ki gerçekten de öyleydiler (Örneğin, Mina'da, Muzdalif'te toplanan taşlar kutsal sütunlara atılıyordu). Yahudiler, onu geri çevirdikten sonraki dönemlerde ulusal kutsal yerlere geri dönmüştü ve belki de ta baştan beri haccı putperstlikten arındırma fikrine sahipti. Bu mesèle, Mekke alınana kadar acil hale gelmedi. Ertesi yılın Zilhicre ayında, Muhammed'in Mekke'ye atadığı vali Attab, töreni yönetti. Törene hem Müslümanlar, hem de putperestler katıldı. Katılmaktaki amaçları, hiç kuşku yok ki farklıydı. İlk gelen vahiylerden bir oldukça netti. "Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın" (Kuran, Bakara Suresi). Allah için; diğer tanrılar için değil. Ertesi sene, 9. yılın Zilhicce ayında (Mart-Nisan 631) Muhammed hâlâ hacca katılmaktan çekiniyordu. Hacla ilgili öğretisinin tüm ayrıntılarını tamamlamamıştı ve ibadetleri putperestlerle birlikte yerine getirmek konusunda gönülsüzdü. Ebu Bekir'i törenleri yönetmesi için yolladı. Yolda ona Ali yetişti. Ali yukarıdan gelen çok yeni bir vahiyin taşıyıcısıydı ve bu vahiyin yerine getirildiğini görmekle görevlendirilmişti. Putperestler artık hacca katılamayacaklardı. Dört kutsal ay boyunca sürecek ateşkesin bitiminde, dinini değiştirmemiş ya da Muhammed'le özel bir anlaşma yapmamış olanların tümü düşman kabul edilecekti. Bu, putperestlerin hacca katılmasına izin verilen son yıldı.

Nitekim bir yıl sonra, Hicretin 10.yılının Zilhicce ayında (632 Martı), peygamber hac ayinlerini bizzat yöneteceğini ilan ettirdi. Bir yıldırım gibi yayıldı haber ve herkes bu tarihi olaya katılabilmek için Mekke'ye koştu. Bütün eşleri ve bütün ünlü müritleriyle yola çıkan Muhammed, 5 Zilhicce'de (3 Mart'ta) Mekke'ye vardı. Umre borcunu (yani Kabe etrafındaki dönüşlerle Sefa ile Merve arasındaki yedi gidiş gelişi) devesinin sırtında ve coşkun kalabalığın ortasında yerine getirdi. Sefa'da ve Merve'de

indi devesinden ve kutsal formülü yedi kere tekrarladı: Allahü ekber! Şehrin girişinde kurulan bir çadırda kalıyordu. Tıpkı daha önceki ziyaretinde olduğu gibi, bir evde konaklamaya yanaşmadı. Mekke'yi ziyareti herhangi bir yolculuk gibi geçti. 8 Zilhicce'de hac törenleri başlıyordu ve herkes gözünü peygambere dikmişti çünkü ayinler sırasında Muhammed'in takınacağı tavır, bundan böyle kanun yerine geçecekti. Mina'da, Arafat'da, Muzdelif'te dua etti, taş attı, kurban kesti. Fakat davranışlarının tapınaklardaki öteki Tanrılara değil, sadece Allah'a bir ibadet olduğunu belirtmek için özel dikkat gösteriyor ve bu törenlerin dinsizlerin ayinleriyle hiçbir ilişiği olmadığını her fırsatta ortaya koymaya gayret ediyordu. 10 Zilhicce günü, geleneğe uyarak saçların kazıttı. Tören sırasında defalarca kalabalığa hitap etti ve kendisine coşkunluk içinde cevap veren müritleriyle konuştu:

> *"Bugün neyin günü?" "Kurban olmanın günü!" "Hangi yerdeyiz?" "Kutsal topraklarda!" "Hangi aydayız?" "Kutsal ayda!" "Bu büyük hac günüdür. Kanınız, malınız, onurunuz bu yer, bu ayın bu günü kadar kutsaldır. Mesajım açık mı?" "Evet!" "Tanrı şahidim olsun!"* [34]

Daha sonra bu açıklamalar, öğütler ve emirlerin anımsananlarının tümü büyük bir hitabenin içinde toplandı. Orada Muhammed, tefeciliği, putperestlik günlerinde işlenmiş cinayetler adına yürütülen kan davalarını yasaklıyordu. Takvim, dört kutsal ay ve ay hesabına dönüşle ilgili tanımlamaları tekrar ediyordu. Aynı zamanda kocalarla karıların karşılıklı görevlerini resmen bildiriyordu. Zina yapan bir kadın dövülebilirdi ancak acımasızca değil. Oturduğu yere hapsedilebilirdi fakat huyunu düzeltmişse affedilmeliydi. Şeytan'a karşı da bir uyarı yaparak, köleleri iyi davrananlara emanet ediyor ve Müslümanlar arasındaki kardeşliği öğütlüyordu. Bir yoruma göre, sınıfsal ve ırksal kökenine bakılmaksızın, tüm insanların Allah'ın önünde eşit olduğunu ileri sürmüştü.

---

34. Ibn Sa'd. a.g.e., 2.cilt, 1, s.132, 11.4

"Ey insanlar! Allah'ınız birdir, atanız da. Hepiniz Adem'den geliyorsunuz, Adem topraktan. Hiç kuşkusuz Allah katında en seçkininiz en dindar olanınızdır. Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır. (Kuran, Hucurat Suresi) Bir Arap, Arap olmayana yalnızca dindarlıkta üstündür."[35]

Bu yorum daha sonraki kaygıları yansıttığı için, şüpheli olabilir ancak onun alıntıladığı Kuran metni, herkesin kabul edeceği gibi açık olmamakla birlikte orijinaldir ve Peygamber'in kendi ağzına yerleşen ırkçılığın bu kınanması İslami pratiğe, az veya çok, çoğunlukla bağlanmış olan bir ilkeyi sağlar.

Peygamber, törenler sona erer ermez Medine'ye döndü. Doğduğu şehri bir daha görmek nasip olmayacaktı kendisine. Sonu yaklaşmıştı artık ve bu hac ziyareti, Müslümanların belleğinde, bir "veda haccı" olarak kazılı kalacaktı.

Muhammed, gerçekten de tam yeni bir askeri karar aldığı sırada, iki ay sonra hastalanmışt. Yine kuzeye, Bizans sınırlarına doğru bir sefer söz konusuydu. Ürdün'deki küçük kasabalardan birine baskın verilecekti yine. Sadık kölesi ve evlatlığı Zeyd'in aynı bölgede, Mu'ta'da ölümünün öcü alınsın diye, ordu kumandanlığına Zeyd'in, özgür bırakılmış bir Habeşli köleden olma oğlu Üssame tayin edilmişti. Basık burunlu bir zenciydi bu ve henüz pek gençti.

Belki hac yorgunluğundan ötürü, belki de yoldaşlarının mezarını ziyaret ettiği gecenin sonucu olarak, peygamber bir süreden beri ateşlenmekte ve baş ağrısı çekmekteydi. Öylesine canı yanıyordu ki, haykırdığı oluyordu. Yine de, her gece bir karısını ziyaretten geri kalmıyordu. 26 Mayıs 632 günü Üssame'yi çağırmış ve seferin kumandasını ona verdiğini tebliğ etmişti. Günlerden salıydı. Perşembe günü, sefer sırasında taşıyacağı sancağı teslim etti Üssame'ye ve son talimatını verdi. Az sonra da (belki cuma günü ama kesin olarak bilemiyoruz) yatağa düştü. Öteki zevcelerinden, Ayşe'nin kulübesinde kalmak

---

35 Jahiz, *kitab al-bayan wa-t-tabyin*, Harun, Kahire baskısı, 1367/1948, II, s.31 vd. Sandubi, Kahire baskısı, 1351/1932, II, s.24 vd; Atawi, Beyrut baskısı, 1968, s.228 vd. krş. Blachere, a.g.e., s.246.

için izin istedi. Kafası sarılı bir halde, Ali ile Fadl ibn Abbas'ın omuzlarına asılarak ve ayaklarını sürükleyerek gitti Ayşe'nin yanına. Gelir gelmez de yine devlet işlerine daldı, mektuplar yazdırdı, kararlar alıp tebliğ etti. Genç Üssame'nin tayininin yol açtığı dedikodular ulaştırıldı kendisine. Anlaşıldığına göre, bu arada, sürüklene sürüklene de olsa bir iki kere, evinin avlusundaki vaaz yerine kadar gidip konuştu. Kafası hep sarılıydı ve söylentiye göre, öyle laflar etti ki, müminler telaşa kapıldı. Dediğine bakılırsa, Allah, bu dünya ile öteki dünya arasında bir tercih yapmasını söylemişti kendisine ve O, öteki dünyayı seçmişti. Bu sözler üzerine Ebu Bekir ağlayarak haykırmıştı, "Senin yerine biz veririz canımızı, biz ve çocuklarımız!" Yumuşak bir sesle, "Kendine gel Ebu Bekir!" demişti Muhammed. Sonra da Uhud'da ölenler için dua etmiş ve seferin kumandasını Üssame'ye verdiğini herkesin önünde tekrarlamıştı. Üssame o sırada birliklerinin başında Medine kapısındaydı ve sıkıntı içinde, gelecek haberi bekliyordu.

Gün geçtikte azıtıyordu hastalık. Peygamber, zaman zaman baygınlık geçiriyordu. Çevresindekiler zatürreeden şüphelenmekteydiler. Ancak O, Allah'ın kendisini insani bir hastalığa yakalatmayacağını söylüyordu. Şeytanın saldırısına uğramıştı, dediğine bakılırsa. Anlaşıldığına göre, zaman zaman da, dört yıl önce Hayber'de bir an için ağzında gevelediği et parçasını hatırlıyordu. Yine bayıldığı bir sırada, karılarıyla amcası Abbas, bir Habeş ilacı verdiler ağzına. Peygamber kendine geldiğinde öfkesinden çılgına döndü; hatta yine söylentiye göre, etrafında bulunan kim varsa aynı ilaçtan içmeye mecbur etti. Daha sonra Üssame geldi kendisini ziyarete. Peygamber, artık konuşamıyordu. Önce gökyüzüne kaldırdığı elini delikanlının omzuna koydu. Üssame'nin dediğine bakılırsa, peygamber kendisi için dua etmişti. Günlerdir onun yerine ve onun talimatına uygun şekilde, Ebu Bekir yönetiyordu namazı.

Birinci Rebi ayının onüçüncü pazartesi günü (yani 8 Haziran 632'de) sabahleyin, kendisini bayağı iyi hissetmişti peygamber. Hatta sabah namaz sırasında kalkmış ve Ayşe'nin kulübesine

kapı yerine geçen perdeyi aralayarak eşikte görünmüştü. Avluda sıraya girmiş abdest almakta olan müminleri, büyük bir sevinç ve heyecan kaplamıştı. Muhammed onların bu halinden duygulanarak gülümsemişti. Orada bulunan bir tanıktan aktarıldığına göre, yüzü her zamankinden bin kat daha güzeldi. Peygamberin iyileştiği haberi bir anda bütün şehre yayıldı. Zevceleri derhal taranmaya koyuldular. Ebu Bekir, fırsattan istifade, şehrin uzak bir mahallesinde oturan karılarından birini ziyarete koştu; çoktandır ihmal etmişti kadıncağızı. Üssame ordusuna, harekete hazır olmasını emretti.

Buna karşın Muhammed, yatağına döndükten sonra gitgide daha çok fenalaştı. Genç karısının kucağında yatmaktaydı. O sırada Ayşe'nin yeğenlerinden biri, hastayı ziyaret için girdi. Ağzında kürdan yerine yaş bir dal parçası vardı. Arabistan'da o sıralar herkesin içinde de olsa dişlerini temizlemek normal bir işti. Ayşe, kocasının gözlerini kürdana dikmiş olduğunu gördü. Kürdan isteyip istemediğini sordu kendisine. Peygamber güçlükle cevap verdi. İstiyordu, evet. Yeğeninin ağzındaki kürdanı çekip aldı Ayşe. Daha da yumuşasın diye bizzat çiğnedikten sonra kocasına uzattı. Muhammed, son bir gayret gösterip dişlerini temizledi.

Biraz sonra sayıklamaya başlamıştı. Söylendiğine göre, müminlerini yanlış yoldan esirgeyecek bir şeyler yazmak için kalem istemişti. Bunun üzerine, hazır bulunanlar büyük bir şaşkınlığa kapıldılar. Bir hastanın yazacağı şeye güvenmek ne dereceye kadar yerinde olurdu? Bu yeni metin Kuran'ı yalanlayacak olursa, müminler arasında ikilik çıkmaz mıydı? Kendinden geçmiş bir adamın, peygamber bile olsa, sözüne uymak doğru muydu acaba? Tartışma, çok geçmeden öylesine gürültülü bir hal aldı ki, peygamber yazmaktan vazgeçti ve içerdekilere çıkmalarını işaret etti.

Gittikçe güçsüzleşiyor ve birbirini tutmayan laflar ediyordu. Ayşe'nin kucağındaydı hep. Karısı, peygamberin başının aniden ağırlaştığını sezdi birdenbire. Kocasına baktı. Gözlerini tavana dikmişti Muhammed; bakışları sabitlenmişti. Birkaç kelime

döküldü dudaklarından. Ayşe, "Sen ey yoldaşların en yücesi, en ulusu..." dediğini işitir gibi oldu ve anladı ki Cebrail aleyhisselam Peygamberin karşısında bulunmaktadır. Hemen sonra da, kocasının öldüğünü fark etti. Kafasını tutup kaldırdı, yastığın üzerine bıraktı yavaşça ve elleriyle göğüslerini dövüp başını yumruklayarak avazı çıktığı kadar haykırmaya koyuldu: Peygamberin öteki karıları da haberi derhal almış ve Ayşe'yle çığlık yarışma girişmişlerdi. Vakit ikindi üzerine yaklaşıyordu.

Korkunç bir şaşkınlık çökmüştü ortalığa. Şüphesiz ki ne müritleri, ne de peygamber kendisini hiçbir zaman ölümsüz olarak düşünmemişlerdi fakat hiç kimse de onun bu kadar erken ve bu derece beklenmedik bir şekilde öleceğini aklından geçirmiyordu. Kendisi de dahil herkes, geçici bir hastalığa tutulduğuna inanmış durumdaydı. Gelecek için hiçbir hazırlık yapılmamıştı ölümü açısından. Akılları bulandıran da buydu zaten. Nasıl olur da Allah, bunu Elçisine önceden bildirmeyebilirdi ve nasıl olur da müminleri bu kararsızlık içinde bırakabilirdi? Örneği, öncüsü, geleceği ve eşi bulunmayan bir bina kurmuştu peygamber. Kendisi ortadan yok olunca, kurduğu bina da temelinden sarsılmaya başlamıştı.

Ömer, peygamberin öldüğünü kabul etmiyordu. Evin avlusunda dikilmiş, dört bir yandan akın eden müminlere ve deli gibi koşup gelen askerlere, Muhammed ölmedi diyordu. Musa nasıl Sina Dağı'na çıktıysa, peygamber de bir an için Allah'ın huzuruna gitmişti. Çok geçmeden dönecekti ve öldüğü haberini yayanların ellerini ve ayaklarını kestirecekti. Bu arada Ebu Bekir geldi soluk soluğa. İlk iş olarak Ayşe'nin kulübesine daldı, cesedin üzerinden harmaniyi kaldırdı; eğilip, efendisinin ve yoldaşının yüzünü öptü. Sonra avluya çıktı ve bir süre Ömer'i yatıştırmaya uğraştı. Başaramayacağını anlayınca, ahaliye döndü ve otoriter bir sesle, "Ey insanlar" dedi, "Muhammed'i sevenler bilsinler ki Muhammed ölmüştür. Ama Allah'ı sevenler ve Allah'a inananlar bilsinler ki; Allah ölmez, Allah yaşamaktadır." Sonra da Kuran'dan, bu konuda kesin hüküm veren bir ayet okudu:

Muhammed bir Resulden başka bir şey değildir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçti. Ölürse veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? (Kuran, Ali İmran Suresi)

Gariptir bu ya, hiç kimse bu ayeti hatırlamıyordu. Yine de herkes etkilendi Hiçbir şüpheye yer yoktu artık. Ömer yere devrildi. Doğruydu, evet. Peygamber ölmüştü.

Her şey çatırdıyordu şimdi. Muhammed'in güçlü kişiliği sayesinde birbirine bağlanan topluluklar, bir anda ve her biri kendine özgü tepkileriyle, birbirlerinden tecrit edilmiş buldular kendilerini. Bir ideolojiyle tohum halindeki bir devletin içiçe kaynaşması üzerine kurulmuş olan Müslüman toplumu, bu sarsıntıya dayanabilecek miydi? Biraz olsun siyasetten nasibi olanların karşısına çıkan ilk mesele buydu işte. Bu kimselerin başında da peygamberin hemen siyasi bir doktrin haline gelen imanının ve yönetici fikirlerinin dolaysız mirasçıları olan danışmanları vardı. Gerçekten de, Muhammed'in ölümüyle, Arap toplumunda gücünü hâlâ koruyan anarşi eğilimlerinin yeniden başıboş kalacağını görmek için ileri zekâlı olmaya hiç de gerek yoktu. Bedeviler İslam'ı inkâr ederek Medine'nin vesayetinden sıyrılmaya kalkışacak, Yahudiler yeniden baş kaldıracak, Yamama peygamberleri de Muhammed'in macerasını kendi hesaplarına bir kere daha denemeye girişeceklerdi. Esere el koymak ve devam etmek için sağlam bir çekirdek şarttı. Yoksa her şey yıkılabilirdi.

Bu çekirdek vardı ama bin parçaya bölünmüş bir durumdaydı. Medineliler, özellikle de Hazrec kabilesine dahil olanlar, öteden beri kıskandıkları Kureyş göçmenlerinin şimdi kendilerini onlara başkan olarak kabul ettirmek isteyeceklerini sezmektelerdi. Peygamber ölmüştü ve bu yabancılara boyun eğmek için hiçbir sebep kalmamıştı ortada. Beni Saide aşiretinin ambarında toplanarak, öz çıkarlarını en iyi nasıl koruyabilecekleri konusunda sıkı bir tartışmaya girdiler. Aralarındaki en nüfuzlu kişilerden birini, Sa'd İbn Übade'yi Medine reisi seçmeye karar verdiler. Muhammed'in evinde bulunan Ebu Bekir, haberi alır almaz öteki

iki siyasiyi, Ömer'le Ebu Übeyde'yi de toparlayıp ambara koştu. Medineli Avs kabilesinin reisi de yetişip katıldı yolda onlara. Öteden beri Hazreclerle çekişmekte olan Avslar, şehirde iktidarın rakiplerine gelmesini asla istemiyorlardı. Telaş ve şaşkınlık Medine'deki öteki kabilelere de sıçramıştı ve hiçbiri, kendilerinin yokluğunda alınacak bir kararın kurbanı olmaya niyetli değildi. Akşam karanlığı çöküyordu Medine'ye ve bütün bu insanlar Ayşe'nin küçük kulübesinde yatan cesedi unutmuş gibiydiler.

Kandillerin ve meşalelerin aydınlığında devam eden tartışma uzadıkça ateşleniyor, ateşlendikçe de büsbütün Arap saçına dönüyordu. Medinelilerden biri, bir tanesi Kureyşten öbürü Medinelilerden olmak üzere iki başkan seçilmesini teklif etmişti. Hazır bulunanların çoğu bunun, cemaati bölünmeye ve yıkılmaya itmek anlamına geldiğini sezdiler. Hepsi bir ağızdan konuşuyorlardı; hatta itişip kakışmalar da eksik değildi. Bir son vermek gerekiyordu bu karışıklığa. Bulanık bir şekilde de olsa bütün bu insanlar, sistemin yıkılmasının kendileri için amansız bir felaket olacağını anlamışlardı ve görmüşlerdi ki, hiçbir Medineli, bırakın koca Arabistan'ı, kendi küçücük şehrinde bile tam bir otorite sağlayamaz. Medineli olmayan kabileler, her şeyden önce kendi kabilesinin çıkarına çalıştığından haklı olarak şüphe edecekleri bir insanın ardından nasıl giderlerdi? En uygun aday, yine de, öz kabilesinden kopup buraya gelmiş ve uzun göçmenlik dönemi boyunca bizzat kendi kabilesiyle mücadele etmiş olan Kureyşlilerden biriydi. Merhumun düşüncesinin en önde gelen mirasçılarından biri geçmeliydi başa. Ebu Bekir, Ömer'in veya Ebu Übeyde'nin seçilmesini teklif etti. Ölçülü ve zekice konuşmaları, bu gibi kritik anlarda soğukkanlılığını koruyabilmesi, bütün hazır bulunanları derinden etkilemişti. Çabuk öfkelenmesiyle şöhret yapmış olan Ömer, kendi isminin tedirginlik yarattığını görünce, Ebu Bekir lehine feragat etti. Ve gecenin geç saatlerinde Ebu Bekir, Allahın Elçisinin vekilliğine, halifeliğe seçildi. İslam yıkılmamıştı.

Bu arada ailesinin fertleri, yani damadı Ali, amcası Abbas, manevi oğlunun oğlu Üssame ve kölesi Şükran, Muhammed'in

cesedinin çevresinde toplanmış bulunmaktaydılar. Peygamberin manevi mirasını kendi aşiretlerinin, Kureyşli Abd Menafların lehine çevirmenin çaresini düşünüyorlardı. Fakat Talha, Zübeyr ve ismi bile irkilti uyandıran Ebu Süfyan'dan gayrı taraftarları yoktu. İyi niyetli haberciler, Beni Saidelerin ambarında olup bitenleri dakikası dakikasına yetiştiriyordu onlara. Ve güçsüzlüklerinden ötürü bir kat daha öfkeleniyorlardı. Belki de intikamlarını daha sonra almayı tasarlıyorlardı. Nitekim Ebu Bekr'i aylarca halife olarak tanımadılar. Ve o gece, alabildiğine anormal ve hiç beklenmedik bir iş yaptılar. Büyük ölünün şanına layık bir törenle Baki Mezarlığı'na, oğlu İbrahim'in, kızı Rukiyye'nin ve sayısız yoldaşının yanına gömülmesi gerekirdi. Çok daha önemsiz nice kimseler parlak törenlerle gömülmüştü oraya. Ama öyle anlaşılıyor ki Ali, Abbas ve dostları, cenaze alayı yönetecek olan Ebu Bekir'in peygamberin tartışmasız halefi olarak kabul edileceği bir törene meydan vermek istemiyorlardı. Sezar'ın cenaze törenini bu amaçla kullanmamış mıydı Antonius ve Stalin bu amaçla kullanmayacak mıydı Lenin'in cenaze törenini? Ali'yle dostları da peygamberi hemen o gece ölmüş olduğu kulübenin içine gömmeye karar verdiler. Ortaklarının birinin yanında uyumakta olan Ayşe'ye bile haber verilmedi: Ebu Bekir'in kızı değil miydi! Hemen bir çukur kazıldı kulübeye; ceset alelacele yıkandı ve üç harmaniye sarıldıktan sonra çukura yerleştirilerek üzerine toprak atıldı. Kureyşli Muhammed ibn Abdullah'ın sonu böyle olmuştu.

Yedinci Bölüm
BİR ZAFERİN DOĞUŞU
(Ölüme Karşı Zafer)

Ancak İslam peygamberinin henüz işi bitmemişti. Bütün insanlar, arkalarında bir isim bırakmak ve ölümsüzlüğe ulaşmak için çırpınır. İdeoloji kurucularıyla devlet kurucuları bu yarışta herkesten daha şanslıdırlar. Tarih onların eylemleriyle ve düşünceleriyle doludur. Muhammed, hem bir ideoloji, hem de bir devlet kurucusuydu. İsa ile Şarlman, O'nda tek ve aynı varlık haline gelmiş gibidir.

Evet, yaşamı sona ermişti. Zaferi ise yeni başlıyordu. Bir Arap dininden esinlenen, başlangıç halinde olan bir Arap devleti yaratmıştı. Bu yaratının Arabistan'ın en ciddi gereksinimlerini karşılayacağı açıktır; zira onun ölümünü izleyen korkunç bunalımı atlatmıştı. Doğasını tanımlamaya çalıştığım güçlü etkenler bu kadar çok gereksinime karşılık veren bu büyük yapının sürekliliğini garantiye aldı. Ancak şeylerin doğasının bu basıncı, onu kavrayacak insanlar varsa ve bu insanlar onu bir dizi günlük siyasi karara tercüme ederse bir gerçek haline gelebilir. Muhammed bu işe uygun adamlar bulacak kadar şanslıydı ve onları eğitmişti. Şimdi Ebu Bekir, Ömer ve Ebu Übeyde siyasi ve ideolojik birliği sağlamak, düşmanları kovmak, devlet ve din adına yeni bölgeler fethetmek için parçalayıcı güçlere karşı bir set oluşturmuşlardı.

Peygamberin ölümünden on beş gün sonra Üssame, kendi-

sine verilmiş olan görevi yerine getirmek üzere Suriye sınırlarına doğru yola koyulmuştu. Sefer ertelenmez, demişti Ebu Bekir ve kumandanlığa bir başkasının tayinine de şiddetle karşı çıkmıştı. Allahın Elçisi'nin emri, ölümden sonra da dinlenmeliydi. Aynı yılın Eylül ayında Halid, başkaldıran Arapları yenmek üzere harekete geçiyordu. Aynı Halid bir yıl sonra Pers İmparatorluğu'na saldırırken, Ebu Bekir tarafından akıllıca bir siyasi kararla general tayin edilen Ebu Süfyan'ın oğlu Yezid, Bizans İmparatorluğu'na ait Filistin topraklarını istila etmekteydi. Arap barışı, gördük ki, kabilelerin savaşçı enerjisini boşaltacak ve onlara yaşama kolaylığı sağlayacak bir dış alanı zorunlu kılmaktadır. Araplar, Mezopotamya'daki yerleşik halklara daha önce de kaç defa saldırmışlardı. Talihleri yaver gittiğinde, istila ettikleri ülkelerin üstün uygarlıkları tarafından çabucak özümlenen küçük devletler kurmuş, çok geçmeden de güçlü dünya devletlerinden birinin tebası durumuna gelmişlerdi. Talihleri yaver gitmediği zamanlardaysa, geri püskürtülmüş ya da kılıçtan geçirilmişlerdi fakat bu sefer, arkalarında tutarlı sağlam bir devlet, içlerinde özümlenmeyi, erimeyi reddeden bir ideoloji bulunmaktadır. Ya önlerinde? Bozgun halinde bir Sasani İmparatorluğu ile son zaferlerine rağmen kendini toparlayamamış zayıf bir Bizans İmparatorluğu... Ve hemen her zaptettikleri yeri, yüzyıllardan beri baskı altında ezilmiş halkların desteğiyle zaptettiler. En güçlü ordular bile dayanamadı karşılarında çünkü kuvvetliydiler, kararlıydılar ve birlik halindeydiler.

Birlik mi? Tam olarak değil. Çünkü İslam'dan önce mevcut olanların yanı sıra, İslam'la birlikte ortaya çıkmış olan klanlar, topluluklar ve çıkar şebekeleri de, her an birbirlerini parçalamaya hazır beklemekteydiler fakat bir umacıdan korkar gibi, bölünmekten korkuyorlardı ve Arap kitlelerinin büyük kısmı, toplum başkanının arkasında, bu başkanı beğensin beğenmesin, bir araya gelmekteydi. Hicretin 37 yılında (657), Müslümanlar arasındaki ilk büyük savaşta, Şiffin'de Ali ile Muaviye arasındaki savaşta, varolan durumun dehşeti ülkeye, onlara da ulaştı ve savaşçıların bir kısmı kardeş katliamına dur demek için mızraklarının ucuna

Kuran'ın sayfalarını taktılar. Bu siyasi bir manevraydı ama Müslümanların birliği için yapılan çağrı herkes üzerinde etki yaptı ve kazandı. Savaşı durdurmak ve arabuluculuğa başvurmak zorunda kaldılar. Birkaç inatçının, örneğin ayrılıkçılar diye bilinenler (Hariciler) dışında, her iki taraf da tarihin akışı, siyasi manevralar ve savaşın yarattığı fırsatlarla başlarına geçmiş olan liderlerinin etrafında, az çok gönüllü olarak toplandılar.

Başlangıçta Müslüman ordularının dış başarıları, esas olarak Arapların başarılarıydı. Dünyayı fethe koyulan, önlerinde onlara direnecek bir şey olmadığı müddetçe daha ileri gidenler Araplardı. Karşılarına çıkan zayıf orduları ezip geçtiler, şehirleri zaptettiler, bir çoğu onlara kapılarını açmıştı zaten. Ve çok geniş bir bölgenin, söylenmeden onlara boyun eğen halkların yönetimini ellerinde tuttular. Zaten onları hiçbir zaman efendinin değişmesi şaşırtamazdı. Bunu o kadar çok görmüşlerdi ki. Sıradan kervan güdücüsü Muhammed'in, Mekke'deki evinde birkaç fakiri toplayıp fikirlerini aşılamaya koyulduğu tarihten bir yüzyıl sonra aynı Muhammed'in torunları, Loire'dan İndüs kıyılarına, Poitiers'den Semerkand'a uzanan bir dünyaya kumanda etmekteydiler.

Bir Arap İmparatorluğu kurulmuştu. "Biz Araplar aşağılanıyorduk, biz kimseyi ezmezken onlar bizi ayaklarının altında çiğniyorlardı. Sonra Allah bize aramızdan bir peygamber yolladı... Ve onun verdiği sözlerden biri de bizim bu toprakları fethedeceğimiz ve onları alt edeceğimizdi."[1] Artık hepsi Müslüman olan Araplar bu engin, bereketli toprakların gelirlerinden kolektif olarak faydalanıyorlardı. Görece daha düşük vergiler topluyorlar, karşılığında oraların sakinlerini topraklarını ekip biçmeleri, işlerine gitmeleri ve özel işlerinde dilediklerince davranmaları için onları serbest bırakıyorlardı. Kendi dillerini konuşmakta, kendi tanrılarına tapmakta ve kendi din adamlarını dinlemekte serbesttiler. Fatihler bu muazzam girişimin hasılatını makul bir adillikle paylaşıyordu.

---

1 Ebu Yusuf Ya'qub, *kitab al-kharaj*, Kahire, 1346 H., s.39. 11.8.

Ve bu imparatorluğun başında, peygambere en çok karşı çıkmış olan Kureyş kabilesinden Ebu Süfyan'ın ailesi, yani Emeviler vardı. İmparatorluğun en büyük örgütleyicisi de Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye oldu. Yalnız Ebu Süfyan'ın oğlu değil, aynı zamanda Hind'in oğlu. Uhud akşamında peygamberin amcası ve Allahın aslanı Hazreti Hamza'nın bağrını deşerek böbreğini çıkarıp çiğ çiğ yemeye özenecek kadar İslama kin beslemiş olan Hind'in... Can düşmanlarının şeref, şan ve servet kazanması uğruna didinmişti sanki Muhammed. Kendisini kovmuş olan Kureyş'e koca bir imparatorluk armağan etmişti. Çoğu ihtilâllerin sonucu!

Ama fikirlerin de kendi öz hayatları vardır ve bu hayat, gerçekten ihtilalcidir. Papirüs üzerine, kağıt üzerine ya da Kuran'da olduğu gibi yassı deve kemikleri üzerine yazılıp da insanların belleğine bir kere yerleşmeye görsün fikirler; kendilerini kullanmış, kanalize etmiş ve kurulu düzen için tehlikeli buldukları yanlarını örtbas etmeye girişmiş devlet ve kilise ileri gelenlerinin şaşkın, öfkeli ve aciz bakışları önünde işlerini görmeye devam ederler. Yobaz Filistinlilerin karşısına Tevrat'ın sözleriyle dikilir İsa. Çürüyen cumhuriyetlerde muhalifler dökülür ortaya pıtırak gibi ve hepsi de, idarecilerin karşısına ellerinde birer İnsan Hakları Bildirisi'yle çıkar. Kendisini susturmak isteyen sarı sosyalist kodamanların önüne Lenin, Marx'ın en ateşli fikirleriyle tutuşan sayfaları serer. Ve Stalin'in baskısı altında bunalan muhalifler, Lenin'in nutuklarını okurlar haykırarak. Ve böylece tarih, hiyerarşilerin zaptetmek isteyip de başaramadıkları kaynayan bir canlı kuvvetler şelalesi halinde akar gider.

Bu, İslamiyet için de böyle olmuştur. Allah'ın tartışma götürmez kelamı olan Kuran, gelecekteki kuşaklara, belirli bir tarihi anda adaletsizliğe ve baskıya karşı isyan duymuş ezik bir adamın mesajını aktarmaktaydı. Bu bulanık metinden yer yer, güç sahiplerine savrulmuş küfür ve tehditler, insanlar için adalet ve eşitlik çağrıları fışkırmaktaydı. Ve bir gün başka adamlar geldi, bu sözleri alıp birer silah yaptılar. Araplar, Avrupa'da sanıldığı gibi, dinlerini zorla kabul ettirmeyi hiçbir zaman denememişlerdir. Hele başlangıçta, tam tersine, İslam'a katılmak

isteyenlere kötü gözle bakacaklardır. Çünkü Müslüman olmak, vergiden kurtulmak, kazançlılar safına sızmak ve böylece de her Müslüman'ın payına düşen börekten iki kere pay almak demektir. Ne var ki, Müslümanlığa katılmayı önlemenin çaresi yoktur. Emeviler devrinde, İslam'a katılmak isteyen bazı Hıristiyanlarla Yahudilerin falakaya çekildiği olmuştur. Ama bu rezalet, sonuna kadar süremezdi. Allah'a bağlılığı ve Tanrısal gerçeğin bilimini sadece Arapların tekeline veren bir işaret ne Kuran'da vardı, ne de bizzat Muhammed örneğinde. Böyle bir şeyi varsaymak bile mantıksızlık olurdu. Politikada mantığın pek fazla bir ağırlık oluşturmadığını düşünsek bile, böyle bir tavır, imparatorluğun dayandığı ideolojiyi temellerinden sarsacak kadar İslam'ın özüne aykırı düşmekteydi. Kaldı ki, eski Arap gelenekleri de, her cinsten ve her kökenden insanın kabilelere birer Arap sıfatıyla kabulünü hoş karşılamakta, hatta teşvik etmekteydi. Ve katılımlar dalgası gitgide büyüyerek, sonunda önüne geçilmez bir hal aldı. Persler, Suriyeliler, Mısırlılar, Berberiler, Gotlar, Grekler ve daha niceleri akın akın Araplara bağlandılar. Kendilerini Arap kabul ettiler ve gerçekten Araplaştılar. Ama bunların yanı sıra, çok daha kalabalık kitleler, Müslüman oluyorlardı.

Araplaşmış olsun olmasın yeni Müslümanlar çok geçmeden Arap hegemonyasını kaldıramaz oldular. Kutsal metinleri, peygamberin ve eski Arabistan'ın tarihini daha iyi öğrendiler Araplardan. Arap filolojisini ve Müslüman teolojisini kurdular. Mensup oldukları milletlerin kültür hazinesinden yararlanarak, fikirleri, teknikleri ve modelleri birbirine katıştırıp, İslam sanatını, İslam bilimini, İslam felsefesini ve İslam uygarlığını yarattılar. Bu kolektif yaratıma, eski ilkelliklerinden artık sıyrılmış olan Araplar da katılıyordu. Ama aynı Araplar, fethettikleri insanların kendileriyle eşit varlıklar olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı. Daha güzeli, böyle bir eşitliği zorunlu kılan ihtilalci hareketin zaferi, Arapların bu halklar üzerindeki zaferini sağlayan aynı değerler adına başarıya ulaşıyordu. Bu ihtilalci hareketin bayrağı Kuran, örneği ve kefili ise bizzat peygamberdi. Yüzyıllar boyunca İslam'ı sarsan nice başka hareket de yine aynı kaynaktan güç alacaktı.

Bütün bunların temelinde, şüphesiz her yeni çağın istemleriyle uyumlu olarak yeni baştan düşünülüp değişikliğe uğratılmış bir şekilde, bir vakitler Muhammed ibn Abdullah'ın zihnini kurcalamış olan düşünceler yatmaktadır. Başarılı ve başarısız bütün bu hareketler, haklı veya haksız, doğru veya yanlış bütün bu görüşler, son tahlilde, Kureyşli yoksul bir aileden gelme silik bir kervan güdücüye dayanıyor. Bu adamın katkısını, mirasını ve insanlık tarihinde, bu adamın yaşadığı, anlatageldiğimiz gibi yaşadığı için değişikliğe uğrayan şeyi bütün olarak belirleyip değerlendirmek mümkün müdür? İnançlı Müslümanlar için onun gelmiş olan alametleri bir alt üst oluştur, bir devrimdir, büyük bir dönüm noktasıdır. Ondan öncesi, Yahudi ve Hıristiyan vahiylerinin eksikli öğretilerinin güçsüz ışıklarının biraz hafiflettiği bir karanlık ve cehalet dönemidir. Sonrası ise gerçeğin, normalliğin ve Kutsal Yasa'nın hükümranlığıdır adildir, bilgedir, akla yatkındır, –her zaman böyle olmasa da– onun daima bir standart, bir norm olacağından, ona her zaman başvurulabileceğinden, onun sırtını dayayabileceğin bir şey olduğundan emin olunmalıdır ve bu şekilde insanların eylemlerine damgasını vurur, olayları etkiler ve tarihi iyiye doğru yönlendirir.

Tarihçi, pek doğal olarak, işleri çok daha karmaşık bir tarzda göz önüne alır. "Eğer Muhammed doğmamış olsaydı, tarihi durum onun yerine bir başka Muhammed çıkarıp getirirdi." şeklindeki ilkel bir determinist önermeyle veya düşük seviyeden bir Marksist formülle işin içinden sıyrılamaz tarihçi. Hayır: Muhammed doğmamış olsaydı, işler hiç şüphe yok ki çok farklı olurdu. Sadece iki büyük imparatorluk ve Arabistan ne hale gelirdi konusunda bile sonsuz sayıda fikir yürütülebilir. Yirmi yıl sonra gelen başka bir Muhammed, belki de Bizans İmparatorluğunu tamamıyla pekişmiş ve çöl kabilelerinin hücumunu başarıyla savuşturmaya hazır bulacaktı. Belki de Arabistan Hıristiyanlığı kabul etmiş olacaktı, kimbilir? Gördük ki durum, can alıcı sorunlara kesin çözümler isteyen bir durumdur: Ama bu çözümler apayrı bir şekilde sonuçlanabilirdi. Her zar atışta tesadüf vardır ama her değişik zar atışı, tesadüfü bambaşka bir sonuca sürükler.

Ne olmuş olabileceğini bilmiyoruz fakat ne olduğunu iyi bilmekteyiz. Ve rahatça söyleyebiliriz ki, Muhammed'in geleneği, hatırı sayılır bir gelenektir. Özellikle başlangıçta, en basit kararlarından çıkacak sonuçları hiç şüphe yok ki görmemiştir Muhammed. Olayların zinciri öyle bir şekilde çözülüp düğümlenmektedir ki, Muhammed'in en basit, en olağan ve kendi çağdaşları bakımından sonuçtan yana en kısır tercihleri bile, henüz doğmamış milyonlarca erkek ve kadın için dev yankılarla yüklü bulunmaktadır. Öyle ki, bizim için büyük önem taşıyan pek çok şey, günün birinde bu adamın Mekke'deki karanlık bir sokağa sapmayışının izlerini taşıyor. Ve Muhammed, Bedr'de veya Uhud'da öldürülmüş olsaydı, insanlığın genel teknik evrimi ya da daha üretici iktisat formlarına doğru ilerleyişi, bu ölümden elle tutulur şekilde müteessir olmazdı herhalde fakat buna karşılık, Filipinlerden Batı Avrupa'ya nice nice şey tepeden tırnağa farklı olurdu!

Onsuz, kendisinin hayâlinden bile geçmediğini sandığımız Arap İmparatorluğunun kuruluşu fazlasıyla zayıf bir olasılık olurdu. Daha sonraları sadece bir ideolojik ve kültürel birlik durumuna düşmüş olan bu sınırsız siyasi birlik, Çin'den İspanya'ya, en değişik insanların, tekniklerin, davranışların ve düşüncelerin içiçe geçip katışmasını ve ahlâk, sanat, ideoloji alanlarında kendi öz değerlerini yaratan yepyeni bir uygarlığın doğmasını sağlamıştır. Ve bu uygarlığı meydana getiren unsurları teker teker göz önüne alır da kökenine bakacak olursak eski Arabistan'la Muhammed'in bu karmaşık kökte, çoğu zaman hiç payları bulunmadığını, zaman zaman da ikinci dereceden bir katkıları olduğunu görürüz. Ama Kureyşli peygamberin faaliyetini tarihten silin bir an: Bütün bu unsurların evrimini, bir araya gelip toplanmasını ve yayılıp gelişmesini de silmiş olursunuz.

Demek ki bütün bu tarih, belli bir ölçüde ve belli bir anlamda, Muhammed'den kaynaklanmaktadır. Dicle ve Fırat kıyılarından Atlantik Okyanusu'na kadar yirmi memleketin Araplaşması; Kuzey Afrika'sı elinden gitmiş Latin Batı ile, Arap olmuş Doğu arasındaki bağların kopması; Viyana önlerine

dayanan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar sayısız Müslüman devlet ve imparatorluk; atlılar ve denizciler, tüccarlar ve korsanlar, sanatçılar ve mimarlar, Kurtuba Camisi ve Tac Mahal, hep hep hep... Hazreti Muhammed'den kaynaklanmaktadır, evet.

Peygamberin manevi ve ideolojik mirasından çok daha güvenli ve çok daha dolaysız bir şekilde söz etmek gerekir. Müminlerinin sandığı gibi, İslam'ın bütün zihni dünyası Muhammed'in dile getirdiği düşünceden türemiştir diye değil. İslam fikir sisteminin çok daha başka kaynakları vardır. Yüzyıllar boyunca, çağların ruhundan ve en çeşitli kültürel etkilerden doğup gelen binlerce düşünce, peygambere mal edilerek kutsallaştırılmış, peygamberin korumasına sığındırılmıştır. Ama peygambere alabildiğine yabancı olan bu düşünceler bile, her şeye rağmen, önceden mevcut olan bir sisteme az çok uymak zorunda kalmışlardır ve önceden mevcut olan bu sistem, peygamberin, çevresinde bulduğu bir takım fikirleri, kendi zihni eğilimleri doğrultusunda alıp dönüştürerek yavaş yavaş işlediği ve oluşturduğu sistemdir. Böylece düşüncesi, kendisinden sonraki bütün Müslüman ideolojileri etkileyecektir. Ve özellikle Kuran vardır ortada: Belirttiğim gibi, peygamberin bilinçaltının ürünü olan ve bütün müminleri tarafından ta çocukluk çağından başlayarak okunan, ezberlenen, terennüm edilen ve hatmedilen Kuran.. Değişik kitaplara, başka etki kaynaklarına açık, kültürlü Müslümanlar için bile Kuran'ın oynadığı rol alabildiğine önemlidir. Hele milyonlarca basit insanın gözünde tek düşünce kaynağı, ideolojik, manevi ve ahlâki tek danışma makamı, yüzyıllardır sadece Kuran olagelmiştir. Demek ki Muhammed'in zihni dünyası, kendini, köylünün kafasına olduğu kadar devlet adamının ya da filozofun kafasına da doğrudan doğruya ve en dolaysız tarzda kabul ettirmektedir. Bütün Müslüman ülkelerde, elle tutulacak kadar canlı bir halde bulmaktayız Kuran'ın etkisini. İlahi gerçeklik gibi gözüken şey karşısındaki bu kesin korku ve eziklik, amansız bir sahibin elinde olmaktan gelen bu güçsüzlük duygusu ve onun anlaşılmaz iradesine bu boyun eğiş kadar insan hayatının gerçeklerine doğru bu olumlu ve etkin yönelme,

o gerçeklere hakim olabilmek yolunda harcanan bu dikkatli çaba, ıstırap ve umutsuzluğu bu kökten reddediş, yaşamın zevklerinden Tanrının iradesiyle açılan sınırlar içinde bu haz alış, ve bu yoğun vicdan da ondan kaynaklanmaktadır.

İnsan sadece ekmekle yaşamaz. Yaşayabilmesi için insana, hiç olmazsa dünyadaki yeri ve rolü hakkında birkaç yönetici düşünce, yaşayışını düzenleyecek birkaç kural gereklidir. İnsan kitlelerine işte bu düşünce ve kurallardan kurulu doyurucu bir sistemi, modern ideologlardan çok daha önce din reformcuları ve peygamberler sunmuş bulunmaktadır. Modern müminler (tabii bu arada Müslümanlar da) dinlerinde sadece ahlâki değer taşıyan buyrukları göz önüne alarak fikirleri ancak ikinci dereceden önemli birer sembol gibi saymak eğilimindedirler. Onların da haksızlığa karşı öfkesi bizim gibi olduğundan ötürü, en başta düşüncelerin kökenlerini ve onların hayat bulduğu dönemin koşullarıyla olan ilişkisini inceleme üzerinde yoğunlaşanlar, evrensel olan ve özgül olarak kavranabilecek ve sonuç olarak büyük ölçüde zamana, mekâna ve toplumsal arka plana bağlı olan ahlâki öğretinin bu yönünün ele alınmasını sıradan ve önemsiz bulma eğilimindedirler. Modern Müslümanlar için Muhammed, her şeyden önce, kendilerine adaletli, dürüst ve iyi olmalarını emreden adamdır. Bu görüş açısını da değerlendirmek gerekiyor. Gerçi bu isteğin tarih boyunca sık sık, kurulu düzene uymayı, dolayısıyla da adaletsizliğe boyun eğmeyi mazur göstermeye yaradığını ispatlayabiliriz. Bugün artık daha açık, akıldışı tabulara daha az bağlı bir ahlâk anlayışını tercih ettiğimiz, özellikle de bize mitolojik görünen fikirleri geçersiz saydığımız da doğrudur. Fakat unutmayalım ki, bizim o daha açık görüşlü ahlâkımız ve dünya hakkındaki doğru düşüncelerimiz; adalete, barışa, nispeten doğru dürüst bir ömür sürebilmek için en ilkel direktiflere ve şu fani hayatlarına bir anlam kazandıran basit fikirlere susamış büyük kitlelere yüzyıllar boyunca ulaşamamıştı. Kaldı ki, bizzat bizler şu kendi çağımızda en açık prensiplerden ve en bilimsel şekilde işlenmiş en doğru verilerden yola çıkarak doğup gelişen ideolojilerin de, çok geçmeden kendi mitlerini,

kendi haksızlıklarını ve kendi darlıklarını yarattığını gördük. Demek ki, milyonlarca insana hayat nedeni sunmuş olan ve –gelecek hakkında küçük bir tahminde bulunmamıza izin verilirse– daha da uzun bir süre, belki değişik bir şekilde, gene milyonlarca insana hayat nedeni sunmaya devam edecek olan geçmişin ideolojilerine karşı bunca sert ve kibirli davranmaya pek öyle hakkımız yoktur. Tam tersine, bu derece önemli bir rol oynamış sistemlerin kurucularının ve bu arada Muhammed'in büyüklüğünü açıkyürekle kabul etmemiz gerekiyor.

Müslümanların saldırısına uğrayanların, bu arada özellikle Hıristiyanların gözünde Muhammed, bir numaralı düşman haline gelmekte gecikmeyecekti: Saralı bir sahtekâr, iğrenç bir yaratık gözüyle bakılacaktır kendisine. Müritlerinin peygamber hakkında anlattıkları tahrif edilerek ortaya şehvet düşkünü ve zalim, boğazına kadar cinayete ve kötülüğe gömülmüş, tek tük fikirlerini yolunu şaşırmış Hıristiyanlardan utanmaksızın çalmış ve saf insanları türlü hokkabazlıklarla kendine çelmiş pis bir adam portresi ortaya sürülecektir. Popüler olan söylenceler daha da ileri gitmişti. Bir zamanlar iyi bir Hıristiyan olduğu ve birçok ruhu Hıristiyan dinine döndürdüğü söylenmişti. Hatta bazıları onun bir kardinal bile olduğunu söylerler ancak Kilise, onu yaptığı hizmetlere karşılık hakkettiği derecede ödüllendirmemiştir. Başka birini Papa seçmiştir. Ve böylece, onu diğerlerinden önce gelme kararlılığına sürükleyen kendini beğenmişliğiyle, ayrılıkçı bir din kurmuş ve doğru yoldan sapmıştır. Başarılı ideolojilerin yöntemlerinden biri de tüm ayrılıkları kendini beğenmişlikle açıklamaktır; pek tanınmamış havarilerin sıradan uyumluluklarını övmenin iyi yollarından biri. Bazıları onun ayyaş olduğunu ve müritlerinin domuzdan hazzetmemesini açıklamak için de bu hayvan tarafından yendiğini söylemeye devam etmişlerdi. Kimileri de –bunun bir örneğini *Chanson de Roland*'da buluruz– onun bir putperest tanrısı, iğrenç ibadetlerin nesnesi bir put olarak görürdü.

Karşı tarafta ise, durum tam tersinedir: Peygambere olan bağlılık yüzyıllar geçtikçe biraz daha artmıştır. Milyonlarca

Müslüman'a hayat nedenini sağlayan ideoloji, Allah kelamının son taşıyıcısı olan bu eşsiz adamın eseri değil midir? Ve Muhammed böylece, Müslümanlar arasındaki ideolojik birliğin kaynağı olmakla kalmayacak, sembolü haline de gelecektir. Ona adanmışlığı soğuracak çok az lider olduğundan çok az "karizmatik" kişiliğe onun ilgi ve saygısını taşıyacak olan kutsal erdemler bahşedilmiştir, çoğu ise onun ölmüş kurucusunun idealize edilmiş figürüyle aradaki boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Davranışının en küçük ayrıntıları hepsi için takip edilecek bir model olarak iş görmüştür. Tüm gidişat, standartlar ya da düşünceler ancak onun sözlerine ya da eylemlerine atıfta bulunularak savunulabilirdi. Boşanmanın ve hükmetmenin kurallarını o koymuştu, tıpkı sofrada nasıl davranılacağını gösterdiği, birinin nasıl dövüleceğini ya da sevişilebileceğini gösterdiği gibi. O bir insan olarak kusursuzdu ve her türlü eleştirinin üstündeydi. Onun yalanlamalarına rağmen giderek artan sayıda mucizeyle saygınlığı arttırılmıştı. "Hiçbir peygamber bizim Peygamberimiz gibi mucizeler sergilememiştir" diye yazıyordu Fas Kadısı İyad on ikinci yüzyılın başında. Arap folkloru, Yahudi, Hıristiyan, Zerdüşt ve hatta Budist efsanelerinin hepsi ona ve İslam'a layık olabilecek mucizevi bir yaşam öyküsü sağlamak için yardıma koşarlar.

O doğduğu sırada, Pers İmparatorunun sarayı sallanmış ve sarayın on dört kulesi yıkılmış, Zerdüşt'ün kutsal ateşi sönmüş, bir göl kurumuş, annesinin göğsünden harika bir ışık çıkmış ve onun parlaklığı Suriye'ye dek yayılmış ve yıldızlar o kadar yakına gelmiş ki buna şahit olanlardan birisi yıldızların üstlerine düşeceğinden korkmuştur. Onunla ilgili olarak, bedeninin gölge düşürmediği, sineklerin onun giysilerine konamadığı ve saçının ateşe düştüğünde yanmadığı söylenmiştir. Kuran'ın ayetinden çıkartılan fantastik bir hikâyeye göre, Allah ayı onu hizmetine vermiştir. Mekkelileri ikna etmek için ay, Peygamberin emriyle Kabe'nin çevresinde yedi kez dönmüş ve sonra da ortadan ikiye ayrılmıştır. "En uzağından en yakınına herkesin duyabileceği bir sesle" Muhammed'e biat ettiğini söylemiştir. Ayın bir yarısı onun giysisinin sağ yeninden batmış ve sol yeninden doğmuş, ötekisi

aynı şeyi tersinden yapmış. Cebrail ,ona kutsal bahçelerden beş elma getirmişti. Birisi ona, diğer dördü de ilk dört halifeye. Onun elması, ona şanını anlatan şarkılar söyleyerek, onun özel görevini kanıtlayan mucizeleri bir bir sıralayarak onunla konuşmuş.

Şairler ve yazarlar ona övgüler düzerler. İşte onlardan biri, Mısırlı dindar Berberi şair Buşiri'nin onun için on üçüncü yüzyılda söyledikleri:

Muhammed efendisidir iki dünyanın ve ağırlığı olan iki türün cinlerin ve insanların,
İki topluluğunun, Arapların ve yabancıların.
O'dur peygamberimiz, emreden ve men eden:
Ondan daha doğru sözlü olamaz hiçbir şey,
olurunda ve olmazında.
O'dur Allah'ın sevgili kulu, ricaları engelleyecek olan
Tüm apansız bastıran belaları...
Vücudunun ve aklının güçleri üstün geldi tüm peygamberlere
Ve denk değil hiçbiri ona bilgide
Ve ruhun büyüklüğünde...
Onun erdemlerinin yoktur bir benzeri:
O sahip tüm iyiliğin bölünmemiş özüne...
Mucizelerinin büyüklüğü denkse yüce makamına,
Adına okunan dualar canlandıracak kuru kemikleri...
O ki çiçek gibi hoş, dolunay gibi parlak,
Deniz kadar cömert, niyetleri zaman kadar büyük...[2]

Rastgele bir başka örneği alırsak, aynı dönemde yaşayan Dirini adında Mısırlı bir mistik onunla ilgili anlatılan kimi söylentileri kaydetmiştir:

Muhammed dedi ki: "Allah'ın yarattığı ilk ışık benim ışığımdı." Derler ki Allah kutsal tahtını yarattığında onun üzerine ışıktan

2 Buşiri, *burda*, 11. 34-6, 38, 42, 46, 58; krş. Arthur Jeffery'nin *A Reader on Islam*'daki tam çevirisi, The Hague, Mouton, 1962, ss.607-20. Aynı zamanda Rene Basset'nin Fransızca çevirisinin yorumlarını da kısmen kullandım. *La Bordah du Cheikh-el Bousiri*, Paris, Leroux, 1894.

harflerle, "Allah'tan başka tanrı yoktur ve Muhammed Allahın Elçisi'dir" yazmış. Adem Cennet'ten kovulduğu sırada tahtın ayaklarına ve Cennet'in her yerine Allah'la birlikte Muhammed'in adının yazılmış olduğunu görür. Der ki: "Tanrım, kimdir bu Muhammed?" Yüce Allah onu, "O senin soyundandır ama onun için seni yaratmasaymışım" diye yanıtlar. Bunun üzerine Adem, "Bu çocuğun kutsal yaradılışı adına babasına merhamet et" der. Bunun üzerine bir ses, "Ya Adem! Biz'den merhamet dilenmek için araya gökyüzünün ve yeryüzünün sakinlerinden hiçbirini değil de' Muhammed' in adını andın, öyleyse Biz de onu sana bahşedelim..." der. Onun özel görevinin işaretleri arasında şunlar vardır: Parmaklarının arasından bir su pınarı akıtmış ve bunu *barakasıyla*, defalarca tekrar etmiştir, bu çeşitli vesilelerle özgün söylentilerde yazılmıştır. Bunlardan biri Medine pazarında, Zavra'da geçen bir olayı anlatır. İkindi namazı vakti geldiğinde elini bir kavanoza sokar ve yaklaşık üç yüz kişi bu suyla abdestini alır. Anas der ki: "Parmaklarının arasından su fışkırdığını gördüm..." Bu işaretlerin arasında yiyeceği çoğaltma *barakası* vardır, böylece çok sayıda insanı besleyip bunu uzun süre sürdürmüştür. Bir keresinde Ebu Talha'nın evine gider, orada arpa ekmeği vardır. Ekmek somunlarını ister ve onları ufalar, sonra üzerine erimiş yağ döker. Daha sonra da Allah'ın istediği sözleri söyler ve der ki: "On kişiyi eve davet et." On kişi davet edilir ve doyasıya yerler. Sonra onlar çıkar on kişiyi daha çağırır ve böyle seksen kişi olana kadar sürer... Hayvanlar ona övgüler düzer ve ona inanmayanları kınar.

Kurdun Utban ibn Avs'a söylediği sözler meşhurdur. Otlakta sürüsünü otlamaktadır. Kurt gelip önünde durur ve ona der ki: "Senin için ne şaşırtıcı bir şey ki orada oturmuş sürünü otlatıyorsun ve bir peygamberi ihmal ediyorsun, Allah'ın şimdiye dek yolladığı en kudretli peygamberi, Cennet'in kapıları kendisine açık olan bir peygamberi, öyle ki Cennet'te oturanlar yukarıdan onun yoldaşlarının mücadelesine bakıyorlar. Onunla senin aranda bu sürüden başka hiçbir şey yok;

bunun için Allah'ın askerlerinin arasında olmalısın. Utban gitti ve İslamiyet'i kabul etti.

Erdemleri ve meziyetleri sonsuzdu.Ona inanan ve rehberliğini kabul edenlerin tanıklığına güvenirdi ama onu inkâr edenlere ve ona düşman olanlara da karşı olurdu. Kim olursa olsun Efendisine itaat edenlere kutsal ödülün müjdesini verirdi; kim olursa olsun onun isteklerine uymamayı tercih edenlerin cezasını ilan ederdi. Allah'a izniyle gücünün kanıtlarını göstermesi için yalvarırdı; ona inananların yolunu aydınlatan bir fenerdi ve ancak böyle biri doğru yolu gösterebilirdi. Onun ışığı Adem'den bu yana yanmaktaydı... Adem onu bilmiş ve onu Allah'la arasına girmesi için arabulucu yapmıştı... Güneş nasıl aydan ve deniz nasıl bir damla sudan üstünse, Muhammed de öteki peygamberlerden öyle üstündü. Muhammed onların yetkesinin temeli, onların hükmünün özü, peygamberlerden oluşan kolyenin en güzel incisi, onların döktükleri demirin kalıbı, onların şiirinin en güzel dizesi, onların dairesinin merkezi, sabahlarının güneşi, gecelerinin hilalidir... Yüksel, dünyanın imamı, kendini en yüce krallığa çıkart, cennet halkının imamı ol!... Baş melekler bu yüce başı selamlamaya gelsin, ışığı daha parlak, kanıtı daha gözleri kamaştırıcı, elinde tutuğu giz daha açık, gücü ve meziyeti daha çok, şöhreti daha hoş, görünüşü daha tatlı, dini daha kusursuz, nutku daha belagatlı, ibadeti daha etkili, bilgisi daha çok, sesi daha güçlü, istekleri daha karşılanmış, arabuluculuğu daha sonuç alıcı, yardımı daha kuvvetli, adı Muhammed (hamd edilen), bedeni en dindarı olsun... O Efendisinin en sevgili kulu, tüm müminler içinde en çok erdem bahşedilenidir..."[3]

Onun bir gece, vücudu yatağında yatarken, Cebrail'in rehberliğinde kadın başlı kısrak Burak'a binerek cennete yaptığı yolculuğun hayli ayrıntılı bir betimlemesi vardır. Bunlardan biri ortaçağda Latinceye çevrilmiş ve belki de Dante'ye esin kaynağı olmuştur. Bu, Toskanalı şairlerce zamanında bilinmekteydi.

---

3 Dirini, *taharat al-qulub*.., Kahire, 1296 H., s.26-8, 30-32.

Göğün yedi katında ondan önce gelmiş peygamberlerle tanıştı ve dev cüsseli melekler karşısına çıktı. Cebrail ona cennetin ve cehennemin sırlarını açıkladı. Allah'ın karşısına geldi ve Allah ellerini onun başına koydu, böylece kutsal bilgelik ona nüfuz etti.[4]

Mistikler, din bilimciler ve filozoflar onun rolü, nitelikleri ve gelişinin anlamı üzerine fikir yürütmüş, düşüncelerini ayrıntılandırmışlardır. Büyük İspanyol mistiği Muhiddin ibn el-Arabi'ye göre onun kadınlara olan meşhur düşkünlüğü, onun Tanrı'ya, onun yaratıklarına ve parçalarına olan aşkının ve onlara olan arzusu da onunla birleşmenin bir simgesiydi. Mistiklere göre "her şey –gökler, yeryüzü, melekler, insanlar, cinler– Muhammed'in canından, ruhundan, kalbinden ve etinden yaratılmıştı" (L.Gardet).[5]

Sıradan insanlar ona saygı duyar ve itaat ederdi. Adı şu övgü sözleri olmadan anılmaz ve yazılmazdı: "Allah'ın lütfü ve huzuru onun üzerine olsun". İnsanlar onun adıyla ant içerler. Çoğu onun yemediği yiyecekleri yemekten kaçınır. Doğubilimci Edward W. Lane bir gün Kahire pazarında dolaşırken çok hoş nargile kapları görerek hayran olur. Çömlekçiye bunları yapanın neden damgasını üzerine basmadığını sorar. "Allah korusun,"diye yanıtlar kapları yapan çömlekçi."Benim adım Ahmet [Peygambere atfedilen isimlerden biri].Onu ateşe koymamı ister misin?"[6]

Peygambere Allah tarafından özel bir zevk veren ağacın bitkisiyle aynı adın verildiğine dair yaygın bir inanış vardır.[7] Ancak Ömer bunu, insanların "Muhammed"in adıyla hakaret edeceği, eğleneceği ve onu suiistimal edeceği gerekçesiyle yasaklamaya çalışmıştır. Gerçekten de, örneğin özel bir "Muhammed" şarkısı (lied) söyleyen kimi inançsızların kendilerini ciddi bir dertle karşı karşıya bulduğu olaylar olmuştur. Peygamberi aşağılayanlar

---

4 E. Cerulli, *Il 'Libro della Scala' e la questione delle fonti arabo-spagnole della Divina Commedia*, Vatikan, 1949.
5 L. Gardet, *La Pensee religieuse d'Avicenne* (ibn Sina), Paris, Vrin, 1951, s.113.
6 E.W. Lane, *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*, Londra, C. Knight, 1836-7, 1.cilt, xiii. bölüm, s.384. Londra, Dent (Everyman's Library), s 288
7 J. Reinaud, "Monumens arabes, persans et turcs du Cabinet de M. le duc de Blacas...", Paris. *Imprimerie royale*, 1828, 2. cilt, s.97

şeriata göre ölümle cezalandırılmalıdır. Bundan daha birkaç yıl önce Beyrut'ta bir konferansta Avrupalı bir profesör, sırf tarihsel kanıt olarak, hiçbir kişisel maksat taşımadan Muhammed'e söven bazı ortaçağ Hıristiyanlarından alıntı yapması sonucu, büyük bir öfkeye neden olmuştu. Mesele diplomatik bir olay haline gelmişti.

Uzunca bir süre sigara ya da kahve içmenin, bu alışkanlıklar Peygamberin zamanında bilinmediğinden ötürü genel olarak dine karşı gelmek olduğuna dair inanış vardı. İnsanlar onun fiziksel ve ruhani tamlamalarının kazındığı ve mucizevi etkilerinin olacağın umdukları plaketler, madalyonlar veya taşlar takmaya alıştılar. Onun şöyle demiş olduğu yazılır:

"Eğer biri benden sonra benim özelliklerimin betimlemesini görürse beni görmüş gibi olur, ve bana sevgiyle bakan Allah tarafından cehennem ateşinden korunur -o mezar sınavından esirgenecek ve Kıyamet Günü'nde savunmasız kalmayacaktır."[8]

Onun adları dindarca bir bir sıralanmış ve doksan dokuzu bulmuştur, tıpkı Allah'ın isimleri gibi. İnsanlar bu adları nazarlık olarak ve zincirin ucuna takarak taşırlar. Her yerde popüler şairler, hatipler ve sokak şarkıcıları ona övgülerini korku ve merakla dolu, saygılı ve dikkatli dinleyicilere bas bas bağırırlar.

Peygamberin soyundan gelenler, onun ailesinin fertleri özel ayrıcalıklara sahiptir. Onlar *şerif* ve *seyyid* sınıfını oluştururlar. Onlara hürmet, saygı ve sevgi hakkı verilmiştir. Onların adaletsizlikleri ve aşırılıkları doğuştandır. Hiçbiri cehennemin acılarını çekmeyecektir zira Peygamber, "Benim dışımda kan ya da evlilik yoluyla olan tüm akrabalık ilişkileri Kıyamet Günü geçersizleşecektir" demişti. Onlar kutsal kanın saflığını korumak için kendi aralarında evlenirler. Kimi ülkelerde soylarını güç ve varlık elde etmek için sömürürler. On altıncı yüzyıldan beri İran'ın resmi dini olan Şii mezhebi, her kuşakta Peygamber'in soyundan gelenler arasında ilk doğanların ardılları olan *imamların*,

---

8 A.g.e., 2.cilt, s.80-82.

yanılmaz olduğuna ve doğaüstü meziyetlere sahip olduklarına inanır. Onuncu yüzyılda Mısır'ın iktidarsız hükümdarı Zenci Kafur atını sokakta sürerken kamçısını yere düşürür, bir *şerif* kamçıyı alır ve ona verir. Bunun üzerine Kafur haykırarak: "Artık ölebilirim. Hayatta Allahın Elçisi'nin soyundan gelen birinin bana kırbacımı vermesinden başka neyi isteyebilirim ki?" der. Hikâye, onun çok zaman geçmeden gerçekten de öldüğünü söyleyerek devam eder.

Muhammed'in oturduğu ya da üstüne uzandığı taşlara saygı gösterilir. Bunlardan birisinin, Havran'da[9] Mahaya'da olanının çocuk doğumunu kolaylaştırdığına inanılır. Biraz ötesinde Malikiye'de, onun içinden yemek yediği kutsal bir ağaç kase varmış. Küba'da onun içine tükürdüğü bir kuyu gösterilir, ondan sonra kuyunun hafif tuzlu olan suyu tatlılaşmıştır. Kudüs'te, Şam'da, Havran'daki Dibin'de ve diğer sayısız yerde onun taşlara bıraktığı ayak izleri görülebilirdi, hâlâ da görülebilir çünkü bir kayaya adım attığında ayağının kayanın içine gömülerek silinmez bir iz bıraktığı söylenir. 1200 yıllarında onun soyundan gelenlerden birisi bu tür bir hatırayı yanında taşıyarak bundan çok para kazanmıştı. Bunun birçok benzeri günümüze dek Hindistan'da görülmüştür.[10] Mekke'de doğduğu yer bir camiye çevrilmiştir ve özellikle şereflendirilen bir yer olmuştur. 1184 yılında İspanyol hacı İbn Zübeyir kesin yeri işaretleyen gümüşle çevrelenmiş yeşil mermer taşı gördüğünde şaşkınlığa uğramıştı. "Yanaklarımızı sürdük" diye yazar, "yeni doğmuş bebeklerin en ünlüsünün toprağa düştüğü ve tüm bebeklerin en safının, en soylusunun dokunduğu bu kutsal yere"[11] Ondan kalan birçok hatıra her yerde saklanır: Saçlar, dişler, sandaletler, hırkası, seccadesi, bir kılıç kabzası ve onun kullandığı bir ok. Konstantinapol (İstanbul), İslam dünyasının başkenti olduğunda bu tür sayısız

---

9 Haravi, *kitab al-isharat ila ma'rifat az-ziyarat*, yay. J. Sourdel-Thomine, Şam, Institut français, 1953, s. 16; Fansızca çevirisi, *Guide des lieux de pelerinage*. Şam, Institut français, 1957, s.42.

10 A.g.e., Arapça, s. 14, 17, 95; Fransızca, s. 36, 43, 216; T.W. Arnold. "Qadam sharif", *Encyclopedia of Islam*, 1.baskı, 2. cilt.

11 ibn Jubayr, *Travels*.., yay W.Wright. Leiden. 1852. 2.baskı, yay M.J de Goeje, Leiden, 1907, s 162 vd.

hatıraya sahip olacak kadar şanslı oldu. Onun sakalından kesilmiş iki tel, orada birbirinin içine dikilmiş kırk çantanın içinde saklanır ve dinsel bir törenle yılda bir kez müminlere gösterilir.

Popüler dindarlık, bazen Kuran'ın Hıristiyanları ve Yahudileri suçladığına benzer bir şekilde tektanrıcılığı tehdit edecek kadar ileri gider. Bir yorumcu, Kuran'ın ayetlerinden birini Allah'ın, Peygamberi tahtına oturttuğunu iddia edecek şekilde yorumlamıştı! Saygıdeğer din bilimci Tabari, buna itiraz etmiş ve Bağdat'ın müminleri evinin kapısını taşlamıştı.[12] Bazı yerlerde Peygamberin şerefine toplu olarak dua etme, daha ilk dönemlerde diğerlerinin arasına yerleştirilmiştir. Bu yakarışın, mucizevi faziletleri olduğuna inanılmıştır. Bu türden seksen şükran duasının seksen günahın ve hatta seksen yıllık günahların affedilmesine denk olduğu söylenmiştir. Mistiğin biri kendisiyle öbür dünyada öç alacak melek arasında duran ışıktan bir varlık görmüştü, bu varlık onun tüm hayatı boyunca Peygamber'e okuduğu sayısız "şükran duaları"ndan oluşuyordu. Üstelik, cesedi mucizevi bir şekilde mezarında bozulmamış olarak duran Muhammed ruhunun ikamet ettiği Cennet'ten kendisini korumak için Allah'la arasına girmişti.

Medine'de dinlenmek için bedeninin gizlice yattığı sade mezar, bir caminin altın, gümüş, mermer, mozaik ve elmaslarla süslenmiş ruhani merkezi haline getirilmiştir. Müslüman hükümdarlar onun üzerine zengin hediyeler yığmış ve onu süslemekte birbirleriyle yarışmıştır. Peygamberin yanında yoldaşları Ebu Bekir ve Ömer yatarlar, bir halk söylentisine göre orada hâlâ zamanın bitiminde geri döndüğünde yatması için İsa'ya ayrılmış bir yer bulunmaktadır.[13] Mekke'ye gittikten sonra hacıların çoğu Medine'ye bu kabri ziyarete giderler. Zaten Muhammed "Eğer biri beni ölümümden sonra ziyarete gelirse, sanki beni yaşarken ziyarete gelmiş gibi olur" dememiş miydi? Modern bir Müslüman

---

12 I. Goldhizer, *Muhammedanische Studien*. Halle, 1890 (yeniden baskı: Hildheim. G. Olm. 1961), s.168; Tor Andrae, *Dieperson Muhammeds in Lehre und Glauben seiner Gemeinde*. Stokholm, 1918, s.271

13 R.F. Burton, *Personal Narrative of a Pilgrimage to Al Mdinah and Meccah*, Londra. G. Bell. 1913 (Bohn's Popular Library). I. cilt, s.315

tarafından şu öğüt verilmiştir:

"Caminin içine giriyorsunuz... ve kabre doğru yürüyorsunuz. [Ayşe'nin kulübesi] artık tek kapılı bir odadır ve önemli olaylar dışında açılmaz. Dış duvarlarına uzun yeşil perdeler asılıdır. Çevresinde içine hiçbir ışığın ulaşmadığı karanlık, dar bir geçit vardır. Bir tarafta görebileceğiniz tek şey zarif işçiliğin olduğu görkemli bölmelerin yükseldiğidir. Bu bölmeler üstü altın yivlerle süslenmiş beyaz mermerden sütunlarla ayrılır. Yine galerinin yanlarında görülen bu beyaz sütunlar soylu bahçeyle (*ravda eş-şerif*) mistik, ruhani bahçenin sınırlarını işaretler. Söylentilere göre orada dua eden bir mümin cennette dua etmiş gibi olur. Peygamber'in kabrini ise göremezsiniz."

Günümüzün puta tapmaktan korkan reformisti şunu da ekler: "Bölmenin önünde durun ve dua etmeyin. Dua Allah'a ayrılmıştır...Ancak dindarca düşüncelerinizi (tam bir uysallıkla) ihmal etmeyin, bu Allahın Elçisi'ne büyük bir onur verecektir" (J.Roman).[14]

Aynı korku, kabul edilmeli ki cahil kitlelerin Peygamber'e ithaf ettikleri ibadetlerin karşısında Muhammed'in mesajının gerçeğine mümince tutunmakan kaynaklanır. Kimi reformistleri daha radikal önlemler almaya iter. Püriten Vahabi orduları 1804 yılında Medine'yi ele geçirdiğinde kutsal mezarın üstünde yükselen tüm kubbeleri yıkabildikleri kadar yıkmışlardı ve tüm değerli şeyleri dışarı atmışlardı. Ancak hiçbir şey kitlelerin dinlerini borçlu oldukları insana olan dindarca saygısını söküp atmayı başaramamıştır; bu dindarlık kendisine bir çıkış yolu bulmuştur. Bunu elitlere kaba gelen biçimlerin dışında nasıl yapabilirdi ki?

Müminlerin tümü Medine'ye gidemez, yine de hepsi Peygamber'e olan saygılarını sık ve düzenli aralıklarla göstermek isterler. Hicret'ten birkaç yüzyıl sonra –kesin tarihi bilinmiyor– Peygamber'in doğum günü için bir kutlama yapıldı ve bu hızla yayıldı. Bugün keyfi olarak on ikinci ayın (Zilhicce) bir pazartesi

---

14 Jean Roman, *Le Pelerinage aux lieux saints de Islam*, Cezayir, Baconnier, 1954, s. 34 vd

gününe sabitlendi. Muhammed, bir pazartesi günü ölmüştü ve Medine'ye Hicret'i de bir pazartesi günü başlamıştı. Kutlamanın ayrıntıları bir yerden diğerine değişir ama çoğu yerde fener alayları düzenlenir, yoksullara yemek dağıtılır, herkese çeşitli tatlılar dağıtılır; kahve ve tatlı satmak için tüccarlar çadırlar ve tezgahlar kurarlar, bunlar hava karardıktan sonra fenerlerle aydınlatılır. İp cambazları, yılan oynatanlar, masal anlatanlar ve her türden eğlence olur. Çocuklar yeni giysilerini giyer, insanlar birbirini ziyarete gider, havai fişekler atılır, kendilerini kokulara boğarlar ve süslenmiş atların üzerinde boy gösterirler. Bu tamamen fantastik bir eğlencedir. Mistik tarikatların üyeleri, Allah'ın ve Muhammed'in adlarını defalarca bağırarak, kendilerinden geçip kollarını sallamaya başladıkları geçit alayı düzenlerler. Bu bir süre sonra hezeyana dönüşür, ondan sonra da trans haline geçilir ve dinsel sözler haykırılır. Kahire'de şeyhin biri yüzükoyun yatmış olan düzinelerce dervişin üstünde atla gezer. Her yerde insanlar Peygamber'in ünüyle ilgili dualar, şarkılar ve şiirler okurlar. Konuşmacılar Muhammed gelmeden önce dünyanın nasıl bir karanlığa gömülmüş olduğunu ve onun insanların kalbini aydınlatmak için hakikatin ışığını nasıl getirdiğini anlatırlar.[15] Türkiye'de derviş Süleyman Çelebi'nin on beşinci yüzyılın başında (dönemin diğer şairlerinin de yardımıyla) yazdığı ünlü şiir okunur.

Yaradılmış cümle oldu şaduman
Gam gidub alem yeniden buldu can

Cümle zerrat-ı cihan idüb nida
Çağrışuben dediler kim merhaba

Merhaba ey al-i sultan merhaba
Merhaba ey kan-ı irfan merhaba
Merhaba ey sırr-ı furkan merhaba
Merhaba ey derde derman merhaba

---

15 krş., örneğin, M Hsadj-Şadok. "Le mawlıd d'apres le mufti-poete d'Alger Ibn Ammar", *Melanges Louis Massignon*, Şam. Institut Français, 1957, 2 cilt, ss.269-91; H.Fuchs, "Mawlıd". *Encyclopedia of Islam*. 1.baskı. 3 cilt

Merhaba ey bülbül-i bağ-ı Cemal
Merhaba ey aşina-yi Zülcelal

Merhaba ey mah-ü hurşidi Hûda
Merhaba ey Hak 'dan olmayan cüda

Merhaba ey asi ümmet melcei
Merhaba ey çaresizler eşfei [16]

(*Mevlid, Merhaba Bahri*)

Hıristiyanlık O'nda, kötülük ve şehvet düşkünü baş düşmanını, İslam ise mahlukların en mükemmelini göredursun, dine inanmayan birtakım başka adamlar, O'nda, kendileri gibi düşünen ve eyleyen bir insan bulmaya çalışacaklardır. XVIII. yüzyılın başlarında Boulainvilliers, akla uygun bir din kurmuş olan özgür düşünceli bir insan olarak selamlamaktadır Muhammed'i. Her şeyden önce Hıristiyanlığa saldırma amacını güden Voltaire ise O'nu, hurafelerden yararlanarak halkını zafere eriştiren kinik bir sahtekâr olarak tanımlamaktadır. Bütün on sekizinci yüzyılın gözünde Muhammed, doğa ve akıl dininin peygamberidir. Ve Goethe, Muhammed'e hasrettiği enfes bir şiirinde, deha sahibi insanın en mükemmel örneği olarak gördüğü peygamberi, derelerin ve çayların denize ulaşmak için kendisinden yardım beklediği koca bir ırmağa benzetmektedir.

Ve böylece taşıdı,
Hepsi neşeyle kaynaşan
Kardeşlerini, hazinelerini, çocuklarını
Onları bekleyen Babalarının koynuna.

Carlyle'a göre, tanrısal bir özelliğe sahip olan bu büyük ruh,

---

16 F. Lyman MacCallum'un nazım çevirisine göre (Suleyman Chelebi, *The Mevlidi Sherif*, Londra John Murray [Wisdom of East series] 1943, s.23 vd.). Bu kitabın Fransızca baskısında Turkçe metnin kısmen farklı kimi okumalarını tercih etti; krş. Süleyman Çelebi. *Vesiletü 'n-necat Mevlid*. yay. Ahmet Ateş, Ankara, Turk Tarih Kurumu Basımevi, 1954 s.67.

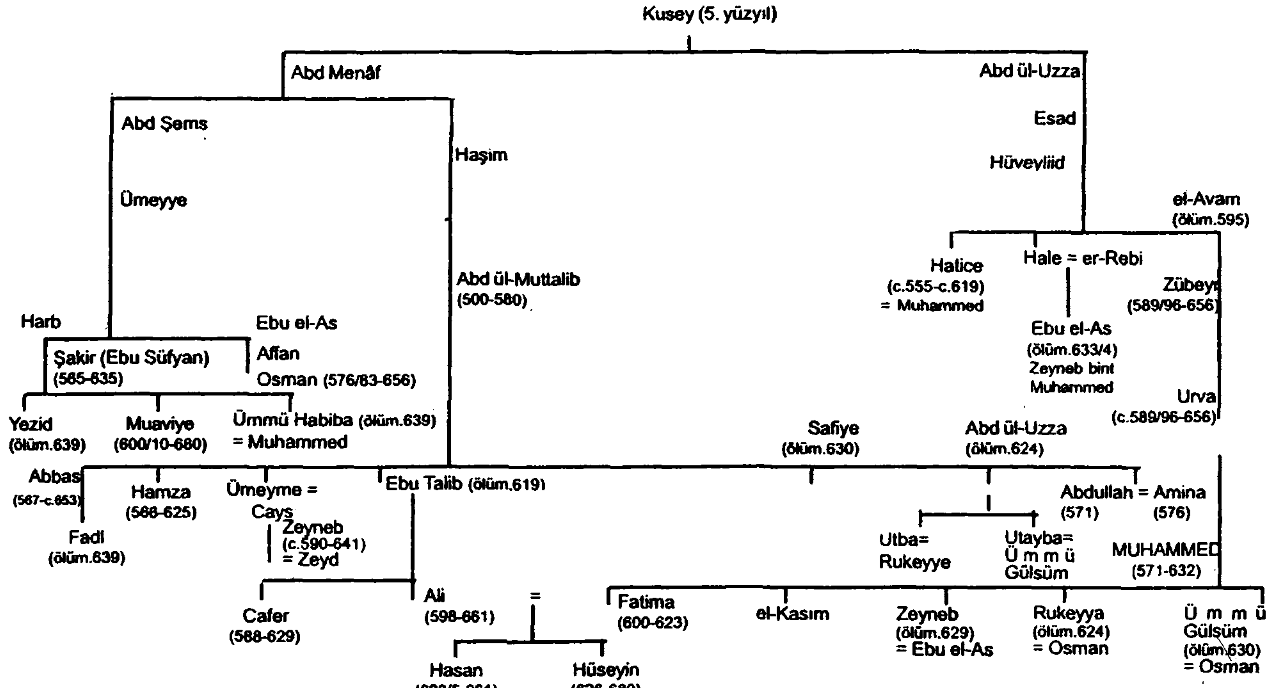
insanlığın en önde gelen kahramanları arasında yer almaktadır. Edebiyatçıların ardından bilginler el uzatmıştır Muhammed'e. Kaynaklara inerek ve gittikçe daha derinden didik didik ettikleri Arap tarihçilerine dayanarak, peygamberin biyografisini kurup çıkarmışlardır. 19. yüzyıl Arap tarihi uzmanı Hubert Grimme, O'nu, zenginleri ürküterek onaylarını almak için gelişigüzel uydurduğu bir "mitoloji"nin yardımıyla mali ve sosyal bir reformu geçirmiş olan bir sosyalist görmektedir. Çoğu şarkiyatçılar, yargılarında dikkatli davranarak, Muhammed'in dini şevkini ön plana çıkarırken tarihi kaynakların büyük bilgini Belçikali Cizvit rahibi Henri Lammens'in kindarlığı, peygamberin samimiyetini inkâra kadar götürmeye varmaktadır. Sovyet bilginleri gerici mi, ilerici mi olduğunu hararetle tartışmakta; öte yandan Arap ülkelerindeki milliyetçiler, sosyalistler ve hatta komünistler, O'nu bir öncü olarak sahiplenmektedirler.

Aslında herkes Muhammed'de kendisinin ve kendi zamanının kaygı ve sorunlarının bir yankısını aramış, anlamadığı yanını yok saymış ve O'nu kendi tutkularına, fikirlerine ya da hayallerine göre biçimlendirmiştir. Bu genel kuraldan sıyrılabilmiş olduğum iddiasında değilim. Fakat tam nesnellik nasıl ulaşılması imkânsız bir şeyse, bile bile yanlı olmak gereğini öne sürmek de bir o kadar saçmadır. Düşüncesi ve eylemiyle dünyayı sarsmış olan bu adam hakkında, aslında pek az şey biliyoruz ama, tıpkı İsa konusunda olduğu gibi, yarım yamalak hikâyelerin ve doğruluğu kuşkulu söylentilerin içinde bile Muhammed'in, başka hiç kimsede rastlanmayan bir kişiliğin ışığıyla parıldadığını görmek mümkündür. Çevresinde toplanmış sıradan adamlar için çarpıcı olan da işte bu ışıktır. Ve ben de bu kitapta işte bu ışığı, görebildiğim kadarıyla yakalamaya çalıştım. Bu basit bir fotoğraf değildir. Ne şeytani bir canavarın, ne de gözlerini sadece Tanrı'sına dikmiş bir mistiğin fotoğrafıdır bu. Anladığımız kadarıyla Muhammed, karmaşık ve çelişkilerle dolu bir adamdı. Zevke düşkün olduğu kadar, dünyadan el etek çekmeye de düşkündü. Çoğu zaman şefkatli, kimi zaman zalim oldu. Allahı'na karşı korku ve aşkla dolu bir dindardı ama aynı zaman-

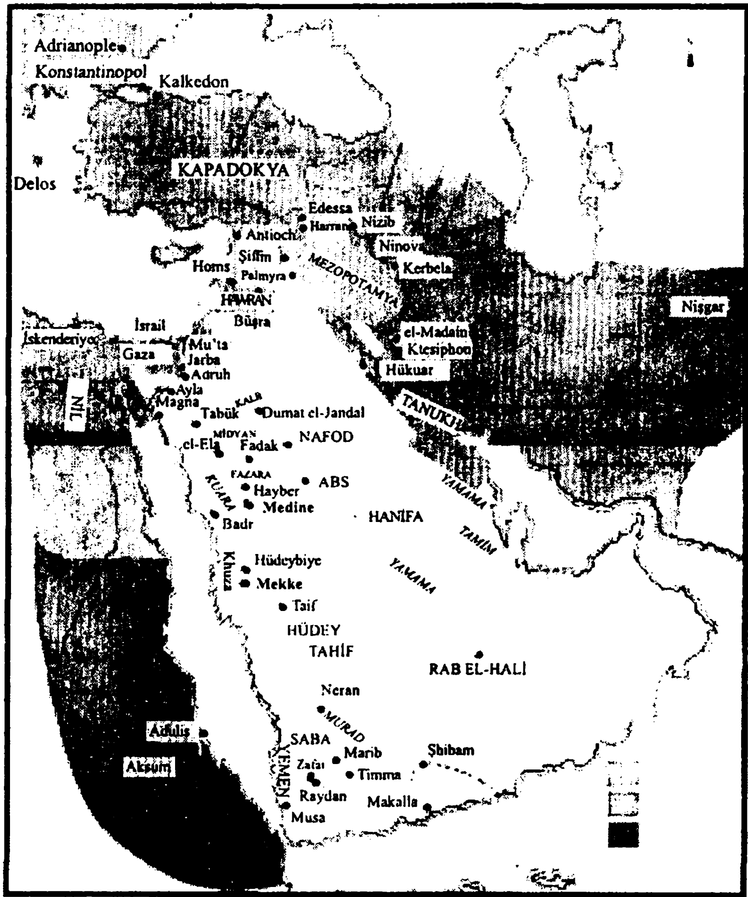
da bütün tavizlere hazır bir siyaset adamıydı. Günlük hayatında hiç de belagat sahibi değildi ama kısa bir dönem boyunca hayranlık verici bir şiirle dolu metinler çekip çıkardı bilinç altından. Sakin ve sinirli, cesur ve ürkekti. İkiyüzlülük ve açık yürekliliğin bir karışımıydı. Uğradığı hakaretleri kimi zaman derhal unutur, kimi zaman da vahşice kin güderdi. Kibirli ve alçak gönüllüydü, namuslu ve şehvetliydi, zekiydi ama bazı konularda inanılmayacak derecede dar kafalıydı. Ve öyle bir kuvvet taşıyordu ki içinde, şartların da yardımıyla bu kuvvet, dünyayı altüst etmiş bir avuç adamdan bir tanesi haline getirdi onu.

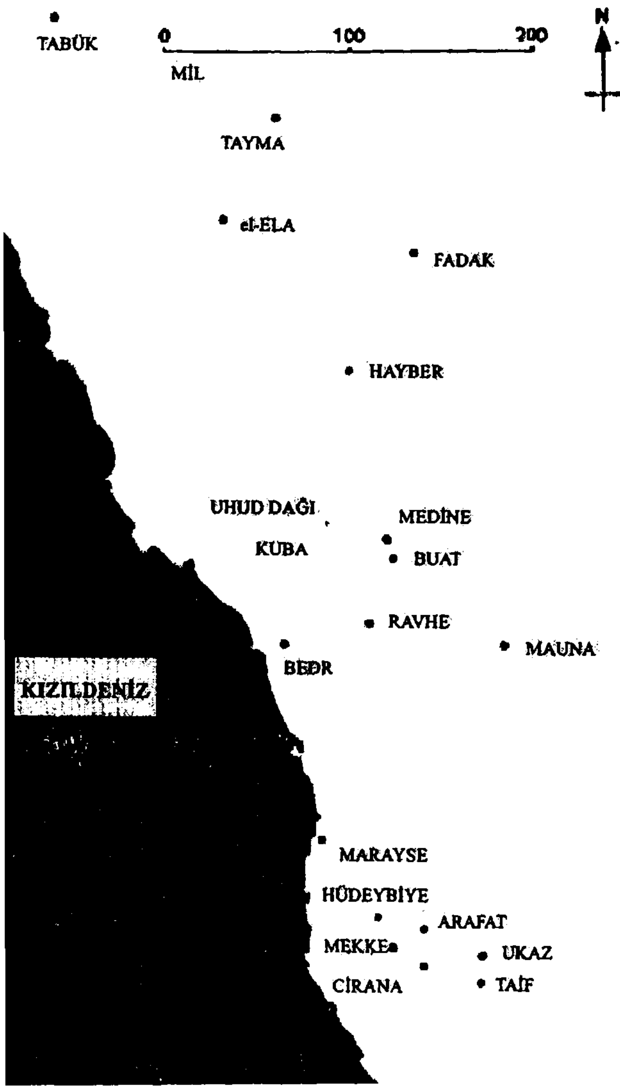
Bu karmaşıklık ve çelişkilerin, bu kuvvet ve zaafların karışımı karşısında neden şaşkınlığa düşelim ki? Nihayetinde, Kureyş kabilesinden Muhammed ibn Abdullah da, tıpkı diğer insanlar gibi, aynı zayıflıklara tabi olan, aynı güçleri paylaşan bir insandı; kardeşimizdi.

MUHAMMED'İN VE İLGİLİ BİRKAÇ AİLENİN SOYAĞACI

ORTADOĞU VE ARABİSTAN

Mekke ve Medine'nin Çevresi

ARAPÇA SÖZCÜKLER VE KİŞİ İSİMLERİ

Bu bir dizin değildir. Bu tablonun amacı, okurun okuma ilerledikçe unutabileceği Arapça sözcüklerin, kişiler veya gruplarla ilgili olayların anlamlarını hatırlatmasını sağlamaktır. Bu yüzden bu listeye yalnızca belli aralıklarla birkaç kez tekrar eden sözcük ve isimleri aldım. Yine benzerliklerinden ötürü karışıklık çıkartması mümkün olan isimleri ve daha netleştirilmesi gerekenleri de bu listeye ekledim. Bunların geçtiği her sayfaya değil, yalnızca bunlarla ilgili açıklama veya tanımlamanın olduğu sayfalara gönderme yaptım.

Okurlar bu listeye bakmadan önce Önsöz'de Arapça telaffuzlarla ilgili bölüme yeniden göz atarlarsa, bu onlar için faydalı olabilir.

Abbas ibn Abd ül-Muttalib; Mekkeli bir banker ve Muhammed'in amcası.

Abd...; sözcüğün kendisi "hizmetkâr" veya "köle" anlamına geliyor. Abd'lı isimler "x'in hizmetkârı" demek; x, pagan zamanında bir pagan tanrısına karşılık geliyordu. İslamiyet'in gelişiyle birlikte Allah'ın adlarından biri.

Abd Menaf; bazı büyük Kureyş aşiretlerinin ortak atası, bunlar bir bütün olarak Beni Abd Menaf etnik grubunu oluştururlar. Bu aynı zamanda Ebu Talib'in gerçek ismi ve muhtemelen Muhammed'in çok genç ölen oğullarından birinin de ismi.

Abd ür-Rahman ibn Avf; Zühre aşiretinden, önceden Abd el

Kabe diye bilinen bir Kureyşli; Muhammed'in ilk yol arkadaşlarından biri ve ticarette çok becerikli bir kişi.

Abd Şems ibn Abd Menaf; içlerinde Beni Ümeyye gibi önemli ailelerin de olduğu büyük bir Kureyş aşiretine adını veren ata.

Abdullah ibn Abd ül-Muttalib; Muhammed'in babası.

Abdullah ibn Muhammed; Muhammed'in çok küçük yaşta ölen bir oğlu.

Abdullah ibn Sa'd; Muhammed'in sekreteri, Osman ibn Affan'ın üvey kardeşi, bir Kureyşli.

Abdullah ibn Übey; Avfların Hazreci soyunun başkanı, Medineli.

Abdullah ibn Üneys; Süfyan ibn Halid tarafından öldürülen Medineli bir Müslüman.

Abdül Muttalib ibn Haşim; Abd Menaf'ın büyük oğlu ve Muhammed'in büyükbabası. Onun soyundan gelenler, zaman zaman özel bir etnik grup sayılırlar: Beni Abd ül-Muttalib.

Abraha; Güney Arabistan'da Hıristiyan bir hükümdar.

Ad; eski Arabistan'ın mitolojik halk ya da kabilelerinden biri.

Ali ibn Ebi Talib; Ebu Talib'in oğlu ve Muhammed'in yeğeni. Onun kızı Fatima ile evlendi, Hasan ve Hüseyin'in babası ve 656'dan 661'e kadar Halife (Dördüncü).

Allat; İslam öncesi bir Arap tanrıçası.

Amina bint Vahab; Zühre aşiretinden bir Kureyşli, Abdullah ibn Abd ül-Muttalib'in karısı, Muhammed'in annesi.

Ammar ibn Yesir; Beni Mahzum'un müttefiklerinden, İslamiyet'i ilk kabul edenlerden.

Ammianus Marcellinus; dördüncü yüzyıl Latin tarihçisi.

Arak; Develerin ve diğer hayvanların beslenmesinde kullanılan dikenli bir ağaç.

Arethas; Arapça Haris adının Grekçe tercümesi.

Aşure; tam karşılığı "onuncu". Yahudilerin (Kefaret Günü) yom kippur orucunun (Araplaştırılmış) Arami dilindeki karşılığı.

Attab ibn Esad; Muhammed'in Mekke'ye atadığı bir vali.

Avf; Hazrec kabilesinden bir Medineli aşiret.

Avs; Medine'nin Yahudi olmayan iki büyük aşiretinden biri.

Avs Menat; Avs kabilesinden Medineli aşiretler.

Ayşe bint Ebi Bekir; Ebu Bekir'in kızı, Muhammed'in sevgili çocuk eşi.

Bekr ibn Abd Menat (Beni); Mekke sınırındaki Huneyne kabilesinin bir kolu.

Bekr ibn Veyl (Beni); Kuzeydoğu Arabistan'da büyük bir kabile.

Beni...; "oğulları", kabile isimlerinin önüne konur. Kureyş ya da Beni Kureyş olarak ya da Latince bir ekle Kureyşliler, Ümeyyeler, Gassaniler şeklinde kullanılabilir; kullanana göre kendisini Kureyş, Ümeyye ya da Gassani soyundan gelen ya da onların çocuğu.

Beni Nadir; Medine'deki üç büyük Yahudi aşiretinden biri.

Bilal; zenci bir köle, İslam'ı ilk kabul edenlerden; güçlü sesi onu Muhammed' in ilk müezzini yaptı.

Cafer ibn Ebi Talib; Ebu Talib'in oğlu, Ali'nin kardeşi, Muhammed'in yeğeni.

Dinar; altın sikke (Latince denarius'tan geliyor).

Dirhem; gümüş sikke (Grekçe drahmi ya da drahma).

Ebu; Arapça "baba" anlamında bir kelime, aşağıdaki şekillerde kullanılır; "x'in babası" (böyle olduğunda buna "künye" denir) anlamına geldiği gibi, zaman zaman "..'li adam" anlamına da gelir. Örneğin Ebu Himar, kelimesi kelimesine çevrilirse "eşeğin babası".

Ebu Af ak; Medine'nin ileri gelenlerinden ve İslam karşıtı bir şair.

Ebu Bekir ibn Ebi Kuhafa; Taym aşiretinden, Muhammed'in ilk yoldaşlarından biri, danışmanı, kayınpederi (Ayşe'nin babası) ve halefi.

Ebu Cehl; Mahzum aşiretinden, Muhammed'e şiddetle muhalefet eden etkili bir Kureyşli.

Ebu el-As ibn er-Rebi; Hatice'nin yeğeni (Hala bint Huveylid'in oğlu) anne tarafından kuzeni Zeyneb bint Muhammed'le evlendi, böylece peygamberin damadı oldu.

Ebu el-Kasım; Muhammed'in künye'lerinden biri.

Ebu el-Valid; Utba ibn Rabia'nın bir künyesi.

Ebu Emir; el-Rahip olarak bilinir, Medineli bir tektanrıcı, fanatik bir İslam karşıtı.

Ebu Lahab; bu Abd ül-Aziz ibn Abd ül-Muttalib'in lakabı (anlamı "ateşli adam", ilk önceleri bu "yakışıklı" olarak anlaşıldıysa da sonraları "cehennemlik" olarak yorumlandı), Muhammed'in amcası, iki kızının kayınpederi ve onun en amansız muhaliflerinden bi

Ebu Süfyan Şakir ibn Harb; Kureyş'in Abd Şems aşiretinden, Ümeyye'nin büyük oğlu, Hind'in kocası, Muaviye, Yezid ve (Muhammed'le evlenen) Ümmü Habibe'nin babası, Muhammed'in hasımlarından biri, Kureyş'in reisi haline geldi.

Ebu Talib Abd Menaf ibn Abd ül-Muttalib; Muhammed'in amcası ve hocası, Ali ve Cafer'in babası.

Ebu Übeyde; Kureyşli, Muhammed'in etkili danışmanlarından.

el-; Arapça artikel (bazen ür-,ül, vb. halini alır ya da kısaltılır) kendisiyle başlayan sözcüğü önceki sözcüğe bağlar.

El-Arkam ibn Abd Menaf; Mahzum aşiretinden bir Kureyşli, evini Müslümanlara toplantı yapmaları için açmıştı.

el-Haris ibn Cebele (Grekçe Arithas); Gassani reisi (fılark) ve

539-570 arasında Bizans vassalı.

El-Kasım; Muhammed ve Hatice'nin çok küçük yaşta ölen oğlu.

el-Mündir ibn el-Haris; Grekçe Alamundaros, yaklaşık olarak 570-581 yıllarında hüküm sürmüş bir Gassani fılarkı.

el-Velid ibn el-Velid; Üyeys olarak da bilinir, Makzum klanından bir Kureyşli, İslam'ı ilk kabul edenlerden.

Emeviler; Kureyş'in Abd Şems aşiretinin Ümeyye ailesinden gelenler, Muaviye ibn Ebi Süfyan idaresinde 661-750 yılları arasında İslam dünyasına ve sonra da İspanya'ya hükmeden hanedan.

Ensar; "yardımcılar", Muhammed'in Medineli taraftarlarına verilen ad, muhacirun'un karşıtı.

er-Rahman; Arapça "esirgeyici olan Allah" (Güney Arabistan'da "rahmanan"). Güney Arabistanlıların (Arami ve İbrani modeline göre) Yahudilerin tanrısına ve Hıristiyan Teslis'inde Baba Tanrı'ya verdikleri ad. Bu ad Maslama ve Muhammed tarafından Allah'ın ad

Esma bint Mervan; Medineli bir kadın şair.

Fadıl ibn Abbas; Abbas'ın oğlu ve peygamberin yeğeni.

Fatima bint Amr; Kureyş'in Mahzum aşiretinden, Abd ül-Muttalib'in karısı, Ebu Talib'in ve peygamberin babası Abdullah'ın annesi.

Fatima bint el-Hattab; Ömer'in kızkardeşi.

Fatima bint Muhammed; Muhammed ve Hatice'nin kızı, Muhammed'in yeğeni Ali ibn Ebi Talib'in karısı ve Hasan ve Hüseyin'in annesi.

Gassani, Gassaniler; Suriye'de bir Arap hanedanlığı, Monofizist Hıristiyanlar ve Bizans'a bağlılar.

Habbab ibn el-Arat; bir tefeci, Beni Zühre aşiretine birleşik, İslam'ı ilk kabul edenlerden biri.

Hac; önceleri paganların, sonraları Müslümanların Kabe'yi ve civarındaki kutsal yerleri ziyareti.

Hadis; Muhammed'in kimi davranış ve sözlerinin kısa anlatımları. Klasik biçiminde, hadisi bu konuda yetkili kişi bunu bir diğerine aktarır ve yine böylece olayı gerçekten gören şahide kadar geri gidilir.

Hafsa bint Ömer; Ömer ibn el-Hattab'in kızı ve Muhammed'in eşi.

Hale bint Huveylid; Esad kabilesinden, Hatice'nin kız kardeşi ve Ebu el-As ibn er-Rebi'nin annesi.

Hale bint Vüheyb; Zühre aşiretinden, Abd ül-Muttalib'in karısı ve Peygamber'in annesi Amina'nın kuzeni.

Halid ibn el-Velid; Mahzum aşiretinden bir Kureyşli, general ve kayda değer bir stratejist, İslam'ı çok geç kabul etti, Seyfullah (Allahın Kılıcı) olarak bilinir.

Halid ibn Sa'id ibn el-As; Abd Şems aşiretinden genç bir Kureyşli, gördüğü bir düş sonunda İslam'ı kabul etti.

Halima bint Abdullah; Havazin kabilesinin Sa'd aşiretinden, Muhammed'in sütannesi.

Hamza ibn Abd ül-Muttalib; Muhammed'in amcası.

Hanif; İslam öncesi dönemlerde tektanrıcılığa yönelen ama iki büyük tektanrılı dine (Yahudilik ve Hıristiyanlık) mensup olmayan Araplara verilen ad.

Hanife; Orta Arabistan'da Yamama'nın büyük bir aşireti.

Harra; Arabistan'da çok sık rastlanan, volkanik kayalıklı bölgeler.

Hasan ibn Ali; Ali ibn Ebi Tarık'ın ve Fatima bint Muhammed'in oğlu ve Muhammed'in torunu; Hüseyin'in kardeşi.

Hassan ibn Sabit; Medineli, Muhammed'in resmi şairi.

Haşim; Kureyş kabilesinin bir aşireti, Muhammed bu aşirete mensup; aşirete adını veren atası Haşim'in, Abd Menaf'ın oğlu ve Abd ül-Muttalib'in babası olduğu söylenir.

Hatice bint Huveylid; Esad klanından zengin bir dul. Muhammed'le nişanlandı ve evlendi. Fatima'nın annesi, Hale bint Huveylid'in kız kardeşi.

Hatma; Avs Menat grubundan Medineli bir aşiret.

Havazin; kuzey ve batı Arabistan'da büyük bir kabile.

Hazrec; Yahudi olmayan iki büyük Medineli aşiretten biri.

Heraklius; 610-641 yılları arasında hükümdarlık yapan Bizans imparatoru.

Himyeritler; Hıristiyan çağının başlangıcından itibaren Güney Arabistan'da egemen olan kabile.

Hind bint Utba; Utba ibn Rabia'nın kızı, Ebu Süfyan'ın karısı, Muaviye'nin annesi ve uzun süre Muhammed'in amansız bir düşmanı.

Hud; Ad kavmine yollanmış mitolojik bir peygamber.

Huveyriye bint el-Haris; Beni el-Mustalik'in reisinin kızı, Muhammed'in karısı.

Hübel; Mekke'nin bir tanrısı, kırmızı akikten yapılan bir putla temsil edilir.

Hüdeyl; Batı Arabistan kabilelerinin konfederasyonu.

Hüseyin ibn Ali; Ali ibn Ebi Talib ve Fatima bint Muhammed'in oğlu, peygamberin torunu ve Hasan'ın kardeşi.

İbn Ebi Kabşa (dağdaki adamın oğlu); Muhammed'e verilen bir ad, anlamı çok önceleri unutulmuştur.

İbn el-Hattab; bkz. Ömer.

İbn İshak (Muhammed); 768 yılında ölen Müslüman bir tarihçi, Peygamber'in klasik bir biyograsini yazmıştır, bu biyografi meslektaşı İbn Hişam tarafından yayınlanmıştır.

İbn Sa'd; 845 yılında ölen müslüman bir tarihçi, Peygamber ve yoldaşlarının biyografilerini derleyip bir araya getirmiştir.

İbn Übey; bkz. Abdullah ibn Übey.

İbn Üneys; bkz. Abdullah ibn Üneys.

İbrahim ibn Muhammed; Peygamber ve Mariye'nin oğlu.

İmrü' l-Kays ibn Amr; Lahmi aşiretinden, 328 yılında öldü. Bilinen en eski Arapça yazıt olan mezartaşında "Arapların Kralı" yazar.

İmrü' l-Kays ibn Hücr; Kinda Kralı ve altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşamış büyük bir Arap şairi.

Jüstinyen; Bizans İmparatoru (527-565).

Ka'b ibn el-Eşref; Medineli bir yarı-Yahudi.

Kabe; sözcük karşılığı "küp"; yaklaşık olarak kübik biçimde yapılmış bir bina, Mekke'de eski bir tapınak.

Kahin; İslamiyet öncesinde Araplar arasında bir tür "geleceği gören kişi", etimolojik olarak İbranice kohen'le (rahip) aynı.

Katafan; Kuzeybatı Arabistan'da göçebe bir kabile.

Kelb; çoğunluğu Hıristiyan olan ve Bizans Suriye'sinin sınırında yaşayan bir Arap kabilesi.

Keynuka; Medine'deki Yahudi kabilelerinden biri.

Kosmas; Indicoplestus (Hindistan'a yelken açan) diye bilinen, altıncı yüzyılda yaşamış bir Mısırlı tüccar.

Kubad; Sasani Pers İmparatoru (448-531), Kisra Enuşirevan'ın babası ve selefi, sosyal reformcu Mazdek'in "komünist" nosyonlarını uygulamaya koydu.

Kuran; "kıraat", Süryanice'den alınmış bir kelime, ilk olarak Allah'ın Muhammed'e baş melek Cebrail aracılığıyla indirdiği özel vahiyler; Muhammed bunları okudu ve kendisini izleyenlere okuttu. Bu isim daha sonra bu vahiylerin toplandığı kitaba verildi.

Kureyş; Mekke'de yaşayan bir kabile ve bu kabileye adını veren ataları.

Kureyze; Medine'deki bir Yahudi aşireti.

Kusey; Büyük Kureyş kabilelerinin atası.

Kuza'a; Mekke'de bulunan bir aşiret.

Künye; Arapların çoğunun taşıdığı bir ad, "x'in babası" (Ebu x) veya "x'in annesi" (Ümmü x) anlamında (x genellikle en büyük oğuldur). Örneğini Muhammed, oğlu el-Kasım'ın çok küçük yaşta ölmesinden sonra Ebu 1-Kasım olarak anıldı. Benzer bir şekilde Ümmü

Lahmi (Beni), Lahmiler; Hira Krallığı'nı kuran Tanyuk kabilesine bağlı bir aile, Sasani Perslerine bağlıydılar.

Mahzum; bir Kureyş aşireti.

Mala; Senato, İhtiyarlar Meclisi, bir aşiretin, kabilenin ya da şehrin önemli üyelerinin oluşturduğu topluluğa verilen ad. Bu topluluk, en azından teoride eski Arabistan'da karar alma gücünü elinde tutuyordu.

Manat; Allat'ın kızkardeşi de olduğu düşünülen Arabistan'ın kader tanrıçası.

Mariye; Mısırlı bir köle, Muhammed'in cariyesi ve onun oğlu İbrahim'in annesi.

Maslama; Orta Arabistan'da, Yamama'daki Beni Hanifa'nın peygamberi. Müslüman yazarlar ona Meseylima derler; doğu bilimcilerin pejoratif buldukları küçültücü bir ad. Bu görüş, bunun Meseylima'nın gerçek adı olduğunu varsayanlarla çelişmektedir.

Mazdekler; Zerdüşt'ün kurduğu dinin izleyicileri, Sasani Pers İmparatorluğu'nun resmi dini.

Meymune; Abbas'ın üvey kızı, bir dul, Muhammed'in eşi.

Muaviye ibn Ebi Süfyan; Ebu Süfyan'ın ve Hind'in oğlu, Yezid'in kardeşi. Muhammed'in sekreterliğini yaptı ve daha sonra Halife oldu (661-680). Emevi hanedanlığının kurucusu ve

Ali'nin düşmanı.

Muhacirun; tam karşılığı "göçenler"; bu ad Muhammed'le birlikte Medine'ye gelen, onun Mekkeli Kureyşliler arasındaki destekçilerine verilen ad.

Muhammed ibn Abdullah; Peygamber, Haşim kabilesinin Kureyş aşiretinden.

Munafık; "kuşkucular", Habeşçeden alınmış, gönülsüz, kuşkucu, suskun kişileri tarif etmek için kullanılan bir sözcük. Arapçada kelime aynı zamanda herhangi bir tehlikenin yaklaştığını sezinlediğinde hızla deliğine saklanmaya koşan tarla faresinin davranış

Musab ibn Ümeyr; Kureyşli bir Müslüman ve Medine'ye hicretten önce Muhammed'in vekili.

Müseylime; bkz. Maslama.

Mümin; "inanan", Muhammed'in müritlerine verilen ilk adlardan biri.

Necaşi; Etiyopya ya da Habeşistan kralının unvanı (şimdi kullanılan negüs'ün karşılığı).

Numan ibn el-Mündir; bir Gassani prensi (581-584).

Numan III. ibn el-Mündir; Lahmili bir Hira kralı (580-602).

Osman ibn Affan; Ümeyye ailesinden, İslam'ı ilk kabul edenlerden. Muhammed'in kızı Rukeyya ile evlendi ve onun ölümünden sonra kız kardeşi Ümmü Gülsüm'ü eş olarak aldı. 644-656 yılları arasında üçüncü Halife.

Osman ibn Mazun; Cumah aşiretinden bir Kureyşli, İslam'ı ilk kabul edenlerden biri.

Ömer ibn el-Hattab; Adi aşiretinden bir Kureyşli, İslam'ı kabul edenlerden, Muhammed'in danışmanı ve kayınpederi, Havsa'nın babası ve 634-644 yılları arasında ikinci halife.

Prokopius; Altıncı yüzyılda yaşamış bir Bizanslı tarihçi.

Reyhana bint Zeyd; Nadir aşiretinden bir Yahudi kadın. Beni Kureyze aşiretine mensup olan kocasının idamından sonra Muhammed'in cariyesi oldu.

Rukeyya bint Muhammed; Muhammed ve Hatice'nin kızı; önce Ebu Lahab'ın oğluyla ve ardından da Osman ibn Affan'la evlendi.

Sa'd; bir kabile ve aşiretin adı; Beni Sa'd Muhammed'in sütannesinin mensup olduğu Havazin kabilesinin bir aşireti, Fadak'ta yaşayan Sa'd aşiretiyle karıştırılmamalı.

Sa'd ibn Muad; Avs kabilesinin Abd ül-Aşal aşiretinin Medineli reisi.

Sabalılar; Saba krallığında yaşayanlar (Şabian)

Safiye; Muhammed'le evlenen Hayberli bir Yahudi.

Sasaniler; 224 yılından Arapların fethettiği zamana kadar (636-651) Pers İmparatorluğu'na hükmeden hanedanlık.

Sayda; Medine'nin Hazrec kabilesinin bir aşireti.

Sevda bint Zama; ikinci kocası olarak Muhammed'le evlenen bir Kureyşli.

Seyyid; Arap kabilelerinin reislerine verilen bir unvan.

Süheyb ibn Sinan (Rumi); Azat edilmiş bir köle, İslam'ı ilk kabul edenlerden.

Şafvan ibn el-Muattal as Selami; Bedevi kabilesi Süleym'den genç bir Müslüman. Büyük bir skandala yol açan olayda, kaybolan Ayşe'yi bulmuştu.

Tabari; bir Arap tarihçisi.

Takif; Taif şehrinde yaşayanların mensup olduğu kabile.

Talha ibn Übeydullah; Taym aşiretinden bir Kureyşli, İslam'ı ilk kabul edenlerden biri.

Talibi; Onbirinci yüzyılda yaşamış bir Arap tarihçı.

Tamim; Yarımadanın doğusundaki bir Arap kabilesi.

Tamud; eski Arabistan'da yaşamış, ardında değişik antik eserler bırakmış bir kabile ya da halk.

Tarkum; Arami dilindeki çevirilerde Yahudilerden gelen Ahdiatik'in değişik kitaplarına verilen ad. İfadeleri az çok dolambaçlıdır ve ara sıra da eklemeler yapılmıştır.

Tuba; Güney Arabistan'ın eski krallarına Arapların verdiği ortak isim; tıpkı Mısır'ın Firavun'u ya da Roma'nın Sezar'ı gibi.

Umre; Kabe'de ve onun yakın çevresinde yapılan karmaşık dinsel ayinler, sonradan Hac'a dahil edildi.

Urva ibn ez-Zübeyr; İslamiyet'in başlarında hadisler üzerine bir otoriteydi, 643 ile 649 yılları arasında doğdu ve 709 ile 717 yılları arasında öldü; Hatice'nin yeğeni Zübeyr'in oğlu, Emevi halifesi Ab-dül Melik'in (685-705) isteği üzerine, Peygamber zamanında geçen tarihsel olaylar üzerine yazılar yazdı.

Utba ibn Rabia; Abd Şems aşiretinin Kureyşli büyüklerinden biri; Ebu Süfyan'ın karısı Hind'in babası; Bedr'de öldürüldü, künyesi Ebu'l-Velid.

Uzza; Venüs'le bir tutulan en güçlü Arap tanrıçası, Allat'ın kızı sayılıyordu.

Ümeyye (Beni); bkz. Emeviler.

Ümeyye ibn Abd Şems; Kureyşli, Ebu Süfyan'ın büyükbabası ve Emevi ailesinin atası.

Ümmet; "cemaat", özellikle de Müslüman cemaati.

Ümmü Gülsüm; Muhammed ve Hatice'nin kızı, Osman ibn Af-fan'ın (muhtemelen ikinci) karısı.

Ümmü Habibe bint Ebi Süfyan; Ebu Süfyan'ın Müslüman olan kızı, bir kez dul kaldı ve Muhammed'le evlendi.

Ümmü Mistah bint Ebi Rum; Mistah'ın annesi, annesi Ebu Bekir'in annesi Selma bint Şakir'in kız kardeşiydi.

Üseyd ibn el-Hüdeyr; Medineli Avs kabilesinin Abd ül-eş Al aşiretinin reisi.

Üseyme ibn Zeyd; Zeyd ibn Harisa'nın ve azat edilmiş Habeşli bir köle kadının, annesinin koyu renkli derisini miras almış olan oğlu. 614 yılı civarında doğdu. Onu çok seven Muhammed tarafından bir sefere başkan olarak seçildi.

Üyeys; el-Velid ibn el-Velid'in bir başka adı.

Üzeyir; Esdras'ın (Ezra) Kuran'daki Arapça karşılığı.

Vahabiler; şimdiki Suudi Arabistan krallarının mensup olduğu püriten bir Müslüman mezhebi.

Varaka ibn Nevfal; Hatice'nin kuzeni, Esad aşiretinden bir Kureyşli, bir hanif.

Yezid ibn Ebi Süfyan; Ebu Süfyan'ın oğlu ve Muaviye'nin kardeşi, Tayma valisi ve general oldu.

Zeyd ibn Harisa; Kelb kabilesinden, Hatice'nin kölesi, onu evlat edinen Muhammed tarafından azat edildi (böylece Zeyd ibn Muhammed olarak anılmaya başlandı), Zeyneb bint Ceys'le evlendi, Ümeyye'nin babası.

Zeyneb; Hayber'li bir Yahudi kadın, Muhammed'i zehirlemeye kalkışmıştı.

Zeyneb bint Ceys; Muhammed'in anne tarafından kuzeni, Abdül-Muttalib'in kızı önce Zeyd ibn Harisa ile, sonra da Muhammed'le evlendi.

Zeyneb bint Hüzeyme; Emir ibn Sa'sa'a kabilesinden, bir Kureyşli'nin karısı, sonra bu Kureyşli'nin –Bedr Savaşı'nda ölen bir Müslüman olan– kardeşinin ve sonra da Muhammed'in karısı oldu.

Zeyneb bint Muhammed; Muhammed ve Hatice'nin Ebi el As ibn er-Rebi'yle evlenen kızı.

Zühre; Kureyşli bir aşiret.

Zührü; Zühre aşiretinden bir Kureyşli, söylentiler uzmanı,

Urva ibn ez-Zübeyr'in öğrencisi, yaklaşık olarak 670 yılında doğdu ve 742 yılında öldü.

Zül Nuvas; Yusuf Asar'ın lakabı. Aynı zamanda Yathar (öç alıcı) olarak da bilinir. Altıncı yüzyılın başlarında Güney Arabistan'daki Yahudi bir kral.

III. el-Mündir; onun torunu, Lahmili bir Hira kralı (505-554).

I. el-Mündir ibn el-Numan; Lahmili bir Hira kralı (418-462).

II. Jüstin; Bizans İmparatoru (565-578), Jüstinyen'in yeğeni ve halefi.

I. Kisra; Enuşirevan (ölümsüz ruhlu) olarak adlandırılır, Havid'in halefi, Sasani Pers İmparatoru (531-579).

II. Kisra; Abharvez (Muzaffer) olarak adlandırılır, Sasani Pers İmparatoru (591-628).

II. Kubad; Şiro diye anılır, tahttan indirdiği ve öldürttüğü II.Kisra Abharvez'in oğlu, 628 yılında altı ay hüküm sürmüş olan bir Sasani Pers İmparatoru.

Bu konudaki kaynakça çok geniştir. Okurlara benim *Revue historique*'de (229. cilt, 465. fasikül, Ocak-Mart 1963, ss.169-220) yayınlanmış olan kaynakçamı önereceğim. Çok iyi kısa kaynakçalar J.Sauvaget'in *Introduction to the History of the Müslim East*'inde (Berkeley ve Los Angeles, University of California Press, 1966) ve B.Spuler'in *Der Vordere Orient in islamicher Zeit*'ında (Bern, A.Francke, 1954) bulunmaktadır.

İslamiyet öncesi Arabistan, Muhammed'in hayatı ve Kuran konusunda aşağıdaki kitapları öneririm. İslamiyet öncesi Arabistan için Henri Lammens'in çok canlı ama aynı ölçüde güvenilmez kitapları vardır; *L'Arabie occidentale avant l'hegire* (Beyrut, Impremiere catholique, 1928), *Le Bercau de l'Islam, l'Arabie occidentale à la veille de l'hegire* (bir tek birinci cildi çıktı), *Le Climat, les Bédouins* (Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1914). Edouard (Bishr) Fares'in kitabı *L'Honneur chez les arabes avant l'Islam* (Paris, Gallimard, Adrien-Maisonneuve, 1932) özellikle Bedevi toplumunu anlamak için yararlıdır. Yine çok değerli bir küçük kitap G.Ryckmans'ın *Les Religons arabes préislamiques*'tir (Louvain, Publications universitaires et Bureaux du Museon, 1951). Ben de tüm bilinen olayları kısa bir değerlendirme içinde toplamaya çalıştım ("L'Arabie avant l'Islam", Histoire universelle, *Encyclopédie de la Pléiade*, 2.cilt içinde, Paris, Gallimard, 1957) ama bu metnin artık ciddi olarak gözden geçirilmesi gerekiyor. Yine de daha geniş bir kaynakça için fikir

verebilir. İngilizce'de G. Levi della Vida'nın çok dikkatli ve usta işi taslağı "Pre-Islamic Arabia"sı (*The Arab Heritage* içinde, NA. Faris (yay.), New York, Russell, 1944; elbette yer yer eskimiş ve P.K. Hitti'nin çok güvenilir kitabı *History of the Arabs* (Londra, Mac-Millan, 1943) da var.

Muhammed'in yaşamı üzerine, okurun daha çok kaynakça yardımı bulabilmesi için yalnızca çok yeni biyografilerin adlarını vereceğim:

Tor Andrae, *Mohammed, the Man and his Faith* (Londra, George Ailen & Unwin, 1936) iyi bir biyografi, 1930'lardaki bir çalışmanın çevirisi, bakışaçısı esas olarak psikolojik ve dinsel.

Régis Blachère, "Le Problème de Mahomet" (Paris, P.U.F., 1952), güvenilir ve derin bir çalışma, maaalesef yayımlanmadan önce kısaltıldı, doğrudan Kuran metnine dayanma avantajına sahip.

W. Montgemery Watt, *Muhammed at Mecca* (Oxford, Clarendon Press, 1953), *Muhammed at Medina* (Oxford, Clarendon Press, 1956) ve bunların kısaltılmış hali, *Muhammed, Prophet and Statesman* (Oxford, Clarendon Press, 1961). Başka bir yerde de ısrarla belirttiğim gibi (Diogenes, 20, Ekim 1957), bunlar yöntembilimsel olarak çok önemli, mükemmel kitaplar ancak bu kitapların girişmiş olduğu yeniden kurgulamada önemli sayılmayacak bir aşırı güven var.

Charles-J. Ledit'in *Mahomet, Israel et le Chris*'i (Paris, La Colombe, 1956) okunabilir bir kitaptır ama çok Hıristiyan teolojik düşünceleriyle ilgilenmiştir.

Gaydefroy-Demombynes'in *Mahomet* (Paris, Albin-Michel, 1957, yeni baskısı 1969) bilimsel olarak toplanmış, büyük bir incelikle çözümlenmiş, muazzam bir bilgi toplamıdır ancak o da yayımlanmadan önce yirmi yıllık bir yazma işleminden geçmiş olmaktan muzdariptir zira bu sırada yazar 94 yaşına gelmişti ve son çalışmaları tam olarak izleyememiştir.

Rudi Paret'in *Mohammed und der Koran*'ı (Stuttgart, Kohlhammer, 1957) yaşayan en büyük uzmanlardan birinin kusursuz ve düşündürücü bir kısa çalışmasıdır.

Muhammed Hamidullah'ın *Le Prophete de L'Islam*'ı (2 cilt, Paris, Vrin, 1959) engin bir bilgiye sahip bir Müslüman tarafından yazılmış ama hiçbir eleştirel yaklaşımı olmayan bir kitaptır.

Bunların dışında az çok yeni sayılabilecek çalışmalar için değişik bakış açıları olan diğer iki biyografiyi anabilirim:

Frants Buhl'un *Das Leben Muhammeds*'i (Almanca'ya H.H. Schader tarafından çevrildi, Leipzig, 1930 ve yeni baskısı Heidelberg, Quelle u. Meyer, 1955), bu kitap tüm biyografiler içinde, her biri büyük değere sahip bilimsel notlar yığınıyla, en yoğun ve bütünlüklü olanıdır; her zaman başvurulabilecek bir çalışma. (İngilizce'de, *The Encyclopaedia of Islam*'ın, üçüncü cildindeki "Muhammed" maddesinde kısaltılmış olarak vardır. Leiden, Brill, 1936).

E.Dermenghem'in *La Vie de Mahomet*'i (2. baskı, Paris, Charlot, 1950) çok iyi yazılmış ve okunabilir bir çalışmadır; her ne kadar hiçbir bilimsel araç kullanılmamış olsa da.

Kapsamlı bir temel olarak, içinde tüm kaynakları yıl yıl, alıntılar, çözümlemeler ve karşılaştırmalar yapılmış olarak bulabileceğimiz *Annali dell'Islam*'ın engin ciltlerine, özelikle de l.cilte (L.Caetani, Teano Prensi, Milan, Hoepli, 1905) ve 2.cilte (Milan, Hoepli, 1907) sahibiz.

Japon bilim adamı Toşihiko İzutsu tarafından yapısal anlambilim çözümleme yöntemlerine dayanan çok özgün çalışmalar yapıldı: *The Structure of Ethical Terms in the Koran* (Tokyo, Keio Institute of Philological Studies, 1959); *God and Man in the Koran, Semantics of Koranic Welttanschauung* (Tokyo, Keio Institute of Philological Studies, 1964).

Okuru, Hanna Zacharias'ın konunun uzmanı olmayanlar arasında belli bir etki uyandırmış kimi son dönem çalışmalarındaki geniş ölçekli basitleştirmelere karşı uyarmak isterim. (Bu ad, mezhebi tarafından yazılan reddedilen Dominiken G.Thery'nin kullandığı müstear isimdir; onun hakkında dengeli bir hüküm için Peder Jomier'nin *Etudes*'te [Ocak 1961, ss.89-92] yazdığı yazıya bakınız.)

Yukarıdaki tüm bu kitapların yaslandığı metinler hakkında

bir fikre sahip olmak isteyen biri, her şeyden önce Kuran'ı okumalıdır. İngilizce çevirisi için Richard Bell'in *The Qur'an*'ı (2. Cilt, Edinburgh, T.& T. Clark, 1937) metnin parçalara ayrılmasında ve çözümlemesinde ortaya konanların en ilerisidir. Maalesef, yayınlanırken notların büyük bir kısmı çıkartılmıştır ancak bu notların esas kısmı, şimdiye kadar yayınlanmış olan en eleştirel çalışmada, aynı yazarın *Introduction to the Qur'an*'ı (Edinburgh, University Press, 1953) içinde bulunabilir. A. J. Arberry şahane bir nazım çevirisi ortaya koymuştur; *The Koran Interpreted* (Londra, George Ailen & Unwin, 1955); onun çeviri metodlarına ilişkin olarak önceki çevirisi *The Holy Koran, an Introduction with Selections*'a (Londra, George Ailen & Unwin, 1953) bakınız. Fransızca çeviriler içinde aslına en yakın olanı, son eleştirel çalışmasıyla Blachere'nin *Le Coran*'ıdır (Paris, G.P. Maisonneuve, 1947-51, üç cilt); bu ciltlerden biri giriştir. Yine, akademik notların bir kısmının olmadığı, cazip bir tek ciltlik baskısı da vardır (Paris, G.P. Maisonneuvwe-Max Besson, 1957). Blachere ayrıca, *Introduction au Coran*'ın (Paris, Besson et Chantemerle, 1959) ve onun çok kullanışlı bir küçük özetini de (*Le Coran*, Paris, P.U.F., 1967) yayımlamıştır. Muhammed Hamidullah ve M. Leturmy'nin çevirisi, (yukarıda anmış olduğum, Peygamber'in hayatını dindarca ve savunur tarzda yazmış olan) bir Müslüman tarafından yapılmış olmanın avantajı ile birlikte (veya yanısıra) hoş bir şekilde sunulmuş ve okumaya değer bir çeviridir.

Peygamberin Arapça yazılmış üç esaslı biyografisinden biri A. Guillaume tarafından İngilizce'ye çevrildi: *The Life of Muhammed, a Translation of Is'haq's 'sirat rasul allah* (Londra, Oxford University Press, 1955). Aynı zamanda, Vakidi'nin biyografisinin kısaltılmış çevirisi gibi Almancada da bulunuyor.

Son olarak biraz daha genel çalışmalar: Bernard Lewis'in *The Arabs in History*'si (Londra, Hutchinson, 1950; 3. Baskı 1964) kayda değer bir kavrayışla büyük bir bilgiyi birleştiren kısa bir çalışma. Carleton S. Coon'un *Caravan: the Story of the Middle East*'i (New York, Holt, Rinehart & Winston, 1951).

MUHAMMED

yeni bir dünyanın ve peygamberin doğuşu

Muhammed (1961) basıldığında, Yahudi kökenli Marksist tarihçi ve sosyolog Maxine Rodinson'a hak ettiği bir ilgi getirdi. Bu sıradışı biyografi, her şeyden öte, akılcı bir izlek ediniyor ve İslam'ın ekonomik ve sosyal kökenlerini, en nihayetinde Peygamber'i tanıtmaya girişiyor. Eser, Peygamber'in kişiliği, ailesi, geçmişi ve içinde yaşadığı toplum, İslam'ı yayma süreci, mezhep ve devleti kuruşu, düşmanlarıyla savaşları ve ilk büyük Müslüman askeri gücünü oluşturması üzerine incelikli bir çalışma. Bu çalışmanın ortaya çıkışıyla birlikte yarattığı olumlu, olumsuz tepkiler oldukça dikkat çekici. *Muhammed*, 1999 yılında, bir köşe yazarı tarafından eleştirilere hedef olduktan sonra, Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nde yasaklandı ve Mısırlı bakan tarafından " İslam inancını kötülediği " gerekçesiyle toplatıldı. Edward Said'in, "Peygamber üzerine ilk çağdaş Batılı eser ve temel bir metin" olarak nitelediği *Muhammed*, okuyucuya dünyanın en büyük dinlerinden birinin Peygamberi üzerine bilgilendirici olduğu kadar ilginç ve derinlikli bir değerlendirme sunuyor.

MAXIME RODINSON